
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01479447 3

M. MANILII ASTRONOMICON

LIBER QVARTVS

M. MANILII

ASTRONOMICON

LIBER QVARTVS

RECENSVIT ET ENARRAVIT

A. E. HOVSMAN

LONDINII

APVD GRANT RICHARDS

MDCCCCXX

LIBRARY
NOV 24 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Although this Fourth book presents more difficulties of detail than any other of the five, and has exacted from me the writing of a very long commentary, it has not the essential difficulty, astrological or astronomical, of books II and III; and the only parts of it which need to be explained or illustrated in a preface are the verses 294–386, 408–501, and 744–817.

294–386 In II 693–737 we were apprised that each of the 12 signs is divided into 12 portions called dodecatemories, and that the 12 dodecatemories in each sign are allotted to the 12 signs in order. But this device is not confusing enough to mantle the frauds of astrology; and the 12 signs, thus parcelled and mixed by twelfths, are now to be parcelled and mixed anew by thirds. Manilius calls this department of his art *decanica.*

Every sign is divided into three parts consisting of 10 degrees each, so that the zodiac, with its 360 degrees, contains 36 of them. These 36 parts, beginning with the 1st of Aries, are allotted to the dominion of the 12 signs, beginning with Aries himself, in regular succession and triple recurrence, so that each sign dominates three of them, and those three fall at the three angles of an equilateral triangle inscribed in the circle.

The signs are divided and distributed thus :

Aries	1 Aries	2 Taurus	3 Gemini
Taurus	1 Cancer	2 Leo	3 Virgo
Gemini	1 Libra	2 Scorpius	3 Sagittarius
Cancer	1 Capricorn	2 Aquarius	3 Pisces
Leo	1 Aries	2 Taurus	3 Gemini
Virgo	1 Cancer	2 Leo	3 Virgo
Libra	1 Libra	2 Scorpius	3 Sagittarius
Scorpius	1 Capricorn	2 Aquarius	3 Pisces
Sagittarius	1 Aries	2 Taurus	3 Gemini
Capricorn	1 Cancer	2 Leo	3 Virgo
Aquarius	1 Libra	2 Scorpius	3 Sagittarius
Pisces	1 *Capricorn*	2 *Aquarius*	3 Pisces.

Through confusion and negligence Manilius has disturbed the arrangement by allotting the 1st and 2nd parts of Pisces to Aries and Taurus instead of Capricorn and Aquarius.

This division of the 12 signs into 36 parts measuring 10 degrees each is found in other astrologers, and by some of them the thirds are called δεκανοί. But more commonly they use the term δεκανόσ to signify, not 10 degrees of the zodiac, but a power presiding over them. This power is nowhere except in Manilius a zodiacal sign.

It is natural to connect the triple division of a sign by decads with the similar though less accurate division of the month which is effected by the Egyptian week of ten days. A special name is assigned to each δεκανόσ by Hephaestio I 1, and these names are easily recognised as Egyptian and as identical in many cases with the names assigned in Egyptian lists (Brugsch Geogr. Inschr. Altaegypt. Denkm. pp. 131–84, Daressy Annales du Serv. des

Antiqu. de l'Égypte I pp. 79–90) to certain celestial beings, which however are not called by any Egyptian term akin to δεκανοί, are not attached to zodiacal but rather to extra-zodiacal constellations, and are sometimes more or fewer than 36. Of their emblems figured by Lepsius Chronol. d. Aegypt. I pp. 66 sq. none presents or resembles a complete human form, but each consists of an assemblage of signs, among which a bird or a human head or limb is often to be recognised. The names of δεκανοί in the Hermes of Pitra's analect. sacr. et class. V ii pp. 285–90 (codd. Mosqu. 415 et Vind. med. Gr. 23) are further removed than Hephaestio's from the Egyptian; those in Firmicus math. IV 22 8–19 further still; those in C.C.A.G. VI pp. 73–8 (codd. Vind. phil. Gr. 108 et Par. Gr. 2419) have no resemblance to them, and are said in the Paris MS to be given κατὰ Χαλδαίων φωνάσ. To each name is attached in C.C.A.G. VI an emblem for inscription on an amulet of some special stone: these emblems are mostly arrangements of lines, with hooks at the ends, within circles. Pitra's Hermes gives a description of each δεκανόσ, and the forms described are for the most part human, often with the heads of lower animals. In C.C.A.G. II pp. 153–7 (codd. Ven. Marc. 334 et Par. Gr. 2420) there is a chapter from the astrologer Achmes (saec. X) with a different set of descriptions derived from a tradition which has left its mark elsewhere. Of the 1st δεκανόσ of Aries we read here ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῖ ἀξίνη, ἣν καὶ θέλει ἀπορρῖψαι, and again in Westermann's paradoxogr. pp. 147–8 (Psellus, quoting Teucer Babylonius) εἰσὶ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ζῳδίων τρεῖσ κατειλεγμένοι δεκανοὶ ποικιλόμορφοι, ὁ μὲν κατέχων πέλεκυν, ὁ δ' εἰσ ἄλλο τι ἐσχηματισμένοσ εἰκόνισμα. This figure with the axe appears as the 1st δεκανόσ of Aries in Bianchini's so-called planisphere, perhaps of the 2nd century after Christ (S. Reinach Répertoire de la statuaire I p. 118, Boll sphaer. tafel V).

Manilius, as I have said, is the only author who subjects these divisions of 10° to the dominion of signs of the zodiac. Astrologers for the most part allot them to the seven planets: Firm. II 4 2 sq., Paul. Alex. fol. C 2–3, Porph. isag. pp. 199 sq., C.C.A.G. II pp. 153–7, VI pp. 73–8, cod. Par. Gr. 2420 fol. 108 (Boll sphaer. p. 11). The planets succeed and recur in the usual descending sequence, Saturn Jupiter Mars Sun Venus Mercury Moon (though in C.C.A.G. VI pp. 75–8 the scribe has made some blunders); but the series begins with Mars in the 1st decan of Aries, and consequently (since 36 is 1 more than 7×5) it also ends with Mars in the 3rd decan of Pisces, so that Mars holds two consecutive decans, and one

decan more than any other planet. In this connexion we encounter the term πρόσωπον: Paul. Alex. C 2 περὶ ὧν ἐπέχουσι κατὰ δεκανὸν προσώπων ἐν τοῖσ ιβʹ ζῳδίοισ οἱ ζʹ ἀστέρεσ and τὰ κατὰ ζῴδιον ἐκ τῆσ δεκανικῆσ διαμορφώσεωσ τῶν ἕπτα ἀστέρων πρόσωπα, ἐν οἷσ χαίρουσιν ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἰδίων οἰκητηρίων, Porph. isag. pp. 199 sq. ἔχουσι δὲ (οἱ δεκανοὶ) καὶ πρόσωπα τῶν ἀστέρων, ἅτινα συμπάθειαν ἔχουσι πρὸσ τοὺσ ἐπικειμένουσ αὐτοῖσ ἀστέρασ. οἷον ὑπόθου τὸν ἥλιον εἶναι ♈ μοίρᾳ ιʹ, δεκανῷ αʹ, προσώπῳ ♂, C.C.A.G. II p. 153 4 sq. ἕκαστον ζῴδιον τριὰ πρόσωπα ἔχει ἤτοι τρεῖσ δεκανούσ, καὶ ἕκαστον πρόσωπον πρὸσ ἕνα τῶν ἕπτα ἀστέρων συγγένειαν ἔχει, V i p. 157 περὶ τῶν παρανατελλόντων ἐνὶ ἑκάστῳ δεκανῷ, ἃ (i.e. δεκανοὶ) λέγονται καὶ πρόσωπα ἀστέρων. A πρόσωπον is virtually a decan considered as the domain of a planet. In Bianchini's marble each figure of a decan has above it a medallion containing the head of one of the gods who give their names to the seven planets; and their order is the same as in Firmicus and Paulus and the rest: Mars Sun Venus over the three decans of Aries, Mercury Moon Saturn over those of Taurus, Moon Saturn Jupiter over those of Libra: the remainder are lost.

Paul. Alex. fol. A 1 ἔχει δὲ τὸ ζῴδιον δεκανοὺσ μὲν τρεῖσ, μοίρασ δὲ λʹ. C.C.A.G. I p. 150 5 sq. (from Τεῦκροσ ὁ Βαβυλώνιοσ) ἰστέον ὅτι ἓν ἕκαστον ζῴδιον δεκανοὺσ ἔχει τρεῖσ· ἕκαστοσ δὲ δεκανὸσ κεκλήρωται μοίρασ δέκα. Leont. mech. Maass. comm. in Arat. pp. 569 sq. διῃρημένου δὲ τοῦ ζῳδιακοῦ εἰσ ιβʹ ζῴδια ἔτι διαιρεῖται ἕκαστον τῶν ζῳδίων εἰσ μοίρασ λʹ, εἰσ δεκανοὺσ γʹ. δεκανὸσ δέ ἐστι δύναμίσ τισ δέκα μοίρασ περιέχουσα ἐν τῷ ζῳδίῳ. In anon. περὶ σεισμῶν Wachsm. Lyd. ostent. ed. 2 pp. 173 sq. δεκανόσ and δεκαμοιρία are used alternatively for ⅓ of a sign. Heph. Theb. I 1 (Engelbr. p. 48 7 sq.) ἑκάστου ζῳδίου τρεῖσ ἀφώρισαν δεκανοὺσ κατὰ δεκαμοιριαῖον διάστημα: he gives their names for each sign, and the destiny awaiting those men who have each decan for their horoscope, κατὰ τὸ ὁλοσχερὲσ οὐκ ἀντιπραττούσησ ἑτέρασ αἰτίασ: the signs, apart from their decans, he does not represent as affecting destinies. Firm. math. II 4 1–3 *singula signa in tres partes diuiduntur, singulae autem partes habent singulos decanos, ut sint in singulis signis terni decani, quorum singuli ex triginta partibus denas possident partes et dominium suum ac potestatem in X partes exerunt. sunt autem infinitae potestatis et infinitae licentiae et qui fata hominum suae potestatis auctoritate designent. sed et ipsi decani singulis stellis deputantur, et si cum ipso decano stella fuerit, licet sit in alieno domicilio, sic est habenda quasi in suo sit domicilio constituta; suo enim ⟨cum⟩ decano constituta haec eadem perficit quae in signo suo constituta decernit. in Ariete primus decanus Martis et secundus Solis, tertius Veneris; Tauri primus decanus Mercurii et secundus Lunae, tertius Saturni*; and so the planets recur in descending order till *in Piscibus . . . tertius Martis.* IV 22 3 *XXXVI itaque decani omnem zodiacum possident circulum, et per XII signorum numerum iste deorum numerus, id est decanorum, diuiditur.* Porph. isag. pp. 199 sq. τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου εἰσ δωδεκατημόρια τετμημένου, τουτέστιν εἰσ ιβʹ ζῴδια, ἕτερα τμήματα λϛʹ ὑπέθεντο οἱ παλαιοί, οὕστινασ ἐκάλεσαν δεκανούσ. καὶ τούτουσ ἐμέρισαν κατὰ ζῴδιον δέκα μοίρασ ἄρχειν, διὸ καὶ δεκανὸσ καλεῖται. ὑπόκεινται δὲ τούτοισ τοῖσ

δεκανοῖσ οἱ εἰρημένοι ἐν τῷ ζῳδιακῷ κύκλῳ παρανατέλλοντεσ. ἔχουσι δὲ καὶ πρόσωπα τῶν ζ′ ἀστέρων, ἅτινα συμπάθειαν ἔχουσι πρὸσ τοὺσ ἐπικειμένουσ αὐτοῖσ ἀστέρασ. οἷον ὑπόθου τὸν ἥλιον εἶναι ♈ μοίρᾳ ι′, δεκανῷ πρώτῳ, προσώπῳ ♂. ἐπεὶ οὖν εἰρήκαμεν τὸν ἥλιον σημαίνειν τὰ ψυχικὰ, εὑρήσεισ τὴν ψυχὴν τοῦ τοιούτου ἔπανδρον, θυμικὴν, πολεμοχαρῆ, φίλοπλον, καὶ τὰ ὅμοια. ὑπόθου δὲ πάλιν εἶναι τὸν ἥλιον ♈ μοίρᾳ κ′, δεκανῷ δευτέρῳ, προσώπῳ Ἡλίου. σημαίνει τὸν τοιοῦτον λαμπρὸν εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ φιλότιμον καὶ φιλόδοξον καὶ οὐκέτι πολεμοχαρῆ. ὑπόθου δὲ πάλιν τὸν ἥλιον εἶναι ♈ μοίρᾳ λ′, δεκανῷ τρίτῳ, προσώπῳ ♀. σημαίνει δὲ τὸν τοιοῦτον εἶναι θηλυκόψυχον, θηλύμορφον, ἔπαισχρον, λαγνὸν, καὶ τὰ ὅμοια . . . ἔκκειται δὲ καὶ τῶν δεκανῶν καὶ τῶν παρανατελλόντων αὐτοῖσ καὶ τῶν προσώπων τὰ ἀποτελέσματα παρὰ Τεύκρου τοῦ Βαβυλωνίου.

The δεκανοί are ignored by Manetho, Ptolemy, and Vettius Valens, and are left in peace by Sextus empiricus.

From the words of Firmicus, IV 22 2 *Nechepso, iustissimus Aegypti imperator et astrologus ualde bonus, per ipsos d e c a n o s omnia uitia ualitudinesque collegit ostendens quam ualitudinem qui d e c a n u s efficeret*, and from Porphyry's mention of οἱ παλαιοί in isag. p. 199, it would seem that the term δεκανόσ occurred in the work bearing the names of Nechepso and Petosiris, which belonged perhaps to the 2nd century before Christ. The first extant example of its astrological use is in papyr. Brit. mus. CXXX (catal. I pp. 133-9), a geniture not earlier than A.D. 81 : ll. 66–8 δεκανῷ δευτέρῳ (comprising Aries 14° 6′) καλουμένῳ σενταχορ, 89–91 δεκανῷ δευτέρῳ (of Taurus) καλουμένῳ αρωθ, 171 sq. δεκανὸν θουμωθ (comprising Scorpius 18°). In another geniture, pap. Brit. mus. XCVIII (catal. I pp. 128 sq.), perhaps of A.D. 154, it occurs thrice, but its sense and grammatical construction are alike obscure. Teucer Babylonius, whom Porphyry isag. p. 200 and others name as an authority on δεκανοί, perhaps wrote in the 1st century after Christ, as also did Chaeremon, to whom Porphyry ap. Euseb. praep. euang. III 4 (p. 92) attributes a mention of τὰσ εἰσ τοὺσ δεκανοὺσ τομάσ.

Outside astrology δεκανόσ is found as early as the 2nd century before Christ, papyr. Tebtun. 27 31 τῶν κατὰ κώμην δ ε κ α ν ῶ ν τῶν φυλακιτῶν, where it is the title of an officer of police; it recurs in pap. Tebt. 251, of the 1st century before Christ, where its sense is not apparent; in pap. Oxyr. II 387, of the 1st century after Christ, δεκανοί appear in company with σταθμοῦχοσ, ἐκφόδιοσ (ἐφοδικόσ?), and προφήτησ; in Cagnat's inscr. Gr. Rom. I 1046 δεκανῶν τῶν ἐν στόλῳ πραιτωρίῳ (A.D. 166) the word signifies some sort of naval officer; in Vegetius its military meaning is defined, r. mil. II 8 *decani, denis militibus praepositi*. δεκανικόσ is found earlier: pap. Hibeh I 96 21 (259 B.C.) δ ε κ α ν ι κ ο ῦ (=*decurionis*), and elsewhere in the abbreviation Δε, e.g. 81 16 (238 B.C.) with λοχαγόσ;

90 6 (222 B.C.) δεκανικόσ, 91 15 (244 or 219 B.C.) δεκανικόσ with ἰδιώτησ (*miles gregarius*). δεκανία is employed and explained by Arrian tact. 6 1 τὸν δὲ λόχον καὶ στίχον ἤδη τινὲσ ὀνομάζουσιν, οἱ δὲ δ ε κ α ν ί α ν, τυχὸν οἶσ ἐκ δέκα ὁ λόχοσ ἦν (he has said in 5 5 that the λόχοσ may consist of 8 or 10 or 12 or 16 men).

Although these words are not correctly or analogically formed from δέκα, it seems clear from their use both within and without astrology that they contain the signification of the number 10. Perhaps they were coined in the camp and are soldier's Greek; though δεκάρχησ and δεκάδαρχοσ ought to have been sufficient. Salmasius however contends, de an. clim. p. 559, that δεκανόσ is 'Chaldaean', 'nam דיוקנא illis est *imago* . . . pro facie uel προσώπῳ ea uox sumitur'. My colleague Professor A. A. Bevan informs me that this word is Aramaic and according to Jewish tradition is pronounced *dĕyōḳnā*.

408–501 The 30 degrees of each sign are now to be examined, not as combined in decads, but singly and separately. Certain of their number will be found to suffer from immoderate heat or cold, drought or moisture, and by consequence to exert untoward influences. The doctrine of Manilius is tabulated on the next page. But between verses 489 and 490 there is an evident gap in the text, which has swallowed at least one *pars damnanda* of Aquarius, perhaps more, and perhaps one or more of Capricorn. The number of *partes damnandae*, after this loss, is 101* out of 360. There is only one place where so many as three of them occur consecutively, ♎ 29, 30, ♏ 1: two are found together in four places, ♈ 6, 7; ♉ 30, ♊ 1; ♌ 30, ♍ 1; ♏ 28, 29; perhaps in a fifth, ♈ 10, 11. The widest interval between any two (apart from the gap in the MSS after 489) is of eleven degrees, ♈ 28–♉ 8; there are two intervals of seven, ♊ 8–14, ♓ 18–24, and six of six. If Capricorn and Aquarius are omitted as subject to doubt, the number of *partes damnandae* in a sign ranges from eleven in Cancer to seven in Pisces. In all the signs the 23rd degree is immune, and so is the 2nd, unless Aquarius

* Scaliger and his printers between them made 13 mistakes in enumeration, all of which are exactly reproduced by Mr Bouché-Leclercq astr. Gr. p. 236. In that vitiated table the *partes damnandae* are 98, but Mr Bouché-Leclercq adds them up wrong and announces the sum as 70; and this cipher is religiously copied out by Breiter vol. II p. 124, though in his own text of Manilius the *partes damnandae* amount to 106. And it is complained that I am not always civil to my predecessors.

PARTES DAMNANDAE

	♈	♉	♊	♋	♌	♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	
1			1	1	1	1		1			⋮		1
2											⋮		2
3			3	3				3			⋮	3	3
4	4				4				4		⋮		4
5							5				⋮	5	5
6	6			6		6		6					6
7	7		7				7			7		7	7
8				8					8		⋮		8
9		9								9	⋮		9
10	10				10			10			⋮		10
11	?			11		11					11	11	11
12	?								12				12
13		13								13	13		13
14	14					14	14						14
15			15	15	15			15			15		15
16									16				16
17		17		17			17			17		17	17
18	18					18							18
19			19							19	19		19
20				20					20				20
21	21		21			21					21		21
22		22			22			22					22
23													23
24		24				24	24		24				24
25	25		25	25	25			25		25	25	25	25
26		26							26				26
27	27		27	27			27			27		27	27
28		28			28			28	28	⋮			28
29			29	29			29	29		⋮	29		29
30		30			30	30	30		30	⋮			30

was an exception; the 16th and perhaps the 12th are immune in all but Sagittarius. The 25th is a *pars damnanda* in eight of the twelve, the 27th in six; and if the verse or verses now missing after 489 were present the 1st or 7th or 29th or 30th might be brought to a level with the 27th.

I have found no counterpart to this scheme anywhere else, and I have discovered no plan or principle at the bottom of it.

Hephaestio I 1 gives the λαμπραὶ μοῖραι of the 12 signs. These have no relation to anything visible in the heavens nor to any fact of astronomy. There are 64 λαμπραὶ μοῖραι out of 360 (Mr Bouché-Leclercq's table p. 236 omits 2 of them), and their frequency ranges from 7 in the sign of Leo to 4 in Gemini and Libra. The scheme has nothing to do with that of Manilius, for a good many μοῖραι which are λαμπραί in the one are *damnandae* in the other: the 27th of Aries, the 17th and 28th and 30th of Taurus, and so on.

Paulus fol. D 1–2 has a table of μονομοιρίαι,—that is degrees of the zodiac separately considered,—but this too stands in no relation to Manilius. It attributes all the degrees of a sign in regular and recurring order to the dominion of the seven planets, and it is not represented as signifying any distinctions of good and evil. His table τῆσ κατὰ τρίγωνον μονομοιρίασ in Q 3–4 is equally foreign to our purpose.

Firmicus VIII 19–30 enumerates one by one all the degrees of all the 12 signs and describes their special influence as horoscopes. These chapters too have no relevancy here: for example, in Manilius the 6th degree of Aries is *non salubris*, but Firmicus says *in Arietis parte VI quicumque habuerit horoscopum, erit amicus regum et potentium iudicum maximorum, illustribus ornatus dignitatis insignibus et omnia in se gloriae ornamenta circumferens.* The title of another chapter, IV 22, *de uacantibus locis et plenis*, looks promising at first, but the scheme which it expounds is not even a scheme of μονομοιρίαι. According to Firmicus, and, if we take his word for it, to Nechepso, the three *decani* to whom each sign is attributed do not occupy its whole extent: a certain number of successive degrees they occupy, and these are *pleni*; a certain number, also successive, they do not, and these are *uacui*. Thus in Aries the three *decani* occupy only the degrees 4–8, 18–21, 27–30; the degrees 1–3, 9–17, 22–26 are unoccupied and therefore inferior, *nam qui nec horam nec aliquam stellam in plenis habuerint partibus erunt miseri destituti semper et pauperes.* It is manifest that this has nothing in common with Manilius.

744–817 After a long geographical preamble Manilius unfolds the plan upon which the lands and regions of the earth are allotted to the dominion of the several signs of the zodiac. It is one of six or more competing systems, and it differs from all the rest much more than it agrees with any. Three of these are registered by Hephaestio I 1 (pp. 47–66 Engelbr.); and in cod. Laur. XXVIII 34 fol. 153u. sqq. printed by A. Ludwich on pp. 112–9 of his Maximus there is a collection of five, two or more of which are blended in C.C.A.G. IV pp. 180–2 and VII pp. 194–212.

The simplest and evidently the oldest is that given by Paulus Alexandrinus fol. A 2–4 and B 2, recurring in Ludw. Maxim. pp. 112–9, and, with Egyptian constellations named instead of Greek, in cod. Vat. Gr. 1056 fol. 28[u.] printed by F. Boll on p. 296 of his sphaera, and again, with only one important difference, in an Armenian MS from which it has been extracted at C.C.A.G. IV p. 126.

Aries :	*Περσίσ*
Taurus :	*Βαβυλών*
Gemini :	*Καππαδοκία*
Cancer :	*Ἀρμενία*
Leo :	*Ἀσία*
Virgo :	*Ἑλλάσ* or *Ἰωνία* or *Ἑλλὰσ καὶ Ἰωνία*
Libra :	*Λιβύη* or *Λιβύη καὶ Κυρήνη*
Scorpius :	*Ἰταλία* (*Cretenses* cod. Armen.)
Sagittarius :	*Κρήτη* (*Itali* cod. Armen.)
Capricornus :	*Συρία*
Aquarius :	*Αἴγυπτοσ*
Pisces :	*Ἰνδία* or *Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ Ἰνδικὴ χώρα.*

It was devised when the world was small and nothing mattered much beyond the eastern Mediterranean and the west of Asia. The west and north of Europe are unknown to it; there is no Scythia nor even any Ethiopia or Arabia; the only far distant land which enters its circle is India. It shows affinity with Manilius only in four or at most five signs: Aries, Virgo, Sagittarius, Pisces, and perhaps Aquarius.

Next, as it seems, in antiquity, and nearer than the others to Manilius, is the scheme of Dorotheus Sidonius, reported by Hephaestio pp. 47–66 and recorded after him in Ludw. Maxim. pp. 112–9: the verses which Hephaestio cites from Dorotheus' poem are collected in Koechly's Manetho pp. 113 sq. and C.C.A.G. VI pp. 93 sq. The lands of earth have now become too many for the signs of the zodiac, and some constellations are charged with the care of three or more countries apiece.

Aries :	Babylon and *Ἀρραβίη γείτων χθονὸσ Αἰγύπτοιο* (probably the country between the Red Sea and the Nile, assigned by many geographers not to Africa and Egypt but to Asia and Arabia)
Taurus :	Media and Arabia and Egypt (apparently Arabia east of the Red Sea and Egypt west of the Nile)

Gemini:	Cappadocia, Perrhaebia (presumably Thessaly), and Phoenicia
Cancer:	Thrace and Ethiopia
Leo:	Greece, Phrygia, and *στόμα Πόντου*
Virgo:	Rhodes, Cyclades, Arcadia, Ocean, Achaea, Laconia
Libra:	Cyrene and Italy
Scorpius:	Carthage, Hammonia, and Sicily
Sagittarius:	Gaul and Crete
Capricornus:	Cimmeria
Aquarius:	(*κλίμα τῆσ Αἰγύπτου καὶ ἡ Μέση τῶν ποταμῶν*)*
Pisces:	(*ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα ἕωσ τῶν Ὠκεανοῦ ῥοῶν*).*

Dorotheus has thus given the 12 signs dominion over some 30 countries: Manilius has nearer 50 to dispose of, and he differs from Dorotheus and Paulus in making some effort to show that his disposition is not aimless or arbitrary and that reasons exist at least in certain cases for the association of land and sign. Only ten regions, Arabia, Ethiopia, Phrygia, Rhodes, Arcadia, Italy, Carthage, Hammonia, Crete, and the eastern ocean, are clearly allotted to the same signs by Dorotheus and by Manilius, whose scheme is the following.

Aries:	Hellespont, Propontis, Syria, Persia, Nile and Egypt
Taurus:	Scythia, Asia, Arabia
Gemini:	Euxine, (Thrace ?), Ganges and India
Cancer:	Ethiopia
Leo:	Phrygia, Cappadocia, Armenia, Bithynia, Macedonia
Virgo:	Rhodes, Ioniae urbes, Dorica rura, Arcadia, Caria
Libra:	Italy
Scorpius:	Carthage, Libya, Hammonia, Cyrene, Sardinia and other islands
Sagittarius:	Crete, Sicily, Magna Graecia
Capricornus:	the West and North-West, Spain, Gaul, Germany

* Under Aquarius and Pisces Hephaestio neither names Dorotheus nor cites verses from his poem, but it is pretty clear that Dorotheus is his authority for these particulars, as Ptolemy, also unnamed, is his authority for the particulars which immediately follow these. *Αἴγυπτοσ*, which has already been assigned to Taurus, is here perhaps the Delta.

Aquarius: (Egypt ?), Tyre, Cilicia, (Lycia ?)
Pisces: Euphrates, Tigris, the eastern ocean, Parthia, Bactra, Babylon, Susa.

A very different scheme, more methodical in appearance, is propounded by Ptolemy tetr. pp. 15u.–19 ed. Camerar. 1535 and summarised in Heph. Theb. pp. 47–66, Ludw. Maxim. pp. 112–9, Lyd. de ostent. Wachsm. pp. 158–60. He divides the inhabited earth into four quadrants, after Eratosthenes, by two lines drawn from west to east and from north to south and roughly corresponding to the parallel and meridian of Rhodes. The north-west quadrant he assigns to the 1st zodiacal trigon collectively, Aries Leo Sagittarius; the south-east to the 2nd, Taurus Virgo Capricorn; the north-east to the 3rd, Gemini Libra Aquarius; and the south-west to the 4th, Cancer Scorpius Pisces. But certain lands in the quadrant have special affinity with certain signs in the trigon: thus, to take the 1st trigon and the north-west quadrant, Aries is most closely related to Britain, Gaul, Germany, and Bastarnia. Moreover lands situate at the inner angle of a quadrant have affinity with the trigon ruling the quadrant diametrically opposite; so that the north-westerly countries of the south-east quadrant, ruled by Taurus Virgo and Capricorn, are related also to the signs of the 1st trigon, and Aries in particular is thus brought into connexion with Coelesyria, Palestine, Idumaea, and Iudaea, countries external to his own quadrant.

There are further two systems of distribution *κατὰ μέροσ*, by which the lands of earth are allotted not to signs but to portions of signs. One of these is set forth by Valens I 2 pp. 6–14 and thence copied into Ludw. Maxim. pp. 112 sqq. The other, copied in the same place, is given by Hephaestio pp. 47–66 and is ascribed by him to* *ἄλλοι* or *τινέσ* or *Αἰγύπτιοι* or *Ὠδαψόσ*. For Aries Taurus Gemini Cancer and Leo this system differs more or less considerably from that of Valens; for Virgo Libra Scorpius and Sagittarius there is in the extant text of Valens no provision of domains; for Capricorn and Pisces the two systems agree, and for Aquarius they do not differ much. Little method or care is observable in either, and the same country is often subjected to two or more dominations in both: Syria for instance finds no fewer than eight morsels of the zodiac incumbent over it. It will be enough to cite Aries and his subject lands as a specimen of both systems.

* At p. 47 20 under Aries he says *ὡσ Ἵππαρχοσ καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ μέροσ διώρισαν*, but at p. 60 30 sqq. under Sagittarius he ascribes to Hipparchus a distribution differing from that of Odapsus.

Valens

ἔστι δὲ Κριῷ ὑποτεταγμένα κλίματα τάδε
ἐμπρόσθια, Βαβυλωνία
κεφαλή, Ἐλυμαίσ
δεξιὰ, Περσίσ
ἀριστερὰ, Συρία *κοίλη καὶ οἱ συνεχεῖσ τόποι*
κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ προσώπου Βαβυλωνία (again)
κατὰ τὸ στῆθοσ Ἀρμενία
ὑπὸ τοὺσ ὤμουσ Θρᾴκη
κατὰ τὴν κοιλίαν Καππαδοκία *καὶ* Σουσία *καὶ* Ἐρυθρὰ *θάλασσα*
καὶ ἡ Ῥυπαρά (whatever that may be)
ὀπίσθια, Αἴγυπτοσ *καὶ ὁ* Περσικὸσ *ὠκεανόσ*.

Αἰγύπτιοι

κατὰ μὲν τὸν ἀριστερὸν ὦμον Βαβυλωνία
κατὰ δὲ τὸν δεξιὸν Θρᾴκη
κατὰ δὲ τὸ στῆθοσ Ἀρμενία
κατὰ δε πλευρὰσ Ἀραβία *ἡ πρὸσ* Αἴγυπτον
κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ κοιλίαν Περσὶσ *καὶ* Καππαδοκία, Μεσοποταμία, Συρία, Ἐρυθρὰ *θάλασσα*.

There is no need to speak of later variations, accommodated to the progress of history, such as are cited from Arabian sources in C.C.A.G. IV p. 126, V ii pp. 137–9, V iii pp. 131 sq. In some of these the planets accompany (as indeed they do in Ptolemy) or even supersede the zodiacal signs; and fragments of systems allotting regions of the earth to planetary control are found in the Bernese scholia of Lucan, Usener p. 288, and in the late *ἀποτελεσματικὴ πραγματεία* falsely attributed to Stephanus of Alexandria, pp. 22 sq. ed. Usen., ind. schol. Bonn. 1879–80.

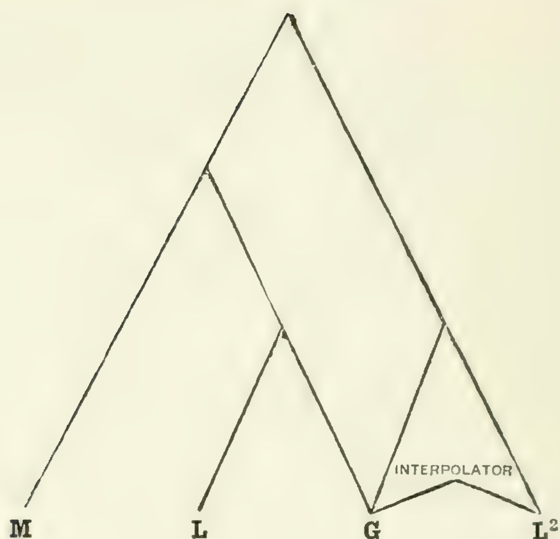
Signs of the zodiac are figured on certain coins of certain towns (Eckhel. doctr. num. uet. III pp. 283–5, Barclay Head hist. num. 1911 pp. 775 sq., 779, 815 sq.), and in some cases the association of town and sign accords with one or other of the foregoing systems: Aries on coins of Antiochia ad Oronten and Cyrrhus (Syria Manil.); of Nisibis (Babylon Doroth.); Leo on coins of Miletus (Asia Paul. Alex.); Scorpius on coins of Commagene (Ptol.); Capricorn on coins of Commagene and Zeugma (Syria Paul. Alex.). But Libra on coins of Palmyra has no countenance from our astrologers, and Sagittarius on coins of Rhesaena and Singara no better parallel than the *κατὰ τὴν οὐρὰν* Μεσοποταμία of Odapsus.

In my commentary I have noted under each sign of the zodiac

the agreement, complete or partial, of Paulus, Dorotheus, Ptolemy, Valens, and 'the Egyptians' with Manilius. Their contradictions of Manilius, in allotting to one sign regions which he allots to another, are too numerous to mention; but I will here note their varieties of opinion regarding the regions which Manilius makes subject to Aries.

Hellespont:	♈	Manilius
	♋	*κατὰ τὴν κεφαλήν* and also *κατὰ τὰ ἔσχατα ἐπὶ τοῦ στόματοσ* Valens, *τὰ ἀριστερά* and also *ἐν δεξιοῖσ* Odapsus
Propontis:	♈	Manilius
	♌	Dorotheus (*στόμα Πόντου*), *ἀριστερά* Valens, *κατὰ τὴν κεφαλήν* 'alii'
Syria:	♈	Manilius, Ptolemy (*Κοίλη Συρία, Παλαιστίνη, 'Ιδουμαία, 'Ιουδαία*), *ἀριστερά* Valens, *κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ κοιλίαν* Hipparchus et Aegyptii*
	♑	Paulus, *κατὰ τὴν κοιλίαν* Valens, 'alii'
	♊	*μέσα* Valens
	♌	*ἐν τοῖσ μέσοισ* Valens
	♐	*κατὰ τὸ στῆθοσ* Odapsus
	♒	*ἐμπρόσθια* Valens, *κατὰ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ τὸ στῆθοσ* 'alii'
	♓	*κατὰ τὰ μέσα* Valens, Odapsus
Persia:	♈	Manilius, Paulus, *δεξιά* Valens, *κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ κοιλίαν* Hipparchus et Aegyptii
	♉	Ptolemy, Dorotheus (*κλίμα Μηδικόν*), *κατὰ τοὺσ ὤμουσ* Valens
	♍	*κατὰ τὸν στάχυν* 'alii'
	♓	*μέσα* Valens, Odapsus
Egypt:	♈	Manilius, *ὀπίσθια* Valens
	♉	Dorotheus
	♒	Paulus, Dorotheus (*κλίμα τῆσ Αἰγύπτου*)
	♊	Ptolemy (*ἡ κάτω χώρα τῆσ Αἰγύπτου*), *μέσα* Valens
	♎	*μέσα* Odapsus
	♐	*ἐπὶ τοῖσ ἐμπροσθίοισ ποσίν* Odapsus
	♑	*κατὰ τὴν κοιλίαν* Valens (*μέση Αἴγυπτοσ*), 'alii.'

* *Συρία* may here be an error for *Σουσία*.

G Gemblacensis, Bruxellensis 10012, saec. XI

L Lipsiensis 1465, saec. XI

L² eiusdem corrector non multo minus antiquus

M Matritensis M 31, scriptus circa an. 1417

* editoris coniecturae, magnam partem anno 1903 prolatae in libri I editione pp. 95–99

M. MANILII

ASTRONOMICON

LIBER QVARTVS

Qvid tam sollicitis uitam consumimus annis
torquemurque metu caecaque cupidine rerum
aeternisque senes curis, dum quaerimus, aeuum
perdimus et nullo uotorum fine beati
uicturos agimus semper nec uiuimus umquam,
pauperiorque bonis quisque est, quia plura requirit

1–118 prooemium 1–22 frustra homines spe metu curis uotis se cruciare, cum omnia fato regantur 1 *quid.* non causam quaerit, quae in hominum natura posita est, sed rationem, quam nullam esse significat 3 *senes curis*, Hor. epist. I 7 85 *amore senescit habendi,* II 2 82 sq. *insenuitque | libris et curis*

dum quaerimus, quaerendo, II 7 sq. *patriam . . ., dum dabat, eripuit,* Plaut. Pseud. 685 *certa mittimus, dum incerta petimus.* Sen. dial. X 9 1 *operosius occupati sunt, ut melius possint uiuere ; inpendio uitae uitam instruunt*

4 nullum nobis uotorum finem proponentes, quo cum peruenerimus, beati simus. Hor. epist. I 2 56 *semper auarus eget ; certum uoto pete finem,* Lucr. V 1430–3 *ergo hominum genus incassum frustraque laborat | semper et in curis consumit inanibus aeuom, | nimirum quia non cognouit quae sit habendi | finis et omnino quoad crescat uera uoluptas* 5 *agimus* ut Hor. serm. II 6 111 *agit laetum conuiuam.* Sen. ep. 13 16 *inter cetera mala hoc quoque habet stultitia : semper incipit uiuere,* quam Epicuri uocem dicit, 23 9 *male uiuunt qui semper uiuere incipiunt,* Mart. I 15 11 sq. *non est, crede mihi, sapientis dicere 'uiuam'. | sera nimis uita est crastina : uiue hodie,* V 58 *cras te uicturum, cras dicis, Postume, semper . . . cras uiues ? hodie iam uiuere, Postume, serum est : | ille sapit, quisquis, Postume, uixit heri.* Stoeberus, nisi forte Vierschrotus fuit, adfert Tarentinorum dictum Athen. 166 F τοὺσ μὲν ἄλλουσ ἀνθρώπουσ διὰ τὸ φιλοπονεῖσθαι καὶ περὶ τὰσ ἐργασίασ διατρίβειν παρασκευάζεσθαι ζῆν, αὐτοὺσ δὲ διὰ τὰσ συνουσίασ καὶ τὰσ ἡδόνασ οὐ μέλλειν ἀλλ' ἤδη βιῶναι 6 bonis **GL^{2}**, bonus **LM** quia *, qui **GLM**, *quo* cod. Flor. et usque a Scaligero editores, qui *pauperior bonis* interpretantur *pauperior bonorum.* at non potest quaeri quid, qui plura requirit, pauperior sit, neque magis quid quisque eo pauperior sit quo requirit plura ;

nec quod habet numerat, tantum quod non habet optat,
cumque sibi paruos usus natura reposcat
materiam struimus magnae per uota ruinae
luxuriamque lucris emimus luxuque rapinas,

utrumque enim rationem habet apertam et ita natura comparatum est, quae sententia undique decantatur, uelut Publ. Syr. 286 *is minimum eget mortalis qui minimum cupit*, Sen. ep. 2 6 *non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est*, 90 38 *auaritia paupertatem intulit et multa concupiscendo omnia amisit*, Appul. apol. 20 *is plurimum habebit qui minimum desiderabit*, Cens. de die nat. 1 4 *quoniam quisque non quanto plura possidet, sed quanto pauciora optat, tanto est locupletior*, Claud. in Ruf. I 200 *semper inops quicumque cupit*, Auson. 309 3 (Peip. p. 406) *quis diues ? qui nil cupiet. quis pauper ? auarus.* itaque recentiores Iacobo duce abrupta interrogationum serie, quam ad u. 11 usque continuari apparet, par uersuum 6 sq. cum eisque, quod consectarium est, 8–11 pro praedicationibus accipi iubent. quod cum fieri non pateretur oratio, Barthius adu. p. 914 uersus 6 et 7 deleuit, Bentleius noua nec leni mutatione adhibita scripsit *quo plura pararit*. ipse unam litteram adieci. *bonis* ablatiuus causali significatione ponitur, ut huius *pauperior bonis* similia sint Hor. carm. III 5 39 sq. *Carthago probrosis* | *altior Italiae ruinis*, Sil. III 585 *nobilior sit Roma malis*, Man. I 779 sq. *Scaeuola trunco* (an *parti trunca*) | *nobilior*; quibus addo V 404 sq. *censibus aequantur conchae, lapidumque nitore* (*rapidumque notori* libri, *lapidum* Scaligero praeeunte Salmasius sed idem sine sensu *nitori*; fuerat opinor *nitoro*) | *uix quisquam est locuples*, id est lapides nitidi, immenso pretio parati (uide Plin. n.h. XII 84, Tac. ann. III 53 fin.), efficiunt ut uix quisquam locuples sit. bona sua quemque pauperiorem ac non ditiorem reddunt; quod quamquam ratione caret, habet tamen causam et ipsam peruersitatis plenam *quia plura requirit nec quod habet numerat sed id tantum optat quod non habet*. Sen. ep. 119 6 *qui multum habet, plus cupit*, 9 *neminem pecunia diuitem facit, immo contra nulli non maiorem sui cupidinem incussit*, de ben. II 27 3 *maiora cupimus quo maiora uenerunt*, Iuu. XIV 139 sq. *crescit amor nummi quantum ipsa pecunia creuit* | *et minus hanc optat qui non habet*, Gell. IX 8 1 *multis egere qui multa habeat, magnamque indigentiam nasci non ex inopia magna sed ex magna copia*, 3 *minus habendum esse ut minus desit*, Hor. carm. III 16 17 sq. *crescentem sequitur cura pecuniam* | *maiorumque fames*, Prud. hamart. 256 *auri namque fames parto fit maior ab auro* 8 sibi Bentleius, sui libri ut II 123, quod quam alienum sit intellegetur ex Sen. ep. 94 18 *natura enim uidemus, cui usum sui reddit qui remouet obstantia.* hoc loco rerum usus dicuntur, quos desideret natura humana, ut III 123–5 *in sexta diues numeratur copia sede* | *atque adiuncta salus rerum, quarum altera quanti* | *contingant usus monet, altera quam diuturni*, IV 165 *tenax animi nullosque effusus in usus*, Hor. epist. I 12 4 *pauper enim non est, cui rerum suppetit usus.* non multum habet similitudinis Horatianum carm. II 11 4 sq. *nec trepides in usum* | *poscentis aeui pauca*, cum is, quem Horatius dicit, usus non reposcatur uerum reposcat, uelut Lucr. VI 9 *ad uictum quae flagitat usus*, Liu. XXVI 43 7 *quae belli usus poscunt suppeditentur.* Bentlei emendationi subscribit Lucretius II 17 sq. *nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui* | *corpore seiunctus dolor absit* etc. 9 fortunas in altum extruimus quae ex alto ruant. *per uota*, 127 *crescendo cadet et uotis in damna feretur*, Sen. dial. XI 4 2 *alius diuitias, quas optauerat, metuit et uoto laborat suo*

10–313 in GL extant ante III 400, ubi uide adnotata 10 *luxu rapinas*

et summum census pretium est effundere censum ?
soluite, mortales, animos curasque leuate
totque superuacuis uitam deplete querellis.
fata regunt orbem, certa stant omnia lege
longaque per certos signantur tempora casus.
nascentes morimur, finisque ab origine pendet.
hinc et opes et regna fluunt et, saepius orta,
paupertas, artesque datae moresque creatis
et uitia et laudes, damna et compendia rerum.
nemo carere dato poterit nec habere negatum
fortunamue suis inuitam prendere uotis
aut fugere instantem : sors est sua cuique ferenda.

emimus, luxuria consequimur ut nostras opes diripiant alii **11** Petr. 120 86 *luxuriam spoliorum et censum in damna furentem* **13 deplete** Scaliger, **deflere** libri, cuius uerbi nec formam oratio nec notionem sententia recipit; neque enim cum fletu fiunt hae quae tolli iubentur querellae. Scaliger attulit Stat. Ach. I 8 sq. *si ueterem digno depleuimus* (*defleuimus* cod. Brux.) *haustu*, | *da fontes mihi, Phoebe, nouos*, ubi non eiusdem generis ablatiuus est; eiusdem Luc. V 333 *exhausta . . . sanguine turba* **14** Diog. Laert. VII 149 *καθ' εἱμαρμένην δέ φασι τὰ πάντα γίνεσθαι Χρύσιππος . . . καὶ Ποσειδώνιος . . . καὶ Ζήνων*

15 casus GM, cursus L. I 53 sq. *singula nam proprio signarunt tempora casu* | *longa per assiduas complexi saecula curas* mathematici ueteres

16 C.I.L. II 4426, carm. epigr. Buech. 1489, *aspice quam subito marcet quod floruit ante*, | *aspice quam subito quod stetit ante cadit.* | *nascentes morimur finisque ab origine pendet.* eundem uersum subscriptum habet etiam alter titulus C.I.L. XI 3273 iustas ob causas Orellio Mommseno Buechelero ficticius uisus. Sen. dial. I 5 7 *fata nos ducunt et quantum cuique temporis restat prima nascentium hora disposuit*, VI 10 5 *si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est crimen est; mors enim illi denuntiata nascenti est*, remed. fortuit. 2 2 *nascenti mihi protinus natura posuit hunc terminum*, H.f. 874 *prima quae uitam dedit hora carpit*, Oed. 987 sq. *omnia secto tramite uadunt* | *primusque dies dedit extremum*, Sil. III 135 *extremumque diem primus tulit*, Hom. Il. XX 127 sq., XXIII 78 sq., XXIV 209 sq. **17 hinc** cod. Flor. et Huetius, **tunc GLM** **18 creatis LM, creati GL²**. illud reduxit Bentleius collatis IV 533 sq. *geminamque creatis* | *mortem fata dabunt*, V 199 sq. *arma creatis* | *uenandi tribuit*: adde Prop. II 22 17 *unicuique dedit uitium natura creato* **19 laudes** Iacobus, **clades** libri. cladibus felicitas contraria ponenda erat: nunc uitiis apte respondent laudes, ut Cic. n.d. II 72 *ita factum est in superstitioso et religioso alterum uitii nomen, alterum laudis*, pro Sex. Rosc. 48 *te intelleges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio uitio et culpae dedisse*, Plin. ep. III 6 2 *aut uitia . . . celat aut laudes parum ostentat* **20 carere dato** Bentleius, **caret damno** libri: antecessit *damna*. hoc, neminem damno carere, ne tum quidem, si Stoicorum opinione uerum esset, sententiae conueniret: illam oppositionem, *carere dato, habere negatum*, confirmant sequentia, *fortunam inuitam prendere, instantem fugere*

21 prendere M, pendere GL **uotis G, uobis LM** cod. Venetus **22 sua**

an, nisi fata darent leges uitaeque necisque,
fugissent ignes Aenean, Troia sub uno
non euersa uiro fatis uicisset in ipsis ?
aut lupa proiectos nutrisset Martia fratres,
Roma casis enata foret, pecudumque magistri
in Capitolinos duxissent fulmina montis,
includiue sua potuisset Iuppiter arce,
captus et *a* captis orbis foret ? igne sepulto
uulneribus uictor repetisset Mucius urbem,
solus et oppositis clausisset Horatius armis
pontem urbemque simul, rupisset foedera uirgo,
tresque sub unius fratres uirtute iacerent ?

cuique cod. Flor., uacuique **GLM** cod. Venetus 23–105 fato omnia regi inde colligitur quod multa inexpectata usu ueniunt quaeque nemo sibi promittere audeat. Iuu. VII 194–201 *distat enim quae | sidera te excipiant modo primos incipientem | edere uagitus et adhuc a matre rubentem. | si Fortuna uolet, fies de rhetore consul ; | si uolet haec eadem, fiet de consule rhetor. | Ventidius quid enim ? quid Tullius ? anne aliud quam | sidus et occulti miranda potentia fati ? | seruis regna dabunt, captiuis fata triumphum.* idem multis exemplis comprobat Firmicus math. I 7 23 an Barthius adu. p. 915, aut **G**, at **L**[2], ad **LM**, id cod. Venetus, fortasse *quid ?* 24 fugissent **M**, fulsissent **GL** ; Germ. phaen. 644 *fulserit* libri pro *fugerit.* Verg. Aen. II 632 sq. *ducente deo flammam inter et hostis | expedior ; dant tela locum flammaeque recedunt,* Ouid. met. XV 440 sq. *non tota cadet te sospite Troia ; | flamma tibi ferrumque dabunt iter,* fast. IV 799 sq., ex Pont. I 1 33 sq., Stat. silu. III 3 188 sq. *sub uno non euersa uiro,* Aenea sospite sospes : uide II 3 *uictamque sub Hectore Troiam* ibique adnotata, IV 766

25 *fatis in ipsis,* tum ipsum cum interiret 26 proiectos **GL**[2], proiectus **LM** 27 enata **LM**, et nata **G**. Tibull. II 5 26 *stabant humiles in Iouis arce casae,* Ouid. fast. V 93 sq. *hic, ubi nunc Roma est, . . . casa rara fuit*

28 duxissent F. Iunius, auxissent **GLM**, ausissent cod. Venetus fulmina codd. Flor. et Bodl., flumina **GLM**, lumina cod. Venetus *fulmina,* Capitolinum Tonantem ; perperam enim Bentleius Iouem Elicium intellegit, cuius in Auentino ara fuit simplicem et insequenti uersu firmatam Iunii coniecturam probarunt Huetius Bentleius Iacobus Bechertus, prae qua ceterae adeo sordent ut omittendae uideantur. quod ad *montis* pluratiuum attinet, dixerat Propertius IV 9 3 *eductos, pecorosa Palatia, montes* 29 Cic. II Verr. IV 129 *in Capitolio, hoc est in terrestri domicilio Iouis* 30 a addidit Scaliger captis **G**, capitis **LM**. *captis,* quorum urbs Troia capta sit, ut Verg. Aen. IX 599 *bis capti Phryges*

31 mutius **GL**, iuuenis **M** urbem **GL**[2], orbem **LM** recte Iacobus 'Mucius uulneribus ignem sepeliuit' collato Sen. ep. 24 5 *spectator destillantis in hostili foculo dexterae stetit nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est* : adice Val. Max. III 3 ext. 5 (Hieronymus) *rupit . . . uerbera, fidiculas laxauit, soluit eculeum, lamminas extinxit prius quam efficere potuit ut* (Theodotus) *tyrannicidii conscios indicaret* 33 pontem **GM**, montem **L** *rupisset,* rescidisset et irrita fecisset 35 I 779 Horatia

nulla acies tantum uicit: pendebat ab uno
Roma uiro regnumque orbis sortita iacebat.
quid referam Cannas admotaque moenibus arma
Varronemque fuga magnum, qua uincere posset,
postque tuos, Trasimenne, lacus Fabiumque morantem
accepisse iugum uictae Carthaginis arces,

proles uel *tota acies partus* uel *sola acies* appellatur 36 iacebat **GL**, iacebit **M**. quamuis fato regnum orbis sortita, tamen deiecta erat et animum despondebat

37 Sen. dial. IV 2 5 *Hannibale post Cannas moenia circumsidente*, nempe quattuor post annis. quod autem haec ante Trasimennum Fabiumque commemorata sunt, id multa habet exempla, IV 566 *Trebiam Cannasque lacumque*, Sil. XI 171 sq. *Cannas | et Trasimenna uada*, Claud. Stil. III 145 *post Cannas maior Trebiamque*, Apoll. Sid. carm. 9 246 sq. *postponat Trebiam grauesque Cannas | stragem nec Trasimennicam loquatur* 38 fuga Bentleius, pugum libri sequente scilicet *iugum* u. 40 qua *, quam **GLM** cod. Venetus, *quod* codd. Flor. et Bodl., *quom* loco aliter conformato R. C. Iebbius in uita Bentlei p. 145 uincere **G**, uiuere **LM** posset codd. Flor. et Bodl., possit **GLM**

fuga magnus Varro dicitur utpote fugiendo uincendi aliquando facultatem adeptus. Flor. I 22 17 *ducum fugit alter, alter occisus est, dubium uter maiore animo: Paulum puduit, Varro non desperauit* 39 fabium **GL**[2], fauium **M**, fauum **L** haec *post tuos, Trasimenne, lacus accepisse iugum Carthaginis arces* et per se bona sunt et eis similia quae uu. 50 sq. habentur *periturum* (Pompeium) *post uictas Mithridatis opes*. sed tam commodam sententiam perturbat interiectum *Fabiumque morantem*, quasi uero, ut clades Trasimennica, ita *uictrices* quas dicit Propertius *morae Fabii* Romanis impedimento fuerint ad Carthaginem subigendam; ut excusationem habeat quod R. Garnettus in Athenaeo Londiniensi an. 1882 p. 582 lusit *Trebiamque cruentam*. hanc repugnantiam Iacobus uersus 38 39 inter se transponendo non sustulit; Bentleius dedit *Varronemque fuga magnum (quod uiuere possit | postque tuos, Thrasimene, lacus) Fabiumque morando*, sed quid Varroni cum Trasimenno? nec multo melius Iebbius *Varronemque fuga magnum Fabiumque morantem, | postque tuos, Thrasimene, lacus quom uincere posset, | accepisse* etc.; neque enim tam post Trasimennum quam post Cannas uincere potuisse Carthago, neque tam potuisse uincere quam uictoriam sperasse atque adeo uisa esse uictrix dicenda erat. equidem mihi uidebar et probabilem sententiam et argutias hoc poeta haud indignas mutationibus si non paucis at satis lenibus sic efficere: *quidue tuos, Trasimenne, lacus, Fabiumque morantem* (hoc est *morando*, ut Cic. de sen. 54 *Laerten lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum*) | *Varronemque fuga nanctum qua uincere posset?* uide, praeter I 790 et Prop. III 3 9 et notissimos Ennii Vergiliique uersus, Liu. XXVIII 40 14 *uincere ego* (Fabius) *prohibui Hannibalem, ut a uobis . . . etiam uinci posset*, Val. Max. VII 3 7 *Fabius . . . cuius non dimicare uincere fuit*, Flor. I 22 27 *Fabius . . . nouam de Hannibale uictoriam commentus est, non pugnare*, Eutr. III 9 3 (Fabius Hannibalem) *differendo pugnam ab impetu fregit, mox inuenta occasione uicit* 40–42 deleuit Bentleius, primum quidem iniuria, reliquos ob menda manifesta 40 Val. Max. VI 9 2 *deuictae Karthaginis ceruicibus inposito iugo*. quod Bentleius arces iugum accipere negat, Iacobus confert non minus audacter de Massiliensibus

speratum Hannibalem nostris cecidisse catenis
exiliumque rei furtiua morte luisse ?
adde etiam Latias acies Romamque suismet
pugnantem membris, adice et ciuilia bella
et Cimbrum in Mario Mariumque in carcere uictum.

dictum Luc. III 340 *post translatas exustae Phocidos arces* 41 Hannibalem, quem nostris catenis (in nostram potestatem) cecidisse speraueramus. hoc solo modo uerba enarrari posse intellexit Scaliger : contra Iacobus cum Huetio ' cecidisse Hannibalem, quem nostris catenis speraueramus ' : ergo, si Romanis traditus esset, non cecidisset ? *speratum cecidisse*, ut Liu. XXIX 32 9 *perisse creditus*, Latine dici probat Tac. hist. II 74 *legiones secuturae sperabantur*, quamquam Manilianae consuetudini non uidetur conuenire, sed potius *seque ratum*. uerba Iunonis ad Iouem de Hannibale Sil. XVII 367 *neue sinas captum Ausonias perferre catenas* attulit Bentleius 42 rei G cod. Venetus, quod sententiae nihil confert, regi L, rogi M. *regi* pro *rei* in codicibus scriptum memini Liu. XXII 25 6, *regis* pro *reis* Hor. carm. II 1 13, Gell. VI 3 13 ; contra *rei* pro *regi* Plaut. mil. 77, Cic. pro Deiot. 6 *que* orationem dissoluere ex eis quae ad superiorem uersum disputaui patet nec praeteriit Scaligerum, ' hoc sententiae tenor non patitur, quia priorem uersum disiungit a posteriore, cum prior per se constare non possit ' : illud nec Scaliger nec ceteri editores intellexerunt, exilium morte non lui, supplicium supplicio. potuit Hannibal uiolatum foedus, uastationem Italiae, tot clades Romanas uel exilio luisse dici uel morte, cuiusmodi est illud Iuuenalis X 165 sq. *Cannarum uindex et tanti sanguinis ultor | anulus.* uix satis ponderis habet quod Barthius adu. p. 927 conici posse ait *auxilium regis* ; neque poetam scripsisse confido quod mihi in mentem uenit *exitium patriae* (*prīe*) collatis Sil. II 311, ubi Hannon Hannibalem increpitans *patriae exitio* inquit *tibi nomina quaeris*, et Val. Max. IX 3 ext. 2 *Hamilcaris odium . . . filios . . . in perniciem imperii nostri alere se praedicabat. digna nutrimenta, quae in exitium patriae suae, ut euenit, conuerterentur.* ceterum uide Sil. XIII 890–2 *perstantibus inde | Aeneadis reddique sibi poscentibus hostem | pocula furtiuo rapiet properata ueneno* 43 latias *, italas GLM cod. Venetus, italicas L^2

acies M, om. L cod. Venetus, uires L^2 et ante *italas* G, quod nomen et duplex in libris sedes suspectum facit nec recipit sententia, cum *uires* Italae, ut ait Bentleius, aeque in externo atque in domestico bello ostendantur, desit autem huic locutioni quod adest in I 912 *imperiumque suis conflixit uiribus ipsum*

quod bellum alii sociale, alii Marsicum, Velleius uero II 15 1, 16 4, 17 1, 3 Italicum appellauit, id Manilius Latium appellare potuit, quemadmodum Lucanus Latium pro Italia posuit II 196 *flos Hesperiae, Latii iam sola iuuentus* (Samnites Sullae iussu trucidati), 430–2 (Appenninus) *Vmbris Marsisque ferax domitusque Sabello | uomere, piniferis amplexus rupibus omnis | indigenas Latii populos*, 447 sq. *urbes Latii dubiae uarioque fauore | ancipites.* quid quod Florus II 6 5 praeter reliquam Italiam bello sociali *omne Latium* contra matrem suam ac parentem urbem consurrexisse tradit ? certe Picentes ipsique Marsi, tametsi Latini non fuerunt, Latina lingua utebantur. itidem quattuor transpositis litteris *Italas* pro *Latias* cum metri ruina scriptum est u. 661

44 adice et L nisi fallor et cod. Cusanus, adice GM, et adice L^2. *ădice* I 666

45 Cimbri multo ante bellum ciuile uicti sunt, neque in Mario uicti sed a Mario : in aliquo uinci quid sit docere potest V 571 sq. *uictorque Medusae |*

quod, consul totiens, exul, quod *de* exule consul
adiacuit Libycis compar iactura ruinis

uictus (ab Amore) *in Andromeda est.* qui Cimber diceretur perspexit Bechertus in Fleck. annal. uol. 119 p. 800. Val. Max. II 10 6 *C. etiam Marius in profundum ultimarum miseriarum abiectus ex ipso uitae discrimine beneficio maiestatis emersit; missus enim ad eum occidendum in priuata domo Minturnis clausum seruus publicus natione Cimber et senem et inermem et squalore obsitum strictum gladium tenens adgredi non sustinuit et claritate uiri obcaecatus abiecto ferro attonitus inde ac tremens fugit. Cimbrica nimirum calamitas oculos hominis praestrinxit, deuictaeque gentis suae interitus animum comminuit, etiam dis immortalibus indignum ratis ab uno eius nationis interfici Marium, quam totam deleuerat,* Sen. contr. VII 2 6 *Minturnensis palus exulem Marium non hausit; Cimber etiam in carcere uidit imperantem,* Vell. II 19 3 *ad quem interficiendum missus cum gladio seruus publicus natione Germanus, qui forte ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnouit Marium, magno eiulatu expromens indignitatem casus tanti uiri abiecto gladio profugit e carcere,* schol. Luc. II 76 *Cimbrum lictorem . . . cui data est potestas ut Marium in carcere interimeret,* Plut. uit. Mar. 39 2 ἱππεὺσ δὲ Γαλάτησ τὸ γένοσ ἢ Κίμβροσ, ἀμφοτέρωσ γὰρ ἱστορεῖται, λαβὼν ξίφοσ ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. eodem spectant in Lucani narratione II 76 sq. *frustraque hosti concessa potestas | sanguinis inuisi,* 84 sq. *si libet ulcisci deletae funera gentis, | hunc, Cimbri, seruate senem.* is igitur Cimber in Mario, hoc est cum ei cum Mario res esset, uictus est, maiestate tanti uiri perterritus. quod autem poeta Marium in carcere uictum dicit, uidetur communi cum Lucano errore implicatus esse. qui II 72 sq. haec habet a uero remotissima, *mox uincula ferri | exedere senem longusque in carcere paedor* 46–48 ante Bentleium ad superiora trahebant, quod etiam postea fecerunt non nulli 46 *consul totiens exul,* exul factus cum sexiens consul esset, non sane sexto consulatu, quae P. Asprenatis nugae sunt Sen. contr. I 1 5. Luc. II 69 sq. *cum post Teutonicos uictor Libycosque triumphos | exul limosa Marius caput abdidit ulua,* Iuu. VIII 148 *mulio consul,* Claud. in Ruf. I 249 *post trabeas exul.* in Ouid. ex Pont. IV 3 46 *quo uictrix totiens consule Roma fuit* illud *totiens* ad *consule* non pertinet de addidit Gronouius obs. IV c. 20, om. LM semel scriptis quae bis scribi debuerunt *d* et *e* litteris, que G metri causa interpolatus itemque et (ac praeterea *quot*) L², *quod consul et exul* cod. Venetus. contrario errore Cic. de fin. IV 22 pro *quod eius* multi libri *quod de eius.* Iuu. VII 197 sq. *si fortuna uolet, fies de rhetore consul; | si uolet haec eadem, fiet de consule rhetor,* Plin. ep. IV 11 1 *ut exul de senatore, rhetor de oratore fieret,* Val. Max. VI 9 11 (Scipio Asina) *ex consule captiuus et ex captiuo consul est factus,* 14 *Marius . . . cui post exilium consulem creari . . . contigit*

raro extra scaenicos *de* praepositio eliditur, sed Vergilius Aen. VI 38 *de intacto,* Lucretius III 853 *de illis,* Lucilius lib. XV Non. p. 397 *de isto,* nam Iuuenale posteriores omitto. duriuscula etiam haec longi monosyllabi cum uocis dactylicae initio synaloepha est quamque non aequiperent II 749 *quam omnia,* 770 *cum omnia,* 924 *quae humana*; sed quod Manilius semel admisisse uidetur, id semel admisit Lucanus et in eodem quidem hexametri pede, I 334 *te improbe,* sicut Vergilius *quae Asia, me aequora, me impia, te adloquor, me omnia, te optima, si aspera,* Catullus in cultissimo epyllio *se inpia,* praeterea post medium pentametrum Propertius *si altera* 47 Luc. II 91–3 *solacia fati | Carthago Mariusque tulit, pariterque iacentes | ignouere deis,* anth. Lat. Ries. 415 36–8 (Baehr. P.L.M. IV p. 66) *o superi, quis fuit ille dies, | quo Marium uidit supra*

eque crepidinibus cepit Carthaginis urbem,
hoc, nisi fata darent, numquam fortuna tulisset.
quis te Niliaco periturum litore, Magne,
post uictas Mithridatis opes pelagusque receptum
et tris emenso meritos ex orbe triumphos,
cum iam etiam possent alium componere Magnum

Carthago iacentem! | *tertia par illis nulla ruina fuit*, Plut. uit. Mar. 40 7 ἀπεκρίνατο μέγα στενάξασ· ἄγγελλε τοίνυν ὅτι Γάιον Μάριον ἐν τοῖσ Καρχηδόνοσ ἐρειπίοισ φυγάδα καθεζόμενον εἶδεσ· οὐ κακῶσ ἅμα τήν τε τῆσ πόλεωσ ἐκείνησ τύχην καὶ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολὴν ἐν παραδείγματοσ λόγῳ θέμενοσ Barthius adu. p. 927 'notandum est *iacturam* a iacendo hoc loco aequipollentem esse ruinae': uide Ouid. trist. III 10 13 sq. *nix iacet et, iactam ne sol pluuiaeque resoluant,* | *indurat Boreas.* in anth. Lat. Ries. 404 (Baehr. P.L.M. IV p. 59), ubi tollendum *est*, praeterea nihil mutandum, Pompeius dicitur *maxima ciuilis belli iactura sub ipso*, hoc est ruina magnitudine proxima ipsi bello ciuili omnes ruinas complexo **48 eque** Scaliger, **seque** libri *crepidinibus*, aedificiorum suggestibus saxo structis, qui etiam in diruta urbe supersunt: Firm. I 7 37 *uides ut ad crepidinem dirutae Karthaginis fugitiuus accedat?*, Luc. VIII 269 sq. *Libycae Marium potuere ruinae* | *erigere in fasces et plenis reddere fastis.* sed quia crepidines in urbium uiis nota mendicorum statio fuit, non nulli qui Marium in Carthaginis crepidinibus iacuisse acceperant mendicantem eum interpretabantur: Sen. contr. I 1 3 *quis crederet iacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem aut futurum?*, 5 *quid referam Marium sexto consulatu Carthagini mendicantem, septimo Romae imperantem?*, VII 2 6 *qui in crepidine uiderat Marium in sella figurauit*, Iuu. X 276 sq. *exilium et carcer Minturnarumque paludes* | *et mendicatus uicta Carthagine panis*, Plut. uit. Flam. 21 7 Μαρίου . . . πτωχεύοντοσ ἐν Λιβύῃ
urbem Scaliger, **orbem M, arces GL** cod. Venetus ex u. 40. *urbem* Romam, nam orbem cepisse Marius nimia cum supralatione diceretur, quem dimidium obtinebat Sulla. Breiterus attulit Luc. II 99 sq. *ille dies, Marius quo moenia uictor* | *corripuit* **49 numquam GL, umquam M,** quod interrogatiue accipi posse uidit F. Iunius 50–62 Cic. de diu. II 22 sq. **50** ordo est *ita periturum ut corpus sepeliret naufragus ignis* **51 uictas GL, metas M** *receptum* ex piratarum potestate Cass. Dion. 42 5 ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐν ᾗ ποτε τά τε τοῦ Μιθριδάτου καὶ τὰ τῶν καταποντιστῶν ἐπινίκια ἤγαγεν ἐσφάγη, ὥστε μηδὲν μηδὲ ἐν τούτῳ ὁμολογηθῆναι **52** Vell. II 40 4 *huius uiri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex Asia triumpharet et, quot partes terrarum orbis sunt, totidem faceret monumenta uictoriae suae*, Plut. uit. Pomp. 45 5 τὸν μὲν πρῶτον (θρίαμβον) ἐκ Λιβύησ, τὸν δὲ δεύτερον ἐξ Εὐρώπησ, τοῦτον δὲ τελευταῖον ἀπὸ τῆσ Ἀσίασ εἰσαγαγὼν τρόπον τινὰ τὴν οἰκουμένην ἐδόκει τοῖσ τρισὶν ὑπῆχθαι θριάμβοισ *emenso . . . orbe*, anth. Lat. Ries. 402 1 (Baehr. P.L.M. IV p. 59) *Pompeius totum uictor lustrauerat orbem* **53 possent** forte temere Barthius adu. p. 929, **posset LM, posses GL²** uel metri causa uel quia praecesserunt *te . . . Magne*, atque ita editores. 'cum tantae potentiae esses ut *etiam alium*, cuicumque fauere uelles, posses *magnum* efficere' Bentleius, quam sententiam satis obscure elatam ineptam facit additum et a Bentleio neglectum *iam*; inepte enim Pompeius mense Septembri anni 48 iam eo magnitudinis processisse dicitur ut id efficere posset

53A *regia Pellaeum seruantia busta tyrannum,*
crederet, ut corpus sepeliret naufragus ignis
eiectaeque rogum facerent fragmenta carinae ?
quis tantum mutare potest sine numine fati ?
ille etiam caelo genitus caeloque receptus,
cum bene compositis uictor ciuilibus armis
iura togae regeret, totiens praedicta cauere

quod, si umquam potuit, potuit Caesare anno 60 consulatum petente. mihi, cum de Pompeio in Aegypto mortuo sermo sit, illa *etiam alium Magnum* ducere uidentur ad Alexandrum Alexandriae sepultum, expectoque talem sententiam, 'cum iam etiam alter Magnus in Alexandri sepulcro componi posset', ut unus uersiculus excidisse putandus sit. quoniam autem Manilius, ut ad I 10 dixi, breues finales non uidetur produxisse nisi in duobus primi libri uersibus (nam IV 280 *uincit et* oratione etiam suspectum est), scribendum erit *possent* et plurale nomen hunc in modum sufficiendum, *cum iam etiam possent alium componere Magnum* | ⟨*regia Pellaeum seruantia busta tyrannum*⟩ ; nam ne *posset* sic seruare temptemus ut medio uersu 53 periisse statuamus quae desiderantur, eo prohibemur quod *etiam* et *alium* pluribus uerbis interpositis disiungi non licet. Strab. XVII p. 794 μέροσ δὲ τῶν βασιλείων ἐστὶ τὸ καλούμενον Σῆμα, ὃ περίβολοσ ἦν ἐν ᾧ αἱ τῶν βασιλέων ταφαὶ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρου, Luc. VIII 694–8 *cum tibi sacrato Macedon seruetur in antro, . . . litora Pompeium feriunt,* ubi schol. *sedes regia in qua regum Alexandriae corpora sunt et Alexandri Magni Macedonis,* Man. I 770 *Magno maxima Pella,* Plin. n.h. VII 95 *Pompei Magni titulos omnis triumphosque . . . aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore sed etiam Herculis prope ac Liberi patris.* de eisdem duobus Magnis interpretor anth. Lat. Ries. 438 (Baehr. P.L.M. IV p. 76) *iunxit magnorum casus fortuna uirorum* (al. *duorum*) : | *hic* (Alexander) *paruo, nullo conditus ille* (Pompeius) *loco est.* | *ite, nouas toto terras conquirite mundo :* | *nempe manet magnos paruula terra duces.* *componere* pro *sepelire* et alii dixerunt, uelut Ouidius fast. V 426 *compositique nepos busta piabat aui,* et in Pompeio eiusque filiis poeta anth. Lat. 455 1 sq. (P.L.M. IV p. 82) *patria, diuerso terrarum litore Magnos* | *spectas compositos heu sine nominibus,* de Alexandri sepulcro scholiastes Luc. X 19 *postea omnes reges ibi compositi sunt* ; paulo aliter Lucanus IX 58 *membraque dispersi pelago componere Magni.* sepulcrum autem hominem componere dicitur Petr. 114 11 *nos . . . imprudens harena componet* 54 *naufragus ignis* explicatur uersu proximo 55 eiectae Scaliger, electae libri. Luc. VIII 755 *collecta procul lacerae fragmenta carinae,* Val. Max. I 8 9 *concisae scaphae lignis conburebatur,* Plut. uit. Pomp. 80 2 μικρᾶσ ἁλιάδοσ λείψανα, παλαιὰ μὲν ἀρκοῦντα δὲ νεκρῷ γυμνῷ καὶ οὐδὲ ὅλῳ πυρκαιὰν ἀναγκαίαν παρασχεῖν 56 *mutare,* mutari 58 uictor ciuilibus **G** et (c alterum in maiore rasura) **L**, uictorum uilibus **M** 59 iura **GL^{2}M**, iuro **L**, iure cod. Venetus regeret **GL^2**, regerit **LM** 59–62 Vell. II 57 1–3 *incautus ab ingratis occupatus est, cum quidem plurima ei praesagia atque indicia di immortales futuri obtulissent periculi. nam . . . libelli coniurationem nuntiantes dati neque protinus ab eo lecti erant. sed profecto ineluctabilis fatorum uis, cuiuscumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit,* Flor. II 13 94 *quanta uis fati ! manauerat late coniuratio, libellus etiam Caesari datus eodem die,* Plut. uit. Caes. 63 1 ἔοικεν οὐχ

uulnera non potuit : toto spectante senatu,
indicium dextra retinens nomenque, cruore
deleuit proprio, possent ut uincere fata.
quid numerem euersas urbes regumque ruinas,
inque rogo Croesum Priamique in litore truncum,
cui nec Troia rogus ? quid Xerxen, maius et ipso
naufragium pelago ? quid capto sanguine regem
Romanis positum, raptosque ex ignibus ignes
cedentemque uiro flammam quae templa ferebat ?

οὕτωσ ἀπροσδόκητον ὡσ ἀφύλακτον εἶναι τὸ πεπρωμένον, ἐπεὶ καὶ σημεῖα θαυμαστὰ καὶ φάσματα φανῆναι λέγουσι, App. bell. ciu. II 116 fin. *χρῆν γὰρ ἃ ἐχρῆν Καίσαρι γενέσθαι*, Cass. Dion. 44 17 1 *ἐκείνῳ δὲ προέλεγον μὲν καὶ μάντεισ τὴν ἐπιβουλὴν, προέλεγε δὲ καὶ ὀνείρατα* . . . 18 3 *ἀλλ', ἔδει γὰρ αὐτὸν τότε μεταλλάξαι, οὐδὲν οὔτε τούτου ἐφρόντισεν οὔτε τινὸσ τὴν ἐπιβουλήν οἱ μηνύοντοσ ἤκουσε, καὶ βιβλίον τι παρ' αὐτοῦ λαβὼν, ἐν ᾧ πάντα τὰ πρὸσ τὴν ἐπίθεσιν παρεσκευασμένα ἀκριβῶσ ἐνεγέγραπτο, οὐκ ἀνέγνω νομίσασ ἄλλο τι αὐτὸ τῶν οὐκ ἐπειγόντων ἔχειν*

60 61 interpunxit Bentleius 61 inditium GL, iudicium M Suet. Iul. 81 4 *quinta fere hora progressus est libellumque insidiarum indicem ab obuio quodam porrectum libellis ceteris, quos sinistra manu tenebat quasi mox lecturus commiscuit*, App. bell. ciu. II 116 *ὑπὸ δ' ἄλλου καὶ βιβλίον περὶ τῆσ ἐπιβουλῆσ ἐπιδοθὲν αὐτῷ προθυομένῳ τοῦ βουλευτηρίου καὶ εὐθὺσ ἐσιόντι μετὰ χεῖρασ εὑρέθη τεθνεῶτοσ*, Plut. uit. Caes. 65 63 urbes GL, orbes M I 904 *rerumque hominumque ruinas* 64 *in rogo Croesum* ὑφ' ἕν omisso participio, ut I 224 sq. *in undis | Cancer*, 229 *dumosis Scorpius aruis*, Petr. 63 2 *asinus in tegulis*, Iuu. VIII 142 sq. *quo mihi te . . . in templis ?* priami *, priamum GL propter *Croesum*, primum M. *Priamum* recepto fieri non potest quin *truncum* adiectiuum etiam ad *Croesum* trahatur : substantiuum posuerat Vergilius Aen. II 557 *iacet ingens litore truncus*, quem uersum et Manilius et Seneca Tro. 140 sq. *magnoque Ioui uictima caesus | Sigea premis litora truncus* imitati sunt 65 *cui nec Troia rogus*, Sen. Tro. 55 sq. *caret sepulcro Priamus et flamma indiget | ardente Troia*; contra Ag. 742 sq. *te sequor, tota pater | Troia sepulte* xerxē L[2], xerxe G, erxe LM, *Xerxae* Scaliger, pro quo Manilius, qui *Mithridatis* scripsit u. 51, *Xerxis* positurus fuit, ut Propertius II 1 22. quod uulgatur *Xerxem* poetas Latinos non admisisse docui in Journal of Philology uol. XXXI pp. 236–47 ; Manilii autem editores recentissimi ne *Tydidem* quidem repudiant, repudiant a Matritensi oblatum *Tydiden* 66 quid M, quod GL *capto*, captiuo, sicut *serua capita* Liu. XXIX 29 3 eadem sunt quae *seruilia capita* XXVII 16 7. Liu. IV 3 12 *Ser. Tullium . . . captiua Corniculana natum . . . regnum tenuisse*, Iuu. VII 199 sq. *quid Tullius ? anne aliud quam | sidus et occulti miranda potentia fati ?* 67 68 Liu. perioch. XIX *cum templum Vestae arderet, Caecilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit*, Ouid. fast. VI 439 sq. *flagrabant sancti sceleratis ignibus ignes | mixtaque erat flammae flamma profana piae*, Oros. IV 11 9 *aedem Vestae corripuit et ne sibi quidem dis subuenientibus ignem illum, qui aeternus putabatur, temporarius ignis oppressit* 68 quae Barthius adu. p. 929 et teste Stoebero cod. Par., qui GLM et Bentleio Pingraeoque exceptis editores, cum ceteri auctores Metellum non Atlanteis umeris *templa* eaque

quot subitae ueniunt ualidorum in corpora mortes
seque ipsae rursus fugiunt errantque per ignes !
ex ipsis quidam elati rediere sepulcris,
atque his uita duplex, illis uix contigit una.
ecce leuis perimit morbus grauiorque remittit,
succumbunt artes, rationis uincitur usus,
cura nocet, cessare iuuat, medic*ina* malorum

ardentia sed ex templo *sacra, pignora fatalia, palladium, deam, arsuros deos rapuisse tradant* *ferebat*, auferebat, ut Verg. Aen. II 598–600 *quos . . ., ni mea cura resistat,* | *iam flammae tulerint* 69 Plin. n.h. VII 180–5 quod **GL^{2}M**, quo **L** cod. Venetus in **GL^2**, om. **LM** 70 71 frustra Barthius adu. p. 929 *errantque ? per ignes* | *ex* etc., quae orationis post quintum trochaeum incisio Manilii arti non congruit mors saepe numero mortem, hoc est cadauer, ut Prop. II 13 22 *nec sit in Attalico mors mea nixa toro,* rursus fugit, ut qui pro mortuo elatus sit reuiuiscat ; illa autem domicilio, quod occupauit, eiecta circa pyras inops ac nuda uagari fingitur Plat. rep. 614 B, Val. Max. I 8 12, Appul. florid. 19, Plin. n.h. VII 173 *Auiola consularis in rogo reuixit et, quoniam subueniri non potuerat praeualente flamma, uiuus crematus est. similis causa in L. Lamia praetorio uiro traditur. nam C. Aelium Tuberonem praetura functum a rogo relatum Messala Rufus et plerique tradunt,* 176 *Varro quoque auctor est xxuiro se agros diuidente Capuae quendam qui efferretur foro domum remeasse pedibus. hoc idem Aquini accidisse. Romae quoque Corfidium materterae suae maritum funere locato reuixisse et locatorem funeris ab eo elatum,* Cels. II 6 13 *quosdam . . . in ipsis funeribus reuixisse,* Quint. decl. mai. 8 10 *uidimus igitur frequenter ad uitam post conclamata suprema redeuntes* 75 *cura nocet,* Ouid. ex Pont. III 7 25 sq. *curando fieri quaedam maiora uidemus* | *uulnera, quae melius non tetigisse fuit* *cessare iuuat,* Quint. decl. mai. 8 10 *plerique conualuerunt neglegentiae bono* **medicina *, mora sepe** libri, quod tum demum locum haberet si cetera sic scripta essent, *cura iuuat, cessare nocet, parcuntque cibi laeduntque uenena,* siquidem moram malorum causas dare totiens usu comprobatum est ut in prouerbium abierit : Ouid. rem. 81–3 *opprime, dum noua sunt, subiti mala semina morbi, . . . nam mora dat uires,* 91 sq. *principiis obsta : sero medicina paratur* | *cum mala per longas conualuere moras,* 101 sq. *uidi ego, quod fuerat primo sanabile, uulnus* | *dilatum longae damna tulisse morae.* nunc, cum omnia fato regi inde colligatur quod multa praeter expectationem eueniunt, contrarium potius dicendum erat, aliquando tamen moram salutarem esse, cuiusmodi est Euripideum (Stob. flor. 102 2, Nauck. frag. 1072 ed. 2) *μέλλων ἰατρὸσ τῇ νόσῳ διδοὺσ χρόνον* | *ἰάσατ' ἤδη μᾶλλον ἢ τεμὼν χρόα,* Sen. Ag. 130 *quod ratio non quit, saepe sanauit mora.* sed id quod restitui sententiae tam unice conuenit uix ut omitti potuisse uideatur, ipsa remedia interdum perniciosa esse : Cels. II 6 17 *quae . . . medendi causa reperta sunt, non numquam in peius aliquid conuertunt,* III 12 1 *fieri potest ut . . . summa in eo pernicies sit, quod auxilii causa sit inuentum,* Cic. ad Att. I 18 2 *in republica . . . uolnus* (*uoluntas* codd.) *etiam atque etiam ipsa medicina efficit,* Ouid. trist. II 269 *eripit interdum, modo dat, medicina salutem,* Sen. Oed. 70 *cadunt medentes, morbus auxilium trahit,* anth. Lat. Ries. 487^b (carm. epigr. Buech. 902) 5 sq. *irrita letiferos auxit medicina labores* | *creuit et humana morbus ab arte meus.* *ina*

dat causas, laeduntque cibi parcuntque uenena.
degenerant nati patribus uincuntque parentes
ingeniumque suum retinent; transitque per illum,
ex illo fortuna uenit. furit alter amore
et pontum transnare potest et uertere Troiam,
alterius frons est scribendis legibus apta.
ecce patrem nati perimunt natosque parentes
mutuaque armati coeunt in uulnera fratres.
non nostrum hoc bellum est; coguntur tanta moueri
inque suas ferri poenas lacerandaque membra.
quod Decios non omne tulit, non omne Camillos
tempus et inuicta deuictum mente Catonem,

litteris propter *ma* omissis restabat *medic*; deinde numeris et orationi, non item sententiae, consultum est: uide 570, 574, lib. I praef. pp. lix–lxix, Luc. III 159 *quod tibi, Roma, fuga Gallus trepidante reliquit*, ubi cum scriptum esset *fugallus*, fecerunt *Pyrrhus*, qui sequenti uersu indicatur **76 dat GL²**, **dant LM** **77 degenerant GL**, deuenerant **M**. *patribus* utrum datiuus sit an ablatiuus dubium faciunt Stat. Theb. I 464 *Marti non degenerare paterno* et IV 147–9 *non fortibus illa | infecunda uiris famaque inmanis alumni | degenerat.* eadem dubitatio de Sil. IV 515 *degener haud Gracchis consul* **78** *suum*, non paternum *transit*, παρέρχεται, ut Tac. hist. III 49 *fortuna imperii transit.* uerbi causa Lagidarum fortuna ex Ptolemaeo Sotere uenit, transiit per Cleopatram **79 ex illo GL**, **exilio M** **80** *pontum transnare*, ut Leander, *uertere Troiam*, ut Paris. utrumque ad Leandrum Scaliger, ad Paridem Fayus rettulit; quod supererat, Breiterus fecit, ut Menelaum intellegeret **81 frons GL** cod. Venetus, syons **M**. *frontis*, de qua uoce ad III 115 dixi, ad scribendas leges usus nullus est, neque his uerbis significari posse puto 'alter uultu talis est ut legibus scribendis aptus esse uideatur', cum praesertim non de externa specie agatur uerum de ingenio. simpliciter sane Stoeberus 'alter dixerit *ingenium*', quem qui secuti sunt Iacobus quique Iacobum sequi solent tacere tutius duxerunt. sed ne *sors* quidem, quod in ed. Bonon. an. 1474 repositum Scaliger et Bentleius tenuerunt, plane accommodatum uidetur, etsi in II 668 *parem referunt numeris aut tempore sortem* et IV 891 *terrenae corpora sortis* ita ponitur ut non multum differat a *natura*. *mens* qui sic mutari potuerit non apparet **84** *nostrum*, hominum, quod ipsum substituit Bentleius ob illud *coguntur* *coguntur* nati parentes fratres **moueri G**, **mouentur LM** cod. Venetus. *tanta*, tantos motus: Lucr. III 568-70 *primordia . . . conclusa mouentur | sensiferos motus*, Luc. IX 580 *Iuppiter est quodcumque uides, quodcumque moueris* **86 omne prius GL²**, **mone L**, **moue M** **87 mente** Bentleius, **morte** libri, quod retinent Bechertus et Breiterus, alter etiam interpretatur, 'inuicta = libera morte'; *inuictum deuicta morte* codd. Flor. et Bodl. et multi editores, quod in Catonem non cadit sed in Herculem et si quis eius similis fuit, Sen. H.O. 1552 sq. *uadis ad manes miserandus, unde | morte deuicta tuleras triumphum*; nec satis proprie *inuita deuictum morte* Marklandus ad Stat. silu. II 6 76. Bentleius comparauit Hor. carm. II 1 23 sq. *cuncta terrarum subacta | praeter atrocem animum Catonis*:

materies in rem superat sed lege repugnat.
et neque paupertas breuioris excipit annos
nec sunt inmensis opibus uenalia fata,
sed rapit ex tecto funus Fortuna superbo
indicitque rogum summis statuitque sepulcrum.
quantum est hoc regnum, quod regibus imperat ipsis !
quin etiam infelix uirtus et noxia felix,
et male consultis pretium est, prudentia fallit ;
nec Fortuna probat causas sequiturque merentis
sed uaga per cunctos nullo discrimine fertur.
scilicet est aliud, quod nos cogatque regatque,
maius, et in proprias ducat mortalia leges
attribuatque suos ex se nascentibus annos

uerba Manilii Lucanus imitatus uidetur IX 18 *inuicti posuit se mente Catonis. mentem* et *mortem* confusa memini in Ouid. met. VI 629 et ex Pont. IV 11 19 ; illud anno 1890 (Class. Rev. IV p. 342) restitui in trist. V 7 17 *trux uultus, uerissima mentis* (*mortis* codd., *Martis* edd., quod quam non aptum sit ostendit Claud. 26 468) *imago* : sic Cic. de or. III 221 et orat. 60 *imago animi uultus*, Pacat. paneg. 37 2 *ut in speculo frontium imago exstet animorum*, ipse Ouidius art. II 378 *in uultu pignora mentis habet*, ex Pont. III 4 27 *regum uultus, certissima pignora mentis* **88 in rem GL, uirem M sed GL^{2}M, sed in L** materies ad Decios Camillos Catones faciendos abunde sufficit, sed eadem, ne omni tempore fiant, secundum fatorum legem repugnat 90 *fata*, uitae spatium, ut Ouid. trist. IV 10 77 *iam complerat genitor sua fata*, Luc. II 65 *uiuacia fata senectae* **91 ex tecto** Bentleius, **exceptos** libri **funus GL, fumis M superbo** codd. Flor. et Bodl., **superbos GLM** locis a Bentleio adscriptis, Verg. Aen. VII 12 *tectis . . . superbis*, Sen. dial. XI 16 4 *quam nihil sacrum intactumque sit Fortunae, quae ex eis penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura*, addi possunt Sen. dial. V 25 1 *aequiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera etiam ex regia duci*, rem. fort. 13 2 *nemo extra ictum uulneris positus est : ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur et ex regia*, Man. V 548 *uirginis et uiuae rapitur sine funere funus* : *rapi* etiam Atheniensium *funera* dicuntur Lucr. VI 1225. itaque nihil ultra quaerendum puto neque ex Matritensis scriptura efficiendum ablatiuum rei indicem qua Fortuna superbos excipiat 94–99 Firm. I 7 13 *etiam nunc derogas fato et stellarum uim obstinata animositate contemnis, cum uideas bonorum malos exitus, malorum prosperos actus ? . . .* 42 *uides ut semper ubique fortuna dominetur ? . . . fortis ab ignauo superatur, bonum prostrauit inferior, iusto iustitia non profuit, cautos prouidentia saepe decepit, pudicis ac sobriis inpudicus ac dissolutus in honoris petitione praelatus est, iacent strenui, laudantur inprobi, et, quidquid huic profuit, illum incauta imitatione decepit. haec nobis omnia stellarum cursibus conferuntur* **96 causas GL^2, causa LM** prauam distinctionem sustulit Bechertus, ordo est enim *causas merentes probat sequiturque*, de quo uide ad I 269 adnotata **100 se nascentibus GL^2, enascentibus LM.** ‘qui, donnant la naissance aux hommes, détermine dès-lors la durée de leur vie, les vicissitudes

fortunaeque uices. permiscet saepe ferarum
corpora cum membris hominum : non seminis ille
partus erit ; quid enim nobis commune ferisque,
quisue in portenti noxam peccarit adulter ?
astra nouant formas caelumque interserit ora.
denique, si non est, fati cur traditur ordo,
cunctaque temporibus certis uentura canuntur ?

de leur fortune ' Pingraeus **101–105** II 709 sq. *et saepe in pecudes errat natura maremque | femina subsequitur : miscentur sidere partus*, ubi uerba *in pecudes errat*, quae quid habeant difficultatis ad illum locum exposui, tamen firmare uidetur Liu. XXXI 12 8 *foeda omnia et deformia errantisque in alienos fetus naturae uisa*, inter quae *porcus cum capite humano natus* ; cuius simile portentum refert idem Liuius XXVII 11 5 *cum elephanti capite puerum natum* **102–104** Arist. de gen. an. p. 769[b] *οὐ ῥᾴδιον δὲ . . . εἰπεῖν . . . διὰ τίν' αἰτίαν . . . οὐδὲ ἄνθρωποσ ἀλλὰ ζῷόν τι μόνον φαίνεται τὸ γιγνόμενον, ἃ δὴ καὶ λέγεται τέρατα . . . τὸ δὲ γιγνόμενον κριοῦ κεφαλὴν φασιν ἢ βοὸσ ἔχειν, καὶ ἐν τοῖσ ἄλλοισ ὁμοίωσ ἑτέρου ζῴου, μόσχον παιδὸσ κεφαλὴν ἢ πρόβατον βοόσ . . . ὅτι δ' ἐστὶν ἀδύνατον γίγνεσθαι τέρασ τοιοῦτον, ἕτερον ἐν ἑτέρῳ ζῷον, δηλοῦσιν οἱ χρόνοι τῆσ κυήσεωσ πολὺ διαφέροντεσ ἀνθρώπου καὶ προβάτου καὶ κυνὸσ καὶ βοόσ· ἀδύνατον δ' ἕκαστον γενέσθαι μὴ κατὰ τοὺσ οἰκείουσ χρόνουσ.* contra commixto hominum ferarumque semine monstruosos partus fieri cum uulgo crediderunt Aesopus apud Phaedrum III 3, Thales apud Plutarchum sept. sap. conu. 3, Quintilianus qui fertur decl. mai. 15 11 *mortalium ferarumque coitus usque in monstruosa fecunditatis onera perlatos.* Lucanus I 589–91 his uerbis, *monstra . . . quae nullo semine discors | protulerat natura . . . sterilique nefandos | ex utero fetus*, mulae partum significare uoluisse creditur **103 nobis GL², nouis LM** **104 in portenti** codd. Flor. et Bodl. et in **G** man. rec., **inportent LM, importans G** *noxam*, poenam : quis adulter ita peccarit ut portentosa prole puniatur ? IV 667 *in poenas fecunda suas* **105 ora G, hora LM, horas** cod. Venetus sidera quibus condicionibus monstruosos partus reddant exponit Ptolemaeus in eo libri III tetrabibli capite quod est *περὶ τεράτων*, ed. Camerar. an. 1535 pp. 31[u] sq. ; idem titulus est capitis 9 libri II Hephaestionis Thebani, qui liber nondum editus est. adde Vett. Val. p. 341 12–4 *ἐὰν δέ πωσ τὸ δωδεκατημόριον (τῆσ Σελήνησ) εἰσ θηριῶδεσ (ζῴδιον) ἐκπέσῃ ἢ τὸ τούτῳ διάμετρον ἢ οἱ τούτων κύριοι, τέρασ ἢ ἄλογον ζῷον ἀποφαίνεσθαι*, Firm. VII 7 2 *si maliuolae stellae in cardinibus partiliter fuerint collocatae . . . aut quadrupes nascetur aut monstrum* **106 107** esse fati ordinem ex eo ostenditur quod futura praedicuntur fiuntque quae praedicta sunt, II 133 *euentusque datur qualis praedicitur ante.* Diogenianus ap. Euseb. praep. euang. IV 3 p. 136 (Arnim. Stoic. uet. frag. Chrysipp. 939) *φέρει δὲ (Χρύσιπποσ) καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν ἐν τῷ προειρημένῳ βιβλίῳ (περὶ εἱμαρμένησ) τοιαύτην τινά· μὴ γὰρ ἂν τὰσ τῶν μάντεων προρρήσεισ ἀληθεῖσ εἶναί φησιν, εἰ μὴ πάντα ὑπὸ τῆσ εἱμαρμένησ περιείχοντο* **106** hunc uersum in **L** etiam ante III 291 extare ibi adnotaui *cur traditur*, qui fit ut tradatur : sic I 495, 498, Lucr. III 670–2 *si inmortalis natura animai | constat . . ., cur super ante actam aetatem meminisse nequimus ?* *fati ordo*, *εἱμαρμένη*, quam Stoici Plut. plac. phil. I 28 sic definiunt, *εἱρμὸν αἰτιῶν, τούτεστι τάξιν καὶ ἐπισύνδεσιν ἀπαράβατον*, Cic. de diu. I 125 *ordinem seriemque causarum.* ceterum uide Sen. n.q. II

nec tamen haec ratio facinus defendere pergit
uirtutemue suis fraudare in praemia donis.
nam neque mortiferas quisquam minus oderit herbas
quod non arbitrio ueniunt sed semine certo,
gratia nec leuior tribuetur dulcibus escis
quod natura dedit fruges, non ulla uoluntas.
sic hominum meritis tanto sit gloria maior
quod caelo laudem debent, rursusque nocentis

32 4 *cuius rei ordo est, etiam praedictio est* **108–118** fato non tollitur aut male factorum reprehensio aut laus uirtutis, id quod fieri contendebant aliarum opinionum disciplinarumque auctores. Cic. de fato 40 *si omnia fato fiunt . . . efficitur ut nec laudationes iustae sint nec uituperationes nec honores nec supplicia*, Gell. VII 2 4–6 *si Chrysippus, inquiunt, fato putat omnia moueri et regi nec declinari transcendique posse agmina fati et uolumina, peccata quoque hominum et delicta non suscensenda neque inducenda sunt ipsis uoluntatibusque eorum sed necessitati cuidam et instantiae, quae oritur ex fato, omnium quae sit rerum domina et arbitra, per quam necesse sit fieri quidquid futurum est ; et propterea nocentium poenas legibus inique constitutas, si homines ad maleficia non sponte ueniunt sed fato trahuntur. contra ea Chrysippus tenuiter multa et argute disserit*, quae cum longe a Manilianis diuersa sint omittam **108** pergit **GL^2**, pergi **LM** **109** *in praemia donis*, praemii causa datis, v 152 *in usum tegmina plantis* **110** minus codd. Bodl. et Monac., magis **GLM** cod. Venetus, cuius erroris ad II 621 collatis exemplis accedat Ouid. ex Pont. III 9 23. alienum est ac potius ineptum quod Bentleius praecedente, si scisset, cod. Voss. 18 dedit *magis ederit* ; qui quod neminem brassicam odisse dicit, eam ne magistris quidem mortiferam esse accepimus nisi repetitam. *magis oderit* probarunt neque interpretatione egere arbitrati sunt Stoeberus Iacobus Breiterus **112** dulcibus codd. Flor. et Bodl. et in **G** man. rec., dulcior **GLM** **113** ulla **G**, nulla **LM**, prorsus absurde Bentleius *nostra*, cum significetur frugum ipsarum uoluntas **114** meritis **G** et nisi fallor **L^2**, mentis **L**, eritis **M**, *menti* codd. Flor. et Bodl. sit **M**, fit **GL** : illud commendat *oderimus* u. 116 pro *gloria* Bentleius *gratia*, facillima mutatione quaeque paene probanda uideatur, ut illis *oderit* 110 et *gratia* 112 respondeant haec *gratia* 114 et *oderimus* 116 : uide etiam Mart. XII 62 13 *utque sit his pretium meritis et gratia maior.* cohibet tamen assensum Ciceronis locus quem statim subiecturus sum **115** quod **LM**, quo **G** laudem debent *, gaudente uenit libri. ex *laudemdeuent* factum conicio *laudente uenit* (cuius in *m* et *n* litteris erroris similes sunt Liu. XXIII 35 16 *operanda re* pro *operam dare* et XXV 9 9 *portante menitida* pro *portam Temenitida*), deinde *gaudente*, quemadmodum Man. IV 447 corrupte **LM** *laudet*, corruptius **G** *gaudet*. *laudem* ut IV 418 *laudi noxia iuncta est* ; *debent* ut II 224 *Neptuno debere genus*. Cicero n.d. III 86 sq. *uirtutem autem nemo umquam acceptam deo rettulit. nimirum recte ; propter uirtutem enim iure laudamur et in uirtute recte gloriamur ; quod non contingeret, si id donum a deo, non a nobis haberemus* *gaudente* iam Scaligero suspectum fuit, non enim si gaudente sed si cogente deo homines recte facerent laudem eis et praemia tribuenda negabant Stoicorum aduersarii ; quam notionem non exprimit quod Postgatius silu. Man. p. 35 substituit

oderimus magis in culpam poenasque creatos.
nec refert scelus unde cadat, scelus esse fatendum.
hoc quoque fatale est, sic ipsum expendere fatum.
[quod quoniam docui, superest nunc ordine certo
caelestis fabricare gradus, qui ducere flexo
tramite pendentem ualeant ad sidera uatem.]
nunc tibi signorum mores summumque colorem

suadente. accedit ut pro illo *uenit* pluralis numeri uerbum requiratur; neque enim hominum merita maiorem gloriam propterea habere dici possunt quod ea gloria uel gaudente uel cogente caelo ueniat. hoc uitium, quo Scaligeri editiones carent (is enim u. 114 *menti* inepta sane sententia a superioribus acceptum tenuit), Bentleium, cum *meritis* restitueret, fugere non debuit; Iacobum quique post eum caelo gaudente uenerunt editores mirarer si non fugisset: solus Postgatius uerbi numero conuenienter *meriti* **117 cadat G, cadit LM,** de quo mendo satis dixi ad III 385 **118 fatale GL, facile M** *sic* ut ego nunc facio *ipsum fatum expendere* atque examinare; quam sententiam ob mirum et uix credibilem Pingraei errorem declarandam duxi. II 149 *hoc quoque fatorum est, legem perdiscere fati* **119–121** iure optimo deleuit Bentleius. *quod quoniam docui* inquit: at in toto hoc prooemio nihil sane poeta docuit, quo uerbo quid significare soleat disci potest ex II 751, III 39, 447, 560; tantummodo praedicauit fati potentiam et in ea re argumentatus est. secuntur deinde caelestes gradus miro consilio fabricati, quibus uates, non discipulus, flexo tramite, non recto, ad sidera ducatur. postremo his tribus uersiculis subici non potuit u. 122 *nunc*, pro quo dicendum fuit uelut *ac primum*: sublatis eisdem ita superiora excipit ut I 255, III 43, 275, 443, 510, IV 310, 585, V 174, 486 **120 flexo GL[2], plexo LM** cod. Venetus **121 pendentem M, prudentem GL.** prudentia uatis flexo tramite ducendi non uidetur praedicanda: pendet qui solido non insistit, uelut Perseus V 593 **122–291** quos mores studiaque et artes signa zodiaci hominibus ex se nascentibus tribuant exponitur. fuisse praeter Manilium non paucos qui haec ad XII sidera potissimum referrent apparet ex eis quae Sextus empiricus πρὸσ ἀστρ. 95–102 et Basilius homil. VI in hexaem. p. 55 ed. Garn., Mign. patr. Gr. XXIX pp. 130 sq., contra illam sententiam disputant, eodemque spectant Petr. 39 et anth. Pal. XI 318. ei uero quorum scripta supersunt astrologi multo minus signa in hac re quam planetas pollere uoluerunt. uelut Paulus Alexandrinus O 4–P, ubi quaeritur περὶ ποίασ πράξεισ καὶ τέχνασ ἔσται τὸ γεννώμενον, primum stellas Martis Veneris Mercurii, deinde cardines et quinque praeterea dodecatropi templa respicienda esse docet. Ptolemaeus tetr. p. 46 in capite περὶ πράξεων ποιότητοσ paulo plus signis concedit, τὸ δὲ ποιὸν τῶν πράξεων (διακριθήσεται) ἐκ τῆσ ἰδιοτροπίασ τῶν τριῶν ἀστέρων ♂ καὶ ♀ καὶ ☿ καὶ ἐκ τῆσ τῶν ζῳδίων ἐν οἷσ ἂν τύχωσι παραπορευόμενοι, p. 47 καὶ τῶν ζῳδίων δὲ ἐν οἷσ ἂν ὦσιν οἱ τὸ πράσσειν παρέχοντεσ (ἀστέρεσ) αἱ κατ' εἶδοσ ἰδιοτροπίαι συμβάλλονταί τι πρὸσ τὸ ποικίλον τῶν πράξεων, ubi quod κατ' εἶδοσ dicit, significat proprietates certis signorum generibus communes, quae deinde enumerat, ἀνθρωπόμορφα, τετράποδα, τροπικὰ, ἰσημερινὰ, χερσαῖα, κάθυγρα, et quales quaeque artes tribuant declarat, quibus similia leguntur in Ludw. Maxim. pp. 110–2 περὶ ἀποτελεσμάτων τῶν ιβ' ζῳδίων; idem p. 40 in capite περὶ ποιότητοσ ψυχῆσ ad planetas pleraque, aliquid tamen ad ea refert signa in quibus uel Luna uel Mercurii stella constituta sit, quae prout

et studia et uarias artes ex ordine reddam.
  diues fecundis Aries in uellera lanis
exutusque nouis rursum spem semper habebit,
naufragium*que* inter subitum censusque beatos
crescendo cadet et uotis in damna feretur,
in uulgumque dabit fructus et mille per artes

tropica sint uel duplicia uel solida, ita uarias hominum mentes efficere dicit. perpauca cum his Manilianis communia habent Vett. Val. I 2, Heph. Theb. I 1, C.C.A.G. V i pp. 187 sq., VII pp. 194-213, Firm. V 1-4, VIII 18-30. utrum autem orientia atque horoscopantia mores artesque signa nascentibus ingenerent, sicut certas eorum partes uu. 502-84 et extra zodiacum posita sidera libro V facere uidebimus, an Lunae astro in eis constituto, quod ex locis ad II 726 et IV 773 et 776 adlatis adferendisque colligas, poeta nusquam dixit: apud Sextum quidem 95 et 102 idem est *ὁ ἐν Παρθένῳ* et *ὁ Παρθένου ὡροσκοπούσησ γεννηθείσ*

122 *summum colorem*, uniuersam cuiusque proprietatem, ut 586 *summa est rerum referenda figura*, III 56 *exceptum a summa ne quid ratione maneret*; sequuntur enim uu. 292-584 exceptiones in decanis et singulis partibus. Sen. ep. 114 3 *non potest alius esse ingenio, alius animo color*, dial. I 2 1 (uir fortis) *quidquid euenit in suum colorem trahit*, Hor. serm. II 1 60 *quisquis erit uitae, scribam, color.* longe aliud est *summus color* Lucr. IV 95 et 266, a quo hoc non discreuit Hofmannus thes. ling. Lat. III p. 1716 59 **123 studia** et Bentleius, **studii** libri. contulit Bentleius III 148 *studia atque artes*, IV 137 *haec studia et similes . . . artes*, 526 *dabit studia et doctas producet ad artes*, 244 *artes studiumque*. *studii artes* quae sint non intellegitur, neque praeterea Manilius hac genetiui forma usus est nisi in Graeco dodecatemorii uocabulo **124-139** Aries ut laniger et Mineruae tutela (II 439) lanificium, ut tropicum signum (III 617-82) mutationes tribuit **124** *fecundis in uellera*, 161 *in tot fecundi . . . commenta*, II 557 *in totidem fecundus . . . hostes*, III 595 *bis quadragenos . . . diues in actus* Varro r.r. II 11 9 *quam* (lanam) *demptam ac conglobatam alii uellera, alii uellimna appellant* **125 nouis GL²**, **nobis LM**. 'quid illud *exutus nouis lanis*? certe exutus *ueteribus*; si enim exuuntur, non sunt nouae' Bentleius; contra Stoeberus '*habet spem nouis lanis, exutus* scil. *ueteres*', in qua oratione locum non habere *que* coniunctionem neque ipse sensit neque post eum Pingraeus aut Breiterus. nimirum ordo est *nouisque rursum lanis diues* quotiens *exutus* est. Basilius hom. VI in hex. p. 55 C ed. Garn., Mign. patr. Gr. XXIX p. 130 C, *ὁ δεῖνα οὖλοσ, φησί, τὴν τρίχα καὶ χαροπόσ· Κριοῦ γὰρ ἔχει τὴν ὥραν* (horoscopum). *τοιοῦτον δέ πωσ ὀφθῆναι τὸ ζῷον. ἀλλὰ καὶ μεγαλόφρων· ἐπειδὴ ἡγεμονικὸν ὁ Κριόσ· καὶ προετικὸσ καὶ πάλιν ποριστικόσ· ἐπειδὴ τὸ ζῷον τοῦτο καὶ ἀποτίθεται ἀλύπωσ τὸ ἔριον καὶ πάλιν παρὰ τῆσ φύσεωσ ῥᾳδίωσ ἐπαμφιέννυται*

126 que priore loco codd. Flor. et Bodl., om. **GLM**, *inter naufragium* fecit in **L** manus recentissima *naufragium* fortunarum similiaque Cicero dixit **127 cadet** codd. Flor. et Bodl., **cadit GLM** **uotis M, uatis L, uates L², natis G**. *uotis*, eis quae uouerit lucris, hoc est optarit et cupide expetierit, ut Ouid. met. XI 128 *effugere optat opes et, quae modo uouerat, odit.* uide III 527 quaeque ibi adnotaui, quibus accedant Sen. Thy. 752, Luc. VII 299. ceterum quod ipse Aries id pati fingitur quod patiuntur homines ex eo nati, de ea re dicam ad u. 149 **128 uulgum M, iugulum GL**, quod qui primus recepit et

uellera diuersos ex se parientia quaestus :
nunc glomerare rudis nunc rursus soluere lanas,
nunc tenuare leui filo nunc ducere telas,
nunc emere et uarias in quaestum uendere uestes,
quis sine non poterant ullae subsistere gentes
uel sine luxuria. tantum est opus, ipsa suismet
adseruit Pallas manibus dignumque putauit,
seque in Arachnaeo magnam putat esse triumpho.

plerisque probauit Scaliger sub *fructus* nomine praeter lanam intellegit agnos ad iugulationem et macello datos ; ei uero minus huic loco conueniunt quam uersibus 184–6 et laniis sub Leone natis, neque in iugulum dantur uellera. *in uulgum* hoc uersu poeta, v 737 sine praepositione alteram accusatiui formam posuit, sicut Vergilius Aen. II 99 *in uolgum*, ter *uolgus* non accedente *in* ; adde quod u. 125 habetur *rursum*, 130 et passim *rursus*. bene autem in uulgum dari dicuntur *quis sine non poterant ullae subsistere gentes* ; qui enim *fructus* significentur explicat adiectum *et uellera* **dabit GL²M, dabis L** cod. Venetus 129 **parientia GL², parentia LM** 131 *telas*, stamina unde fiant telae, neque enim, dum tenuantur ducunturque, telae sunt. anth. Lat. Ries. 742 41–4 (Claud. ed. Birt. p. 406) *uellera lanae | textilibus calathis semper tractare perita | inque globos teretes coeuntia uoluere pensa | compositas tenui suspendis stamine telas*. quamquam paene probo quod Bentleius reposuit *tela*, hoc est *per telam*, ut intellegantur radio ducta subtemina ; expectatur enim textrini mentio. Ouid. met. VI 55–8 *tela iugo uincta est, stamen secernit harundo, | inseritur medium radiis subtemen acutis, | quod digiti expediunt atque inter stamina ductum | percusso pauiunt insecti pectine dentes* 132 **emere** cod. Venetus, **gemere GLM** **uestes GL**, om. **M** 134 interpungendo *tantum est opus* ad insequentia traxi, quae uerba ceteri ad praecedentia aut referunt aut uidentur referre, Bentleius quidem cum **L** sic distincta oratione, *gentes : | uel sine luxuria tantum est opus*. opus tantum est ut Pallas suis id manibus adseruerit. similiter locuti sunt Horatius serm. I 1 13 sq. *cetera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem | delassare ualent Fabium*, Seneca Ag. 496 sq. *miserisque lucis tanta dulcedo est malae, | hoc lumen optant*, Statius Theb. VI 400 sq. *stare adeo miserum est, pereunt uestigia mille | ante fugam*, Martialis III 67 8–10 *at uos tam placidas uagi per undas | tuta luditis otium carina, | non nautas puto uos sed Argonautas*, quem locum sic interpunxit Wysius, Valerius Maximus IV 7 3 *adeo blando uteris imperio, supplicium honori praetulit*, Cicero de fin. II 54 *tantum abest ut se indicet, perficiet etiam ut dolere alterius improbe facto uideatur*

135 *dignum* suismet manibus 136 **arachneo M, archaneo** nisi fallor **L, araneo GL²,** *Arachnea* cod. Bodl. **magnam M, magna L, magnum GL²**

triumpho Iacobus, **triumphum** libri nominis forma paragogica 'Αράχνεια, etsi analogiae eam non repugnare ostendit Huetius, exemplis caret neque praeter necessitatem ex coniectura inferri debuit. quod autem Scaliger *triumphum* interpretatur triumphatricem, non quae triumphat sed de qua triumphatur recte triumphus dicitur, uelut Cleopatra Prop. IV 6 65 sq. *quantus mulier foret una triumphus, | ductus erat per quas ante Iugurtha uias* ; neque enim in Liu. XXVIII 9 15 et Iuu. XI 194, quos locos Ellisius attulit, aut consul aut praetor

haec studia et similes dicet nascentibus artes,
et dubia in trepido praecordia pectore finget
seque sua semper cupientia uendere laude.
Taurus simplicibus dotabit rura colonis
pacatisque labor ueniet ; nec praemia laudis
sed terrae tribuet partus. summittit in astris
colla iugumque suis poscit ceruicibus ipse.

triumphi nomine significatur. melius Huetius *magnumque putauit,* | *seque in Arachnea dignum putat esse triumphum,* ut *se* ablatiuus esset. Bentleius hac, quae utrumque praeterierat, eiusdem uerbi mutato tempore repetitione, *putauit putat,* non sine causa offensus scripsit *in Arachnea magnum portasse triumphum,* quod quam recte dicatur ignoro. leniore mutatione fieret *probauit* in uersu superiore, nisi uel maiorem neglegentiam haberet iteratum *potius* uu. 213 sq.: uide etiam ad I 224, 271, III 122 adnotata **137** *dicet* ut 189 *dixit,* Ouid. her. XV 81 *ita nascenti legem dixere sorores,* trist. III 14 9 *est fuga dicta mihi, non est fuga dicta libellis.* similiter *dictare* ponitur II 401, IV 177, 569 **138 139** Vett. Val. p. 5 28–31 *ἔσονται οὖν οἱ γεννώμενοι ἐν τούτῳ . . . ἀλαζόνεσ, . . . ἄστατοι, ἀνώμαλοι, . . . μετέωροι,* Ptol. tetr. p. 40 *τὰ μὲν τροπικὰ . . . ποιεῖ τὰσ ψυχὰσ . . . φιλοδόξουσ . . . καὶ εὐκινήτουσ* **138 finget** Vossiani Leid. 18 lectionem esse ait Wageningenus negante Iacobo, quorum utri minus credam haereo, edd. nescio quibus uett. tribuit Bechertus, ego ante Scaligerum non inueni, **figunt L²**, **figum M**, **signum GL** cod. Venetus, **figet** codd. Flor. et Bodl.

140–151 Taurus ut bos arator agricolas gignit laboris patientes, ut *στερεὸν ζῴδιον* (lib. II praef. p. vii) mentes efficit *ἐπιμόνουσ, βεβαίασ, ὑπομονητικὰσ, φιλοπόνουσ* (Ptol. tetr. p. 40). Vett. Val. p. 7 11–3 *οἱ δὲ γεννώμενοι ἔσονται ἀγαθοί, ἐργαστηριακοί, πονικοί, . . . τινὲσ δὲ γεηπόνοι,* Basil. hom. VI in hex. p. 55c ed. Garn., Mign. patr. Gr. p. 130 c, *ὁ Ταυριανὸσ τληπαθὴσ, φησὶ, καὶ δουλικόσ· ἐπειδὴ ὑπὸ ζυγὸν ὁ ταῦροσ,* C.C.A.G. VIII ii p. 33 *Ταῦροσ εἰσ καρτερίαν (συμβάλλεται)* **140 dotabit G** cod. Venetus, **dotauit LM**, *donauit* cod. Cusanus, *donabit* Scaliger, *dictabit* Bentleius nec uerbo nec sententia apta ; *colonis* enim ablatiuum esse Scaliger intellexit, cum rectius agris agricolas Taurus quam agricolis agros dare dicatur. Ouid. her. XV 145 sq. *at non inuenio dominum siluaeque meumque.* | *uile solum locus est ; dos erat ille loci.* de *simplicibus,* quo nomine Manilius *τὰ στερεὰ ζῴδια* appellauit II 664, uide 188 et locos ad 176 adlatos **141 pacatis** codd. Flor. et Bodl., **pacati GL²** cod. Venetus, **paccati L**, **pacat M**. *pacati labor ueniet,* quae se capere negat Lachmannus ad Lucr. V 1203, Bentleius ita interpretatus est ut *pacati* diceret esse *soli uomere pacati*; Breiterus, uix mihi credetis, sed credite, '*pacatique* scil. *tauri*'. Taurus colonis labor ueniet, hoc est causa laboris erit, quomodo Ouidius locutus est her. XIII 104 *tu mihi luce dolor, tu mihi nocte uenis* ; ei autem *pacati* dicuntur, ut Prop. III 13 25 *agrestum . . . pacata iuuentus,* cui uitae generi contraria ponuntur *praemia laudis* nempe bellicae : uide Prop. I 6 29 *non ego sum laudi, non natus idoneus armis* quaeque praeterea contulit Postgatius silu. Man. p. 36 **142 summittit L**, **summit ut G**, **summit** reliqua uersus parte omissa **M** **astris** Bentleius, **antris GL** cod. Venetus, *summittit aratris* codd. Flor. et Bodl. uide I 264 sq. *Taurum* | *summisso uultu Geminos et fronte uocantem,* II 258 sq. *Taurus* |

ille suis Phoebi portat cum cornibus orbem
militiam indicit terris et segnia rura
in ueteres reuocat cultus, dux ipse laboris,
nec iacet in sulcis soluitque in puluere pectus.
Serranos Curiosque tulit fascesque per arua
tradidit, eque suo dictator uenit aratro.
laudis amor tacitae; mentes et corpora tarda
mole ualent, habitatque puer sub fronte Cupido.
  mollius e Geminis studium est et mitior aetas
per uarios cantus modulataque uocibus ora
et gracilis calamos et neruis insita uerba

succidit incuruo claudus pede, locosque ad I 361 adlatos **144–147** Colum. XI 2 36 *XV kal. Maias sol in Taurum transitum facit*, sed a tergo, ut medio demum mense Maio ad cornua eius perueniat, cuius rei Manilius non magis rationem habuisse uidetur quam Vergilius georg. I 217 sq. *candidus auratis aperit cum cornibus annum | Taurus* **144 portat GL², potat LM** **145** *militiam* ut II 20 *militiam . . . soli* **segnia GL², signia L, signa M** **147** *soluit*, languescere patitur, quemadmodum dicitur *soluti ac fluentes* Quint. inst. I 2 8 **148 fasces G** cod. Venetus et ex corr. **M**, **faces LM.** Ouid. fast. III 779–81 *cum . . . caperet fasces a curuo consul aratro* **arua G, aura LM, auras L²**, idem errores III 634 **149** *eque* in *aque* Prucknerus mutare non debuit, etsi in hac historia usitatum est *ab aratro*, uelut Cic. de fin. II 12, Sen. dial. X 17 6, Colum. I praef. 13, Flor. I 5 12 *dictator ab aratro*; nam neque huic praepositioni Manilius *que* particulam adiunxit, et bene Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 847 Taurum ipsum agnouit ex aratro sibi illigato ad dictaturam progressum, confusis scilicet signi et hominis eo nati imaginibus, quod loquendi genus conspicitur etiam in 126 sq., 380–2 *nec tantum . . . Leo uenator ueniet*, 560–3 *Arquitenens . . . nunc statuet, nunc idem moenia uertet* *dictator* in L. Quinctii Cincinnati uel Atilii Serrani persona, Liu. III 26 6–10, Cic. de sen. 56, Pers. I 73–5, Seru. Aen. VI 844, Claud. IV cons. Hon. 415 **150** interpunxit Regiomontanus *laudis tacitae*, uirtutis et industriae latentis *tarda* ablatiuus **151** *Cupido*, quippe *Taurum Cytherea tuetur* II 439. Alcimus anth. Lat. Ries. 714 *o blandos oculos . . . et quadam propria nota loquaces. | illic et Venus et leues Amores | atque ipsa in medio sedet Voluptas* **152–161** Gemini ut Apollinis tutela (II 440) musicam, ut Mercurii domicilium (cuius doctrinae quamuis peruagatae Manilius nusquam meminit) astronomiam tribuunt, ut signum duplex mentes efficiunt *ποικίλασ, ἐρωτικὰσ, πολυτρόπουσ, φιλομούσουσ, ῥᾳθύμουσ* (Ptol. tetr. p. 40). Vett. Val. p. 7 27 sq. *φιλόλογοι, γράμματα καὶ παιδείαν ἀσκοῦντεσ, ποιητικοὶ, φιλόμουσοι, φώνασκοι* **152 mollius** codd. Flor. et Bodl., **mollibus GLM**, follibus cod. Venetus *aetas*, *βίοσ*, uitae genus, Sen. de ben. IV 22 3 *est . . . aetas . . . securior, quam innocentia, quam grata mens persequitur* **153 ora G, hora LM.** minus usitate ora quam uoces, sicut lyra quam carmen modulatum dicitur, sed similiter Horatius carm. I 32 4 sq. *barbite . . . Lesbio primum modulate ciui*, Lygdamus Tib. III 4 39 *hanc* (lyram) . . . *plectro modulatus eburno* **154 155** sonum chordis natura

ingenitumque sonum : labor est etiam ipse uoluptas.
arma procul lituosque uolunt tristemque senectam,
otia et aeternam peragunt in amore iuuentam.
inueniunt et in astra uias numerisque modisque
consummant orbem postque ipsos sidera linquunt.
natura ingenio minor est perque omnia seruit.
in tot fecundi Gemini commenta feruntur.

Cancer ad ardentem fulgens in cardine metam,
quam Phoebus summis reuocatus cursibus ambit,
articulum mundi retinet lucesque reflectit.

ingenuit, uerba inserunt cantores **155** ipse P. Thomasius lucubr. Man. p. 6, ipsa libri, cuius erroris ad II 116 adlatis exemplis accedat Sen. n.q. III 12 4 *aer, et ipse* (*ipsa* al.) *quarta pars mundi.* hominibus, quales hic describuntur, non uoluptas labori sed labor suus uoluptati est. Mart. I 107 8 *iuuat ipse labor* **156** *uolunt* sub Geminis nati: ita 223 *capiunt* **157** amore Bentleius, morte libri. V 111 *uario ducunt in amore iuuentam* Haedis orientibus nati; uide etiam Ptolemaeum ad 152 laudatum. quod Birtius mus. Rhen. an. 1896 p. 470 coniecit *sine Marte* post u. 156 superuacaneum est **158** 'a *numeris* arithmeticos, a *modis* geometras censet' Scaliger. Mart. Cap. VII § 802 *hos sat erit cursim numeros memorasse modosque,* Cic. de diu. I 36 *qui e Caucaso caeli signa seruantes numeris stellarum cursus persecuntur,* II 17 *qui siderum motus numeris persecuntur,* Stat. Theb. IV 411 *numeris . . . sequentibus astra,* Luc. I 641 **159** postque Bentleius, postquam libri. *postquam linquunt* pro *ubi reliquerunt* accipi non licet, ut cadat Stoeberi enarratio 'cum iam sidera uisum fugientia persequi nequeunt'; quamquam multo ea propius a uero distat quam Scaligeri, qui *orbem* intellegens τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν sic uerba interpretatus est, 'a siderum studio ad geometriam et arithmeticen se conferunt'. astronomiae periti numeris mensurisque adhibitis formam caeli horizonte praecisi consummant et plena in notitia ponunt ne eis quidem exceptis partibus quae oculis subtractae sunt; quo fit ut siderum meatus, quorum leges tenent, mente praecurrere possint ortusque eorum praedicere **161** uide ad 124. *feruntur,* dicuntur, sunt; uide ad II 188 **162–175** Cancer ut Mercurii tutela (II 440) mercatores facit et quaestuosos, ut tropicum signum συνεργεῖ πρὸσ τὰσ μεταβολικὰσ πράξεισ (Ptol. tetr. p. 47) mentesque reddit ζητητικὰσ, εὑρετικὰσ, εὐεικάστουσ (ib. p. 40) **162** metam Bentleius, uictam GLM, uitam cod. Venetus; contrario errore M I 766, 776, IV 51 *me* pro *uic.* Plin. n.h. XVIII 264 *solstitium peragi in octaua parte Cancri . . . diximus. magnus hic anni cardo : . . . sol . . . ab ea meta incipit flecti ac degredi ad austrum,* Germ. phaen. 6 sq. *qua sol ardentem Cancrum rapidissimus ambit | diuersasque secat metas gelidi Capricorni* **163** cursibus*, curribus libri. non summis magis quam mediis aut imis curribus sol metam ambit, sed summos ac septentrioni proximos cursus conficiens. I 568–73 *alter* (circulus) *ad extremi decurrens sidera Cancri . . . metam . . . uolantis | solis et extremos designat feruidus actus,* Germ. phaen. 476–8 *Cancrum tetigit cum Titan . . . tunc habet aeterni cursus fastigia summa* **164** luces G, lucis LM cod. Venetus, de quo dixi ad III 446 reflectit L^{2}M, reflectiet G, reflecte L, reflexae cod. Venetus *luces*

ille tenax animi nullosque effusus in usus
attribuit uarios quaestus artemque lucrorum :
merce peregrina fortunam ferre per urbes
et grauia annonae speculantem incendia uentis
credere opes orbisque orbi bona uendere posse
totque per ignotas commercia iungere terras
atque alio sub sole nouas exquirere praedas
et rerum pretio subitos componere census.
ignaua et, celeris optando sortibus annos,

reflectit, dies usque ad solstitium auctos minuere incipit, quod ob Pingraei errorem dicendum est 165 *tenax*, περιεκτικὸσ, σκνιφὸσ, φειδωλὸσ glossaria. *animi* autem non obiecti genetiuus est, qui adiectiua in *-ax* exeuntia comitari solet, uelut Ouid. met. vii 656 sq. *parcum genus est patiensque laborum | quaesitique tenax*, sed sic ponitur ut Verg. Aen. ix 685 *praeceps animi* : recte Huetius 'id est *animo* . . . ut *integer uitae*'. ceterum *tenax* adiectiuum cancro animali conuenire manifestum est, cui sunt *bina bracchia denticulatis forcipibus*, ut ait Plinius n.h. ix 97 *effusus in usus*, iii 669 *uersura figuras*, Verg. Aen. xii 204 *effundat in undas* 167 pecuniam in mercibus peregrinis collocare easque per urbes circumferre 168 *grauia annonae incendia*, rerum caritatem. Quint. decl. xii 4 *etiam, si quid residui erat, ut carius quidam uenderent, ad annonae incendium suppressum est*, Varr. r.r. iii 2 16 *collegiorum cenae, quae nunc innumerabiles excandefaciunt annonam macelli . . . collegia non epulari, quae* (cenae) *nunc innumerabiles incendunt annonam*, Vell. ii 77 1 *populi, quem grauis urebat infesto mari annona* : eiusdem modi est Suet. Tib. 34 *Corinthiorum uasorum pretia in immensum exarsisse.* haec igitur incendia speculantur σιτομεταβόλοι siue dardanarii, Anglice 'regraters', de quibus Vlpianus dig. xlvii 11 6 *annonam adtemptare et uexare uel maxime dardanarii solent . . . debebis custodire, ne dardanarii ullius mercis sint, ne aut ab his qui coemptas merces supprimunt, aut a locupletioribus qui fructus suos aequis pretiis uendere nollent, dum minus uberes prouentus exspectant, annona oneretur* : adde Cat. de agr. 3 2 *caritatem expectare*, Cic. de dom. 18 *cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum* 169 opes GL, opus M qui *orbique orbis* reposuit atque adeo Iacobo probauit Bentleius non debuit intactum relinquere i 370 *caeli caelum mercede rependit.* quod autem et Breiterus et Wageningenus eam Lipsiensis lectionem esse testantur, hoc eorum fidei specimen esto ; quorum alter hebeti oculorum acie et ingenii socordia prohibitus est ne aut hunc aut ullum codicem conferre posset, alter ut hoc ita multis locis falsa Breiteri testimonia exscribere maluit quam ipsum librum sua causa Groningam missum inspicere 170 *commercia iungere* ii 382, iv 296, Prisc. perieg. 849 *disiunctas gentes docuerunt iungere mercem* 173 ignaua* (= nau-ig-a), nauigat libri : uide lib. i praef. pp. lvii sq. et *octauat* in G scriptum pro *octaua* iii 680. nauigare Cancro natum lucri causa sane credibile est (uelut Seneca n.q. ii 38 2 *hic diues erit, sed si nauigauerit*), sed id aut ante aut certe non nunc dicendum erat, ubi a mercatoribus ad feneratores transitur ; nam nautici fenoris et traiecticiae pecuniae, quae iactat Scaliger, nulla in his uersibus significatio est, sed tantum in uniuersum usurarum. de illo *ignaua* ad insequentem uersum

dulcibus usuris aequo Ioue tempora uendit.
ingenium sollers suaque in compendia pugnax.
quis dubitet uasti quae sit natura Leonis
quasque suo dictet signo nascentibus artes?

dicetur *optando*, optans, ut 201 *cohibendo*, II 153 *redeundo*, Verg. Aen. II 6–8 *quis talia fando . . . temperet a lacrimis?*, Hor. carm. IV 11 29–31 *ultra | quam licet sperare nefas putando | disparem uites* *celeris annos*, qui sorti siue capiti crebras usuras adiciant, optat creditor, Luc. I 181 *usura uorax auidumque in tempora fenus*; debitor contra, Ouid. rem. 561 sq. *qui puteal Ianumque timet celeresque kalendas, | torqueat hunc aeris mutua summa sui*, Auson. 362 9 (Peip. p. 87) *uelox inopes usura trucidat* **174** *dulcibus usuris*, Vlp. dig. XLII 8 10 10 *nomen eius uel dulcitudine usurarum uel qua alia ratione secuti* **ioue*** (=IQVE), que **LM**, quoque **G** propter metrum, et hoc et *aequo* om. cod. Venetus. Verg. georg. III 35 *ioue* MR, *ique* P; Ouid. met. I 205 in cod. Amplon. *ioui* ante *qui*, Stat. Theb. XI 462 in Putean. *iouem* post *que* omissum est; in Naeu. bell. Pun. II ap. Macr. Sat. VI 5 8 pro *que Delphis* Buechelerus opusc. I p. 324 restituit *sanctus Ioue prognatus Pythius Apollo.* nullo iure Scaliger *aequo* enarrauit *pro rata portione*; idem ed. 1 longe aliter sed non minore licentia *altero tanto amplius*, 'cent per cent', quod repetierunt Salmasius de mod. usur. p. 93 et Bentleius. sed esto utrumuis: quid aut hoc aut illo pacto sibi uelle dicemus *aequo*, non *pecuniam utendam dat*, sed *tempora uendit*? fenerator *tempora* ipsa *uendere* dicitur, quae ei lucro sunt, ut anth. Pal. XI 289 2 *ἀνὴρ δανειστὴσ τῶν χρόνων γλύφων τόκουσ*, Sen. de ben. VII 10 4 *conputationes et uenale tempus et sanguinulentae centesimae*, 14 5 *stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur*; quibus procedentibus cum ipse nihil laboris suscipiat, ea haud absurde *ignaua* appellantur, ut Ouid. amor. I 15 1 *quid mihi, liuor edax, ignauos obicis annos?*, ex Pont. I 5 44 *mors nobis tempus habetur iners*, Verg. georg. I 299 *hiemps ignaua colono*, Iuu. XIV 105 sq. *cui septima quaeque fuit lux | ignaua*: Franciscus Baconus Of Vsury 'they say . . . that the usurer is the drone that Virgil speaketh of, *ignauum fucos pecus*', Of Riches 'usury . . . whereby a man doth eat his bread *in sudore uultus alieni*, and besides doth plough upon Sundays'. qui autem domi desidens ipso temporis cursu locupletatur, ne is dis carus ipsis est et Ioue propitio quaestum exercet, quippe cui *εὕδοντι κύρτοσ αἱρεῖ*, quod *ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων* dicitur. Plaut. Curc. 531 *quoi homini di sunt propitii, lucrum ei profecto obiciunt*

aequo Ioue ut Hor. carm. I 28 27–9 *multaque merces, | unde potest, tibi defluat aequo | ab Ioue*, epist. II 1 68 *Ioue iudicat aequo*, Sil. II 363 sq. *procul a Tyria dominos depellere Byrsa | uel Ioue non aequo fixum est*, Verg. Aen. VI 129 sq. *pauci, quos aequus amauit | Iuppiter*, Stat. Theb. II 181 sq. *utinam his manibus permittere gentis, | Iuppiter aeque, uelis.* duplicem ablatiuum *dulcibus usuris aequo Ioue* abunde comprobat quadruplex Caes. b.G. VII 24 3 *eodemque tempore toto muro clamore sublato duabus portis . . . eruptio fiebat* **176–188** Leo animal ferox et rapax uenatores lanios iracundos creat, idem ut *στερεὸν ζῴδιον* simplicis ingenii homines. C.C.A.G. VIII ii p. 33 *Λέων εἰσ τὸ γενναῖον καὶ ἁρπακτικὸν (συμβάλλεται)*, Ludw. Maxim. p. 111 8 sq. *τὸν Λέοντα (σημαίνειν) θηρατάσ*, 110 15 *τὰ δὲ στερεὰ ἐρρωμένων καὶ ἀληθινῶν (τρόπουσ)*, Vett. Val. p. 9 14–8 *Λέων ἐστὶν . . . ὀργίλον . . . οἱ . . . γεννώμενοι . . . ἀγαθοί, . . . δίκαιοι, μισοπόνηροι, . . . κολακείασ μισοῦντεσ*, Ptol. tetr. p. 40 *τὰ δὲ στερεὰ*

ille nouas semper pugnas, noua bella ferarum
apparat, et spolio uiuit pecorumque rapinis ;
hos habet hoc studium, postis ornare superbos
pellibus et captas domibus praefigere praedas
et pacare metu siluas et uiuere uictor.
sunt quorum similes animos nec moenia fr*en*ent,
sed pecudum mandris media grassentur in urbe

δικαίασ, ἀκολακεύτουσ (ποιεῖ τὰσ ψυχάσ) 178 *ille*, leo animal 179 **apparat et GL²**, **apparet LM** **spolio uiuit pecorumque M**, **pecorum spolio uiuitque GL** : illud facilius in hoc abiturum fuit librario a *pe* ad *que* transiliente 180 **hos** *, **hoc** libri ut uersu 696. duplici in uu. 176 sq. propositae interrogationi, *quae sit natura Leonis quasque signo suo nascentibus artes dictet*, dupliciter respondetur : 178 sq. leo feras bello persequitur et pecora praedatur, 180–2 Leone nascentes uenationis studio tenentur ; *habet* ut Verg. Aen. XII 282 *omnis amor unus habet decernere ferro.* ineptam in illis *hoc hoc* iterationem mendi indicio esse non solum Bentleius sensit sed etiam qui nec facile talia sentiunt nec libenter Bentleio adsentiuntur. ex magno coniecturarum numero unam Fayi commemorabo, *hoc habet hic studium*, qui *ille* . . . *hic* interpretatus est *alius* . . . *alius* **postis . . . superbos** codd. Flor. et Bodl., **positis . . . superbis GLM** cod. Venetus. Vergilius Aen. II 504 *barbarico postes auro spoliisque superbi*, idemque (quos locos Ellisius eo consilio attulit ut *superbis pellibus* tueretur) VIII 196 *foribusque adfixa superbis* | *ora uirum*, 721 *dona recognoscit populorum aptatque superbis* | *postibus* : adde Hor. carm. IV 15 6–8 *signa . . . derepta Parthorum superbis* | *postibus*, aliter enim Lucretius *postis superbos* dixit IV 1178 182 *pacare* ut Stat. Theb. IV 248–50 (Atalanta) *saltus tunc forte remotos* | . . . *pacabat cornu*, ubi scholiastes *id est uenationibus pacatos ferarum reddebat interitu*, Cic. Tusc. II 22 *haec dextra Lernam taetra mactata excetra* | *pacauit* (*placauit* libri), Sil. II 483 *Nemeae pacator* Hercules, Claud. Stil. III 284 *pacet muneribus* (feras spectaculorum causa abigendo) *montes qui legibus urbes*, Verg. Aen. VI 802 sq. *fixerit aeripedem ceruam licet aut Erymanthi* | *pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu*, qui locus facit ut *metum* interpreter feris a uenatore incussum, sicut dicitur Aen. IX 591 *feras solitus terrere fugaces*, non cum Huetio lineam pinnis distinctam ab ipso effectu dictam formidinem, quam *metus* nomine significarunt Grattius 85, 88, Nemesianus cyn. 304, 311 *uictor* ut per grammaticam seruari liceret Breiterus in u. 180 *superbit* atque insuper *ille habet* nouauit : sensum ne *uicto* quidem, quod a codd. Bodl. Pal. Par. subiectum nec Scaliger nec Bentleius omnino repudiauit, probabilem efficit ; neque enim satis apte uenator eas quibus uescitur feras *uincere* dicitur praeter solum aprum. aptissima est a plerisque recepta Regiomontani lectio *rapto* ; nam *uiuere rapto* et alii multi dixerunt et praecedente uenatus mentione Vergilius Aen. VII 749, IX 613, quibus locis adice Sil. II 501 sq. *more ferarum* | *uiuentis rapto populos.* quod autem hoc propter *uiuit . . . rapinis* u. 179 positum Bentleio displicet, accederem, si utrumque eodem referretur : nunc, cum illud de leone ipso, hoc de hominibus Leonis signo nascentibus dicatur, non offendor 183 **frenent** cod. Flor., **frenis GLM** cod. Venetus 184 *sed* (qui) *grassentur* : uide ad I 136 **pecudum M**, **pecorum GL** fortasse ex 179 **mandris** *, **menbris GL**, **membris M** **grassentur LM**, **grassantur G** pecudum membris grassa-

et laceros artus suspendant fronte tabernae
luxuriaeque parent caedem mortesque lucrentur.
ingenium ad subitas iras facilisque recessus
aequale et puro sententia pectore simplex.
  at quibus Erigone dixit nascentibus aeuum
191 ad studium ducet mores et pectora doctis

bantur Vlixi comites quos humana forma Circa exuerat, quale nihil laniis aut macellariis usu uenit. Bentleius *pecudum in mortes*; Iacobus progr. Lubec. an. 1832 p. 19 *in membris*, quo haud scio an significari possit lanios pecudibus membratim caedendis quasi latrocinium quoddam exercere, quod de medicis Celsus dixit prooem. 42 *mortui demum praecordia et uiscus omne in conspectum latrocinantis medici dari.* mandras per mediam urbem grassatas queruntur Martialis v 22 7 *uixque datur longas mulorum rumpere mandras* et Iuuenalis III 237 sq. *stantis conuicia mandrae | eripient somnum.* grassandi actio fit per mandras sicut per equos insultandi Lucr. III 1032 *contempsit equis insultans murmura ponti* **185 suspendant GL², suspendat LM** **186 mortes M, mores GL** cod. Venetus. illud Huetius 'ex pecorum caede lucrum faciunt', hoc Bentleius 'ex moribus publicis lucrum faciunt' enarrat, qui uellem locum indicassent ubi *lucrari aliquid* ita usurpatum sit ut κερδαίνειν ἔκ τινοσ ac non κερδαίνειν τι significet. equidem sic interpretor: atrocis animi homines et caede gaudentes ipsam necem pecudibus quas macelli et luxuriosorum causa occidunt illatam in lucro ponunt. partem ueri uidit Iacobus progr. Lubec. an. 1832 p. 19, in eo falsus quod gladiatores et bestiarios intellegebat, quem Scaligeri errorem correxerat Bentleius **187 recessus GL², recensus LM,** *receptus* Bentleius **188** *aequale*, tam ad hos quam ad illas propensum **puro** Vrb. 668 et Voss. 18, **puero GLM,** idem error Hor. serm. I 4 54, Prop. II 13 12. *pectus purum* iam dixerant Ennius, Lucilius, Lucretius, Horatius, culicis poeta **189–202** Virgine nascuntur quales Mercurii domicilio (uide ad 152) nasci consentaneum est, doctarum artium studiosi, rerum naturae inuestigatores, eloquentes, perspicaces, notarii; praeterea uirginali uerecundia et steriles. Firm. v 1 16 *si in Virgine horoscopus fuerit inuentus, erit . . . multa sciens et omnium disciplinarum secreta perquirens . . . et cui . . . docti sermonis gratia . . . magna felicitas . . . conferatur*, C.C.A.G. VIII ii p. 33 Παρθένοσ εἰσ τὸ συνετὸν καὶ ἀγχίνουν (συμβάλλεται), Vett. Val. p. 10 13–5 ἀγαθοί, αἰδήμονεσ, . . . πολυμέριμνοι, . . . γραμματεῖσ ἀπὸ λόγων ἢ ψήφων ἀναγόμενοι (uictum habentes), Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 95 ὁ δὲ ἐν Παρθένῳ . . . ἄπαισ, αἰδήμων. adde Ptol. tetr. p. 43 ὁ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ ἀστὴρ . . . ποιεῖ τοὺσ γεννωμένουσ συνετούσ, ἀγχίνουσ, νοήμονασ, πολυίστορασ, εὑρετικούσ, ἐμπείρουσ, λογιστικούσ, εὐεργετικούσ, ἐπιλογιστικούσ, θεωρητικούσ, μαθηματικούσ, μυστηριακούσ, ἐπιτευκτικούσ **189 at G, a LM** **dixit LM** et man. 1 pro uar. scr. **G, duxit G** cod. Venetus, uide ad 137 **190** *ora* (*opta* **M,** *apta* Bentleius) *magisterio nudosque* (*nodoque* Scaliger) *coercita uirgo* post **201** collocaui. nodum, quo ipsi Virginem coercuerunt, frustra expedire conati partim crinium interpretantur, partim uestium, partim quo se Erigone suspenderat laqueum, Bentleius articulum anni aequinoctialem, Scaliger ipsum magisterium; quorum nodorum nullus non inepte Virginem magistram, ut u. 382 appellatur, constringere fingitur, quae coercere debet, non coerceri. transposito uersu effeci ut illud *coercita* alio referatur **191 ducet Bentleius, ducit libri** *mores* ad studium duci Bent-

artibus instituet, nec tam conpendia census
quam causas uiresque dabit perquirere rerum.
illa decus linguae faciet regnumque loquendi
atque oculos mentis, qui possint cernere cuncta
quamuis occultis naturae condita causis.
hinc et scriptor erit uelox, cui littera uerbum est
quique notis linguam superet cursimque loquentis
excipiat longas noua per compendia uoces.
in uitio bona sunt: teneros pudor inpedit annos,

leius negauit; sed uult poeta Virginem ita moratos homines creare ut libenter studeant **192** *conpendia census*, 19 *damna et compendia rerum*, Gell. II 27 5 *quaestu atque compendio gloriarum*, Quint. decl. 345 ed. Ritteri p. 362 *excogitasti non mediocre . . . patrimonii etiam tui, cum alioqui abundaret, compendium.* accusatiuum ut a dandi uerbo pendere putem faciunt uersus 18 sq.: accedit ut compendia non tam perquiramus quam repetamus (Tib. I 3 39), captemus (Suet. Tib. 48 2), sequamur (Stat. Theb. II 658) **194 illa M** cod. Venetus, **ille GL** **195 mentis qui M, menti qua GL** cod. Venetus, *menti quis* Pingraeus possint Bentleius, possit libri *qui* aduerbium apud Manilium non extat; *qua* pro *quibus oculis* accipiendum erit, quod proxime praecedente mentis nomine non facile fit. neque post *decus linguae* et *regnum loquendi* tam concinne datiuus ponitur quam genetiuus, qui habetur etiam u. 875 *quosque dedit natura oculos deponere mentis* **197–199** Sen. ep. 90 25 *quid* (loquar) *uerborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio et celeritatem linguae manus sequitur ?*, Suet. Tit. 3 2 *e pluribus comperi notis quoque excipere uelocissime solitum*, Mart. XIV 208 NOTARIVS: *currant uerba licet, manus est uelocior illis : | nondum lingua suum, dextra peregit opus* (idem x 62 4 *notarius uelox*), Auson. 146 (Peip. pp. 12 sq.) 1 sq. *puer, notarum praepetum | sollers minister, aduola,* 4–6 *cui multa fandi copia | punctis peracta singulis | ut una uox absoluitur,* 18–21 *sentire tam uelox mihi | uellem dedisset mens mea | quam praepetis dextrae fuga | tu me loquentem praeuenis,* 31 sq. *nec ulla tam uelox manus | celeripedis compendii*, Prud. perist. IX 23 sq. *uerba notis breuibus comprendere cuncta peritus | raptimque punctis dicta praepetibus sequi*, carm. epigr. Buech. 219 12–6 *iam doctus in compendia | tot litterarum et nominum | notare currenti stilo, | quot lingua currens diceret. | iam nemo superaret legens* **198 om. M** **linguam GL², liquam L** **199** *noua.* Isid. orig. I 22 ex Suetonio *Romae primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentus est notas, sed tantum praepositionum. post eum Vipsanius filargius* (*Philagrius, Philargyrus*) *et Aquila libertus Maecenatis alius alias addiderunt*, Plut. Cat. min. 23 2 τοῦτον μόνον ὧν Κάτων εἶπε διασώζεσθαί φασι τὸν λόγον (**anno 63 habitum**) Κικέρωνοσ τοῦ ὑπάτου τοὺσ διαφέροντασ ὀξύτητι τῶν γραφέων σημεῖα προδιδάξαντοσ ἐν μικροῖσ καὶ βραχέσι τύποισ πολλῶν γραμμάτων ἔχοντα δύναμιν, εἶτ' ἄλλον ἀλλαχόσε τοῦ βουλευτηρίου σποράδην ἐμβαλόντοσ. οὔπω γὰρ ἤσκουν οὐδ' ἐκέκτηντο τοὺσ καλουμένουσ σημειογράφουσ, ἀλλὰ τότε πρῶτον εἰσ ἴχνοσ τι καταστῆναι λέγουσιν **200 bona sunt** Ellisius noct. Man. p. 120, **bonas ut LM, bonus ut GL²** *in uitio*, uitiosa, quemadmodum passim dicitur *in pretio.* Cic. de fin. v 31 *hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturae tam ualde*

magnaque naturae cohibendo munera frenat
190 ora magisterio nodisque coercita Virgo.
202 nec fecundus erit (quid mirum in uirgine ?) partus.
librantes noctem Chelae cum tempore lucis
per noua maturi post annum munera Bacchi
205 mensurae tribuent usus ac pondera rerum
et Palamedeis certantem uiribus ortum,

perhorrescere, Tusc. III 19 *inflatus et tumens animus in uitio est* (praecessit *uitiose se habet*), de off. I 23 *qui autem non defendit nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in uitio quam si parentes aut amicos aut patriam deserat*, 62 *ea animi elatio . . . in uitio est*, de r.p. I 44 *quae genera sunt in eis singula uitiis, quae ante dixi, deinde habent perniciosa alia uitia.* sententiam horum uersuum 200 sq. et 190 illustrabit Quint. inst. XII 5 2 *inuitus me hercules dico, quoniam et aliter accipi potest, ipsam uerecundiam, uitium quidem, sed amabile et quae uirtutes facillime generet, esse interim aduersam multisque in causa fuisse, ut bona ingenii studiique in lucem non prolata situ quodam secreti consumerentur. sciat autem, si quis haec forte minus adhuc peritus distinguendi uim cuiusque uerbi leget, non probitatem a me reprendi, sed uerecundiam, quae est timor quidam reducens animum ab eis quae facienda sunt : inde confusio et coepti paenitentia et subitum silentium. quis porro dubitet uitiis adscribere adfectum, propter quem facere honeste pudet ?* **201** *cohibendo*, cohibens, uide ad 173 post hunc uersum collocaui 190. multo rectius ora quam munera frenari dicuntur ; isdem tam conuenit quam a Virgine abhorret *coercita.* Ouid. met. v 643 *frenisque coercuit ora* **ora GL** cod. Venetus, **opta M**, unde nec *coepta* nec *orsa* eruendum censeo **nodis ***, **nodo** iam Scaliger, **nudos** libri '*magisterio nodoque ἐν διὰ δυοῖν*, magisterii nodo' Scaliger, qui comparauit v 399 *concha ualloque latentis* et Claud. nupt. Hon. 78 *nullo constricta Licentia nodo* : adde Gell. v 9 2 (filius Croesi mutus et elinguis habitus) *impetu spiritus uitium nodumque linguae rupit planeque et articulate elocutus est*, 6 *oris uinclo solutus*, Iustin. XIII 7 6 *linguae nodis solutis loqui primum coepit. infans pudor* Horatius serm. I 6 57 **202 quid M, quod GL** **in GL²**, **om. LM** II 238 *sterilis Virgo est* **203–216** Libra figurae suae et aequinoctiali potentiae congruenter faciet ponderatores, mensores, calculatores ; eadem propter iustitiam, de qua uide ad III 305, iurisconsultos. Vett. Val. p. 10 18–21 *Ζυγὸσ . . . προεστὸσ . . . σταθμῶν, μέτρων*, C.C.A.G. v i p. 187 24 *τὰ δὲ ἰσημερινὰ τοῖσ διὰ σταθμῶν (ἐργαζομένοισ ἐπιτήδεια)*, Firm. v 1 19 *si horoscopus in Libra fuerit inuentus, . . . erit talis qui in omnibus rectum uelit habere iudicium*

203 librantes codd. Flor. et Bodl. et in **L** man. rec., **libantes GLM**, contrarius error II 56 **noctem M** et aut **L** aut **L²**, **nocte G** cod. Venetus et fortasse **L**

chelae L²M, **cheleum L**, **celeum G**, **chelarum** (om. *cum*) cod. Venetus **204** per autumnum, tum cum nouum mustum dant uuae post anni interuallum ad maturitatem perductae. *per* non multum differt ab *inter*, ut 153 sq. *per uarios cantus modulataque uocibus ora | et gracilis calamos*, I 816 *per ingentis . . . motus.* tempus anni describitur etiam in Tauro 144–7 et Scorpio 218 sq.: adde II 658 sq. *Bacchum . . . ministrans | Libra* et III 658–63. multo magis abundant quae de Vrsa dicuntur I 620 sq. **205 mensurae G, mensura et LM, mensurae et L², mensurae at** cod. Venetus **pondera GL, tempora M** **206 ortum GLM,**

qui primus numeros rebus, qui nomina summis
inposuit certumque modum propriasque figuras.
hic etiam legum tabulas et condita iura
nouerit atque notis leuibus pendentia uerba,
et licitum sciet, et uetitum quae poena sequatur,
perpetuus populi priuato in limine praetor.
non alio potius genitus sit Seruius astro,
qui leges potius posuit, cum iura retexit.

orcum cod. Venetus. *ortum*, partum, natum : paullo aliter ea uox posita est II 239, IV 668, V 46. neque usitate signum homines ex se nascentes *tribuere* dicitur **207 208** Palamedes *πρῶτα μὲν τὸν πάνσοφον* | *ἀριθμὸν ηὕρηκ᾽ ἔξοχον σοφισμάτων* frag. trag. incert. Stob. ecl. prooem. coroll. 1ª, Nauck. adesp. 470, idem etiam quae praeterea Libra dat noscenda *μέτρα καὶ σταθμά* et *νόμουσ γραπτούσ* Gorg. Palam. 7 30 **207 numeros GL², numerus LM** *nomina*, *ἓν δύο τρία* cetera uel *μονάδα δυάδα τριάδα*, quod primus intellexit Bentleius **208** *certum modum*, finitam magnitudinem *figuras*, ΑΒΓ ceteras ; *de figuris numerorum* Prisciani liber est G.L.K. III pp. 406–17. quamquam Gellius cum dicit *figurae quaedam numerorum, quas Graeci certis nominibus appellant, uocabula in lingua Latina non habent* XVIII 14 1 *hemiolios* et *epitritos* significat **209 iura GL, rura M** *condita*, abscondita, ut III 114, quaeque retegenda sint, IV 214 **210** Isid. orig. I 23 *de notis iuridicis. quaedam autem litterae in libris iuris uerborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breuiorque fiat.* exempla ponit BF *bonum factum*, SC *senatus consultum*, RP *respublica*, PR *populus Romanus*, DT *dumtaxat*, Ꟶ *mulier*, P *pupillus*, Ⴉ *pupilla*, K *caput*, KK *calumniae causa*, IE *iudex esto*, DM *dolum malum* ; deinde pergit *has iuris notas nouicii imperatores* (Iustinianum significat) *a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per haec callidi ingenio ignorantes decipiebant.* notarum laterculos edidit Mommsenus in G.L.K. IV pp. 267–352 ; plurimae extant in Gai codice Veronensi **211 sequatur G, sequetur L², sequentur LM**
212 limine codd. Flor. et Bodl., **lumine GLM** iurisconsultus reclusa domo clienti iura promens id fere populo praestat, et quidem perpetuo, quod in iure praetor annuum obtinens magistratum. *constant* enim *iura populi Romani*, ut *ex edictis eorum qui ius edicendi habent*, ita *ex responsis prudentium*, Gai inst. I 2 **213** V 298 *quod potius dederim Teucro sidusue genusue ?* similia IV 769, V 344, 520 *Seruius* Sulpicius Q. f. Lemonia Rufus, quem Cicero Brut. 151–3 longe omnium non eiusdem modo aetatis sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili principem dixit, iuris ciuilis magnum usum apud multos fuisse, artem in hoc uno, hunc enim attulisse dialecticam omnium artium maximam quasi lucem ad ea quae confuse ab aliis aut respondebantur aut agebantur : idem Phil. IX 10 *omnes ex omni aetate, qui in hac ciuitate intellegentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi* Seruius Sulpiciorum praenomen, sicut Claudiorum Appius, passim omisso nomine ponitur, uelut de hoc ipso Cic. fam. VIII 10 3 *nosti Marcellum, quam tardus et parum efficax sit, itemque Seruius quam cunctator*, celebrabanturque in iure ciuili *Seruii auditores*, Vlp. dig. 39 3 1 6 **214 cum GLM**, quam pro uar. scr. et L² et G man. 1. Seruium respondendo ipsum leges posuisse merito dixeris. Gaius inst. I 7 *responsa prudentium sunt sententiae et opiniones*

denique, in ambiguo fuerit quodcumque locatum
et rectoris egens, diriment examina Librae.
  Scorpios armata uiolenta cuspide cauda,
qua, sua cum Phoebi currum per sidera ducit,
rimatur terras et sulcis semina miscet,
in bellum ardentis animos et Martia castra
efficit et multo gaudentem sanguine mentem
nec praeda quam caede magis. quin ipsa sub armis
pax agitur: capiunt saltus siluasque peragrant,

eorum quibus permissum est iura condere; quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id quod ita sentiunt legis uicem optinet; quo fit ut, qui uulgo *iuris auctores*, idem in cod. Iust. 6 37 26 pr. *legum conditores* appellentur. sed *potius* utroque uersu a poeta positum esse nemo confidet: Bentleius hic *proprias*

215 216 Petr. 39 11 *in Libra* (nascuntur) *quicumque aliquid expediunt* **215 in GL, et in M** **216 egens GL, tegens M** **217–229** Scorpius, pugnacissimum animal et Martis tutela (II 443), creat bellicosos, uenatores (quos etiam Leo), gladiatores uoluntarios, quique belli simulacris in pace delectentur. Vett. Val. p. 10 29 *ἅρπαγεσ, φονικοί*, Basil. hom. VI in hex. p. 55 C ed. Garn., Mign. patr. Gr. XXIX p. 130 C, *ὁ Σκορπιανὸσ πλήκτησ διὰ τὴν πρὸσ τὸ θηρίον ὁμοίωσιν* **217 scorpius** cod. Flor., **scorpion GLM** cod. Venetus, ut II 213; *scorpion* pro *scorpios* pars codicum Germ. phaen. 548, 644, 660, *Orpheon* pro *Orpheos* Ouid. Ib. 600, *Ilion* pro *Ilios* her. I 48, art. I 363, met. XIV 467, ubi H. Magnus, ut *alta cremata est Ilion* tueatur, adscribit ex Hor. epod. 14 14 *opsessam Ilion* accusatiuum **armata GL, armati M** minima mutatione Itali tam emendatam effecerunt et orationem et sententiam ut importunae sint neque adferri mereantur coniecturae a Bentleio Heringa Iacobo Breitero Ellisio certatim prolatae. nam ne iure Bentleius tria uerba eodem modo desinentia uituperasse uideatur cauebo ad u. 780 **218 219** Scorpius caudae cuspide terram sementis causa proscindere fingitur, quem transeunte sole, mense Nouembri post Vergiliarum occasum, fruges plerumque serebantur; uelut Plinius n.h. XVIII 200 Zoroastren praecepisse dicit *ut sereretur . . . sole Scorpionis XII partes transgresso.* Scaliger contendit sphaer. Empedocl. 126–31 *ὅταν δὲ Πλειὰσ ὥριον τεύχῃ σπόρον, . . . ὕπερθεν ἤδη Σκορπίοσ τότ' οἴχεται· | σκορπίζεται γὰρ σῖτοσ εἰσ δόμουσ χθονὸσ, | ὅπωσ τέλειοσ καρπὸσ αὐξηθῇ βροτοῖσ* **220** ordo est *animos in bellum et Martia castra ardentis*, ut 225 *in mortem et funus caput uendunt*, 252 *in uestes mercemque studium* **221 multo GL**^{2}**, multum LM.** hoc probare sustinuit Iacobus, cuius exemplo Hosius Luc. VII 317 *quanto satiauit sanguine ferrum* corrupit inlato ex cod. Montepessulano *quantum* **mentem** *, **ciuem** libri. ciuis nomen absonum est, cui neque inesse potest belli ciuilis significatio (quippe etiam externo bello merens miles ciuis est) et, si inesset, peruersa esset. *ntem* uideri potuit *uicem*, *uices* autem in *ciues* conuertit G III 544: quamquam fortasse scriptum fuerat *sanguinentem*, deinde *ntem* uisum *iuem*. *gaudentem sanguine mentem* ut bis Ouidius *tenerorum lusor amorum*, Lucretius *uiolenti per mare uenti*, similia alii **223** *capiunt* ut 399 *pelagus cepisse* **peragrant** cod. Venetus, sicut coniecerat Ellisius Hermath. uol. VIII p. 277, **perarant LM, pererrant GL**^{2}. comparauit H. Roeschius in dissertatione Kiliensi de Man.

nunc hominum, nunc bella gerunt uiolenta ferarum,
nunc caput in mortem uendunt et funus harenae,
atque hostem sibi quisque parat, cum bella quiescunt.
sunt quibus et simulacra placent et ludus in armis
(tantus amor pugnae), discuntque per otia bellum
et quodcumque pari studium producitur arte.
at, quibus in bifero Centauri corpore sors est
nascendi concessa, libet subiungere currus
ardentis et equos ad mollia ducere frena
et totis armenta sequi pascentia campis,

et Lucr. an. 1911 pp. 36 sq. ab altera parte Verg. georg. IV 53 *saltus siluasque peragrant*, Aen. IV 72 *siluas saltusque peragrat*, ab altera Nemes. cyn. 86 *saltus placitos siluasque pererras* **224** uiolenta ferarum **GL**, uolentia ferrum **M**

225 funus codd. Flor. et Bodl., **finis GLM** cod. Venetus. *harenae* genetiuus potius quam datiuus est, cum sine eo parum significanter ad illa *in mortem* adiciantur *et funus*; etsi alterum ordinem, *harenae caput uendunt*, aliquatenus commendare uidentur Prop. IV 8 23–5 *nepotis . . . qui dabit immundae uenalia fata saginae*, Sen. ep. 37 2 *qui manus harenae locant et edunt ac bibunt quae per sanguinem reddant*, Tac. ann. XIV 14 6 (Nero) *equites Romanos operas harenae promittere subegit donis ingentibus*. Firmicus VIII 12 2 non Scorpio sed Sagitta nasci dicit *tales qui se ob alienae gratiae uoluntatem nundinati sanguinis iactura ad mortis spectaculum uendant* **227** Verg. Aen. V 585 *pugnaeque cient simulacra sub armis*, Claud. IV cons. Hon. 539 *simulacraque Martia ludis* **228** pugnae **G**, pugna est **LM**, pugnae est **L²**. omissum uerbum tuetur Bentleius adlatis Verg. georg. II 301 *tantus amor terrae*, III 112 *tantus amor laudum*, IV 205 *tantus amor florum* **229** studium arte productum mihi non minus obscurum est quam fuit Bentleio; nam ne *ad artes* quidem studia producuntur u. 526, sed homines. illi uersui conueniret *quodcumque paris studium producit* (homines) *in artes*: disci studia dicit Quintilianus inst. I prooem. 4 230–242 Sagittarius ex homine et equo mixtus homines gignit bestiis imperantes, aurigas, armentarios, ferarum domitores; idem propter arcum sagittamque neruosos, acutos, agiles. C.C.A.G. VII p. 208 3 sq. *ἀποτελεῖ . . . ταχεῖσ* **230** bifero **GL** et corr. ex **biforo M**. *biferus* adiectiuum, quod bis apud hunc poetam neque praeterea usquam reperitur, rectissime ponitur V 15 *biferum Cetus, squamis atque ore tremendo*, Cetus enim caudam et squamas piscis habet, os et caput atque adeo priores pedes terrestris animalis; Centaurus uero cum non ex duabus feris sed ex equo et homine sit compositus, biferus non est uerum semiferus siue Ouidiano more loquimur semifer; frustra enim Iacobus contulit Erat. catast. 28 *ἀνὴρ ὢν σκέλη ἔχει ἵππου καὶ κέρκον καθάπερ οἱ Σάτυροι*, quasi Satyri ferae sint. sed ut hoc loco Manilius biferum dixit qui semiferus est, ita Cicero Arat. 59 Capricornum, caprum eundem et piscem, qui recte biferus dici potuit, semiferum appellauit, *corpore semifero . . . Capricornus*. non ignoro Babylonias Aegyptiasque Sagittarii imagines duplici et capite et cauda instructas, sed eae ad Manilium nihil pertinent **231** *currus*, equos iugales, ut Verg. Aen. VII 163 *domitantque in puluere currus*, ubi Seruius *equos sub curribus*, atque ita Graeci *ἅρματα τρέφειν* similiaque. aliter Vergilius buc. V

quadrupedum omne genus positis domitare magistris,
exorare tigris rabiemque auferre leoni
cumque elephante loqui tantamque aptare loquendo
artibus humanis uaria ad spectacula molem.
quippe ferae mixtum est hominis per sidera corpus
inpositumque manet, quocirca regnat in illas.
quodque intenta gerit curuato spicula cornu,
et neruos tribuit membris et acumina cordi
et celeres motus nec delassabile pectus.
Vesta tuos, Capricorne, fouet penetralibus ignes :

29 *curru subiungere tigris* **234–237** his simillima sunt quae de Vrsa traduntur v 693–709 **234** *quadrupedum*, uelut tigrium leonum elephantum, peruerse enim Scaliger et Fayus solos equos intellegunt *positis* ut 66 sq. *regem | Romanis positum* **235** v 707 *tigrim rabie soluet*, Sil. XVI 235 sq. *illi mos patrius fetus nutrire leonum | et catulis rabiem atque iras expellere alendo* **236** Sil. III 288 sq. *misceri gregibus Gaetulia sueta ferarum | indomitisque loqui et sedare leonibus iras*, Plin. n.h. VIII 1 *intellectus illis* (elephantibus) *sermonis patrii*, Ael. nat. an. XI 25 *τῷ Πτολεμαίῳ τῷ δευτέρῳ . . . βρέφοσ ἐλέφαντοσ δῶρον ἐδόθη καὶ τῇ φωνῇ ἐνετράφη τῇ Ἑλλάδι καὶ λαλούντων συνίει· ἐπεπίστευτο δὲ πρὸ τοῦδε τοῦ ζῴου τῆσ Ἰνδῶν μόνησ φωνῆσ ἐπαίειν τοὺσ ἐλέφαντασ* **237** *artibus humanis* datiuus, v 703 sq. *nec fugiet . . . ursas | inque artes hominum peruersaque munera ducet* *uaria ad spectacula*, ut uaria spectacula edat **239** *illas*, feras, sicut Plinius loco modo adlato *illis* ad *elephans* rettulit **240** quodque codd. Flor. et Bodl., quoque **GLM** cod. Venetus, quod reduxit Iacobus 'attractionem' iactans : at acumina cordi non curuatum cornu tribuit sed spicula. quod arcum sagittamque gerit, ea res eo pertinet, ut tribuat neruos, acumina, celeritatem. Hyginus astr. II 27 Crotum, qui Sagittarius est, dicit *et celerrimum in siluis et acutissimum in musis factum esse*, eique in astra relato *Iouem sagittas adiunxisse, ut ex his et acumen et celeritas eius uideretur* **241** *acumen cordis* Firm. III 2 23, quod quid sit omnibus notum esse putarem nisi Fayus 'stimulos', Pingraeus 'vivacité' interpretatus esset **242** 291 *et celeres motus*, v 63 *indelassato properantia corda uigore* **243–258** Capricornus ut Vestae tutela artes tribuet quae ignis ope indigeant facietque metallicos, conflatores, fabros argentarios aurarios ferrarios aerarios, furnariam exercentes ; idem ut sidus brumale uestiarios ; praeterea anni mutationi et duplici suae naturae conuenienter inconstantes quique iuuenes uitiis indulgeant quae senes omittant. Vett. Val. p. 11 14–7 *ἑτερότροποι, . . . εὐμετανόητοι*, Ludw. Maxim. p. 110 13 sq. *τὰ δὲ τροπικὰ ἀστάτων, ἀβεβαίων, εὐμεταβλήτων τρόπουσ* (*σημαίνειν*), C.C.A.G. v i p. 187 10 *ὁ δὲ Αἰγόκερωσ κούφοισ, δυσκαταλήπτοισ* (*ἁρμόζει*), VII p. 209 8 sq. *ἔστι δὲ καὶ ἀσελγὲσ καὶ αἰσχροποιόν*, Firm. v I 26 *si horoscopus in Capricorno fuerit inuentus, . . . erit muliebribus libidinibus obligatus et qui has easdem mulieres expletis libidinibus uituperare contendat.* quod Breiterus adscripsit C.C.A.G. v i p. 187 23 *τὰ πυρώδη τοῖσ διὰ πυρὸσ* (*ἐπιτήδεια*), nesciebat homo imperitus *τὰ πυρώδη* esse ♈ ♌ ♐. Capricornum *γεῶδεσ* esse **243** uesta tuos **GL**² cod. Venetus, uastat uos **L**, restat uos **M**. II 445 *angusta*

hinc artes studiumque trahis. nam quidquid in usus
ignis eget poscitque nouas ad munera flammas
sub te censendum est. scrutari caeca metalla
depositas et opes terra*rum* exurere uenis
materiamque manu certa duplicare erit a te,

fouet Capricorni sidera Vesta **244 trahis** codd. Flor. et Bodl., **trahit GLM** cod. Venetus propter *fouet*, idque Iacobus et Bechertus retinent, ut Vesta a Capricorno artes studiumque trahere dicatur **245 eget LM** cod. Venetus, **agit GL²** **munera GL², numera M, flumina L** cod. Venetus, unde Bentleius *munia* non sine specie, etsi ea forma apud Manilium non extat. sed *nouas* quorsum pertineat mihi non magis liquet quam Hauptio, qui opusc. II p. 342 *bonas* scribendum suspicatus est **246** IV 705 *bracchia sub Geminis censentur* **247 terrarum** Bentleius, **terramque GLM**, *terraeque . . . uenas* codd. Flor. et Bodl. *terram uenis exurere* recte dici uix probat Luc. IX 424 sq. (terra Libyca) *non aere neque auro* | *excoquitur*: accedit ut *depositas opes* a reliquis seiunctum auari potius thesauros quam a natura reconditas diuitias significare uideatur. nunc ordo est *opes uenis terrarum depositas exurere*: uide Sen. n.q. V 15 2 *auaritiam uenas terrarum . . . rimatam in tenebris male abstrusa quaesisse.* simillimus locus est Aetn. 259–63 *scrutamur rimas et uertimus omne profundum,* | *quaeritur argenti semen, nunc aurea uena,* | *torquentur flamma terrae ferroque domantur,* | *dum sese pretio redimant, uerumque professae* | *tum demum uilesque iacent inopesque relictae*; adde Man. V 523 *quaerere sub terris aurum,* 525 *glaebas inter deprendere gazam,* 533 sq. *coquet argenti glaebas uenamque latentem* | *eruet et silicem riuo saliente liquabit.* ceterum neque apud Manilium neque in Aetnae uersibus significari puto quod traditur a Diodoro III 12 4 *τῆσ δὲ τὸν χρυσὸν ἐχούσησ γῆσ τὴν μὲν σκληροτάτην πυρὶ πολλῷ καύσαντεσ καὶ ποιήσαντεσ χαύνην προσάγουσι τὴν διὰ τῶν χειρῶν κατεργασίαν*, Agatharchide 25 Muell. geogr. Gr. min. I p. 125 *τῶν ὀρῶν ἐν οἷσ ὁ χρυσὸσ εὑρίσκεται τὰ μὲν ἀπότομα καὶ τελέωσ σκληρὰν ἔχοντα φύσιν ἐκπρήσαντεσ ὕλῃ καὶ χαῦνα τῷ πυρὶ ποιήσαντεσ, οὕτωσ αὐτοῖσ προσάγουσι τὴν πεῖραν*, Plinio n.h. XXXIII 71 *hos* (silices in auri fodinis occursantes) *igne et aceto rumpunt*, aut quod uelle uideri potest Hesiodus theog. 864–6 *σίδηροσ, ὅ περ κρατερώτατόσ ἐστιν,* | *οὔρεοσ ἐν βήσσῃσι δαμαζόμενοσ πυρὶ κηλέῳ* | *τήκεται ἐν χθονὶ δίῃ ὑφ' Ἡφαίστου παλάμῃσιν*, ignem in ipsis fodinis accensum. immo uenae uocabulo declaratur metallum nondum a scoria separatum, quae separatio igne fit adhibito, uelut Plin. n.h. XXXIII 95 *excoqui non potest* (argentum), *nisi cum plumbo nigro aut cum uena plumbi, galenam uocant, quae iuxta argenti uenas plerumque reperitur,* XXXIV 2 *uena quo dictum est modo foditur ignique perficitur,* 142 *ratio eadem excoquendis uenis,* 146 *cum excoquatur uena* **248** delebat Scaliger tamquam ab alchymista sermonis Latini imperito inculcatum **duplicare** Marklandus ad Stat. silu. II 3 55, **erit a te *, duplicari et arte GLM**, a quo non differt *duplicareritate* nisi duarum litterarum positione. similis hexametri clausula est I 521 *semper fuit idem,* simillima Prop. II 24 51 *potius precor ut me*; in fine uersus habentur *a se* III 200, *in se* 97; duriuscula in quinto pede elisio II 762 *fundata elementis.* *erit a te* ut Prop. III 9 59 sq. *a te est* | *quod ferar in partes ipse fuisse tuas.* qui *duplicarier* dederunt codicum recentium Flor. et Bodl. scriptores tantummodo numeros curarunt, passiuum uerbi genus pro actiuo usurpatum reliquerunt

quicquid et argento fabricetur, quicquid et auro.
quod ferrum calidi soluant atque aera camini
consummentque foci Cererem, tua munera surgent.
addis et in uestes studium mercemque fugantem
frigora, brumalem seruans per saecula sortem,
qua retrahis ductas summa ad fastigia noctis
nascentemque facis reuocatis lucibus annum.
hinc et mobilitas rerum, mutataque saepe

prisca insuper nec Maniliana forma imposita, orationem deteriorem reddiderunt sublata coniunctione, ut restaret *manu certa arte.* Marklandus *certam duplicare per artem,* Hauptius opusc. II p. 343 leniore usus remedio *duplicare repertam*; ceteras coniecturas omitto. sed duplicandi uerbum falso F. Iunius de brattiariis interpretatus est, qui nec ignem adhibent nec duplicant materiam, sed superficiem eius multiplicant (uelut Plinius n.h. XXXIII 61 uncias auri in septingenas quinquagenas pluresque bratteas quaternum utroque digitorum spargi auctor est); neque ullo iure Salmasius ad hist. Aug. p. 204 pretium duplicatum intellegit, quod nusquam significatur. mihi materiam duplicare dici uidetur qui metallum igne mollitum in se replicat, cuiusmodi est Galen. de ther. 18, Kuehn. med. Gr. XIV p. 288, *ὁ σίδηροσ πυρούμενοσ μαλάττεται καὶ καμπτόμενοσ ὑφ' ἡμῶν εὔχρηστοσ εἶναι πρὸσ πολλὰ τῶν ἐν τῷ βίῳ φαίνεται.* *manu certa,* Sen. ep. 90 9 *serra per designata currente certa manu trabem scindere* 249 de subiunctiuo uide ad II 814 adnotata **250 calidi G, calidis LM** non sine causa Huetius de uerbi modo dubitauit, nam aliter comparata sunt quae similia uideri possunt II 19–22 *ruris . . . leges . . . notauit . . ., quod colles Bacchus amaret* etc., Caes. b. G. I 19 1 *cum . . . certissimae res accederent, quod . . . traduxisset, . . . quod . . . accusaretur, satis esse causae arbitrabatur quare . . . iuberet*, Cic. Phil. v 17 *an illa non grauissimis ignominiis . . . ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post conditam urbem palam secum habuerit armatos?*, fam. XV 4 12 *mitto quod . . . inuidiam subieris,* a quibus non abest dicendi sentiendiue significatio. sed hoc fere poeta uult, *ferri aerisque solutio, si fiat, tuum munus erit.* **251 consumment Huetius, consument GLM,** *consumant* cod. Bodl. 'ignis panem perficit, non interficit; consummat, non consumit' Huetius **252** *in uestes studium,* 274 *in pontum studium* fugantem Fayus, fugacem libri, sicut v 289 *tenacis* pro *tonantis.* Lucil. lib. XXVI ap. Non. p. 291 *uestimentis frigus atque horrorem exacturum putet.* Scaliger *fugacem* enarrat 'quae cito extruditur neque in institorio manet', quasi hoc aut uestis proprium sit aut facile illa uoce declarari potuerit, quae multo magis cito perituram significat. quod autem idem his uersibus non uestiarios a Capricorno nasci sed uestis pretium accendi sole in Capricorno posito dici contendit, refragatur, quem ipse testem producit, Plinius; is enim n.h. XVIII 225 Vergiliarum occasu uestis institores uestium pretia augere dicit, hoc est a.d. III idus Nouembres, Scorpium tenente sole, qui exeunte demum Decembri Capricornum ingreditur **253 frigora LM** cod. Venetus sicut coniecerat Fayus, **frigore GL²** **255** *facis* creasque *annum,* qui tum nascitur. neque enim ueri simile est ut Manilius *nascentem facis* eo modo dixerit quo Plautus Epid. 436 *suam qui undantem chlamydem quassando facit,* Trimalchio apud Petronium 75 6 *suadeo . . . me non facias ringentem* **256 hinc Scaliger,**

257a mens natat; et | Veneri mixto cum crimine seruit 258b
258a pars prior, at | melior iuncto sub pisce senecta est. 257b
ille quoque, inflexa fontem qui proicit urna,
cognatas tribuit iuuenalis Aquarius artes:
cernere sub terris undas, inducere terris,
ipsaque conuersis aspergere fluctibus astra
litoribusque nouis per luxum inludere ponto
et uarios fabricare lacus et flumina ficta
et peregrinantes domibus suspendere riuos.

hic **GLM**, sic cod. Venetus mobilitas **M**, nobilitas **GL** mutata codd. Flor. et Bodl., mutuata **GLM** 257 258 uersuum particulas melior iuncto sub pisce senecta est et Veneri mixto cum crimine seruit inter se transposui, quae quo collocatae erant ordine rerum ordinem peruertebant. similiter in libris erratum est Ouid. met. VIII 701 sq., XV 22 sq., Plaut. mil. 593 sq., Pers. 691 sq., Luc. V 61 sq., Mart. III 44 12–4, fortasse etiam Man. V 337 sq. ceterum uide Lucil. lib. XI ap. Non. p. 305 *Quintus Opimius . . . et formosus homo fuit et famosus utrumque | primo adulescens, posterius dare rectius sese*, cuius similia exempla collegit Valerius Maximus VI 9 2–6 et ext. 1 sq. 258b ueneri **GL** cod. Venetus, uentri **M**, ut I 798 *uentris* **GL**, II 926 *uentrem* **G** 258a at Scaliger, et $GL^{2}M$, om. **L** et cod. Venetus, qui *pars*que *prior* habuit 257b iuncto codd. Flor. et Bodl., iuncta **GLM** cod. Venetus, quales errores uidimus in II 715 et locis ad III 195 adlatis pisce **GLM**, luce cod. Venetus, *iuncta sub priste* Bentleius scita sed uix uera coniectura, inferiorem enim Capricorni partem et Manilius II 659 et alii *piscem* appellarunt, *pristim*, quem nouerim, nemo 259–272 Aquarius artes tribuet quales eum tribuere consentaneum est, aquas inueniendi ducendique, salientes faciendi, mare exstruendi, lacus canales castella fabricandi, sphaeras aquae ui mouendi; creabit autem mitis ingenii homines, liberales, prodigos, pecuniae modicae. C.C.A.G. V i p. 187 22 sq. *τὰ δ' ὑγρὰ τοῖσ δι' ὑγρῶν ἐργαζομένοισ* (*ἐπιτήδεια*) 260 *cognatas* sibi 261 quomodo *quaerenda sub terra* sint aquarum *capita* Vitruuius tradit VIII 1 1–6, item Plinius n.h. XXXI 43–6 Cic. n.d. II 152 *aquarum inductionibus terris fecunditatem damus* bis positum *terris*, casu praesertim et percussione mutata, mihi certe non magis displicet quam V 292 *tectique auro iam uescimur auro*; quamquam Scaligero iudice imperite facio neque audiendus sum 263 luxum **G** et in **L** manus recentissima, luxam **LM** ponto GL^{2}, pondo **LM** *litoribus nouis*, iactis in altum molibus. Sen. ep. 89 21 *uobiscum loquor, quorum . . . spatiose luxuria . . . diffunditur: . . . ubicumque in aliquem sinum litus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo nisi quod manu feceritis mare agetis introrsus*, Apoll. Sid. carm. II 57 sq. *itur in aequor | molibus et ueteres tellus noua contrahit undas.* hunc uersum prius Horatii quam Manilii editores recte interpretati sunt, Scaliger enim euripos intellexerat 264 fabricandi uerbum facit ut *lacus* et *flumina* non quae fodiendo fiunt interpreter, sed quales Plinius n.h. XXXVI 121 Agrippam in aedilitate lacus DCC fecisse refert et canales structiles per quos ductus aquae fieri tradit Vitruuius VIII 6 1 265 *suspendere* in castellis domuum priuatarum. Stoeberus attulit Rutil. Nam. I 97 *aerio pendentes fornice riuos*

mille sub hoc habitant artes, quas temperat unda.
quippe etiam mundi faciem sedesque mouebit
sidereas caelumque nouum uersabit in orbem.
. . . . ,
quae per aquas ueniunt, operum, fontisque sequontur.
mite genus dulcesque fluunt a sidere partus,
pectora nec sordent ; faciles in damna feruntur ;
nec deest nec superest census. sic profluit urna.

266 artes ab hoc sidere tributas aqua, quae earum materia est, naturam suam commiscendo temperat 267 268 his uersibus, quos Scaliger absurde ad calendaria et Metonis ἐννεακαιδεκετηρίδα, F. Iunius et Salmasius Plin. exerc. c. 37 p. 519 ed. an. 1689 ad Ctesibii horologium ex aqua comparatum rettulerant, significari, quos Pappus Alexandrinus VIII 2 (p. 1026 ed. Hultschii) commemorat, *τοὺσ τὰσ σφαιροποιίασ ἐπισταμένουσ, ὑφ' ὧν εἰκὼν τοῦ οὐρανοῦ κατασκευάζεται δι' ὁμαλῆσ καὶ ἐγκυκλίου κινήσεωσ ὕδατοσ*, intellexit P. Tannerius in Revue de Philologie an. 1893 pp. 213 sq. Archimedis sphaera multorum scriptis celebrata est, uelut Cic. Tusc. I 63 *Archimedes lunae, solis, quinque errantium motus in sphaeram inligauit* 268 *nouum orbem*, ut in imitato et efficto ueri caeli simulacro, *cuius singulae conuersiones idem efficiunt in sole et in luna et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in caelo singulis diebus et noctibus*, Cic. n.d. II 88 269 Scaliger uersui 266 subiecit, deleuit Bentleius, ipse interpunxi et ante eum unius uersiculi defectum significaui. etenim, cum neque *aquas operum* neque *operum* siue *fontis* siue *pontis* recte coniungantur, apparet ordinem esse *operum, quae per aquas ueniunt fontisque sequontur* (qualem habemus etiam uu. 98 sq. *est aliud, quod nos cogatque regatque,* | *maius, et in proprias ducat mortalia leges*), ut inueniendum sit unde suspendi possit genetiuus, quod nec post 266 nec post 260 collocato uersu sine orationis sententiaeue detrimento fiet. excidisse potest tale aliquid : neque umquam eum satias capiet *operum, quae* etc.

fontis cod. Venetus sicut coniecerat Salmasius Plin. exerc. p. 519 ed. an. 1689, pontis **LM**, pontes **G**, quod quo iure Scaliger arcus aquaeductuum interpretetur nescio. idem in libris error u. 618 sequuntur cod. corp. Chr. Oxon., sequentur **GLM** 270 mite **GL**^{2}, mitte **LM** a sidere Scaliger, ad sidera libri ut III 288, 478, 649, quod hunc in modum accipi posse rato Ellisio, ' aquarum instar, quae siderum in imaginem ex urna profluunt', obsecuti sunt nostrae aetatis editores, mite genus quique faciles in damna ferantur. ceterum *sidera* plurali numero pro signo frequenter poni Breiteri mendacium est : ponitur pro stellis signum efficientibus, interdum etiam pro duplici Geminorum Pisciumue signo *fluunt partus* IV 377 272 urna **G** et in **L** manus recentissima, orna **LM** 273–291 Pisces artes dabunt maritimas, naues texendi uel armamentis instruendi, gubernandi, remigandi, piscandi, bella naualia gerendi ; facient idem fecundos, beneuolos, agiles, mutabiles. Ptol. tetr. p. 47 *τὰ κάθυγρα (συνεργεῖ) πρὸσ τὰσ ἐν ὑγροῖσ ἢ δι' ὑγρῶν (πράξεισ) καὶ τὰσ . . . ναυπηγικάσ*, p. 40 *τὰ δὲ δίσωμα (ποιεῖ τὰσ ψυχὰσ) ποικίλασ, εὐμεταβόλουσ, εὐμεταθέτουσ, . . . πολυτρόπουσ*, C.C.A.G. v i p. 187 14–6 *τὰ δὲ δίσωμα (ἁρμόζει) τοῖσ χρῄζουσιν ἢ πρόσωπον ἀντὶ προσώπου ἢ τόπον ἀντὶ τόπου ἢ χρόνον ἀντὶ χρόνου ἢ πρᾶγμα ἀντὶ*

ultima quos gemini producunt sidera Pisces,
his erit in pontum studium, uitamque profundo
credent et puppes aut puppibus arma parabunt
quicquid et in proprios pelagus desiderat usus.
innumerae ueniunt artes : uix nomina rebus
sufficiunt, tot sunt paruae quoque membra carinae.
adde gubernandi studium. peruenit in astra
et pontum caelo uincit. et nouerit orbem
fluminaque et portus, mundum uentosque, necesse est
iamque huc atque illuc agilem conuertere clauum
et frenare ratem fluctusque effundere rector,

πράγματοσ, Vett. Val. p. 13 1–8 *Ἰχθύεσ . . . πολύγονον, . . . πολυκίνητον, . . . εὐμετάβολον, . . . οἱ οὖν γεννώμενοι ἄστατοι, ἀμφίβολοι, . . . πολύγονοι*

273 *ultima* zodiaci, Sen. Thy. 866 *ultima caeli sidera Pisces.* collocatio uerborum appositorum eadem est Sen. H.f. 14 *clara gemini signa Tyndaridae*

274 uide 252 275 et LM, in G 278 *membra carinae, μέρη νεώσ,* enumerant Pollux I 85–92 et Isidorus orig. XIX 2 279 peruenit in GL²M, peruenit L, om. cod. Venetus 280 uincit GLM, iunxit cod. Venetus, *coniunxit* (omisso *et*) cod. Bodl. et editores Iacobo priores numeris non magis Manilianis, *uinxit set* L. Muellerus de r.m. p. 333 ed. 1, quod sensu ipso requiri dicit : mihi sensus *set* nihilo minus quam *et* respuere uidetur, certe praeteritum uerbi tempus non requirit quae in libris habentur, scopae, quod aiunt, solutae sunt ; nam et in u. 279 desideratur uinculum orationis et in 280 adest ineptum (' adde gubernandi studium *et* necesse est rector clauum conuertere nouerit '), ut uterque uersus medius externi aliquid et fortuiti damni contraxisse uideatur, quod sic resarciendum esse censeo ut alteri pronomen relatiuum accedat, alteri molesta dematur coniunctio cum eaque breuis syllabae producendae, qua de re dixi ad I 10 et IV 53, necessitas. itaque hanc fere loci faciem fuisse conicio : *adde gubernandi studium, quod uenit in astra* | *et pontum caelo uincit. bene nouerit orbem* etc. raro datiuus uinciendi uerbo adiungitur, sed Cicero Tusc. II 23 *religatum asperis* | *uinctumque saxis,* Lucretius V 551–3 *terra . . . caelo . . reuincta.* similis sententiae causa adscribo Luc. VIII 168 sq. *quae sit mensura secandi* | *aequoris in caelo,* Val. Fl. I 481–3 *Tiphys . . . stellis qui segnibus usum* | *et dedit aequoreos caelo duce tendere cursus,* Firm. math. I 4 4 *quis in caelo iter maris uidit ?,* hoc est (nam aberrarunt Mommsenus et Dresselius) ' quis intellexit nauigationem in astronomia constare ? ' *orbem* dicit terrestrem 281 mundum M cod. Venetus, quod primus Breiterus non neglexit, mundūs nisi fallor L (idemque uentus), mundi GL². Luc. IX 412 *uentos caelumque* distinctionem in fine uersus Fayo praeeunte sustulit Bechertus. ordo est *necesse est rector nouerit orbem noueritque conuertere* : ita I 91 sq. *linguas didicere uolucrum,* | *consultare fibras* etc. 282 illuc G, huc M et corr. ex huı (quod *hunc* futurum fuit) L agilem Susius a Scaligero commemoratus, aligem G ut V 62, caliginem L, caligine M. I 198 sq. *cursus . . . reflectat* | *huc illuc agiles* 283 effundere GLM, effindere L² et editores omnes, nouo uerbo cuique significationem haud facile inuenias. effundit

iam remis agere et lentas inflectere tonsas.
quin placidum ductis euerrere retibus aequor
litoribusque suis populos exponere captos
aut uncos celare cibis aut carcere fraudem,
naualis etiam pugnas, pendentia bella,
attribuunt pelagique infectos sanguine *f*luctus.
fecundum genus est natis et amica uoluntas
et celeres motus mutataque cuncta per aeuum.

fluctus qui facit ut effundantur et sine offensione alio declinentur, de quo uerbi usu dixi ad I 335, ubi hunc locum explicaui collato Claud. Stil. I 286–90 *arbiter alni . . . exiguo claui flexu declinat aquarum* | *uerbera, nunc recta nunc obliquante carina* | *callidus*: adde Sen. Phaed. 1072–4 *turbido rector mari* | *ratem retentat, ne det obliquum* (hoc est *transuersum*) *latus,* | *et arte fluctum fallit* rector Scaliger, rectos libri haud absurde, uide Aug. in psalm. 31 2 4 *dat proram fluctibus, cauet ne lateri infligantur*; sed requiritur subiectum sententiae, neque enim qualem Pisces producant (ut eum intellegi liceat) sed quanta res nauigatio sit uersibus 280–4 declaratur **284 iam *, aut libri.** *iam* particula u. 282 posita sensu caret nisi geminetur, ut sit *modo . . . modo*; faciliore autem mutatione hoc loco *iam* pro *aut* quam illo *iamque* pro *atque* (*adque* M) substituitur **remis agere (aggere M) LM, remos agitare G,** quo recepto Scaliger *flectere* *agere* ratem recte post hunc uersum interpunxit Regiomontanus, non recte idem cum plerisque post 287, ubi distinctionem sustulit Iacobus **285 quin *, quid GLM, quod** cod. Venetus, *et* codd. Flor. et Bodl.; II 223 *quin* Scaliger, *quid* M, *quod* GL. transitur a nautis ad piscatores: eodem modo *quin* ponitur etiam u. 222. ordo est *attribuunt* (Pisces) *euerrere aequor populosque exponere aut uncos aut fraudem celare, etiam naualis pugnas infectosque fluctus,* infinitiuis et substantiuis ex aequo positis, ut paulo ante 280–4, I 91 sq., III 144 *auxilium et . . . miscere,* V 624 *oscula et . . . transferre* **euerrere M** sicut coniecerat Scaliger, **euertere GL.** Non. p. 34 *euerriculum genus est retis piscatorii, uel quod trahatur uel quod, si quid fuerit piscium nactum, euerrat,* Appul. apol. 31 *a . . . piscatoribus euerriculum trahi*; quibus locis adscriptis satis cauetur ne quis Scaligero *inductis* ob V 193 reponenti accedat, neque opus est ut adiciatur Ouid. met. XIII 922 *ducebam ducentia retia pisces.* ceterum piscatores similiter describuntur V 189–94 et 658–63 **286** *populos,* Opp. hal. I 1–3 *ἔθνεά τοι πόντοιο . . . ἐξερέω* **287 uncos GL, iuncos M** *carcere nassae* Iuu. XII 123. *κύρτου δόλον* multis exsequitur Oppianus hal. III 341 sqq. **288** *pendentia,* natantia, ut V 429 sq. *non onerabit aquas summisque accumbet in undis* | *pendebitque super,* 398 *pendentem . . . in aequore piscem*; deest enim *stabilis naualibus area bellis,* Luc. III 513. grues Pygmaeis *pendula . . . moturae bella* dicuntur Claud. bell. Gild. 474 **289 fluctus** codd. Flor. et Bodl., **luctus GLM**: excidit F post E **290 natis LM** sicut coniecerat Scaliger, **nautis GL²,** nati cod. Venetus **uoluntas LM** et pro uar. scr. **G** man. 1, **uoluptas GL²** et editores omnes, in qua scriptura *est* duplici ui adhibitum, ut post *fecundum genus est natis* (hoc est *fecundum genus habent*) sequatur *uoluptas natis amica est* (hoc est *amant uoluptatem*) ac rursus priore ratione dictum *et celeres motus,* quamquam fortasse eis quae ad I 784 et II 703 attuli defendi potest, tamen non tanto opere nitet

hos tribuunt mores atque has nascentibus artes
bis sex materia propria pollentia signa.
sed nihil in semet totum ualet : omnia uires
cum certis sociant signis sub partibus aequis
et uelut hospitio mundi commercia iungunt
conceduntque suas partis retinentibus astris.
quam partem Graiae dixere decanica gentes.

ut optima lectio maiore librorum auctoritate stabilita sordere debeat, quam insuper confirmant Sen. de ben. I 5 5 *ministeria . . . per quae se uoluntas amica explicat*, II 5 4 *argumentum amicae uoluntatis*, Gell. XIV 3 3 *non sincerae neque amicae uoluntatis indicium*. Manilius, ut iam dixi, in hac parte disciplinae tam pauca habet cum aliis mathematicis communia ut neque *uoluptas* a Vett. Val. p. 13 8 ἐρωτικοὶ . . . ἀσελγεῖσ neque *uoluntas* a Firm. V 1 32 *fidus amicus ac necessarius* multum commendationis accipiat 293 *materia propria*, sua cuiusque substantia sine uirium alienarum admixtione, de qua statim dicetur; praecipue huc respicitur uersibus 378–86. *materia* commemoratur in Sagittarii signo II 189 sq. *mollis . . . artus* | *materiamque hominis*; nec multum differt, quod Bentleius hic substituit, *natura*, 318 sq. *natura per astrum* | *stat tamen et proprias miscet per singula uires* 294–386 praecipitur de ea doctrinae mathematicae parte quae uulgo decanorum nomine appellatur. duodecim signa ter repetita serie denas singulorum signorum partes tricensimas occupant eisque praesident, ut unumquodque signum trifariam diuisum ternis dominis hospitium praebeat ; quam rationem in praefatione exposui nouam paragraphen hic instituit M praemisso titulo *decanico*, quem correxit Vrb. 668 *de decanico* 294 semet totum GL, totum semet M sono minus suaui sed eodem sensu, qui quis esset interpretes non uiderunt. nempe et *semet* et *totum* accusatiuus est. *nihil*, hoc est nullum astrum, ut II 688, *in semet totum*, in omnes sui partes, *ualet* et potestatem exserit 295 *sub partibus aequis*, 316 *parte sub ulla* 296 II 382 signa feminea *secum iungunt commercia mundi* 297 *suas* pro *sui* positum est, ut II 533 *suae parti*, IV 885 *pars sua* ; nisi forte ad *astris* refertur *retinentibus*, quae eas teneant : sic *retinet* 357 298 *partem* disciplinae, ut II 965 *haec tibi sub certa stellarum parte canentur*, ubi non minore neglegentia statim diuerso sensu subicitur *caeli partes* quam hic uersibus 297 et 299 *partes* et *partibus* ponuntur : uide etiam II 328, IV 447 sq., V 504 sq. et ad IV 321 adnotata. Sen. dial. IX 16 1 *sequitur pars* (causae disceptandae) *quae solet non inmerito contristare et in sollicitudinem adducere* graiae Salmasius de an. clim. p. 558, deganae LM, decanae G et in L manus recentissima, decane cod. Venetus, *Danaae* Postgatius, quasi iam belli Troiani temporibus Graeci huic arti studuerint. *graiae* in *gariae ganae* abire potuit, tum *de* a librario ad *decanica* festinante praecipi. certe a Graecis Romani hanc uocem habuerunt ; quod autem *gentes* Graiae artis uocabulo usae esse dicuntur, non multum dissimile est II 829 (tertius cardo) *inter Graias horoscopus editur urbes*. *Graiae gentes* habentur etiam I 501 pro *decanica* nullo emolumento cod. Flor. et editores *decania*. δεκανικόσ adiectiuum alii astrologi habent, Paul. Alex. C 2 ἐκ τῆσ δεκανικῆσ διαμορφώσεωσ, schol. C 3 μοίρασ δεκανικάσ, C.C.A.G. II p. 191 28 sq. τῶν ζῳδίων καὶ τῶν παρανατελλόντων τὰ δεκανικὰ ἀποτελέσματα, cod. Par. 2420 fol. 108 (Boll. sphaer. p. 11) τὰ δεκανικὰ ἀποτελέσ-

a numero nomen positum est, quod partibus astra
condita tricenis triplici sub sorte feruntur
et tribuunt denas in se coeuntibus astris
inque uicem ternis habitantur sidera signis.
sic altis natura manet consaepta tenebris
et uerum in caeco est multaque ambagine rerum ;
nec breuis est usus nec amat conpendia caelum,
uerum aliis alia opposita est et fallit imago
mentiturque suas uires et munera celat.
quae tibi non oculis, alta sed mente fuganda est
caligo, penitusque deus, non fronte, notandus.
  nunc quae sint coniuncta quibus quoue ordine reddam,
ne lateant aliae uires aliena per astra.
namque Aries primam partem sibi uindicat ipsi,
altera sors Tauro, Geminis pars tertia cedit.

ματα ὡροσκόπου. formam uocabuli a *δέκα* ducti analogiae repugnare apparet; productam antepaenultimae uocalem praeter auctorem parum idoneum Corippum Iust. III 160 confirmant linguae Romanicae 299 a **G**, an **LM** nomen **G**, numen **L**, numem **M** **299–301** singulorum astrorum, quae XXX gradibus constent, trientes gradibus X constantes inueniuntur 301 ordo est *tribuunt astris in se* (in astra tripertita) *coeuntibus* 302 *sidera. singula* Bentleius, facili, ut ad I 476 ostendi, mutatione sed minime necessaria; optime enim illa *astra . . . astris* 299–301 uariantur his *sidera signis* *habitantur signis,* V 285 sq. *habitatur spica . . . frugibus* 303 consaepta codd. Flor. et Bodl., conspecta **GLM** cod. Venetus 304 caeco **M** sicut coniecerat Scaliger, caeno **GL** cod. Venetus *ambago* pro eo quod est *ambages* positum neque ante hunc Manilii uersum et postea quarto demum saeculo reperitur. idem ter *compagibus*, ter *compagine* dixit, nusquam *compage* 305 *nec breuis est usus*, nec breui experientia eo peruenitur; nam aliter longe *breuis usus* dicitur Ouid. met. III 367, X 737, Sen. de ben. I 12 2 306 *imago*, *εἴδωλον*, id est *ζῴδιον*, ut III 497 *forma*, 669 et 676 *figura* *aliis opposita*, posita ante alias, ut Ouid. met. XII 386 *opposuit dextram . . . fronti*; uelut in Tauri signo ipsius imago Cancrum Leonem Virginem ibi habitantes oppositu suo tegit et oculos nostros decipit 307 munera*, nomina libri, quod non satis defendit u. 364, *numina* Fayus, *munia* Bentleius: uide ad III 71 et IV 245 adnotata. *munera*, mores artesque quas nascentibus tribuit: III 575, 583, 607, IV 251, 864 sq. *amissasque negant uires, nec munera tanta | nec similis reddunt noxas.* minus placet *nomine* caelat **GL**, caelai **M** 308 alta codd. Flor. et Bodl., alia **GLM** cod. Venetus ablatiui non, qui Fayi et Pingraei error est, instrumenta significant sed separationem, *ex oculis, ex mente,* id quod satis ostendit *alta* epitheton 311 376 *genus externum . . . aliena per astra*

313 *sors* pro parte ut II 186 *par est primae sors ultima parti.* ceterum hic trientem, uersu 372 tricensimam significat, quali inconstantia etiam *pars* usurpatur, uelut 320 sq. inter 313 et 314 habentur in **GL** uersus III 400–IV 9,

sic inter denas diuisum dicitur astrum
totque dabit uires dominos quotcumque recepit.
diuersa in Tauro ratio est, nec parte sub ulla
censetur: Cancro primam mediamque Leoni,
extremam Erigonae tribuit. natura per astrum
stat tamen et proprias miscet per singula uires.
Libra decem partes Geminorum prima capessit,
Scorpius adiunctas; Centauri tertia pars est,
nec quicquam numero discernitur, ordine cedit.

qua de transpositione dictum est ad III 399 **314** denas **M**, densas **GL**, *trinos* Bentleius, masculinum genus eo quod sequitur *dominos* tueri conatus. praua sententia Regiomontanus et Scaliger *in ter denas*, neque enim in XXX sed in III partes *sic* astrum diuisum est; sin autem, quod ab omnibus factum uidetur, ex Vrb. 667 et aliis codd. recc. adsciscatur *ducitur*, hic sensus erit nec bonus nec perspicuus: *sic astrum*, quod (si rem modo uu. 299 sq. et totiens ante traditam denuo docendus es) *in ter denas* (partes) *diuisum* est, (sorte) *ducitur*. equidem fuisse suspicor *sidera sic inter*, deinde abscisso margine ex *sidera* factum esse *dena*, ut III 509, uel proxima adhaerescente littera *denas*, tum in usitatum ordinem uerba reuocata *diuisum dicitur*, diuisum est, non ut iniciatur dubitatio: sic 483 *metuendus dicitur aer*, Prop. I 9 7 sq. *me dolor et lacrimae merito fecere peritum; | atque utinam posito dicar amore rudis*, Ouid. fast. VI 33 *dicor matrona Tonantis*, met. II 563 *ut dicar tutela pulsa Mineruae*, Tib. IV 7 5 sq. *mea gaudia narret | dicetur si quis non habuisse sua*, Hor. carm. III 16 26 sq. *si quidquid arat inpiger Apulus | occultare meis dicerer horreis*, Calp. buc. IV 153 sq. *si quando montibus istis | dicar habere larem*, Lucr. I 580 *clueant . . . temptata*, II 843–5 *secreta teporis | sunt . . . et suco ieiuna feruntur*, Ouid. her. VI 114 *nata Thoante feror*, Sen. H.O. 203 *cum silua domus nostra feretur*, Man. IV 352 sq. *coniuncta Leonis | regna ferunt . . . esse* praeter ea quae ad II 188 attuli; similiterque Graeci, uelut Soph. Trach. 148 sq. *ἕωσ τισ ἀντὶ παρθένου γυνὴ | κληθῇ*, Phil. 430 *αἰδᾶσθαι νεκρόν* **316** ulla Fayus, illa libri, quod Stoeberus interpretatur *prima*, quasi secunda magis aut tertia sub parte Taurus censeatur **317** *censetur* tamquam praedii dominus. 325 *temporis articulo, sub quo censetur et ipse*

318 erigonae Dulcinius, trigone **G**, erigonem **L**, erigoneu **M** **318 319** interpunxit Bentleius *natura* Tauri ipsius **321** adiunctas Fayus, adiuncta libri, *adiunctam* Scaliger. *adiunctas* decem pars est Scaliger, partes **GLM**, parte **L²**, *sors est* Bentleius, qui duodecim praeterea huius loci uersibus, 295, 312, 313, 316, 328, 332, 335, 336, 343, 344, 370, 378, pro *parte* scripsit *sortem*, ratione mutationis ita reddita ad 328: 'nimirum *pars* est tricesima pars signi; at sors in omnibus locis est tertia pars signi, siue partes ex triginta decem'. at 372 *per denas sortes* non mutauit, ubi *sors* tricesima signi pars est; 362 *sortis pars ultima* non potuit mutare, ubi *pars* tertia signi pars, *sors* totum signum est. neque ambiguitatem in duplici *partis* significatione uersibus 320 et 321, 324 et 328, 344 et 346, 360 et 362 reformidaturus fuit poeta qui II 328 *triginta duplicat partes, pars tertia deerit* dixerat ea sensus diuersitate quam in adnotatione declaraui **322** quicquam **L** sicut ipse anno 1903 conieceram, quisquam **GL²M** sublata ex toto uersiculo sententia, ut Scaligero

Cancer in aduersum Capricorni derigit astrum
bis quinas primum partes, dignatus in illo
temporis articulo sub quo censetur et ipse,
quod facit aequales luces brumalibus umbris
cognatamque gerit diuerso in cardine legem ;
alterius partis perfundit Aquarius ignes,
quem subeunt Pisces extremo sidere Cancri.
at Leo consortis meminit sub lege trigoni
Lanigerumque ducem recipit Taurumque quadrato
coniunctum sibi ; sub Geminis pars tertia fertur :
hos quoque contingit per senos linea flexus.
praecipuum Erigone Cancro concedit honorem
cui primam tribuit partem ; uicina relicta est
uicino, Nemeaee, tibi ; pars ipsius una est

ordine pro *ordini*, Huetio *cedit* pro *nec cedit* habendum esset. Centauri sors a duabus reliquis numero partium nihil discernitur, tantum ordine posterior est discernitur LM, decernitur G 323–327 Cancer decem partes in aduersum Capricorni astrum ceteris praelatum derigit, utpote in illo astro ob similem potentiam dignatus eo temporis articulo sub quo censetur et ipse Capricornus. scilicet signa tropica Cancer et Capricornus, ut collatis uu. 350–2 apparet, primis denis sui partibus mutuo se hospitio accipiunt. errores Scaligeri Fayi Breiteri thesauri ling. Lat. II p. 694 12 et V pp. 1141 66–9 et 1246 39–41 minus reprehendo quam ceterorum uel indiligentiam uel dissimulationem 323 *derigit*, porrigit destinatque, cuius significationis nulla praeterea exempla saeculo tertio antiquiora in thes. ling. Lat. collecta sunt, qua aetate Nouatianus trin. 29 *dona quae . . . spiritus ecclesiae . . . distribuit et dirigit*, 31 *a quo uis diuinitatis . . . etiam in filium tradita et directa* 324 *primum* adiectiuum, ut 320 *prima* *dignatus* passiuum, ut I 758 *in illo* astro, intra Capricorni fines 325 *temporis articulo*, solstitio hiberno, quod uel in prima uel octaua uel decima Capricorni parte fieri didicimus III 680–2 ; eae autem omnes partes primo eius decano continentur, qui Cancro datus est

censetur ipse Capricornus titulo tropici ac brumalis signi 326 *quod facit*, propterea dignatus quod facit umbris Regiomontanus, undis libri

328 partis perfundit GL[2], partes perfundet LM ignes LM, ignem G

330 ordinem esse *consortis sub trigoni lege*, eius quem sub trigoni lege consortem habet, hoc est Arietis, solus, opinor, Breiterus non intellexit *trigoni*, II 279 sq. 331 *ducem*, in primo decano locatum *quadrato*, II 664–6

333 Gemini eiusdem ac Leo hexagoni sidus est, II 368–70 hos . . . senos LM, his . . . senas G flexus GM, flexos L *per senos flexus*, II 360 de hexagono *linea flectitur*, 363 *sexque per anfractus curuatur uirgula*, 370 *flexibus . . . totidem* pro *contingit* sine causa *coniungit* Bonincontrius et insecuti editores, quod expulit Iacobus. II 366 sq. *Tauri* | *sidera contingens* hexagoni linea 335 cui M sicut coniecerat Scaliger, cum GL primam tribuit M, tribuit primam GL 335 336 interpunxit Regiomontanus 336 nemeaee

quae fastidito concessa est iure potiri.
sed Libra exemplo gaudet, pariterque regentem
noctes atque dies diuerso in tempore secum
Lanigerum sequitur: ueris iuga temperat ille,
haec autumnalis conponit lucibus umbras:
nulli concedit primam, traditque sequenti
uicinam partem; Centauri tertia summa est.
Scorpios in prima Capricornum parte locauit,
alterius dominum fecit cui nomen ab undis,
extremas uoluit partes sub Piscibus esse.
at qui contento minitatur spicula neruo
Lanigero primas tradit sub iure trigoni

ed. Ald., nemee libri, uide ad III 571 *una*, sola. *ima* Vrb. 668 et multi editores, uix recte pro *ultima* siue *summa* 337 Virgo ipsa eam solam partem possidet quae, iure eius ac dominio ab aliis fastidito, concessa est ad potiendum; *quae* enim recte A. Cramerus de infin. apud Man. p. 16 ad *pars* rettulit. infinitiuum ei quod est *concessa* iam Vergilius adiunxerat Aen. III 700 sq. *fatis numquam concessa moueri | apparet Camerina procul*, sed passiuum; *concessa potiri* ita dicitur ut Hor. carm. I 26 1–3 *metus | tradam . . . portare uentis*, Verg Aen. V 260–2 *loricam . . . donat habere uiro* et sine datiuo 306 sq. *Cnosia bina dabo leuato lucida ferro | spicula caelatamque argento ferre bipennem*, id est *ferendam*. contra Scaliger *quae* ad Virginem relato Manilium pro *cui fastidito concessum est iure potiri* et potuisse ponere *quae . . . concessa* et uoluisse existimauit, quem in modum Ammianus sane locutus est XIV 2 6 *nullas acies explicare permissi* et pluribus locis 338–343 Libra Arietis exemplum secuta alteri aequinoctio praesidentis primum decanum ipsa retinet, secundum proximo signo, tertium tertio concedit 338 exemplo codd. Flor. et Bodl., extemplo GLM 340 ueris Bonincontrius, uerbis libri iuga GL²M, iura L, ius cod. Venetus. I 611 *iuga Chelarum*, ubi uide adnotata 341 haec LM, hic G, hac L² lucibus Voss. 18 et Bentlei δ, lucidus GLM, lancibus Regiomontanus, 'satis stolide' inquit Scaliger, multo ipse eo conuicio dignior; nam his *autumnalis conponit horas* inepte additur *lucibus*, quasi die magis quam noctu componantur horae et exaequentur: contra aptissime lances Librae commemorantur, ut 775, nisi alio ducerent quae statim subiecturus sum umbras*, horas libri, sicut *horas* cod. Cusanus III 450 ubi *umbras* GLM: in anth. Lat. Ries. 465 1 scribo *iam nunc ardentes autumnus fregerat horas* (*umbras* cod.) collatis Luc. I 16 *flagrantibus . . . horis* et Plin. n.h. XXXI 45 *horis ardentissimis*. uide Lucr. V 687 sq. *ubi anni | nodus nocturnas exaequat lucibus umbras*, Man. I 673 *lucem qui circulus aequat et umbras*, IV 326 (Cancer) *facit aequales luces brumalibus umbris* (*undis* libri), Verg. georg. I 209 (Libra) *medium luci atque umbris iam diuidit orbem*; Man. I 578 (sol in circulo aequinoctiali) *conponit paribus numeris noctemque diemque*, IV 772 (Librae astrum) *coeunt quo noxque diesque* 342 tradit GL², tradidit L, trahit M *sequenti*, Scorpio

343 344 post 348 collocati sunt in GLM, huc reuocati in cod. Flor. 345 fecit cui nomen M, cui nomen fecit GL 347 at qui GL², atque L, atque in M

et medias Tauro partis Geminisque supremas.
nec manet ingrati Capricornus crimine turpis
sed munus reddit Cancro recipitque receptus
principiumque sui donat; coniuncta Leonis
regna ferunt, summas partis et Virginis esse.
fontibus aeternis gaudens urnaque fluenti
iura sui Librae permittit prima regenda,
haerentisque decem partis Nepa uindicat ipsi;
summas Centaurus retinet iuuenale per astrum.
iam superant gemini Pisces, qui sidera claudunt.
Lanigero primos tradunt in finibus usus,
perque decem medias partes tu, Taure, receptus;
quod superest, ipsi sumunt, utque orbe feruntur
extremo sic et sortis pars ultima cedit.
haec ratio retegit latitantis robora mundi
in plurisque modos repetitaque nomina caelum
diuidit et melius sociat, quo saepius, orbem.
nec tua sub titulis fallantur pectora notis:
dissimulant, non ostendunt mortalibus astra.

350–352 uide 323–7 350 ingrati LM cod. Venetus, ingratus GL^2, quod non temere librarii in illud mutaturi fuerunt turpis Iacobus, turpi libri hoc *ingrati* nomen in declamationibus frequentatum est, uelut Sen. contr. II 5 10 *non quisquis non reddidit beneficium ingrati tenetur*, 13 *an inter uiros et uxores data beneficia ingrati lege teneantur*, 17 *ingrati agit* et *ingrati accusatione* 352 leonis Scaliger, leoni libri causa aperta, quod solito sibi more retinent nec defendunt Iacobus et Bechertus 353 de *et* tertia sede posito uide I 619 356 *haerentis*, proximas, ut III 466 nepa Regiomontanus, nota libri. *Nepam* pro Scorpio II 32, quod iterum coniectura restitutum est V 339 357 *iuuenale*, Iuuenis, quo nomine Aquarius appellatur 385, 709, 797 *per astrum*, in astro, ut 494 sq. *tertia* (pars) *per geminos . . . Pisces . . . metuenda est*, 443 *per sidera*, quibus adde quae ad II 352 et 922 adlata sunt 359 360 certissimum poetae errorem per neglegentiam admissum Scaliger notauit; nam ex lege bis iam in 323–8 et 344 sq. obseruata primae Piscium partes Capricorno, mediae Aquario tradendae erant: Arieti Tauroque iam ternae obtigerunt sortes in Ariete ipso, Leone, Sagittario 361 utque Fayus, atque GL^2, quae LM 362 *cedit* sine datiuo ut Verg. Aen. XII 17 *habeat uictos, cedat Lauinia coniunx*, Sen. H.O. 1936 *donum pharetrae cessere tuae*, ubi duritatem leniunt adiecta *coniunx* et *donum* 363 latitantis M, latrantis GL^2, latrantes L 364 II 723 *pluribus inque modis uerum natura locauit* repetitaque L^2, repetit atque GLM (G etiam ominae), repetit quae cod. Venetus. zodiaco in XXXVI decanos diuiso nomina XII signorum ter repetuntur 366 notis G cod. Venetus, nodis LM 367 om. cod. Venetus *dissimulant* tituli *astra*,

altius est acies animi mittenda sagacis
inque alio quaerendum aliud iunctisque sequendum
uiribus ; et, cuius signi quis parte creatur,
eius habet mores atque illo nascitur astro.
talis per denas sortes natura feretur.
testis erit uarius sub eodem sidere fetus,
quodque in tam multis animantum milibus, uno
quae ueniunt signo, tot sunt, quot corpora, mores,
et genus externum referunt aliena per astra,
confusique fluunt partus hominum atque ferarum.
scilicet in partis iunguntur condita plures

uerbi causa Tauri titulus tria astra Cancrum Leonem Virginem ostendunt codd. Flor. et Bodl., ostentur GLM, *ostentant* Bentlei coniecturam nullo nomine alteri praestantem plerique receperunt, ' quo uerbo ' ait Ellisius ' Manilius nusquam alias usus est. contra *ostendunt* saepius apud eum legitur '. hoc ut uerum est, ita non aliam ob causam Ellisius id sibi cognoscendum duxit quam quia Bentleius *ostentant*, *ostendunt* alii coniecerant ; quod si contra fuisset, de consuetudine poetae non magis quaesiuisset quam quaesiuit in mergendi mersandique uerbis II 949 369 quaerendum Ellisius noct. Man. p. 124 (idem sine sensu *aliquid*), aliud Cartaultius in Revue Critique an. 1892 fasc. 28 p. 28, quaerendo mali quod L cod. Venetus (quod del. L^2), quaerendo mala quid M, quaerenda mali G ; *manet* codd. Flor. et Bodl., cui coniecturae alias superstruxerunt, *inque alto quaerenda manent* Scaliger ac deinde *sequentum* Huetius. ex *quaerendu mali ud* factum est *quaerendo mali qđ* siue *qd.* titulis astra dissimulantibus aliud astrum in alio astro nobis quaerendum est, uelut in Tauro Cancer Leo Virgo : 306 *aliis alia opposita est et fallit imago.* similem in caesura elisionem habet 640 *Oceani uictricem Ebusum et Balearica rura*

iunctisque M, coniunctisque L cod. Venetus, cunctisque L^2, cunctis G. astrum sub alio delitescens inuestigare debemus interque inuestigandum utriusque uires iungere et in unum contrahere, quemadmodum rationem undique miscere iubemur II 749, cuncta miscere et temperare Firm. II 18 3. ceterum uide 318 sq. *natura per astrum | stat tamen et proprias miscet per singula uires*, 386 *mixta sed in pluris sociantur sidera uires*, 414 sq. *omnia mixtis | uiribus et uario consurgunt sidera textu*, II 835 *admixtis subscribent uiribus astra*, III 587 *ueniet mixtura suis cum uiribus omnis* 370 *cuius signi* possessionis genetiuus est, non partitionis *parte* decanica ; uelut qui in Tauri principio, quod Cancro concessum est, creatur, is Cancri ac non Tauri mores habet et Cancro nasci putandus est. hanc plane Hephaestionis sententiam fuisse ex primo eius capite, Engelbr. pp. 46–67, apparet, ubi nascentium mores non a signis sed a singulis eorum decanis repetuntur ; quamquam ipse Manilius paullo aliter loquitur 318 sq. 373–377 sub eodem signo nascentium diuersitas, quae hic ad decanos, II 707–12 ad dodecatemoria refertur 375 corpora M, corpore GL 376 genus externum est astris, astra autem aliena a genere : 311 *aliae uires aliena per astra.* II 707 sq. *quamquam signis nascantur eisdem, | diuersos referunt mores* 377 humano signo non soli homines, ferino non solae ferae nascuntur 378 partis M et corr. ex partus L, partus G, partes L^2.

diuersasque ferunt proprio sub nomine leges.
nec tantum lanas Aries nec Taurus aratra
nec Gemini musas nec merces Cancer amabit,
nec Leo uenator ueniet nec Virgo magistra,
mensuris aut Libra potens aut Scorpius armis
Centaurusque feris, igni Capricornus et undis
ipse suis Iuuenis geminique per aequora Pisces ;
mixta sed in pluris sociantur sidera uires.
  ‘ multum ’ inquis ‘ tenuemque iubes me ferre laborem,
rursus et in magna mergis caligine mentem,
cernere cum facili lucem ratione uiderer.’
quod quaeris, deus est : conaris scandere caelum
fataque fatali genitus cognoscere lege
et transire tuum pectus mundoque potiri.
pro pretio labor est nec sunt inmunia tanta,
ne mirere uiae flexus rerumque catenas.
admitti potuisse sat est : sint cetera nostra.

ordo est *condita in plures partes*, quemadmodum tellus *condita in orbem* dicitur I 204 ; magis usitate IV 299 sq. *partibus astra* | *condita tricenis.* astra pluribus partibus condita deinde per eas partes iunguntur ac sociantur **379** *leges ferre* quid esset nec Fayus nec Pingraeus intellexit, id nimirum quod Firmicus *decernere* dicit, *dare leges* Manilius II 126, *quas dant leges nascentibus astra.* eo pertinet *sub nomine*, lex enim a latore nomen accipiebat **380–385** respiciunt ad ea quae uersibus 124–291 tradita sunt **380 aratra LM, arata G** **381 amabit** cod. Flor., **amauit GLM** **382** *ueniet*, erit, ut 457 **384 feris igni L²**, **feri signi GL, seri signi M** **385 suis** codd. Flor. et Bodl., **tui GLM** cod. Venetus *Iuuenis*, Aquarius, ut 709 et 797 **387 multum** codd. Flor. et Bodl., **uultum GL²** cod. Venetus, **uultu LM** *tenuem* ut 866 *tenui ratione* **388**, post **396** positum in libris, ante **389** traiecit Bentleius, ante **390** iam Huetius traiecerat **390** uide I 50 ibique adnotata **392** *transire pectus*, finem pectoris, exire extra pectus, ut II 317 *transibit numerus formam* **393** *pro pretio labor est*, quam magnum pretium, tam magnus labor ; nam Fayus errauit, neque eadem, ut Scaliger uolebat, Aetnae uersuum 222 sq. sententia est, sed contraria, *inmensus labor est sed fertilis idem* ; | *digna laboratis respondent praemia curis*, hoc est *pro labore pretium est* **394 ne M, nec GL** et editores praeter Iacobum, qui cum ob solum codicis Voss. 390 amorem illud reciperet non uidit interpunctionem ita ut a me et hic et II 950 sq. factum est mutandam esse. ordo est enim *nec sunt inmunia tanta*, (quod ideo dico) *ne* forte *mirere* ; de qua loquendi forma dixi ad I 557 et II 201 pro *catenas* cod. Venetus *labores*, neque minus praue Pingraeus ‘ obstacles ’ interpretatur, cum significentur nexus rerum longa serie ex se aptarum **395 admitti GL²**, **admittit LM** *sat est*, satis magnum deorum beneficium : cetera nostro ipsi labori debeamus. Hor. epist. I 18 111 sq. *satis est orare Iouem quae ponit et aufert ;* |

at, nisi perfossis, fugiet te, montibus, aurum
obstabitque suis opibus super addita tellus.
ut ueniant gemmae, totus transibitur orbis,
nec lapidum pretio pelagus cepisse pigebit.
annua solliciti consument uota coloni,
et quantae mercedis erunt fallacia rura!
quaeremus lucrum uentis Martemque sequemur
in praedas. pudeat tanto bona uelle caduca.
luxuriae quoque militia est, uigilatque ruinis

det uitam, det opes; aequum mi animum ipse parabo, Ouid. ex Pont. ii 1 53 *di tibi dent annos, a te nam cetera sumes* **396 nisi LM, non G** de hyperbato uide ad i 58 et iii 61 adnotata **398** nescio cur Bentleio *κακοῦ κόμματος* uersus uisus sit, nam gemmas a margaritis, quae uersu insequenti commemorantur, diuersas haberi docet Salmasius Plin. exerc. c. 53 pp. 783 sq. ed. an. 1689, a quo adlatis exemplis alia addi possunt, uelut Cic. ii Verr. iv 1 *ullam gemmam aut margaritam*, Sen. dial. xii 16 3 *non gemmae te, non margaritae flexerunt*, Plin. n.h. xxxvii 12 *margaritas gemmasque* *ueniant* ut Prop. iii 13 6 *uenit e rubro concha Erycina salo* **gemmae G, geminae L** et ut uidetur **M**, certe apographa eius Vrbinatia et Vossianum **399** *lapidum*, margaritarum. Solin. 53 23 *margaritas legunt plurimas maximasque. conchae sunt, in quibus hoc genus lapidum requiritur*, Sen. Phaed. 391 sq. *nec niueus lapis | deducat aures, Indici donum maris*, H.O. 662 *lapis Eoa lectus in unda*, Sil. xii 230 sq. *miro candoris honore | lucet in aure lapis rubris aduectus ab undis*, Hor. carm. iii 24 48 *gemmas et lapides*, Tib. i 8 39, Mart. xi 50 4, quae pleraque a Broukhusio ad Tibulli uersum collata sunt *cepisse* ut 223 *capiunt saltus*

400 consument M, consumant GL, consummant L^2 et editores tantum non omnes. illud recte Breiterus recepit, futurum enim requirunt 398 *transibitur*, 399 *pigebit*, 402 *quaeremus* et *sequemur*; consumit autem uota qui omnia uota suscipit, quemadmodum Scylla Ouid. met. viii 106 *consumptis precibus uiolentam transit in iram.* contra consummare uota non colonorum sed dei esse ostendit locus cum hoc Maniliano in thes. ling. Lat. iv p. 603 male compositus Scrib. Larg. praef. p. 6 1 ed. Helmreichii *priusquam rogareris consummasti amicissimo adfectu uota mea* **401 fallacia GL, sollacia M rura L^2M, ruris GL.** Ouid. art. i 401 *fallacibus aruis* *quantae*, quantulae **402 uentis** P. Thomasius lucubr. Man. p. 6, **naues GL^2M, nauem** ut uidetur **L**, *naui* edd. uett. Becherto noti, non mihi, et Scaliger; inepte Breiterus post *lucrum* interpunxit. scriptum puto *uenas*, de quo errore dixi ad iii 395, deinde transpositas *ue* et *na* syllabas. iii 151 *fortunamue petat pelago uentisque sequatur*, v 42 sq. *mutabit pelago terras uentisque sequetur | fortunam*, Verg. Aen. iv 381 *i, sequere Italiam uentis, pete regna per undas* siue *Italiam, uentis pete regna* **403** *tanto*, tanti, tanto pretio, sicut Ouid. fast. ii 812 *heu quanto regnis nox stetit una tuis*, Cic. pro Sex. Rosc. 130 *cur tantulo uenierint* *tanto uelle* pro *tanto emere uelle* simili breuitate dicitur atque Cic. ad Att. xii 31 2 *si uenales non haberet* (hortos Silius), *transirem ad Drusum uel tanti quanti Egnatius illum uelle tibi dixit*, hoc est *uendere uelle* **404 milicia L^2M, malitia G, malicia L.** multum laboris atque contentionis luxuriae causa suscipitur: uide ad ii 20 *uigilat*

uenter, et, ut pereant, suspirant saepe nepotes.
quid caelo dabimus ? quantum est, quo ueneat omne ?
inpendendus homo est, deus esse ut possit in ipso.
  hac tibi nascentum mores sunt lege notandi.
nec satis est signis dominantia discere signa
per denos numeros et quae sint insita cuique ;
sed proprias partes ipsas spectare memento
uel glacie rigidas uel quas exusserit ignis,
et sterilis *sine* utroque tamen, quas largior umor

ruinis uenter, inuigilant gulosi apparatui cenarum quae fortunarum ruinas secum trahant **405 pereant L, pereat GM** propter *uenter*. ' les débauchés soupirent souvent après des plaisirs qui les conduisent au tombeau ' Pingraeus ; nam ridiculi sunt Fayus et Breiterus. uide 9 et 127 **406 quid M, quod GL**

quo GM, quod L cod. Venetus **ueneat** cod. Flor., **ueniat GLM**

quantum est, quam magnum esse debet ; *omne*, mundi uniuersi notitia ad has interrogationes uersu insequenti respondetur, ne aut Scaligero aut Huetio credas 407 Sen. n.q. VI 3 4 *quanto satius est causas inquirere et quidem toto in hoc intentum animo ; neque enim illo quicquam inueniri dignius potest cui se non tantum commodet sed impendat* 408 *hac*, quae uersibus 294–386 exposita est 409–501 quae signorum partes frigore calore umore siccitate corruptae inutiles aut pestiferae sint. de doctrina Manilii propria pauca dixi in praefatione 409 huius uersus (sicut etiam 418) initium maiore littera insigniunt **LM**, sed rectius Scaliger et Bentleius paragraphen ordiuntur a u. 408, qui cum ad 294–386 respiciat, proxime praecedentibus adiungi non debet

410 *quae* signa *sint insita cuique* signo, uelut Tauro insita sunt Cancer Leo Virgo ; fallitur enim Pingraeus 411 *proprias*, signorum ipsorum, nulla decanorum ratione habita. 318 sq. (quamquam Taurus nulla sub parte sui censetur) *natura per astrum* | *stat tamen et proprias miscet per singula uires*, 379 *diuersasque ferunt proprio sub nomine leges* **412 quas GL, quae M**

exusserit cod. Monac., **exusserat GL^2, sexus erat LM (L etiam glaties et igni) :** 499 *superauerat* Voss. 18 pro *superauerit* **413 sterilis GL, sceleris M** sine (sñ) inter *s* et *u* litteras addidi : quamuis sine glacie et igni, tamen steriles. I 147 sq. *facies quacumque tamen sub origine rerum* | *conuenit*, ubi uide adnotationem, Plaut. capt. 404 *bene . . . ero gessisse morem in tantis aerumnis tamen* (quamuis in tantis aerumnis), Amph. 542, mil. 1341 *absenti tamen*, Prop. II 34 49 sq. *nec tu tam duros per te patieris amores :* | *trux tamen a nobis ante domandus eris* (quamuis trux, tamen domandus, quod corruperunt imperiti, Baehrensius *animi*, Birtius *etiam* coniciendo), Verg. buc. I 27 *libertas, quae sera tamen respexit inertem* (quamuis sera), ciris 263 *in quo falsa tamen lateat pietatis imago*, Aetn. 543 sq. *ipsaque ferri* | *materies praedura tamen subuertitur igni*, Ouid. met. V 67 sq. *emicuit neruo penetrabile telum* | *uitatumque tamen sinuosa ueste pependit*, Stat. silu. I 4 32 sq. *et diues praedae tamen accipit omni* | *exuuias Diana tholo*, II 2 65 *si quid adhuc uacua tamen admirabile Pisa* | *Phidiacae rasere manus*, Pers. VI 58 *haud prompte dicam tamen*, Lucr. IV 952 sq. *cubanti . . . tamen*, Luc. I 378 *inuita . . . tamen*, III 251 *non totam . . . tamen*, Cic. pro C. Rab. Post. 41 *in miserrimis rebus . . .*

quasue minor iusto uit*iat*. namque omnia mixtis
uiribus et uario consurgunt sidera textu.
est aequale nihil. terrenos aspice tractus
et maris et partis fugientia flumina ripis :
crimen ubique frequens et laudi noxia iuncta est.
sic sterilis tellus laetis interuenit aruis

tamen, Sall. Iug. 55 1 *in aduorso loco . . . tamen*, Liu. XXVIII 43 17 *tam infelici . . . tamen*, Soph. Trach. 1115 *κλῦθί μου νοσῶν ὅμως*. his exemplis multa addi possunt : iusto plura me congessisse non iudicabit qui nouerit quotiens et quanto opere in hac particula ab interpretibus erratum sit quantumque cessatum a lexicographis quod libri habent, *steriles utroque tamen*, proinde dicitur quasi umor et siccitas partes iam glacie ignique steriles factas nihilo minus insuper corrumpant, ceteris uero parcant **414 quasue** Pingraeus, **quaque GLM, quasque** Bonincontrius **minor iusto** Bentleius, **uitiat** *, **minor ibi touit M, minoribus L,** cui ouit add. L², **minor** sequente spatio VII uel VIII litterarum **G,** *iam sucus obit* add. man. rec., omnia ante *namque* om. cod. Venetus. uide 498 sq. *hae partes sterilem ducunt et frigore et igni | aera uel sicco uel quod superauerit umor.* Bentleianum *iusto* tam egregie et sententiae conuenit et librorum indiciis *ibito ibuso* ut euidenter uerum sit : ex reliquis litteris *uit* id effeci quod simplicissimum et aptissimum uideretur. Bentleius ipse *quis largior umor | quisue minor iusto nocuit*, cui coniecturae nequaquam praestat Breiteri *qua* (hoc Iacobus) *largior umor | quaque minor iusto fuerit*, in qua tempus uerbi tam prauum est quam rectum in *exusserit* u. 412 et *superauerit* u. 499. ceterorum commenta ignorari patiar **415** I 310 *mixta ex diuersis consurgunt uiribus astra* zonae temperatae **416 417** *terrenos tractus* poeta uersibus 419 sq., *maris* 421 sq., *flumina* 423 sq. legentium oculis proponit. qui cum signa certis sui partibus sterilia cum terrae maris fluminum condicione comparare uellet, locorum ei, non temporum, memorandae fuerunt uarietates, eaeque in terra et fluminibus memoratae sunt : in mari a proposito aberrauit mutationes tempore factas, quales ab Ouidio descriptae sunt met. XV 262–72, referendo, quarum simile aliquid in quibusdam signorum partibus usu uenire uersibus demum 502–584 expositurus est **417 partis GLM** cod. Venetus, **partes L²**, *pactis* Breiterus, quod uix Latinum uidetur, neque enim, si fines et termini, continuo ripae pactae dici possunt ; *raptis* Ellisius, quod propterea falsum est quia ripas non rapiunt flumina nisi uiolenta, requiritur autem quod uniuersis conueniat, uerbi causa *carptis*. sed accommodatissime ad uersus 423 sq. scriberetur *uariis*, cuiusmodi est Ouid. amor. II 17 31 sq. *neque diuersi ripa labuntur eadem | frigidus Eurotas populiferque Padus*

fugiencia M, fulgentia GL cod. Venetus. *fugientia*, currentia, ut Verg. georg. IV 19 *fugiens per gramina riuus*, Hor. carm. II 3 11 sq. *obliquo laborat | lympha fugax trepidare riuo*, id quod Fayus enarratione, coniecturis suis Iacobus et Bechertus se non capere ostenderunt. alueos excedentia et quae Statius silu. V 5 62 sq. dicit *fugientia ripas flumina* commemorare non erat huius loci

419 tellus *, **terris GLM,** terra cod. Venetus (idemque arui), *terra sterilis* Iacobus : *tellus* pro *terras* restitui II 953. sterilis soli tractus fertilibus agri partibus interuenit. item Vergilius de aruorum ingeniis disserens tellurem pro solo posuit, georg. I 63–70 *terrae | pingue solum . . . fortes inuertant tauri . . . at, si non fuerit tellus fecunda, . . . tenui sat erit suspendere sulco . . .*

ac subito rumpit paruo discrimine foedus ;
et modo portus erat pelagi iam uasta charybdis,
laudatique cadit post paulum gratia ponti ;

sterilem exiguus ne deserat umor harenam, II 238–41 *salsa autem tellus et quae perhibetur amara . . . tale dabit specimen,* 248 sq. *pinguis item quae sit tellus hoc denique pacto | discimus.* Columella II 2 2 *soli* genera distinguit *pinguis uel macri, soluti uel spissi, umidi uel sicci ; quae qualitates inter se mixtae uicibus et alternatae plurimas efficiunt agrorum uarietates.* ceterum uide Ouid. met. VII 453 sq. *nulla est sincera uoluptas | sollicitumque aliquid laetis interuenit* frustra *torres* Breiterus an. 1854 de emend. Man. p. 15 et post eum Hauptius opusc. II p. 344 φλογμόσ interpretatus, qui Lachmanni ad Lucr. III 917 error fuerat ; *torres* enim ab eo quod est *torris* non diuersum esse neque aliud declarare docuit C. Hoppius in arch. Lat. lex. VIII p. 587, idque comprobat Goetzii thes. gloss. emend. II p. 357. neque multo aptiore huic loco sententia aut omnino rectius φλογμόσ laetis aruis interuenire diceretur quam dicitur quod codd. Flor. et Bodl. fecerunt *sterilis terris laetis interuenit annus.* Immischii coniecturam *torrens* non commemorarem nisi duobus editoribus placuisset **420 foedus** Iacobus, **faetus GL, fetus M** : *fetus* pro *foedus* Vrb. 668 in II 605. sterile solum fertili interueniens rumpere uidetur foedus naturae, quod nomen sic nude positum est ut *legem* Val. Fl. I 213, ubi aequorei dei Neptunum *fremere et legem defendere cuncti | hortantur,* eam uidelicet qua mare a terra discretum est quamque perruptum eunt Argonautae. *subito* non temporali significatione dicitur sed ita ut Auien. Arat. 1532 *abruptus subito* (circulus lunam cingens), Stat. Theb. VI 260 *mollia non subitis . . . fastigia cliuis.* eodem pertinet *paruo discrimine,* hoc est uix ullo sterile et fecundum solum distinente interuallo, artissimo confinio *subito perimit paruos discrimine fetus* (nempe *robigo,* quam uocem in superiorem uersum inculcauerat) Bentleius, quem praeter Pingraeum Hauptius secutus est, nisi quod *rumpit* pro 'uulnerat et laedit' accipi posse putabat, sicut in rogationis formula Liu. XXII 10 3–5 *quod uer attulerit ex suillo, ouillo, caprino, bouillo grege, . . . si quis rumpet occidetue insciens, ne fraus esto* ; quamquam *fetus* interpretatur fruges, non subolem gregis **421 pelagi iam GL²**, **pelaguam M, pelagus iam L** **uasta M, facta GL** fortasse recte, quamuis *uasta Charybdis* Lucretius I 722 et postea alii dixerint, quae Homero ὀλοή est uirgulam, qua post *pelagi* posita editores et sententiam et orationis structuram sustulerunt, **GLM** ignorant. ea res, quae iam charybdis est, paulo ante portus erat : Sil. XIV 201 sq. *iusti quondam portus, nunc litore solo | subsidium infidum fugientibus aequora, Mylae.* *portus pelagi* ut Hom. Od. V 418 λιμένασ τε θαλάσσησ. *charybdis,* uorago : ex proprio nomine appellatiuum fecit Graecorum exemplo, Eur. suppl. 500 sq. ἥρπασεν χάρυβδισ οἰωνοσκόπον | τέθριππον ἅρμα περιβαλοῦσα χάσματι, Suid. s.u. εἴρηται δὲ πᾶν τὸ εἰσ χάοσ καὶ ὄλεθρον κατάγον ; item, quamuis diuerso sensu, Aetnae scriptor u. 107 **422 ponti L²** et corr. ex **pontu M, xp̃i GL,** uersum om. cod. Venetus. gratiam Christi post Paulum cecidisse tam uerum quam generi humano luctuosum est, sed nunc de mari agitur, ut id genus mendi teneamus quo V 182 **G** *uirgine natus erat* fecit ex *maius,* qualia non pauca congesserunt Kellerus epil. ad Hor. p. 319 et Friedrichius ad Catull. 64 54. quamquam mirationem facit pontus laudatus ac mox amissa gratia uilescens ; nam quam maris laudem significauit Quintilianus inst. III 7 27 *est laus . . . et locorum . . . in quibus . . . speciem et utilitatem intuemur,*

et nunc per scopulos, nunc campis labitur amnis
aut faciens iter aut quaerens, uritue reditue.
sic etiam caeli partes uariantur in astris :
ut signum a signo, sic a se discrepat ipsum
momentoque negat uires usumque salubrem,
quodque per has geritur partes sine fruge creatur
aut cadit aut multis sentit bona mixta querellis.
hae mihi signandae proprio sunt carmine partes.
sed quis tot numeros totiens sub lege referre,
tot partes iterare queat, tot dicere summas,
per*que* paris causas faciem mutare loquendi ?
* * * * *
incidimus, sic uerba piget ; sed gratia derit,
in uanumque labor cedit quem despicit auris.
sed mihi per carmen fatalia iura ferenti

speciem maritimis, planis, amoenis, utilitatem salubribus, fertilibus, ea nec cito nec facile amittitur **423 labitur GL^2, lauitur LM** *nunc . . . nunc,* diuersis cursus sui partibus **424** pro *uritue,* quod mendum esse constat, Barthius adu. p. 1207 *curritue* proposuit, quem secuntur plerique : debuit aut *curritque* aut uelut *sistitue,* neque enim coeunt *labitur curritue* **426** a priore loco om. **M** 427 *momento,* uel minimo progressu facto, uerbi causa tertio gradu post secundum succedente. I 57 *quantaque quam parui facerent discrimina motus* **usumque M, utrumque L** cod. Venetus, **uictumque G.** 461 *clementior usus* **428** *geritur,* paritur **430** *proprio . . . carmine,* uide ad III 35 adnotata **431–441** similis est locus III 31–9 **432 dicere M, discere GL summas GL^2, summis LM 433 que** addidit Bentleius **paris** Ellisius noct. Man. p. 128, **patris LM, partis GL^2, partes** cod. Venetus, *uarias* codd. Flor. et Bodl., *proque artis causis* Bentleius : 790 *paris* **L^{2}M,** *patris* **GL.** *per pares causas,* in similibus rebus persequendis ; nam Ellisius causarum nomen ita interpretatus est ut apto sensu priuaret post hunc uersum unum pluresue excidisse statuo **434 sic M, sit L, si G** recte Postgatius silu. Man. p. 39 '*sed* hic nullum locum habet. contraria enim non sunt *piget* et *gratia deerit*' ; quod autem scripsit *incidimus si uerba, piget, si gratia deerit* enarrauitque 'si ipsa uerba inuenero, displicebunt inuenta, nisi gratia quoque accesserit', incidendi uerbum cum accusatiuo, si libris fides, et Lucretius IV 568, ubi tamen uide Lachmannum, et Tacitus hist. III 29 iunxerunt, sed alio sensu : Manilius II 747 et III 550 *in* praepositionem non omisit. etiam minus probabili coniectura Bentleius *incipimus* (hoc F. Iunius) *si uerba, piget, quod gratia deerit* ; nam ceteros praetereo. mihi defectu potius haec quam corruptela laborare uidentur neque absurde sic expleri posse sententia : non *piget* quidem, dum uerum tradere properamus, *uerba sic* ut cuique primum se offerenti *incidimus* incondita ponere, *sed* isto pacto *gratia derit* **435** Sen. Phaed. 182 *cedit in uanum labor.* Cic. orat. 150 *quamuis enim suaues grauesque sententiae tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendunt aures, quarum est iudicium*

et sacros caeli motus ad iussa loquendum est,
nec fingenda datur, tantum monstranda figura.
ostendisse deum nimis est: dabit ipse sibimet
pondera. nec fas est uerbis splend*esc*ere mundum:
rebus erit maior. nec parua est gratia nostri
oris, si tantum poterit signare cauenda.
accipe damnandae quae sint per sidera partes.
  Lanigeri pars quarta nocet nec sexta salubris;
septima par illi ac decuma est decumaeque secunda

superbissimum **438 fingenda** pro uar. scr. **L**², **singenda M**, **signanda GL** cod. Venetus 439 recte *nimis* ponitur III 34 *quae nosse nimis, quid, dicere quantum est?* nunc ostendisse deum non *nimis* sed poetae *satis* esse dicendum erat, deo ipso cetera effecturo. sed praestat *nostrum*, hoc est *nrūm*
440 nec fas L², **nefas GLM** **splendescere** Bentleius, **suspendere** libri. *suspendere* extollendi amplificandique sensu non dicitur: suspenditur non quod eminet sed quod infra se uacuum habet et iusto fundamento carere uidetur. mundum a uerbis splendorem atque auctoritatem accipere nefas est, quem res maiorem ostendent quam uerba possunt reddere. Bentleius attulit III 39 *ornari res ipsa negat contenta doceri* **442 cauenda M** sicut coniecerat Bentleius, **canenda GL**², quod haud pauci receperunt editores, explicauit nullus, **canendi L**, *si tamen haec p.s. canendo* Regiomontanus. cauenda signat uersibus 444–497, sicut u. 430 dixerat *hae* (insalubres) *mihi signandae . . . sunt . . . partes*, quas u. 443 *damnandas* ait
443 *damnandae*, 490 *damnanda* **444–497** merito de his uersibus Scaliger 'nota' inquit 'fecunditatem ingenii poetae in istis morosis numeris concipiendis. nescio an Ouidio melius cessisset', Bentleius 'admiratione dignum est, quot modis in eadem re narranda uariauerit faciem loquendi'
444–448 Arietis damnandae sunt partes IV VI VII X XI (an XII) XIV XVIII XXI XXV XXVII **444** *nocet* 451, 456 *salubris* 427, 465 **445 par** Bentleius, **pars** libri *illi ac*, uide ad I 323 adnotata. 'wohl das einzige Beispiel der Elision einer langen Silbe in der Caesur bei Manilius' Breiterus, quae cum scriberet, nondum sciebat se mox u. 474 ex coniectura editurum esse *undecimae et*, quid ante triginta uersus opinatus esset oblitum. simili diligentiae specimine Garrodus ad II 747 hic scribi iussit *illi est*, quia spondiacae uocis elisae certa exempla praeter IV 923 et V 476 apud Manilium non extarent, ipse nihilo minus II 860 sua coniectura *mundi etenim* positurus, cum praesertim hunc poetam longas syllabas sequente breui non elidere Lucianus Muellerus iam anno 1861 obseruauerit **decima ē** Bentleius, **decumae LM** (sed inuerso uerborum ordine, **decumaeque decumae**), **decuma GL**², *decima a decimaque* Heringa obs. crit. p. 73, *septima pars illi a decuma decumaeque secunda* Scaliger maiore numero minori praeposito, quod non fit nisi in uersibus turbatis 473 sq. *secundus* addito datiuo plerumque inferiorem demonstrat, ut Verg. Aen. XI 441, sed proximum Mart. IV 23 8 *illi me facias precor secundum*, VII 27 1 sq. *Tuscae glandis aper populator et ilice multa* | *iam piger, Aetolae fama secunda ferae*, XII 8 1 sq. *Roma,* | *cui par est nihil et nihil secundum*, XIII 5 2 *tubera boletis poma secunda sumus.* quamquam his locis aestimationis

quaeque duas duplicant summas septemque nouemque ;
unaque uiginti numeris pars addita laedit

gradus, non numerorum ordo significatur, cum *ab* praepositio et hoc sensu adhibeatur, Liu. I 17 10 *dignum qui secundus ab Romulo numeretur*, VII 1 10 *secundum a Romulo conditorem urbis*, Ouid. fast. I 710 *a mensis fine secunda dies*, et illo, bell. Alex. 66 4 *sacerdos . . . potentia secundus a rege*, Hor. serm. II 3 193 *heros ab Achille secundus*, Publ. Syr. sent. 600 *secundus est a matre nutricis dolor*, Luc. IV 721 *Numidis a rege secundus*, Iuu. X 247 *uitae . . . a cornice secundae*   sed illud iam disceptandum est, quotam Arietis partem poeta dicat. ac Scaliger quidem adstipulantibus Fayo Bentleio Heringa Pingraeo duodecimam intellegit, quem numerum Ammianus XXX 6 6 *secundum et decimum* appellauit, nec dubitare uidentur ceteri : ego quin uehementer dubitem facere non possum. neque enim ullum locum noui ubi aut *secundus* aut *alter* cum *ab* praepositione, nedum cum datiuo, ita iungatur ut tertius interiectus significetur. immo haec tria, *secundus ab*, *proximus ab*, *primus ab*, unum idemque declarant, id quod ostendunt cum locis paullo ante adlatis composita Iuu. X 125 sq. *Philippica . . . a prima . . . proxima*, Cic. orat. 217 *dactylus . . . proximus a postremo*, Ouid. fast. III 94 *a tribus . . . primum* (mensem), ex Pont. IV 15 4 *a superis hic mihi primus erit*, Stat. Theb. IV 841 *a Ioue primus honos*, ubi scholiastes *post Iouem secundus*, Cic. de fin. III 52 *quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit, ad regium principatum* ; sicut etiam inter se non differunt Prop. II 3 32 *post Helenam haec terris forma secunda redit*, IV 6 56 *proxima post arcus Caesaris hasta fuit*, Quint. inst. III 1 8 *primus post eos . . . Empedocles.* neque excipiendum puto Ouid. fast. I 710 *a mensis fine secunda dies* pro Ianuarii die XXX dictum, siquidem mensis finis uocari potest dies ultima, quemadmodum ibid. III 883 sq. mensem Martium *finire* dicitur Luna die eius XXXI in Auentino colenda. accedat Auson. 379 3 (Peip. p. 99) *Nonarumque diem faciunt infra octo secundi*, hoc est *noni*, Nonae enim sunt a.d. IX Idus. neque, si alter et uicensimus est qui uno intercedente uicensimum sequitur, ideo non continua sunt Mart. Cap. I § 54–6 *ex decima . . . ex altera* (hoc est *undecima*) . . . *ex duodecima . . . ex altera* (hoc est *tertia decima*) ; Seruio autem, qui Verg. buc. VIII 39 *alter ab undecimo tum me iam acceperat annus* interpretando peruertit, ad V 49 *tu nunc eris alter ab illo* tacendum fuit. itaque *decumae* siue *a decuma secunda* mihi eadem illa pars est quae 460 sq. *decuma peracta prima*, 490 *decumae succedens prima peractae* dicitur, undecima ; etsi minime nego 449 sq. *tertia post decumam*, sicut Ouid. met. XIII 28 *ab Ioue tertius Aiax*, ita poni ut ex tribus sequentibus ultimam significet, tertiam decimam   **446 duplicant *, duplicat libri.** *duplicare septem nouemque* ita dici posse ut sit consummare numerum XVI effici uidetur ex Liu. XXVII 11 5 *quos androgynos uolgus . . . faciliore ad duplicanda* (hoc est *componenda*) *uerba Graeco sermone appellat* ; quamquam sic uix additum esset *duas summas.* sed si partes quartam decimam et duodeuicensimam significari uolumus necessario pluralis uerbi forma ponenda est ; nam quae duas summas VII et IX duplicat pars, ea tricensima altera est, sicut u. 452 uicensima sexta *quae decem trisque ingeminat numeros*   **447 laedit Scaliger, laudet LM, gaudet G, laudi est** cod. Venetus, *fraudist* F. Iunius. 466 *uicesima et altera laedit.* contrario errore *ledit* pro *laudist* Ouidii libri fast. III 500. non praestat *laedet*, quod uix satis defendunt 457 *ueniet* et 497 *fertur*   *una* quamuis sequente *quinta*, sicut 469 sq. *nec una* | *ad decimam nec quarta*, quia dicitur *unus et uicensimus*, raro *primus* ; uide etiam 456   *uiginti numeris* 471, 453 *triginta numeros*

et quinta et duram consummans septima partem.
Tauri nona mala est, similis quoi tertia pars est
post decumam nec non decumae pars septima iuncta ;
bisque undena notans et bis duodena nocentes

448 quinta GL^2, quintam LM **consummans** Scaliger, **consummat GL^2, consumat LM.** laedit pars septima uiginti numeris addita, quae duram sterilemque Arietis portionem absoluit et terminat, quoniam in tribus quae supersunt partibus signum immune est. participium ita ponitur ut enuntiatum relatiuum 472 *et quae ter decumam claudit sors ultima partem* et 475 sq. *et ambae* | *quae numerum claudunt nona et tricesima partes* : haec duo, *laedit* et *duram consummat partem*, non magis ex aequo ponenda erant quam in simili loco u. 493 recipiendum est *accumulat* a Matritensi pro *accumulans* oblatum ceterum neglegenter ac paene uitiose *pars* septima duram *partem* consummare dicitur, cum praesertim eidem uocabulo diuersae res subiciantur, ut suspicari possis aut hoc uersu *sortem* aut *sors* superiore scribendum, sicut u. 472 habetur *claudit sors . . . partem.* sed praeter locos ad II 377 adlatos comparari possunt IV 487 *quam* (partem) *tertia* (pars) *signat* et II 328 *triginta duplicat partes, pars tertia deerit* : adde Cic. pro Balb. 29 *ceterae ciuitates omnes non dubitarent nostros homines recipere in suas ciuitates* **449–453** Tauri partes IX XIII XVII XXII XXIV XXVI XXVIII XXX **449 quoi** Iacobus, **quo GLM** cod. Venetus (sed **M** praeterea **teitua**), **quoque** cod. Flor. *quo* uulgarem datiui formam Quintiliano, ut ex inst. I 7 27 colligitur, ignotam Birtius arch. Lat. lex. XV pp. 81–7 in codicibus Plauti, Varronis, Ciceronis, Vaticano Vergilii, C.I.L. X 2311 2 extare docuit : de *quoi* dixi ad II 7 **450** *tertia post decumam*, 462 et Verg. georg. I 284 *septuma post decumam*, carm. epigr. Buech. 1183 6 *post decimam terti-*, anth. Lat. Ries. 486 89 *modii pars tertia post tres* **iuncta** Regiomontanus, **iuncta est** libri. *decumae . . . septima iuncta* 495

451 notans *, nocens libri. qui factum dicam ut nec Scaliger nec Bentleius, nam ceteros uix numero, ne externa quidem huius uersiculi deformitate, quae in illis *nocens nocentes* tanta est ut uel Fayum commouerit, admoneretur ut de Latini sermonis legibus aliquid cogitaret neue neutralia pro femininis, distributiua pro ordinalibus haberet ? nam *bis undena, bis duodena* uolunt esse *pars duoetuicensima, pars uicensima quarta.* atqui notissimum esse debebat *pars bis undena* Latine non partem duoetuicensimam significare sed uiginti duas partes ; uelut Verg. Aen. V 120 *terno ordine* pro tribus ordinibus positum est, Sen. H.f. 1282 *labore bis seno* pro duodecim laboribus, Sil. XV 257 *ter dena boue* pro triginta bubus. legitur quidem in plerisque Ouidii codicibus her. XI 45 sq. *iam nouiens erat orta soror pulcherrima Phoebi* | *denaque luciferos luna mouebat equos*, sed liber optimus Puteaneus *nonaque* exhibit, Gronouius *plenaque* Bentleius *pronaque* proposuit, potuit etiam *et noua* sic corrumpi, quomodo *et nota* in *notaque* abiit Man. II 778. porro in eiusdem Ouidii fastis, III 124, omnes libri *bis quino femina mense parit*, quod qui pro decem mensibus uelit accipere forsitan tueri possit collatis Gell. XIV 1 19 *aliud stellarum agmen . . . , quo primum tempore conciperetur homo in utero matris, aliud postea, cum in decem mensibus proximis in lucem ederetur* et Stat. Theb. I 575–8 *namque, ut passa deum Nemeaei ad fluminis undam,* | *bis quinos plena cum fronte resumeret orbes* | *Cynthia, sidereum Latonae feta nepotem* | *edidit* ; sed facili emendatione Maduigius adu. crit. II p. 106 *bis quinto*, quemadmodum fast. III 93 scribitur *bis quintum* (mensem), VI 768 *quintus ab extremo mense bis ille dies*, Plin.

quaeque decem trisque ingeminat fraudatque duobus
triginta numeros et tu, tricesima summa, es.
pestifera in Geminis pars prima et tertia signi,

n.h. VI 213 *accedente bis quinta parte unius horae.* primus, quantum obseruaui, barbarum hoc loquendi genus inuexit Appuleius, quem apol. 9 p. 403 *bis septeno uere* pro quarto decimo dixisse metrum demonstrat. item Ausonius 369 34 (Peip. p. 97) *septeno cum lumina fudit ab astro* posuit pro septimo, neque intercedo quominus idem metro non cogente 250 1 (Peip. p. 335) *bis octono sub consule* pro bis octauo scripsisse censeatur. sed Nemesianus cyn. 123 *bina lampade* non dixit pro altera uerum prorsus recte pro duplici, in his, *cum se bina formarit lampade Phoebe,* id est *cum luna bis* (non *iterum*) *plena fuerit.* in Claud. VI cons. Hon. 391 *centenus consul* non magis pro centensimo positum est quam 388 sq. *centum messibus* pro centensima messe ; nedum ut Martialis, cum VIII 45 4 *amphora centeno consule facta minor* scriberet, *centensimo* uoluerit. hoc autem Manilii uersu, ut uidetur, deceptus Scaliger innocenti poetae non minus tribus locis similem soloecismum adfinxit ; nam 455 *ter quina et* (hoc est *ter quintae*) *noxia par est* in *ter quinae,* 461 *nec ter quintae clementior usus* in *ter quinae* (ita sane G), 478 *quae ter quinta notatur* in *ter quina* mutauit : successit operi Bentleius et pro *bis quinta salubri | terque caret caelo* 465 sq. nouauit *bis quina.* superest igitur ut u. 472 pro *quae ter decumam claudit sors ultima partem* scribatur *ter denam* et V 365 *ter decuma sub parte feri* in *ter dena* et eiusdem libri 490 *bis sextamque notat partem fluuialis Aquari* in *bis senam* mutetur. neque Martialem Hispanum Latine loquentem feremus, sed IV 57 4 pro *quo te bis decimus ducit ab urbe lapis* faciemus *bis denus,* item *bis denae* VI 65 1 pro *bis decumae numerantem frigora brumae* ; in his autem, I 15 3 *bis iam paene tibi consul tricensimus instat,* quia *tricenus* numeri non admittunt, graue mendum subesse dicemus, neque leuius in Ouidii uersu ex Pont. IV 10 1 *bis tertia ducitur aestas.* ne a lapidibus quidem temperabimus, sed C.I.L. VI 5534 2 pro *annus ut accedat, ter mihi quintus erat* scribemus *quinus.* ceterum huius uersus IV 451, qualem eum restitui, sententia haec est : et ea pars, quae bis undena (numerum XXII) notat, et ea, quae bis duodena, nocentes sunt. simili oratione usus est u. 485 *uel cum ter dena figurat* et 487 *decumamque sequens quam tertia signat,* notandi uerbum posuit 478 *quae ter quinta notatur.* fuit cum conicerem *bisque undena nocens et bis duodena recensens,* cui similia sunt 484 *cumque iterum duodena refert* et Claud. VI cons. Hon. 392 *his annis, qui lustra mihi bis dena recensent,* nec dissimilis corruptela Val. Fl. II 327 sq. *nec turba nocens sceleris que nocentis* (pro *recentis*) | *signa mouent* atque haec ferme anno 1903 disputaram, lib. I praef. p. lxxiv, quibus, si nihil aliud, effectum est ut Breiterus hunc musarum fetum expromeret : *bisque undena nocent et bis duodena nocebunt* **452** quaeque **GL**[2], quemque **LM** fraudatq. Scaliger, fraudata **GL**[2], frauda **LM**. 488 *tribus aut una quae te, uicesima, fraudat* **453** et **LM**, ec **G** tu **L**, tri **M**, tum **G**, tunc cod. Venetus es codd. Flor. et Bodl., est **GLM** cod. Venetus, quod deleuit Scaliger. apostrophe habetur etiam 464 et 488. ceterum Breiterus et hoc uersu et 463 *summa* interpretatur *ultima,* de 446 et 497 tacet

454–458 Geminorum partes I III VII XV XIX XXI XXV XXVII XXIX **454** signi Ellisius noct. Man. p. 130, signis libri. gemina signa quinque sunt, ♊ ♍ ♐ ♑ ♓, in quibus has nouenas partes pestiferas esse falsum est : Gemini unum signum efficiunt, nam de Germ. phaen. 541 dixi ad II 196 ; neque, si maxime *signa*

septima non melior, ter quintae noxia par est,
unaque bis denis breuior nocet unaque maior,
et similis noxae ueniet uicesima quinta
cumque duae subeunt uel cum se quattuor addunt.
  nec Cancri prima inmunis nec tertia pars est
nec sexta ; octaua est similis, decumaque peracta
prima rapit, nec ter quintae clementior usus ;
septima post decumam luctum et uicesima portat
et quinta accedens et septuma nonaque summa.
  tu quoque contactu primo, Nemeaee, timendus,

appellarentur, recte coirent *Gemini signa* sine epitheto **455 quintae ***, quina et libri una littera transposita, *quinae* Scaliger, de quo soloecismo dixi ad 451, *quinta et* Prucknerus, quod retento *pars* ferri potest, quamquam expectaueris potius *quintaque* **par Scaliger, pars libri**, sicut 445, 477, II 77, 186, 392, III 239, V 436 idem, qui multo paucioribus locis uerum seruarunt *noxia* substantiuum est u. 418, item II 602 et IV 94, adiectiuum V 630, sicut V 320 *noxius* ; de uersu suppositicio eodemque corrupto II 586 nihil certi statui potest

456 haec etsi accedente legentium uoluntate facile intellegi possunt, tamen nec plane nec recte *una bis denis breuior pars* pro undeuicensima aut *una bis denis maior* pro una et uicensima dicitur. neque enim pars parte aut breuior aut maior est (nedum bis denis partibus maior), sed numerus numero ; ac ne sic quidem id dicitur quod dici debebat, quoniam decem sunt numeri uicenario maiores, breuiores undeuiginti, quorum quos duos significaret poeta nobis colligendum reliquit. ceterum *bis denis partibus* pro parte uicensima positum ex eodem est genere quo Plin. n.h. II 81 *octaua in parte Capricorni . . . totidem in partibus Cancri*, quomodo etiam Graeci locuntur, uelut Dorotheus 80–3 (Heph. Theb. I 8, C.C.A.G. VI p. 95) Ἠέλιοσ Κριοῖο κατ' ἐννέα καὶ δέκα μοίρασ | ὑψοῦται . . . Αἰγίοχοσ δὲ | Καρκίνου ἐν δεκαπέντε **458** ne haec quidem mentem poetae satis exprimunt, uult enim ' *cum duae subeunt*, tum similis noxae pars ueniet ' **459–463** Cancri partes I III VI VIII XI XV XVII XX XXV XXVII XXIX

459 *nec . . . inmunis*, V 33 *nec pelle inmunis ab ipsa* Aries, uelleris damno adfectus **460 octaua ē Bentleius, octauae GL, octabae M** decuma **Bentleius, decumae GL, secum se M,** *decumaeque peractae* Scaliger. 475 *quartaque bis denis actis*, 490 *decumae succedens prima peractae* **461** *rapit*, hoc est aufert, interimit, nimium uidetur, sed probari non debuit quod Bentleius substituit *rabit*, ' furit aestu, in Cancro scilicet ' interpretatus. eo uerbo et simul latrandi Manilius V 208 et 224 usus est ad caninam rabiem significandam, quae sterili sideris parti multo minus congruit quam uis mortifera. accedit ut et *rapit* absolute positum et quod sequitur *nec . . . clementior* redire uideantur ad Verg. georg. III 66 *durae rapit inclementia mortis* **quintae LM, quinae G** cod. Venetus, quod a Scaligero textui inlatum me auctore eiectum est

463 et alterum GL², om. LM **464–468** Leonis partes I IV X XV XXII XXV XXVIII XXX **464 contactu** cod. Flor., **contractu GLM.** *contactu* Scaliger uertit ἐπαφῇ τοῦ ὁρίζοντοσ, cuiusmodi est Germ. phaen. 660 *Scorpios ardenti cum pectore contigit ortus* ; cum autem nulla horizontis adsit significatio, equidem homines signi radiis contactos intellego, sicut dicitur Plin. n.h. XXXIII 122

et quarta sub parte premis ; bis quinta salubri
terque caret caelo, uicesima et altera laedit ;
e tribus adpositis uictum est totidemque secutis
ultima, nec prima melior tricesima pars est.
  Erigones nec pars prima est nec sexta nec una

inlito (minio) *solis atque lunae contactus inimicus* **nemeaee** ed. Ald., **nemeae L, nemee GM** **465 premis GL²**, **primis LM.** Ouid. Ib. 215 sq. *te fera nec quicquam placidum spondentia Martis | sidera presserunt falciferique senis*, Luc. VI 608 *unam cum radiis presserunt sidera mortem* pro *quinta* Bentleius *quina* sequentibus Pingraeo et Iacobo, quorum alter plerasque Bentlei coniecturas recipiebat, alter delectu adhibito falsas ; expulit Bechertus, ne soloecismos Manilio adfingendi ius, quod Scaligero concessit, cum altero communicaretur **salubri** Regiomontanus, **salubris** libri **466** *caelo* Scaliger pro aere accipit, qui 483 et 499 commemoratur ; ac sic Cic. in Cat. I 15 *huius caeli spiritus*, Verg. Aen. X 898 sq. *auras | suspiciens hausit caelum*, Iuu. III 84 sq. *nostra infantia caelum | hausit Auentini*, Curt. V 5 19 *alium domi esse caeli haustum, alium lucis aspectum*, Lucr. IV 132 *in hoc caelo qui dicitur aer*, Plin. n.h. II 102 *et hoc caelum appellauere maiores quod alio nomine aera*, Non. p. 263 *caelum rursus aer* adlato Cic. n.d. II 42. mihi hoc potius dici uidetur, nullam caeli regionem, quae salubris sit, Leonis parte X aut XV comprehensam esse *uicesima et altera*, Vitr. IX 2 4 *uicensimo et altero die*, Cic. pro Mil. 98 *centesima lux . . . et . . . altera*, filius fam. XVI 21 1 *post diem quadragensimum et sextum* **467 e G, et LM** geminata sequenti littera *uictum est*, βίοτον κατέδει, quamquam nullo pacto a poeta poni potuit, tamen adscita Gemblacensis scriptura nouataque interpunctione seruare malui quam Regiomontani Bentleique exemplo sententiam hunc in modum corrumpere, *et tribus adpositis uitium est totidemque secutis, | ultima nec* etc., quo fit ut septem continuae partes uitio laborare dicantur, id quod raro binis, semel tantum uu. 476 sq. tribus euenit ; ne illud addam, sic distincta oratione aut *ultima* aut *tricesima* abundare. formam dicendi reciperasse me confido, quae haec est : ultima e tribus partibus uicensimae alteri adpositis ultimaque e totidem secutis damnanda est, scilicet XXV et XXVIII ; *uictum* autem, cuius loco requiritur praedicatum, nihil aliud esse suspicor quam constructionis explicandae causa supra scriptum *ultima*, cui cesserit *par*. neque enim plus placet *pesti*, multo minus *metus* (*uictus*)

469–472 Virginis partes I VI XI XIV XVIII XXI XXIV XXX **469 erigones** Regiomontanus, **erigone GM, ergone L,** *Erigonae* Iacobus quique ei successerunt editores, homines poetarum consuetudinis nec gnari nec studiosi. poetae autem quomodo nomina Graeca inclinauerint non ex librariorum scribendi ratione sed ex metri indiciis multo certioribus discendum esse demonstraui in Journal of Philology uol. XXXI pp. 236–66, ubi accusatiuos quales sunt *Thyestem Aeneam gigantes* et alias quasdam formas a poetis alienas esse euici ; quod quatenus in *Erigonae* genetiuum cadat nunc ostendam. igitur nominum in η exeuntium genetiui *es* syllaba terminati sequente uocali deprehenduntur his LX locis, ciris 166 *Cybeles*, Prop. III 5 40 *Tisiphones*, 12 29 *Lampeties*, 22 5 *Helles*, Ouid. her. IX 133 *Ioles*, met. III 278 *Semeles*, IV 145 *Thisbes*, V 409 *Cyanes*, VI 468 *Procnes*, VII 241 *Hecates*, IX 141 *Ioles*, X 31 *Eurydices*, XIV 71 *Circes*, fast. I 141 *Hecates*, trist. I 6 22 *Penelopes*, Ib. 278 *Semeles*, 471 *Autonoes*, Gratt. 55 *Helices*, Aetn. 240 *Helices*, Colum. X 266 *Cyllenes*, Sen. H.O. 556 *Ioles*, 1538

ad decumam nec quarta nec octaua utilis umquam ;
proxima uiginti numeris et quarta timendae
et quae ter decumam claudit sors ultima partem.

Rhodopes, 1825 *Alcmenes*, Oct. 389 *Phoebes*, Pers. iv 20 *Dinomaches*, v 8 *Procnes*, Luc. iii 441 *Dodones*, v 101 *Inarimes*, ix 377 *Libyes*, 624 *Libyes*, 659 *Danaes*, Val. Fl. i 738 *Pleiones*, ii 67 *Pleiones*, 174 *Dryopes*, 495 *Nemees*, v 335 *Hecates*, vii 607 *Libyes*, Sil. i 23 *Libyes*, iii 58 *Cymothoes*, 203 *Cyllenes*, iv 628 *Cyrenes*, viii 650 *Libyes*, xi 144 *Pyrenes*, xiii 494 *Cymes*, xiv 121 *Rhodopes*, Stat. Theb. i 297 *Lethes*, iii 604 *Pholoes*, vii 5 *Tegees*, 267 *Hyles*, silu. iii 1 30 *Nemees*, iv 2 46 *Rhodopes*, 6 41 *Nemees*, Mart. spect. 6 3 *Nemees*, i 92 6 *Chiones*, vii 73 3 *Cybeles*, xiii 64 2 *Cybeles*, Iuu. ii 111 *Cybeles*, vi 72 *Autonoes*, ix 4 *Rhodopes*, xiv 263 *Cybeles*. contra in *ae* desinentes genetiui paucis paucorum locis insequente uocali elisi inueniuntur non amplius tres, *Helenae* Prop. iii 8 32, *Europae* Verg. Aen. vii 224, *Libyae* Sil. iv 130, xi 23, xii 196, quae nomina uulgatissima etiam recto et accusandi casu Latina facta sunt, uelut breui finali *Helena* Sen. Tro. 892 et 926, *Europa* Ouid. met. viii 120, Man. iv 681, Luc. ix 415, Stat. Ach. i 397, Mart. v 74 1, elisa *Helenam* Prop. ii 3 32, *Europam* Sen. Ag. 274, Val. Fl. viii 396, *Libyam* Man. iv 779, Sil. viii 673 et xvi 596 reperiuntur. apparet utra forma poetis iam inde a Propertio placuerit : quod ad superiores attinet, deficiente metri testimonio codicibus credendum est Vergilium et Horatium Graeca abstinuisse, Latina Catullum. Manilium octiens *Erigone*, semel ii 32 *Erigonen* scripsisse metrum comprobat : *Cyrenes* genetiuus sub *tyrrhenos* iv 780 dispicitur, alterius figurae exempla desunt, nam *Messanae* iii 14 a recto Μεσσάνα declinatur, sicut ab 'Ανδρομέδα *Andromedae* i 616, v 538, 619 **470 ad decumam GL, a decuma M.** *una ad decumam* pro una decumae addita sic dicitur ut tertio quartoue saeculo Iul. Val. i 21 *hoc numero cum ueterano milite congregato sescenti quinquaginta quattuor ad septuaginta milia militantium erant*, septimo carm. epigr. Buech. 721 9 *decies . . . ternos ad quater quaternos uixit per annos*, quibus exemplis Messius thes. ling. Lat. i p. 507 54 errore adiecit Plin. n.h. iv 81 *bis ad deciens centum milia passuum* (hoc est *circiter bis deciens*, ut recte acceptum est thes. ii p. 2010 4), hunc autem Manilii uersum alienissimo loco p. 518 29 posuit *ad* interpretatus *usque ad* : apud probatos auctores nihil inueni quod similius esset quam Liu. xxiv 45 3 *ad Faleriorum Pyrrhique proditores tertium transfugis documentum*. nec tamen melius habet Matritensis lectio *una* (pro *prima*) *a decuma*. ceterum *una* cardinalis numerus, quem propterea ponere maluit quia dicitur *undecimus*, ordinalibus *quarta* et *octaua* excipitur ut 447 sq. *unaque uiginti numeris pars addita laedit* | *et quinta*, qui locus *ad decumam* confirmat *utilis*, 473 *inutilis* **471 timendae GL, timenda e M, timenda** est cod. Venetus fortasse recte **472** uersus adiectionis uitio insignis, de quo ad i 539 disputaui ; nam sors ultima, ea est ter decuma pars. simillima sunt iii 495 sq. *quo subsistet numerus consumptus in astro* | *quaue in parte suam summam nomenque relinquet*, Verg. Aen. ii 206–8 *pectora . . . iubaeque . . . superant undas, pars cetera pontum* | *pone legit sinuatque immensa uolumine terga*, Luc. iii 642 sq. *pars ultima trunci* | *tradidit in letum uacuos uitalibus artus*. sed ne hoc quidem, *pars* xxx *se claudit* siue *clauditur*, id declarat quod erat declarandum, partem xxx, quae sors ultima sit, seriem partium claudere, sicut 476 habetur *quae numerum claudunt nona et tricesima partes*

et quinta in Chelis et septima inutilis aestu,
tertia et undecimae decumaeque est septima iuncta
quartaque bis denis actis et septima et ambae
quae numerum claudunt nona et tricesima partes.
Scorpius in prima reus est, cui tertia par est
et sexta et decuma et quae ter *tibi* quinta notatur,
undecimam geminans et quae uicesima quinta est
octauoque manet numero nonumque capessit.
si te fata sinant, quartam ne selige partem
Centauri ; fuge et octauam ; sex bisue peractis

473–476 Librae partes v vii xiv xvii xxiv xxvii xxix xxx 473 post 474 collocant libri, uerum ordinem restituit Regiomontanus 473 et in principio **GLM**, at cod. Venetus, sicut etiam uersus 472 initio, quae particula in toto hoc loco, uu. 444–497, nusquam praeterea comparet neque a Bentleio Iacobo aliis hoc uersu recipi debuit. *et . . . et* inter se referuntur aestu **GM**, estu **L**, inepte Dulcinius *esto*. sed aestus siue ignis (412, 498) mentio, praesertim octo unius signi partes uitiantis, propterea inopinata et mirabilis est quia in ceteris signis eorumque partibus nulla ex quattuor noxae causis commemoratur. nec tamen praetulerim *et, septima, inutilis es tu*

474 tertia . . . septima Bentleius, septima . . . tertia **GL**, et septima . . . tercia **M**, minore numero post maiorem reiecto, quod in his liv uersibus nusquam fit. ceterum, ut hic *septima*, sic iii 457–9 tribus continuis uersibus horae nomen ponitur, et quidem in ipso exitu undecimae Scaliger, undecima est **LM**, undecima **G** est *, et libri. coniunctio post *que* abundat (itaque Scaliger ed. 1 *decimae et quae tertia iuncta est*), ut potius hoc loco quam aut medio aut extremo uersu uerbum ponendum sit, quod in nullo xii signorum omissum est. neque longius *inutilis . . . est* quam uu. 469 sq. *est . . . utilis* disiuncta sunt iuncta **G**, iuncta est **LM** 475 *quarta bis denis actis*, 460 sq. *decuma peracta prima*, v 504 sq. *bis denis partibus actis | aequorei iuuenis*

ambae **GL**^{2}, ambrae **LM** 476 nona et **G**, non et **L**^{2}**M**, non ex **L** cod. Venetus. *nona* bis denis actis 477–480 Scorpii partes i iii vi x xv xxii xxv xxviii xxix 477 par Scaliger, pars libri 478 quae ter **G**, quater **LM** tibi addidit Bechertus, *quoque* Scaliger. t^{i} quam facile post $\bar{t}$ excidere potuerit ostendit hoc pro illo scriptum v 251 quinta **GM**, $\overset{a}{v}$ **L**, ut 473, 479, 489, *quina* Scaliger grato in uulgus soloecismo, quem Bechertus demum eiecit hunc uersum si nosset Theodorus Birtius, in hospitium suum calamitatis I. Muell. manual. class. antiqu. i iii p. 72 recepisset, ut cum Verg. Aen. xii 648 et Iuu. x 54 tertius cubaret aeger *et sexta et decumā | et quae ter quinta notatur*

479 undecimam **GL**^{2}, undecima **L**, undesima **M** 480 que prius cod. Cusanus, ue **GLM** cod. Venetus facillimo post *o* litteram errore, de quo dixi ad ii 474 nonum **M** cod. Venetus, notum **GL** 481–485 Sagittarii partes iv viii xii xvi xx xxiv xxvi xxviii xxx 482 centauri **M**, centaurum **GL** cod. Venetus sex bisue *, bis sexque **GL**, bis sex **M**. haec *bis sex peractis octo bis aut denis* necessario accipiuntur pro *bis sex* (aut) *bis octo aut* (bis) *denis*, in quibus aduerbium quidem facile adsumitur, coniunctio non item. neque

octo, bis aut denis, metuendus dicitur aer,
cumque iterum duodena refert aut terna decemque
aut septena quater, uel cum ter dena figurat.
  nec pars optanda est Capricorni septima ; nona
consentit decumamque sequens quam tertia signat
et tribus aut una quae te, uicesima, fraudat
quaeue auget quinto numero uel septima fertur
*   *   *   *   *

enim ullum a lexicographis grammaticisue relatum uideo exemplum disiunctiuae particulae in trium enumeratione semel positae eo modo quo non numquam copulatiua ponitur, uelut II 523 *Aries Leo et Arquitenens.* accedit ut *que* coniunctione, quae a Matritensi abest, non bene uinciantur enuntiata uerbi modo inaequalia *fuge* et *dicitur aer.* in mea scriptura, *sex, bisue peractis octo, bis aut denis,* ἀπὸ κοινοῦ ponitur prius *bis*, ut significetur *bis sex bisue octo aut bis denis peractis* ; neque post lectum *octauam* periculum erat ne quis *sex peractis* sine *bis* coniungeret. simile est Hor. serm. I 2 123 sq. *ut neque* (magis) *longa | nec magis alba uelit, quam dat natura, uideri* **483** *dicitur*, est, ut 314, ubi plura attuli : sic nullo sensus discrimine 495 *metuenda est,* 497 *metuenda feretur. ducitur* Bentleius collato 498 sq. *hae partes sterilem ducunt et frigore et igni | aera,* ut Sagittarii partes XII XVI XX metuendam aeris portionem sortiri et accipere dicantur, quale est etiam quod 465 sq. habetur *bis quinta salubri | terque caret caelo.* eandem lectionem Pingraeus aliter interpretatur, his signi partibus homines metuendas auras trahere, quemadmodum dicitur Lucr. IV 937 sq. *aer . . . cum ducitur atque reflatur,* Cic. n.d. II 18 *aere eo quem spiritu ducimus* (*spiritum dicimus* libri plerique), 101 *aer . . . spiritu ductus* : adde Man. II 356 sq. *uisus* (trigonorum) . . . *aera . . . infectum nostras demittit ad auras* **484** maioris formae C litteram initialem **LM**, de **G** nescio *refert* Centaurus, ut uidetur. *iterum refert* ad *terna decemque,* uerbum sine aduerbio ad *septena quater* auditur **485 figurat** L^2, **figurant GLM.** *ter dena figurat,* eam sui partem numerat quae numeri figura (uide 208) XXX insignitur

486–489 Capricorni partes VII IX XIII XVII XIX XXV XXVII, quibus fortasse poeta unam pluresue adiecerat **486 nona** Fayus, **nonae GL, nouae M**

487 *decimam sequens quam tertia signat,* hoc est *ea pars quam signat pars tertia decima,* quibus uerborum ambagibus ipsa significatur tertia decima pars, multo audacius figurata oratione quam 472 *quae ter decimam claudit sors ultima partem,* nisi potius neglegentia est **488 una M, unam GL**

489 quinto LM, quinta G, quod mutata interpunctione Scaliger recepit **septima fertur** L^2**M,** $\overset{a}{\text{vi}}$ **fertur L, sexta feretur G, sexta refertur** cod. Venetus

inter **489** et **490** 'deesse uersum nomen Aquarii notantem' monuit Scaliger senseratque Regiomontanus ; 'unum aut alterum' Fayus desiderabat, neque enim in Sagittario magis quam in Geminis Cancro Libra partem XXVII damnandarum ultimam esse compertum habemus. Bentleius uersum alieno loco positum II 232 *parsque marina nitens* (**GL**, *tutens* **M**) *fundentis semper Aquari* huc transtulit sic refictum, *pars est prima nocens umentis* (hoc quidem praeter necessitatem) *semper Aquari,* eademque opera *est* u. 490 in *et* mutauit. illo adscito uersiculo Breiterus 490 post 491 collocauit, ne nouem partes quae sunt inter primam et undecimam uitio carerent ; qua transpositione effici ut

damnanda est decumae succedens prima peractae
tertiaque et quinta et numero quae condita nono est
et post uiginti prima et uicesima quinta
cumque illa quartam accumulans uicesima nona.
 tertia per geminos et quinta et septima Pisces,
undecima et decumae metuenda est septima iuncta ;
et quinta in quinos numeros reuocata duasque
accipiens ultra summas metuenda feretur.
 hae partes sterilem ducunt et frigore et igni
aera uel sicco uel quod superauerit umor,
si rapidus Mauors ignis iaculatur in illum

uitio carerent totidem quae inter undecimam et uicensimam primam sunt partes neque ipse sensit neque qui eum sine iudicio sequi solet Wageningenus

490–493 Aquarii partes XI XIII XV XIX XXI XXV XXIX, quibus una pluresue praemissae erant 490 succedens cod. Cusanus, succendens GLM 491 et posterius Scaliger, est libri nono est Scaliger, non est GL, uere M (*ūē* pro *n ē*). propius etiam a libris distat quod Breiterus Fleck. annal. uol. 147 p. 422 proposuit Bechertoque probatum postea abiecit *nona est* (*nonest*) ; sed illud confirmat 480 *octauoque manet numero* 492 quinta GL, noua M librario ob bis positum *uicesima* ad insequentem uersum delapso, ut haec excipiat 494, deinde 493 subiciatur, qui ordo postea appositis *b* et *a* litteris correctus est

493 que GL^2, om. LM accumulans cod. Venetus sicut coniecerat Scaliger, accumulant GL, accumulat M nona GL, noua M 494-497 Piscium partes III V VII XI XVII XXV XXVII 496 *in quinos numeros reuocata*, uide III 486 ibique adnotata, quibus adde Auson. 396 23 (Peip. p. 251) *in se retortas . . . summulas* 498 frigore et GL^2, frigore L, frigori et M, ultima tria uerba om. cod. Venetus *ducunt*, sortiuntur, ut II 717, 731, III 279, 409 499 de *aere* uide quae ad 466 et 483 adnotaui 500 501 ‘ illi duo de planetis uersiculi, ut ingenue loquar, non sunt Manilii ’ Scaliger, qui iure miratur hoc demum loco stellarum mentionem ac non ante nonaginta uersus factam esse, idque tam paucis uerbis ; ad quae Bentleius non respondet. uerba quidem ipsa, si apertum u. 501 mendum excipimus, Manilio plane conueniunt. sed siue illius siue alterius haec sunt, lacuna, quam expleui, laborant ; nam umoris causa neque ab ulla stella repetitur neque ab eis quae commemoratae sunt repeti potest, siquidem et Martis et Solis calidae et siccae habentur, sicca et frigida Saturni, uelut C.C.A.G. VII p. 214 11 *ὁ Κρόνοσ φύσεώσ ἐστι ψυχρᾶσ καὶ ξηρᾶσ*, p. 217 14 *ὁ Ἄρησ . . . πυρώδουσ καὶ καυσώδουσ καὶ ξηραινούσησ*, p. 219 12 *ὁ Ἥλιοσ . . . θερμῆσ καὶ ξηρᾶσ*, Heph. Theb. I 2 (p. 67) *ὁ μὲν οὖν Ἥλιοσ κατείληπται θερμαίνων καὶ ξηραίνων . . . ὁ δὲ Κρόνοσ καταψύχει καὶ ἠρέμα ξηραίνει· ὁ Ἄρησ ξηραίνει μάλιστα καὶ καίει.* neque quae stella desideretur dubitari sinunt quae praeterea tradita sunt C.C.A.G. VII p. 222 20 *ἡ Σελήνη φύσεώσ ἐστιν ὑγρᾶσ καὶ ψυχρᾶσ* et Heph. Theb. l.l. *ἡ δὲ Σελήνη ὑγραίνει καὶ πεπαίνει* ; nam etsi Iouis quoque et Veneris stellae umidae perhibentur, eae cum praecipue benignae sint non hic tamquam sterilitatis effectrices ponendae erant. Lunae autem hoc loco, quod saepe numero, accidisse puto ut fratris iniuria deficeret, librario ad simile Phoebi nomen aberrante 500 mauors ignis L, mauor

501a Saturnusue suam glaciem *Phoebeue propinquis*
quem trahit a terris rorem Phoebusue calores. 501b
nec te perceptis signorum cura relinquat
partibus : in tempus quaedam mutantur, et ortu
accipiunt proprias uires ultraque remittunt.
namque, ubi se summis Aries extollet ab undis

signis **M**, mauors ignes **G** *rapidus* eo sensu ponitur quo I 869 *rapido . . . aestu*, Verg. georg. IV 425 *rapidus torrens sitientis Sirius Indos*, aliter enim Silius XIV 132 *rapidus Mauors* 501 ue suam Bentleius, sumet **GL**, fumet **M**. proprium Saturni ac natiuum frigus est, quod contra Luna umorem a terra uicina ducit. Paul. Alex. I 3–4 *ὁ μὲν τοῦ Κρόνου ἀστὴρ ἐκληρώσατο τὴν πρώτην καὶ ἀνωτάτω ζώνην, κατάψυχρον οὖσαν καὶ κειμένην ἐν τῷ πάγῳ· . . . τὴν δὲ ἑβδόμην, . . . ὑγρὰν οὖσαν καὶ περιγειοτέραν ζώνην, ἡ κραταιοτάτη Σελήνη.* Ptol. tetr. p. 5 *ἡ δὲ Σελήνη τὸ μὲν πλέον ἔχει τῆσ δυνάμεωσ ἐν τῷ ὑγραίνειν, διὰ τὴν περιγειότητα δηλονότι καὶ τὴν τῶν ὑγρῶν ἀναθυμίασιν.* adde Plut. de fac. in orb. lun. 25 18–22, quaest. conu. III 10 14 sq., Hermipp. 71 *τὸ ἀπὸ τῆσ Σελήνησ ὑγρόν*, Macr. Sat. VII 16 21 *quaedam natura est lumini, quod de ea defluit, quae umectet corpora et uelut occulto rore madefaciat*, Isid. nat. XVIII 6 *Luna larga est roris et dux umentium substantiarum*, Egnat. ap. Macr. Sat. VI 5 12 *roscida . . . Phoebe*, Verg. georg. III 337 *roscida Luna*, Nonn. Dion. XL 376 *δροσόεσσα Σελήνη* calores **GL**^{2}, colores **L**, ca labores **M**. *calores* dicit, quia *siccitatem* non potest, quamquam calores ab ignibus u. 500 commemoratis non satis diuersi uidentur. *uapores* Bentleius, quos uult esse et siccitatem et, quem recte deesse sensit, umorem ; sed, ut cetera taceam, Sol umorem iaculari nequit

502–584 quae signorum partes in ipso oriendi tempore certas uires accipiant, postea dimittant, qualesque horoscopantibus eis nascantur homines. sunt autem partes Arietis Tauri Leonis Virginis Librae Aquarii Piscium primae, ultimae Scorpii et Capricorni, Geminorum Cancri Sagittarii aut mediae aut certe non extremae. ne hanc quidem doctrinam praeterquam apud Manilium inueni 502 nec **GL**, ne **M**, mihi utroque magis placet *neu*, hoc est *et, ne te cura relinquat, in tempus quaedam mutantur* : uide ad I 904 et II 951 adnotata

503 *quaedam* partes, ut in Classical Quarterly an. 1913 pp. 110 sq. admonui, cum superiores aut silentio locum praeteriissent aut signa intellexissent, sicut in libris uersui 502 praefixus est titulus *orientia signa quid efficiant*. quam interpretationem falsam esse uel ex eo patet quod non de quibusdam uerum de omnibus XII signis uersibus 505–584 praecipitur. neque, si de totis signis mutationem subeuntibus haec dicerentur, nunc demum, post decanos et singularum partium proprietates, dicenda fuerunt, sed statim uersibus 122-291 subicienda 504 *ultra remittunt*, post ortum deponunt 505–517 Arietis ceruice, quae prima eius pars est, oriente nascuntur cupidi, rapaces, audaces, otii inimici, peregrinandi auidi. haud dissimiliter Firmicus VIII 19 1 *in Arietis parte II quicumque habuerint horoscopum, erunt contumaces fures et qui semper praepostero furore grassentur, domicilium suum ad peregrinas regiones transferentes* 505 extollet Iacobus, extollit libri, quibus quantum tribuendum sit ipsi ostendunt u. 508 *soluet soluit*, 510 *ruat ruit ruet*, 523 *accedunt accedent*, 526 *producet producit*, 538 *inmerget inmergit*, 553 *tollet tollit*, 556 *describet describit*, 558 *reddet reddit*, 562 *ducet ducit*, 563 *statuet statuit*, *uertet uertit* exhibentes. illis *ubi extollit et ibit* paria non sunt quae uersibus II 328, 337 sq., III 345 sq.,

et ceruice prior flexa quam cornibus ibit,
non contenta suo generabit pectora censu
et dabit in praedas animos soluetque pudorem :
tantum audere iuuat. sic ipse in cornua fertur
ut ruat aut uincat. non illos sedibus isdem
mollia per placidas delectant otia curas,
sed iuuat ignotas semper transire per urbes
scrutarique nouum pelagus totius et esse
orbis in hospitio. testis tibi Laniger ipse,
cum uitreum findens aurauit uellere pontum

IV 456 sq., 495–7, 577 sq. habentur : paria et pariter mendosa quae III 331–4, 360 sq., 495 sq., IV 127, V 195 sq., 236–44 506 II 212 *sua respiciens aurato uellere terga* 508 *in praedas animos*, praedarum appetentiam, nam dandi uerbum ita ponitur ut u. 526 et passim. dixerat 252 *in uestes studium*, 274 *in pontum studium*, unde et huc et longius ad *dabit in lusum mores* (mores ad lusum procliues tribuet) V 450 progressus est. *in* praepositionem cum casu suo ea figura quae ὑφ' ἓν uocatur substantiuo adiunxit etiam IV 109 *in praemia donis*, V 152 *in usum tegmina plantis*. similiter in animi uocabulo Liuius I 55 7 *augebatur ad inpensas regis animus*, XXII 26 1 *pecunia . . . animos ad spem liberalioris fortunae fecit*, Curtius V 3 11 *pluribus ad fugam animus fuit*

soluet G, soluit LM **509 tantum M, tanta GL** cod. Venetus **audere M, audire GL** '*tantum iuuat τὸ audere* : non uapide *iuuat audere tanta*' Bentleius. ceterum *tantum* ad praecedentia, *sic* ad insequentia refertur *ipse* aries, animal, non sidus, quod capite reflexo figuratur *in cornua fertur*, in pugnam cornibus committendam, quemadmodum dicitur *in arma*. Verg. georg. III 232 et Aen. XII 104 *irasci in cornua*, Ouid. met. VIII 882 *uires in cornua sumo*, Nemes. buc. IV 34 *pro niuea coiere in cornua uacca*, Eur. Bacch. 743 εἰσ κέρασ θυμούμενοι **510** interpunxit Bentleius **ut G** cod. Venetus, **et LM** **ruat GL** cod. Venetus, **ruit** L^2, **ruet M** **aut** Bentleius, **ut M, et GL** cod. Venetus. '**ut aut uincatur aut uincat** : nihil est medium' Bentleius **illos** Bentleius, **ullus LM, ullis** GL^2. *illos*, partus Arietis u. 507 significatos. eodem modo ponitur *ille* V 256, *illo* 318 (ubi pars librorum *ullo*), *ille* 332 **isdem M, idem GL** **511 delectant** L^2**M, delicidant L, deludant G** et ex altera correctione **L** **curas M, curam GL** cod. Venetus, hic etiam **placidam**, unde Bentleius *placidam . . . uitam*. mihi *placidas curas* satis defendere uidentur culic. 89 sq. *illi* (pastori) *dulcis adest requies et pura uoluptas*, | *libera, simplicibus curis* et Sil. XV 703 sq. *otia molli* | *exercens cura* (diues ouium Rutilus) : *implacidas* Ditis *curas* commemorat Claudianus rapt. Pros. I 110 **512 urbes G, orbes LM**, unde L^2 **ignotos**. *transire per urbes* (MZGV, *orbes* PU) Luc. VIII 20

514 tibi LM, sibi G, quod Bentleio aliisque placere non debuit, neque enim Arieti ipsi naturae suae teste opus erat, sed lectori, quomodo *testis* ponitur etiam I 221 et IV 373 **515 findens G, fundens L, sindens M** ; Manilianum magis **scindens**, ut V 420 *scindens pelagus*, 581 sq. *undas* | *scindentis* *aurauit* primus recepit Pingraeus, cum Bentleius *tranauit*, superiores sublata orationis structura *aurato* scripsissent. uerbum ex *auratus* adiectiuo poeta ipse finxisse potest, neque enim ex aliis scriptoribus exempla relata sunt, nisi quod Priscianus

orbatumque sua Phrixum per fata sorore
Phasidos ad ripas et Colchida tergore uexit.
  at, quos prima creant nascentis sidera Tauri,
feminei incedunt. nec longe causa petenda est,
si modo per causas naturam quaerere fas est:
auersus uenit in caelum diuesque puellis,
Pleiadum paruo referens glomeramine sidus.

G.L.K. II p. 433 et *auro auras* et *aero aeras* commemorat, *ad statuas aurandas* habet C.I.L. II 4230; nam *inaurare* quidem et Cicero et Horatius dixerunt. hoc loco iuxta *uitreum* sine maximo imaginis detrimento mutari non potest

516 sorore GL², **sorori L, sori M** **517 tergore uexit G** cod. Venetus, **tergo reuexit M, tergo reuixit L, terga reuexit L².** Prop. II 26 5 sq. *Hellen,* | *aurea quam molli tergore uexit ouis* **518–524** Tauri prima parte primisue partibus orientibus nascuntur molles et, quos eo signo creari iam uu. 140–151 didicimus, agricolae. C.C.A.G. I p. 166 22 sq. *μαλακοποιὰ δὲ Ταύρου τὰ ἔσχατα* (quae in signo *ἀνατέλλοντι ἐκ τῶν ὀπισθίων prima* sunt *sidera*) *καὶ ὀσφύσ* (quas Manilius *clunes* dicit eisque Taurum surgere II 198–200), VIII ii p. 58 23 sq. *τὰ δὲ ἔσχατα αὐτοῦ κιναίδουσ ποιεῖ,* quod uitium in totum sidus diffundit Valens p. 113 23 sq. *Ταύρῳ παθητικῷ ζῳδίῳ.* molles etiam sexta signi parte surgente et Pliadas ducente gigni inueniemus V 140–156 **518 sidera GL²M, sidere L, tempora** cod. Venetus, quae Tauri pars non Pliadum sed Hyadum paruo refert glomeramine sidus **519 feminei** codd. Flor. et Bodl., **feminea GLM** **incedunt** Bentleius, **iuceat M, iaceat L², iacet L** cod. Venetus, **iace** sequente spatio trium fere litterarum **G.** fuerat *femineincedt.* Aug. ciu. dei VII 26 de mollibus Matri Magnae consecratis *fluentibus membris, incessu femineo per plateas . . . unde turpiter uiuerent exigebant,* Appul. met. XI 8 *incessu perfluo feminam mentiebatur,* Cic. frag. or. in P. Clod. et C. Cur. 22 ed. Schoell. al. uol. VIII p. 448 *quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriae,* Sen. ep. 52 12 *inpudicum . . . incessus ostendit,* 114 3 *non uides, . . . si ille effeminatus est, in ipso incessu adparere mollitiam,* dial. IX 17 4 *incessu ipso ultra muliebrem mollitiam fluentibus,* n.q. VII 31 2 *tenero et molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus sed incedimus,* Quint. inst. V 9 14 *fractum incessum . . . mollis et parum uiri signa,* Iuu. II 16 sq. *hunc ego fatis* (uelut primis Tauri sideribus horoscopantibus) | *inputo qui uultu morbum incessuque fatetur,* Phaed. app. 8 2 sq. *ambulando molliter* | *famam cinaedi traxerat certissimam,* V 1 13–6 (Menander) *ueniebat gressu delicato et languido.* | *hunc ubi tyrannus uidit extremo agmine,* | '*quisnam cinaedus ille in conspectum meum* | *audet uenire?*' Man. V 152 sq. *femineae uestes nec in usum tegmina plantis* | *sed speciem fictique placent ad mollia gressus*

521 *auersus,* de quo uide II 198–200 et locos ad I 264 adlatos, quorsum nunc tendat dixi ad II 153. Sen. n.q. I 16 2 *ut, cum uirum ipse pateretur, auersus omnes admissarii sui motus in speculo uideret,* Mart. XI 43 9 sq. *Briseis multum quamuis auersa iaceret,* | *Aeacidae potior leuis amicus erat,* hist. Aug. XII 11 7 *mulierarius inter primos amatores, auersae Veneris semper ignarus et talium persecutor* *diues puellis* insequenti uersu explicatur. Pliades cum sexta parte Tauri, non longe a signi initio, oriri dicuntur V 140–2 **522 glomeramine** Gronouius obs. I c. 9, **glomerabile** libri, ut I 221 hic Breiterus miratur Pliadum tantum, non in capite Tauri positarum Hyadum, inter prima eius

accedunt et ruris opes, propriaque iuuencum
dote per inuersos exornat uomere campos.
sed, Geminos aequa cum profert unda tegitque
parte, dabit studia et doctas producet ad artes.
nec triste ingenium sed dulci tincta lepore
corda creat, uocisque bonis citharaeque sonantis

sidera mentionem fieri ; quem eo nomine Ellisius Hermath. uol. XV pp. 170 sq. tamquam astrorum peritum collaudat : adeo neuter aut caelum umquam suspexerat aut memoria tenebat quod proxime praecedenti uersu legerat, Taurum auersum oriri 523 accedunt G, accedent LM ruris M, rul rursus L, rursus GL[2] iuuencum GL[2], iuuentum LM 524 dote M, docte L, nocte G cod. Venetus Taurus iuuencum, hoc est partum suum, hominem se natum, exornat propria dote, ruris opibus, frugibus, in eis quos uomere inuertit campis. *iuuencum* iam Iacobus recte interpretatus est, reliqua nimis absurde, ex Tauro ortos uomere exornari, quae propria eorum dos sit. plerique iuuencum pro boue aratore accipiunt, qui qua dote exornetur nescio 525–529 Geminorum parte media oriente nascuntur doctrinae studiosi, lepidi, cantores, fidicines, cordati. quamquam, cum triginta partium nulla media esse possit, significari uidentur partes XV et XVI ; quod enim eas separat διάστημα siue linea uere media, ea cum pars non sit, hic, ubi de partibus in exortu mutatis agitur, locum non habet 525 cum profert unda M, profert cum unda L, profert cum uincla GL[2], profert quando unda cod. Venetus de *cum profert, dabit* uide 572 quaeque praeterea ad II 256 attuli *aequa parte*, aequa portione, aequis partibus ; dimidiam profert, dimidiam tegit. Cic. Arat. 359–61 *Arctophylax non aequa parte secatur, | nam breuior clara caeli de parte uidetur, | amplior infernas depulsus possidet umbras*, Lucr. I 87 sq. *infula uirgineos circumdata comptus | ex utraque pari malarum parte profusast.* ‘lorsque l'horizon nous montre une moitié des Gemeaux et retient l'autre moitié cachée sous les eaux’ Pingraeus, qui primus et solus enarratorum haec intellexit ac potius primus et solus legit ; nam Scaliger Fayus Stoeberus non poetae uerba sed sua de Geminis oriri incipientibus somnia interpretati erant, quae sibi eripi non passus est Breiterus

526 doctas GL[2], docta L, ductas M producet GL[2]M, producit L *dabit*, quae proprie appellantur, *studia et* homines *ad doctas artes producet*, sicut Virgo 191 sq. *ad studium ducet mores et pectora doctis | artibus instituet* 528 uocis G, uecis LM citharae GL[2], cithere M, cittere L uocesque bonas citharasque sonantes cod. Venetus v 329 sq. *hinc* (a Lyra) *uenient uocis dotes chordaeque sonantis*, Quint. inst. XI 3 19 *augentur . . . uocis bona cura, neglegentia minuuntur*

529 cantus Iortino praeeunte Bentleius, saltus GL cod. Venetus, salius M, *salium* Scaliger, qui genetiuus nusquam reperitur. Iuu. VIII 225 *cantu* meliores libri, *saltu* plures. saltum pro saltatione poni posse ostendunt v 323 *mobilis in saltus et scaenae mollior arte* et carm. epigr. Buech. 1282 8 *nec saltus uitam protulit aut choreae*, sed eius rei, quam multarum deliciarum comitem extremam neque in conuiuio moderato atque honesto fieri solitam Cicero dicit, non apte *dotes* commemorantur, neque melius cum pectore iunguntur quam superiore uersu corda saltationis bonis instrui dicerentur. *cantus dotes* sunt uocis citharaeque bona, quarum utraque canitur ; ea autem cum *pectore* iunguntur, quo nomine nunc appellantur illa dulci tincta lepore corda. pectus enim animus

instruit, et dotes cantus cum pectore iungit.
at, niger obscura Cancer cum nube feretur,

est humanus nec rusticus, Ouid. met. XIII 289–91 *ut caelestia dona,* | *artis opus tantae, rudis et sine pectore miles* | *indueret,* her. XVI 305 sq. *huncine tu speras hominem sine pectore dotes* | *posse satis formae, Tyndari, nosse tuae?,* Hor. epist. I 4 6 *non tu corpus eras sine pectore* Iortinus misc. obs. II p. 346 inter alia *cantus laeto* (hoc iam Scaliger) *cum pectine iungit,* similiterque postea Bentleius *dotem cantus cum pectine* 530–534 Cancri nube siue Praesaepio oriente nascuntur caeci. *nubes* appellatur etiam Auien. Arat. 1652 et 1656, schol. Germ. Breys. p. 71 12, *nubilum* ibid. p. 131 1, *nubecula* Plin. n.h. XVIII 353, *nebula* Firm. VI 30 1, 31 88, VIII 4 4, 21 4, *νεφέλιον* passim, uelut Hipparch. I 10 12, Erat. catast. 11 (Rob. p. 94 5), *νεφελοειδὴσ συστροφή* Ptol. tetr. p. 6u. et alibi. describitur Plin. n.h. XVIII 353 *sunt in signo Cancri duae stellae paruae Aselli appellatae, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula quam Praesaepia appellant,* schol. Germ. Breys. p. 71 11 sq. *Cancer habet stellas in pectore II claras, hi sunt Asini. Praesepium autem ut nubes iuxta paret,* Theophr. *περὶ σημ.* § 23 *ἐν τῷ Καρκίνῳ δύο ἀστέρεσ εἰσὶν, οἱ καλουμένοι Ὄνοι, ὧν τὸ μεταξὺ τὸ νεφέλιον ἡ Φάτνη καλουμένη,* Arat. 892 sq. *σκέπτεο καὶ Φάτνην, ἡ μέν τ' ὀλίγη εἰκυῖα* | *ἀχλύι βορραίη ὑπὸ Καρκίνῳ ἡγηλάζει,* Auien. 1651 sq. *conuenit hic etiam paruum Praesaepe notare :* | *id nubi nomen quae Cancro obuoluitur alto,* 1656 sq. *in medio quod nube quasi concrescit adacta,* | *id Praesaepe uocant.* locus eius uarie definitur, Firm. VIII 4 4 Cancri partes VIII IX X, C.C.A.G. V i p. 208 23 *ἀπὸ μοίρασ ια' ἕωσ ιδ',* p. 226 18 *ἀπὸ μοίρασ ι' ἕωσ ιε',* ut apertos errores omittam ; Ptolemaeus synt. VII 5 (Heib. uol. II pp. 94 sq.) *τῆσ ἐν τῷ στήθει νεφελοειδοῦσ συστροφῆσ τὸ μέσον* ponit in decimi gradus minuto tertio. uis oculis inimica ferme agnoscitur : C.C.A.G. V i p. 208 17–23 *καὶ ἄλλοι δὲ τόποι εἰσὶ τῶν μελῶν τῶν ζῳδίων ἔχοντεσ νεφελοειδεῖσ συστροφὰσ ἐξ ἀστέρων μικρῶν καὶ σχεδὸν ἀμαυρῶν συγκειμένασ . . . ἐφ' ὧν ἐὰν ἡ Σελήνη . . . ὡροσκοποῦσα ἢ καὶ ὁ Ἥλιοσ οὕτωσ εὑρεθῇ . . . βλάπτουσι τοὺσ ὀφθαλμοὺσ ἢ ἀμαυροῦσι, καὶ μάλιστα περὶ τὸ νεφέλιον τοῦ Καρκίνου,* p. 226 11–8 *μοῖραι σινωτικαὶ ὀφθαλμῶν . . . τὸ νεφέλιον τοῦ Καρκίνου,* VII p. 111 22 sqq. *ποιεῖ . . . γλαυκώσεισ . . . ἀμβλυωπίασ . . . τὸ νεφέλιον τοῦ Καρκίνου,* Ptol. tetr. p. 38u. *πηρώσεισ γὰρ ὄψεωσ ἀποτελοῦνται . . . ὅταν ἡ Σελήνη . . . συνάπτῃ τινὶ τῶν νεφελοειδῶν ἐν τῷ ζῳδιακῷ συστροφῶν, ὡσ τοῦ Καρκίνου,* Heph. Theb. I 1 (p 52 10 sq.) *ἡ δὲ ἐν αὐτῷ Φάτνη λεγομένη ποιεῖ λευκώματα ἐν τοῖσ ὀφθαλμοῖσ,* Firm. VI 30 1 (Oedipode nascente) *fuit . . . horoscopus in Cancro . . . Luna in nebula Cancri,* 31 88 *si Luna . . . in nebula Cancri . . . aliquem genituae cardinem teneat, omni oculorum substantia dissipata miserum discrimen caecitatis affertur,* VIII 21 4 *in parte VIII Cancri quicumque habuerint horoscopum, erunt caeci, . . . in qua parte nebula est ;* ob eamque causam totum sidus *σινωτικὸν ὀφθαλμῶν* habebatur, Vett. Val. p. 110 11 sq. *Καρκίνοσ . . . ἀμαυρώσεισ πηρώσεισ διὰ τὸ νεφέλιον,* C.C.A.G. I p. 147 16 sq. *σινοποιὰ δὲ ζῴδιά εἰσιν ἐπὶ τοὺσ ὀφθαλμοὺσ . . . Καρκίνοσ διὰ τὸ νεφέλιον,* Ludw. Maxim. p. 109 13 sq. Cancro lumina deesse dixit Manilius II 259 sq.

530 nube GLM, nocte cod. Venetus *niger obscura nube feretur,* orietur ea sui parte quae obscura nube hebetata est. abusiue paene *feretur,* latioris significationis uerbum, pro *orietur* ponitur, quod minus licenter fit accedente horizontis mentione in V 251 sq. *Erigone . . . cum tibi quinque feretur* | *partibus ereptis ponto.* nigrum autem dicitur etiam quod parum lucet, uelut Luc. VI 502 (luna deficiens) *palluit et nigris terrenisque ignibus arsit ;* neque enim caret

qua uelut exustus Phoebeis ignibus ignis
deficit et multa fuscat caligine sidus,
lumina deficient partus, geminamque creatis
mortem fata dabunt: se quisque et uiuit et effert.

luce Praesaepe, quod *νέφοσ πεφωτισμένον* dicitur Achill. isag. 34, *προσεοικὸσ τῷ γαλαξίᾳ* schol. Arat. 893 **531** qua F. Iunius, quae libri **exustus** Iacobus, **ex sutus M, exutus GL** cod. Venetus, *extinctus* codd. Flor. et Bodl. Bentleius in his, *quae, uelut extinctus Phoebeis ignibus ignis, deficit,* nubem cum foco comparari putat qui solis radiis uerberatus extinguatur; sed frustra. nubes enim non deficit: deficit in ea parte ignis Cancri, uelut Phoebi ignibus ibi solstitium facere soliti exustus, deficiendoque nubis speciem efficit. similis lactei circuli causa redditur I 730–3 *illac solis equos diuersis cursibus isse* | *atque aliam triuisse uiam, longumque per aeuum* | *exustas* (*exutas* **L**) *sedes incoctaque sidera flammis* | *caeruleam uerso speciem mutasse colore,* 747–9 *et caelum exustum* (*exutum* **L**) *est: luit ipse incendia mundus,* | *et noua uicinis flagrarunt sidera flammis* | *nunc quoque praeteriti faciem referentia casus,* et indidem is color quem Saturni stellae astrologi attribuunt repetitur C.C.A.G. v ii p. 132 26–8 (mundo recens nato planetisque Solem fugientibus) *ὁ Κρόνοσ . . . ἐφθάσθη ὑπὸ τὰσ τοῦ Ἡλίου αὐγὰσ καὶ ἐκάη καὶ ἐξηράνθη καὶ διὰ τοῦτο μέλασ ἐγένετο*; nam Saturnum non minus quam Praesaepe nigrum appellant, uelut Luc. I 652 *stella nocens nigros Saturni accenderet ignis.* adde Ouid. met. II 313 *saeuis conpescuit ignibus ignes* **532 deficit LM, defuit G** **533 partus** Bentleius, **artus G, arctus LM** cod. Venetus, **ortus** Scaliger, qui tamen praetulit *ortos*. *artus* Bonincontriis Iuniis Ellisiis relinquemus: *partus* passim dicuntur homines signo aliquo nati, uelut II 548, 560, 571, 610, 627; *ortus* semel, IV 206 *Palamedeis certantem uiribus ortum* *geminam,* cum enim mors unicuique denuntiata nascenti sit, ut ait Seneca loco ad u. 16 adlato, caeco alterius et prioris mortis instar iniungitur caecitas. Stat. Theb. XI 581 sq. Oedipus excaecatus *profert* | *mortem inperfectam,* idem Sen. Phoen. 47 emori cupiens *mortem* inquit *totam admitte,* Oed. 949–51 oculis se priuaturus *mors eligatur longa; quaeratur uia* | *qua nec sepultis mixtus et uiuis tamen* | *exemptus erres: morere, sed citra patrem*; Sen. contr. VII 4 9 qui oculos perdidit *uiuum cadauer* appellatur **534** *se quisque et uiuit et effert,* se tamquam mortuum effert etiam dum uiuit. raro apud Latinos exemplo illa *et uiuit et* ita interposita sunt ut *se* ad solum efferendi uerbum pertineat. similibus Plauti Terentiique locis in uulgum notis, aul. 95–7 *mortarium . . . fures uenisse atque abstulisse dicito,* 270 *uascula intus pure propera atque elue,* ad. 917 *tu illas abi et traduce,* Vahlenus Herm. XV pp. 261 sq. duos addidit, Enn. ap. Gell. II 29 7 *fac amicos eas et roges* et Cic. pro Quinct. 76 *neque te ipsum id quod turpissime suscepisses perseuerare et transigere potuisse.* his accedant ciris 290–2 *tene ego tam longe capta atque auecta nequiui . . . effugere?* et Mart. X 80 6 *pars maior lacrimas ridet et intus habet,* de quo disputaui in Journal of Philology XXX p. 253; praeterea Silii uersus, quos quia non intellegunt corrumpunt, XII 55–9 *haud secus, occuluit saxi quos uertice fetus* | *ales fulua Iouis, tacito si ad culmina nisu* | *euasit serpens terretque propinquus hiatu,* | *illa hostem . . . incessens . . . circumuolat,* ubi ordo huiusmodi est, *si serpens fetus ad culmina euasit et terret.* alterum duplicatae in hac figura coniunctionis exemplum Latinum non noui, sed Graecum Theocriti anth. Pal. VII 664 1 *Ἀρχίλοχον καὶ στᾶθι καὶ εἴσιδε τὸν πάλαι ποιητάν*

si cui per summas auidus produxerit undas
ora Leo et scandat malis hiscentibus orbem,
ille patri natisque reus, quas ceperit ipse,
non legabit opes, censumque inmerget in ipso.
tanta fames animumque cibi tam dira cupido
corripit, ut capiat semet nec compleat umquam,
inque epulas funus reuocet pretiumque sepulcri.
Erigone surgens, quae rexit saecula prisca

535–541 Leonis parte prima oriente nascuntur comedones et prodigi. Petr. 39 9 *in Leone cataphagae nascuntur* 535 cui Scaliger, qui libri 537 patri natisque LM, patris natis G. *patri natisque reus*, eorum postulationibus obnoxius 538 legabit . . . censumque inmerget G, legauit . . . censuque inmergit LM ipso L^2M, ipsa GL Ouid. met. VIII 846 *demisso in uiscera censu*, Iuu. XI 39–41 *aere paterno* | *ac rebus mersis in uentrem faenoris atque* | *argenti grauis et pecorum agrorumque capacem* 539 cibi F. Iunius, sibi libri ; Scaliger et hanc emendationem et quidquid usquam in Iunii adnotationibus probandum duxerat furatus est *animum* ἀπὸ κοινοῦ positum Bentleio offensioni esse non debuit, qui Hor. serm. I 4 133 sq. edidisset *cum lectulus aut me* | *porticus excepit* ; uide etiam Manilii locos ad II 29 adlatos 540 diuerso sensu *semet* cum capiendi complendique uerbis ponitur, quemadmodum *deus* I 50 et *mundus* II 127 sq. duplicem habet intellectum. *ut capiat semet*, ut patrimonii sui comedendi capax sit Leone ora producente natus, *nec semet*, ingluuiem suam, *compleat umquam*. illud ex eo metonymiae genere est cuius exemplum posuit Quintilianus inst. VIII 6 25 *a possessore quod possidetur, ut* '*hominem deuorari*,' *cuius patrimonium consumatur* ; *capiat* autem sic dicitur ut Sen. Thy. 1040 *hoc est quod auidus capere non potuit pater*, ep. 83 18 *quam turpe sit plus sibi ingerere quam capiat*, Hor. serm. I 1 46 *non tuus hoc capiet uenter plus ac meus*, quibus adde Iuuenalem ad u. 538 laudatum. hoc Scaliger cum non intellegeret, sibi animo informauit Erysicthona aliquem propria membra deuorantem ; quod qui solus quam absonum esset et a reliqua loci sententia alienum sensit Bentleius uersus 539 et 540, quaedam in eis calumniatus, deleuit. quae defensionis enarrationisque loco ab Iacobo et Ellisio prolata sunt omitto : Breiteri explicatio notitiae non est subtrahenda, qui *capiat semet* ad *cupido* relatum interpretatur 'geht über sich hinaus', id est *semet non capiat*

541 epulas M, epula GL funus GM, fumus L cod. Venetus reuocet L^2M, reticet L cod. Venetus, retitet G, *rediget* Bentleius ingeniosa sane coniectura sed nunc explicato stabilitoque superiore uersu abicienda. *reuocet*, redigat, id est conuertat, cum in his ut in reddendi referendi repetendi uerbis uis propria *re* particulae haud raro euanescat, ut non multum intersit inter Lucr. V 255 sq. *pars etiam glebarum ad diluuiem reuocatur* | *imbribus* et Cic. in Cat. I 12 *templa deorum immortalium, tecta urbis, uitam omnium ciuium, Italiam totam ad exitium et uastitatem uocas*. in epulas insumit etiam quod ad funeris sepulcrique impensas reseruandum erat 542–546 Virginis parte prima oriente nascetur talis qualis fuit Numa, rex idem et pontifex et flamen ; quos enim Scaliger hic agnoscit iurisconsultos et aedituos, mihi non apparuerunt 542 erigone GL^2, erigonem L, erigonen M. Erigonen nominat, cogitat Astraeam, quae duae in Virginem caelestem coaluerunt. eadem confusione Ausonius 248 6 (Peip.

iustitia rursusque eadem labentia fugit,
alta per inperium tribuit fastigia summum,
rectoremque dabit legum iurisque sacrati
sancta pudicitia diuorum templa colentem.
  sed, cum autumnales coeperunt surgere Chelae,
felix aequato genitus sub pondere Librae.

p. 82) *additus est iustae nunc canis Erigonae* atque etiam magis aperta Seruius buc. IV 6 *redit et Virgo : Iustitia, quae Erigone fuit, filia Themidis.* Astraeae fabulam Manilius in Virgine praeter hunc locum non respicit, qui II 31 sq. *pietate* erga patrem Icarium *ad sidera ductam Erigonen* praedicat eoque nomine sidus quaterdeciens appellat, altero numquam 544 pro *tribuit* Iacobus *tribuet*, facillima, ut ad 505 ostendi, mutatione et fortasse uera, sed quam dubiam reddant 577 sq. et loci ad II 328 adlati summum imperium tribuendo tribuit alta fastigia. Fayum et Breiterum *surgens alta per fastigia* coniunxisse et *capite oriens* interpretatos esse non facile mihi credet nisi qui eos nouerit

545 *legum iurisque sacrati* cum Scaligero interpretor 'ciuilis et pontificii iuris' siue Valerii Maximi uerbis V 8 3 *iuris ciuilis et sacrorum pontificalium. iura regere* Manilius dixit IV 59 *iura togae regeret* (Caesar), Statius Theb. XI 165 *te pacem et pia iura regentem* (Adrastum); *leges regere* ut uidetur idem silu. I 2 267 *qui leges, qui castra regant* (*legant* cod.). Fest. p. 185 *pontifex maximus . . . iudex atque arbiter habetur rerum diuinarum humanarumque* 546 Ouid. fast. IV 296 *quae . . . colunt sanctos uirginitate focos*, Auson. 419 66 (Peip. p. 370) *non pontificis cubile castius nec puluinar flaminis tam pudicum* 547–552 Librae parte prima oriente nascitur orbis terrarum dominus, post mortem deus futurus. 'genitura Augusti' Scaliger. natus est Augustus, ut praeter alios ipse in epistula quarto et sexagesimo natali suo scripta, quam seruauit Gellius XV 7 3, testatur, *IX kal. Octobris*, hoc est eo mensis Septembris die quem qui anno ante Christum 63, quo illum natum constat, aetatem agebant homines ita appellarunt. neque enim Romani post annum 46 magis quam Itali post 1582 aut post 1752 Angli propter dies tum adiectos detractosue natalium suorum appellationes mutarunt, sed isdem retentis natales celebrare maluerunt iam non ueros. cuius rei, quae Suetonium fefellit cum uit. Aug. 100 1 annos diesque aetatis Augusti computare uellet, documento est Cicero et ad Att. VII 5 3 anno 50 et XIII 42 2 anno 45 diem suum eodem nomine usurpans III non. Ianuarias. sed illum quem dico diem IX kal. Oct., qui Septembris nondum tricensimo die aucti alter et uicensimus fuit, ferme consentiunt eum esse qui, si iam tum ciuilis annus ad nostram rationem et ad cursum solis accommodatus esset, unus et uicensimus fuisset, quinque diebus aequinoctio priorem. eo autem die, si cum Manilio III 257 Caesarem auctorem sequimur aequinoctia et solstitia in octauis signorum partibus constituentem, sol Librae partem tertiam tenebat. iam Suetonius uit. Aug. 5 Augustum natum refert *paulo ante solis exortum* ; quod si uerum est, prima pars Librae aut horoscoparit necesse est aut certe non longe afuerit ab horoscopo. idem ibid. 94 5 notam ac uulgatam rem esse dicit P. Nigidium, ut horam partus acceperit, affirmasse dominum terrarum orbi natum ; quod mirum in modum cum his Manilianis concinere apparet. Tiberio quid cum Libra fuerit et quid cum Capricorno Augusto uidebimus ad u. 776 **547 chelae GL^2, chela LM 548 aequato GLM, aequatus** cod. Venetus. Il. Lat. 656

iudex examen sistet uitaeque necisque
inponetque iugum terris legesque rogabit.
illum urbes et regna trement nutuque regentur
unius et caeli post terras iura manebunt.
Scorpius extremae cum tollet lumina caudae,
si quis erit stellis tum suffragantibus ortus,
urbibus augebit terras iunctisque iuuencis
moenia succinctus curuo describet aratro,
aut sternet positas urbes inque arua reducet
oppida et in domibus maturas reddet aristas.
tanta erit et uirtus et cum uirtute potestas.

sustinet auratas aequato pondere lances. sed in Germ. frag. IV 27 *aequatae librato pondere Chelae* nihil causae est cur scribatur *aequato libratae* **549 examen** Bentleius, **extranea GL, extraneae** cod. Venetus, **externea M, extrema** L^{2}. *examina Librae* III 305, IV 216. sistit examen qui uacillare prohibet

550 rogabit G et in **L** et **M** man. rec., **rogabis LM** **551 nutu** L^{2}, **notum GLM** : 777 Tiberius *propriis frenat pendentem nutibus orbem* **regentur LM, gerentur G** **552** ordo, quem interpunctione corruperunt Bechertus Breiterus Wageningenus, hic est, *illum urbes trement et caeli iura manebunt,* nam illa *nutuque regentur unius* quasi per parenthesin interposita sunt. I 386 *Caesar nunc terris post caelo maximus auctor,* 799 sq. *caelum . . . quod reget Augustus socio per signa Tonante,* Orpheus ἐν ταῖσ Δωδεκαετηρίσιν ap. schol. Lycophr. **523** ἔσται δ' αὖ τισ ἀνὴρ ἢ κοίρανοσ ἠὲ τύραννοσ | ἢ βασιλεὺσ, ὃσ τῆμοσ ἐσ οὐρανὸν ἵξεται αἰπύν **553–559** Scorpii parte ultima oriente fauentibus planetis nascuntur urbium conditores et euersores **553 extremae** L^{2}, **extraeme M, extranee L, extraneae G** **tollet M, tollit GL** **caudae GM** et in **L** man. rec., **claudit L** *lumina caudae,* Erat. catast. 7 ἔχει δὲ ἀστέρασ . . . ἐπὶ τῆσ κέρκου ε', ἐπὶ τοῦ κέντρου β', Man. I 690 *caudam qua Scorpius ardet,* Luc. I 658 sq. *flagrante minacem | Scorpion . . . cauda* **554** *stellis* (hoc est, ut Pingraeus intellexit, planetis) *suffragantibus,* si stellarum fauor accesserit, III 155 *si bene conuenient stellae per signa sequentes* ; uide ad II 835 et III 101 adnotata

555 556 Seruius Aen. V 755 ex Catonis originibus *conditores enim ciuitatis taurum in dexteram, uaccam intrinsecus iungebant et incincti ritu Gabino, id est togae parte caput uelati, parte succincti, tenebant stiuam incuruam, ut glaebae omnes intrinsecus caderent, et ita sulco ducto loca murorum designabant,* Luc. VII 429 sq. *nec uetitos errare Dahas in moenia ducat | Sarmaticumque premat succinctus consul aratrum* **555 iuuencis** GL^{2} et in **M** man. rec., **iuuentis L, iuueueisque M** **556 maenia** GL^{2}, **moeni M, maeni L** **succinctus** codd. Flor. et Bodl., **subcinctis M, simillima GL** **describet** GL^{2}M, **describit L**

557 urbes GL^{2} et ex corr. **M, orbes LM** **558 reddet** GL^{2}, **reddit LM.** *reddet,* faciet ut terra reddat, hoc est ferat. dico propter Fayum **560–567** Sagittarii media fere parte, ubi sagi initium est, oriente nascuntur itidem duces uictoriis triumphisque clari, urbium modo conditores modo euersores, sed qui deformitate oris insignes sint. utrumque Sagittario conuenit, qui et bellator est, Germ.

nec non Arquitenens, prima cum ueste resurgit,
pectora clara dabit bello, magnisque triumphis
conspicuum patrias uictorem ducet ad arces,
altaque nunc statuet nunc idem moenia uertet.
sed nimium indulgens rebus Fortuna secundis
inuidet in facie saeuitque asperrima fronti.
horrendus bello Trebiam Cannasque lacumque
ante fugam tali pensabat imagine uictor.
  ultimus in caudae Capricornus acumine summo
militiam in ponto dictat puppisque colendae

phaen. 306, Auien. Arat. 1145, et unoculus, Man. II 260. non dissimilia de signi parte XXII Firmicus tradit VIII 27 7 et 31 7, *erit magnus potens . . . ducet exercitum peditum atque equitum . . . erit uictor in omnibus proeliis . . . ciuitates uero alias restaurabit, alias euertet . . . sed uxores eorum in necessariis locis uitia habebunt uel cicatrices* 560 *prima ueste resurgit,* primorem uestem habet in horizonte, quae uestis in non nullis signi imaginibus conspicitur, uelut in marmore Attico Thiel. Antik. Himmelsbild. p. 58. *ἐφαπτίδα* appellat Hipparchus II 5 16, III 2 1, 4 6; Ptol. tetr. p. 7 *οἱ ἐν ταῖσ ἐφαπτίσι* (sic ed. an. 1553 p. 25, *πτέρυξι* ed. 1535) *καὶ τῷ νώτῳ* (*ἀστέρεσ*), schol. p. 70 ed. Basil. *ὁ Τοξότησ καταστερίζεται ἔχων τὸ δέρμα ἐπὶ τῶν ὤμων ἱπτάμενον* *resurgit* Iacobus in *resurget* mutauit sequente Wageningeno, quorum tamen neuter aut 525 *proferet tegetque* aut 572 *exibit* scribendum duxit. exemplorum satis ad II 256 et I 469 collegi 561 *dabit*, id est creabit, *pectora bello clara* **562 ducet GM, ducit L** *patrias arces*, uelut Capitolium, quod non intellexit Pingraeus *patriam* interpretatus. Ouid. ex Pont. II 1 57 sq. *te quoque uictorem Tarpeias scandere in arces | laeta coronatis Roma uidebit equis* **563 statuet . . . uertet G, statuit . . . uertit LM** cod. Venetus. statuet uertetque nempe qui tum natus fuerit, de quo loquendi genere dixi ad 149 564–567 recte enarrauit Huetius. Fortuna, etsi huius uiri successibus plus aequo fauet, inuidet eidem in facie et in frontem eius saeuit: tali imagine, altero oculo amisso, Trebiam Cannas Trasumennum pensabat Hannibal in ipso uictoriae cursu necdum Italia pulsus 564 *nimium* elisa finali, ubi poni potuit *nimis*, apud cultissimos optimae aetatis poetas non inueni, sed Hor. serm. II 5 88 *quod nimium institerat*, Aetn. 540 *seu nimium hoc mirum*, Sen. Tro. 264 sq. *Troia nos tumidos facit | nimium ac feroces*; nam *nimiumst* ciris 486 et Ouid. ex Pont. I 8 71 seponendum est **565 facie GL²M, faciem L asperrima G, asperima L, adsperrima M** *fronti*, Sil. IV 755 sq. (Hannibal) *non frontis parcit honori | dum ne perdat iter* **566 cannas L², canas L, cauas M, annas** praecedente unius litterae spatio **G lacum M, locum GL** 567 *tali imagine*, Iuu. X 157 sq. *o qualis facies et quali digna tabella, | cum Gaetula ducem portaret belua luscum* 568–570 Capricorni parte ultima, in qua cauda extrema piscis est, oriente nascuntur nautae

568 summo GL², summos LM. *summo*, extremo, ut II 324, 325, IV 353, 357 **569 militiam in L², militiae in LM, militiam G,** atque ita Scaliger et Bentleius; sed sic requireretur uelut *militiam indicit ponto*, neque enim ponto militia dictatur sed nascentibus. neque magis Scaligerum sequor *militiam* pro

dura ministeria et tenui discrimine *mor*tis.
quod si quem sanctumque uelis castumque probumque
hic tibi nascetur cum primus Aquarius exit.
ne uelit et primos animus procedere Pisces,

stipendiis maritimis accipientem, sed operam intellego fortem atque strenuam, ut II 20, III 106, IV 145, 404 **dictat G, dicat LM.** II 401 *nunc foedus stellis nunc et dictantibus iras*, IV 177 *quas . . . dictet . . . nascentibus artes* **puppis GL^{2}M, pubes L** cod. Venetus **570 dura** codd. Flor. et Bodl., **dira GLM, iura** cod. Venetus. *dira* seruarunt qui potuerunt, Iacobus Bechertus Breiterus, tamquam si taetri aliquid aut abominandi habeat uita laboriosa et periculis obnoxia **ministeria GL^{2}M^2, miniset eria M, ministerio L** cod. Venetus **tenui discrimine mortis *, uitae discrimen inertis** libri. *uitae discrimen* nautae adeunt, sed ea minime iners est, itaque Iacobus *in undis*; nam Stoeberum et Pingraeum uitam ab inertia discretam illis uerbis significari posse ratos omitto. *tenui* et *uitae* quattuor ex quinis elementis communia habent; *mortis* in *inertis* tam facile quam Tac. hist. II 94 *inerti* in *morte* abire potuit, ut semel scriptis quae bis scribendae fuerunt *ine* litteris fieret *discriminertis*, deinde *discrim̄.* ministeria nautarum dura sunt et *tenui discrimine mortis*, paulum a morte distantia: Verg. Aen. x 510–2 *certior auctor* | *aduolat Aeneae, tenui discrimine leti* | *esse suos*, III 684 sq. *Scyllam atque Charybdin* | *inter utramque, uiam leti discrimine paruo*, IX 142 sq. *medii fiducia ualli* | *fossarumque morae,* | *leti discrimina parua*, Colum. x 407 sq. *at nunc ex positis paruo discrimine leti* | *ambrosios praebent sucos oblita nocendi.* *tenui discrimine* dixerunt Aetnae scriptor 189, Plinius n.h. VIII 121, Statius Ach. I 337, Valerius Flaccus IV 689 idemque in loco ubi huius uersus memor fuisse uidetur III 710–2 *fida ministeria et duras . . . pugnas . . . in tenui discrimine rerum.* nautas postquam Homerus Il. xv 628 τυτθὸν ὑπὲκ θανάτοιο φέρεσθαι dixit, idem certatim repetierunt posteriores, uelut Aratus 299 ὀλίγον δὲ διὰ ξύλον Ἄϊδ' ἐρύκει, Seneca ep. 49 11 *erras, si in nauigatione tantum existimas minimum esse quo a morte uita diducitur: in omni loco aeque tenue interuallum est*, Iuuenalis XII 58 sq. *digitis a morte remotus* | *quattuor aut septem, si sit latissima, taedae*, quosque praeterea Valckenaerus diatr. pp. 239 sq. et Mayorus ad Iuuenalis locum laudarunt: adde Sen. Med. 306–8 *potuit tenui fidere ligno,* | *inter uitae mortisque uias* | *nimium gracili limite ducto* 571 572 Aquarii parte prima oriente nascuntur boni et integri **571 probumque** cod. Flor., **probumue GL^{2}M^2, probumbe L, brobumbe M** 573–584 Piscium parte prima oriente nascuntur garruli, maledici, infidi, libidinosi. C.C.A.G. VIII ii p. 33 Ἰχθύεσ εἰσ τὸ ψιθυριστικὸν καὶ ἐπιβουλευτικὸν συμβάλλονται. signum συνουσιαστικόν dicitur Ludw. Maxim. p. 108 19 et inter ἀσελγῆ refertur ibid. 25; praeterea ἐρωτικούσ eos appellat Valens p. 13 8 **573 ne uelit** Iacobus, **neue sit libri.** optimam emendationem corrupit auctor suus Scaligeri coniecturam *in* pro *et* recipiendo **primos** codd. Flor. et Bodl., **primus M, primis L** et praecedente fere IV litterarum spatio **G** cod. Venetus **animus L^{2}M,** om. **GL** cod. Venetus **procedere LM, producere G** cod. Venetus ne forte, ut Aquarii, sic Piscium primam partem nascente homine exire uelit animus tuus, scito garrulitatem odiosam dari. Bentleius *ne uero sit te primos producere Pisces*, quibus uerbis subabsurde poeta lectorem tamquam nondum natum alloqueretur. nam eorum coniecturae qui ineptam *neue* coniunctionem seruarunt ne com-

garrulitas odiosa datur linguaeque uen*enum*
uerba maligna nouas mutantis semper ad auris,
. . . .
crimina per populum populi ferre ore bilingui.
nulla fides inerit natis, sed summa libido
ardentem medios animum iubet ire per ignes.
scilicet in piscem sese Cytherea nouauit,
cum Babyloniacas summersa profugit in undas

memorandae quidem sunt **574** uenenum codd. Flor. et Bodl., mouentum GLM, mouentis cod. Venetus. requiritur recti casus substantiuum, neque facile aut aptius inuenietur aut quod a litteris minus recedat; nam ne quaeratur nomen unde suspendi possit *ferre* infinitiuus, quale esset *impetus* uel *cupido*, obstant illa *ore bilingui* **575** ordo est *uenenum linguae semper uerba maligna ad nouas aures mutantis*, hoc est transferentis. Plaut. Amph. 273 sq. *nam neque se Septentriones quoquam in caelo commouent | neque se luna quoquam mutat atque uti exorta est semel*, Verg. georg. II 49–51 *tamen haec quoque, si quis | inserat aut scrobibus mandet mutata* (id est loco mota) *subactis, | exuerint siluestrem animum*, Ouid. trist. V 2 73 *hinc ego dum muter*, ex Pont. I 1 79 *inque locum Scythico uacuum mutabor ab arcu*, Fest. p. 214 *permutatur, id proprie dici uidetur quod ex alio loco in alium transfertur*; quos locos collegit Gronouius obs. III c. 1. *mus(s)antis* Regiomontanus et editorum series, quod Stoebero praeeunte Iacobus expulit **576** populum G, polum LM ore G, orbe LM bilingui GL, biligro M uersum deleuit Scaliger ut ineptissimum. non inepte crimina populi per populum ferre, hoc est omnes apud omnes diffamare, dicitur qui primis Piscibus natus est, sed haec cum reliquo sermone non cohaerent; neque enim antecessit unde pendere possit infinitiuus, sin is pro substantiuo est, ut ordo sit *datur ferre*, coniunctione opus erit, uelut *criminaque ad populum*. neque Regiomontanus *ferre* in *feret* mutato probabilem reddidit orationem, *linguae uenenum crimina feret ore bilingui*. quare uersiculum ante hunc excidisse censeo, in quo fuerit uerbi causa *et studium* **577** II 637–40 *quibus in lucem Pisces uenientibus adsunt, | his non una manet semper sententia cordi, | conmutant animos interdum et foedera rumpunt | ac repetunt, tectaeque lues sub fronte uagantur* **578** iubet Bentleius, libet libri ut V 8 cum soloecismo *medios ire per ignes*, summa pericula obire, *διὰ πυρὸσ ἰέναι*, quam locutionem explicat Xenophon oec. 21 7 *καὶ διὰ πυρὸσ καὶ διὰ παντὸσ κινδύνου*; stulte enim Fayus ignes libidinis intellegit. Scylla in Minoe Ouid. met. VIII 76 sq. *ire per ignes | et gladios ausim*. Man. V 112 sq. *in uulnus numquam uirtus sed saepe libido | inpellit, turpisque emitur uel morte uoluptas* **579–582** Hyg. astr. II 30 *Diognetus Erythraeus ait quodam tempore Venerem cum Cupidine filio in Syriam ad flumen Euphraten uenisse. eodem loco repente Typhona . . . apparuisse, Venerem autem cum filio in flumen se proiecisse et ibi figuram piscium forma mutasse; quo facto, periculo esse liberatos*. similia Ampel. 2 12, Ouid. met. V 321-31, Man. II 31–3, paulum diuersa Ouid. fast. II 457–72, Man. IV 800 sq. Veneris stellam in Piscibus *ὑψοῦσθαι* siue exaltari fingunt mathematici, sed circa partem XXVII, uelut Doroth. 84 sq. C.C.A.G. VI p. 95 (Heph. Theb. I 8 p. 72) *περὶ δ' ἐννέα τρισσάκι Κύπρισ | Ἰχθύσι* **579** nouauit Dulcinius, notauit libri **580** babiloniacas sum mersa M, babilonia casum mersa L, babilonias

anguipedem alatos umeros Typhona ferentem,
inseruitque suos squamosis Piscibus ignes.
nec solus fuerit geminis sub Piscibus ortus :
frater erit dulcisue soror, materue duorum.
  nunc age diuersis dominantia sidera terris
percipe. sed summa est rerum referenda figura.
quattuor in partes caeli discribitur orbis,
nascentem lapsumque diem mediosque calores
teque, Helice. totidem uenti de partibus isdem
erumpunt secumque gerunt per inania bella.
asper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,

casum L², **babilonias casus G**, **babilonia casum mutauit** (non *profugit*) cod. Venetus **581 alatis humeris** uar. man. 1 **G**, quo recepto Scaliger *furentem*. expectari potuit *gerentem*, sed non multum interesse ostendunt comparata Ouid. fast. II 299 *corpora nuda gerebant* et 284 *nuda ferant posita corpora ueste*, I 412 *pinu tempora nexa geris* et ex Pont. II 2 8 *tempora Phoebea uirgine nexa tulit*: adde Verg. Aen. I 189 *capita alta ferentis*, Sen. Tro. 151 *subiecta feret colla tropaeis*, Oed. 614 *fert caput fastu graue*, Med. 773 *Typhoeus membra quae discors tulit.* de Typhonis forma Apollod. bibl. I 6 3 τὰ δὲ ἀπὸ μηρῶν σπείρασ εἶχεν ὑπερμεγέθεισ ἐχιδνῶν, . . . πᾶν δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα κατεπτέρωτο, Ant. Lib. 28 1 ἐπεφύκεσαν γὰρ αὐτῷ κεφαλαὶ πλεῖσται καὶ χέρεσ καὶ πτέρυγεσ, ἐκ δὲ τῶν μηρῶν μέγισται δρακόντων σπεῖραι **583 584** cum non ad primam Piscium partem pertineant sed ad signum uniuersum, poterant post 291 collocandi uideri, nisi idem fere ualeret in uersus 579–82, qui a superioribus diuelli nequeunt

584 'aut gemelli erunt aut gemellipara' Scaliger, idque uoluisse dicere poeta uidetur, etsi non dixit **585–743** ei astrologiae parti quae est περὶ κλιμάτων τῶν ἀνακειμένων ἑνὶ ἑκάστῳ ζῳδίῳ (C.C.A.G. V iii p. 131) mox uersibus 744–817 exponendae praemittitur orbis terrarum descriptio, quae, ut cum ceteris chorographiis, Dionysii periegetae, Pomponii Melae, Polybii III 36–8, libri περὶ κόσμου Arist. Bekk. pp. 392–4, Strabonis II pp. 121–6, Plinii n.h. III–VI, Mart. Cap. VI § 590–703, Isid. orig. XIII et XIV, in rebus uulgo notis creditisue fere consentit, ita nulli earum tam similis est ut utraque ex communi aliquo fonte fluxisse uideatur **586 figura LM, figuris G** ob non intellectum *summa* adiectiuum, quod sic positum est ut u. 122 **587–589** Polyb. III 36 6 πρώτη μὲν οὖν καὶ μεγίστη γνῶσισ, ἔτι δὲ κοινὴ πᾶσιν ἀνθρώποισ, ἐστὶν ἡ τοῦ περιέχοντοσ ἡμᾶσ διαίρεσισ καὶ τάξισ· καθ' ἣν πάντεσ, ὧν καὶ μικρὸν ὄφελοσ, ἀνατολὰσ, δύσεισ, μεσημβρίαν, ἄρκτον γνωρίζομεν **587 discribitur** Buechelerus mus. Rhen. an. 1858 pp. 602 sqq., **describitur** libri **588 nascentem LM, nascentemque** metri causa **G** lapsum Bonincontrius, ipsum libri, ut Ouid. Ib. 424 *ipsa* V pro *lapsa*, item Luc. VIII 662 cod. unus apud Cortium. II 855 *labentem . . . diem*, Sen. H.f. 443 *quodcumque Titan ortus et labens uidet*, Ouid. fast. I 2 *lapsaque sub terras ortaque signa canam* **590 gerunt** om. **G** pro *bella* Bonincontrius et plerique ante Iacobum *bellum*, quod elegantius uideri poterat, nisi *bella* uenti gerere dicerentur Ouid. met. XI 491, Sen. Med. 940, alibi **591 eurus L², curus M, uerus G, urus L** et ex corr. **M** *fugit* a *ruit*

Auster amat medium solem Zephyrusque profectum.
hos inter binae mediis e partibus aurae
expirant similis mutato nomine flatus.
ipsa natat tellus pelagi lustrata corona
cingentis medium liquidis amplexibus orbem,
inque sinus pontum recipit, qui uespere ab atro

neque hoc uersu differt neque Hor. epist. II 2 75 *hac rabiosa fugit canis, hac lutulenta ruit sus.* Seruius ad Verg. georg. I 286 *nam et fugam de profectione et cursu legimus, ut 'simul arua fuga simul aequora uerrit'* (immo *uerrens* Aquilo, georg. III 201), *unde et uelocem equum fugacem* (Ouid. her. IV 46) *uocamus*

592 *profectum* a nostro orbe, quod plus est quam *discedentem*, sicut plus quam *labentem* u. 588 *lapsum* **593 594** isag. bis excerpta (Maassii comm. in Arat. p. 321) *ἄνεμοι δὲ γενικοὶ πνέουσι τέσσαρεσ, ἀπὸ τῆσ ἄρκτου ὁ Βορέασ, ἀπὸ μεσημβρίασ ὁ Νότοσ, ἀπὸ ἀνατολῆσ Ἀπηλιώτησ, ἀπὸ δύσεωσ Ζέφυροσ. ἑκάστῳ δὲ τούτων δύο παρακεῖνται, ὡσ εἶναι τοὺσ πάντασ δώδεκα.* eadem ferme schol. Dion. perieg. Muell. geogr. Gr. min. II p. 457[b] 39–43, similia adiectis octo interpositorum uentorum uocabulis ibid. pp. 503 sq., geopon. I 11 (*Διονυσίου*), *περὶ κόσμ.* p. 394[b] 19–35, Sen. n.q. V 16 (ubi appellatur Varro), Plin. n.h. II 120, Veget. r. mil. IV 38, Lyd. de mens. IV 119 (Wuensch. p. 157), anth. Lat. Ries. 484, Isid. nat. rer. 37 (Reiff. Suet. pp. 228–32), orig. XIII 11 2–3. huius duodenariae rationis Agathemero 7 (geogr. Gr. min. II p. 473) auctor est *Τιμοσθένησ ὁ γράψασ τοὺσ περίπλουσ* Ptolemaei II temporibus; nam Aristoteles meteor. pp. 363 sq. duodecim a se dispositis caeli punctis uentos non plus decem inuenerat, deficientibus qui utrimque stiparent Notum. Andronicus Cyrrhestes octo uentis contentus fuit, quae sententia pluribus probata Huetio tam penitus insederat ut illud *binae* interpretaretur *singulae* **593** **mediis e GL²**, **mediose L ut uidetur, medios se M** **594 similis LM, similes GL²**, quo recepto peruerse Molinius uirgulam post *expirant* posuit sequentibus cum Bentleio plerisque: recte Scaliger et recentissimi; recte enim dici *aurae expirant flatus* ostendunt Vitr. I 6 11 *aurarum . . . flatus*, Ouid. Ib. 108 *deneget afflatus . . . aura suos*, Sen. Oed. 37 sq. *aura . . . afflatu fouet . . . corda* *similis mutato nomine*, uelut non multum inter se differre uidentur Zephyro et Noto medii interiecti *Λίψ* et *Λιβόνοτοσ* **595 natat L** cod. Venetus et corr. ex **nattat M, uacat GL²**. natare Manilius tellurem (hoc est *τὴν οἰκουμένην*, neque enim poeta Stoicus ineptae quam Seneca n.q. III 14 1 appellat Thaletis sententiae accessit, ut terrarum orbem aqua sustineri uellet et uehi more nauigii),—sed ita eam natare dixit ut undique aqua allui significaret, quemadmodum 787 *fluitantem* introduxit Cretam insulam *pelagi lustrata corona*, Dion. perieg. 3 sq. *ἐν γὰρ ἐκείνῳ* (*ὠκεανῷ*) | *πᾶσα χθὼν ἅτε νῆσοσ ἀπείριτοσ ἐστεφάνωται*, Strab. I p. 2 *τὴν οἰκουμένην γῆν . . . τῷ ὠκεανῷ περίκλυστον* **597–641** interni maris periplus, quales post Hecataei *περίοδον γῆσ* multi scripserunt, Scylax, Scymnus qui uocatur, scriptor stadiasmi a Muellero geogr. Gr. min. II pp. 427–514 editi, libri *περὶ κόσμου* p. 393[a] 17–32, Strabo II pp. 122–6, Dionysius 69–168, Appianus praef. 1–3, Mela I 9–11 et 25–II 126, Plinius n.h. III 5–IV 93 et V 1–VI 32; quorum tamen nemo eodem quo Manilius ordine litora peragrauit, ut ab Herculis columnis exorsus per Libyae oram ad Aegyptum progrederetur, deinde eodem iterum capto initio Europae Asiaeque anfractus secutus rursum ad eundem terminum perueniret **597 uespere** codd. Flor. et Bodl., **uespero**

admissus dextra Numidas Libyamque calentem
alluit et magnae quondam Carthaginis arces
litoraque in Syrtis reuocans sinuata uadosas
rurs*um* usque ad Nilum derectis fluctibus exit.
laeua freti caedunt Hispanas aequora gentis

GLM **atro** codd. Flor. et Bodl., **astro GLM, alto** cod. Venetus Verg. Aen. v 19 sq. *uespere ab atro* (*alto* M²) | *consurgunt uenti*, quam regionem Homerus Il. xii 240 et Od. xiii 241 *ζόφον ἠερόεντα* appellauit certam et necessariam emendationem omnes probarunt donec exortus est qui *uespere astro* dici posse existimaret Iacobus. sed illi dimidium licebat, insecutis editoribus, Becherto Breitero Wageningeno, totum, *uespero ab astro* ; neque ista rei metricae peritia huic aetati parum conuenit, qua huius libri u. 174 *praecŏcia*, u. 800 *sŭrrepta* coniectatum uidimus. *uespere* Manilius posuit i 872, *uespero* in uersu hexametro nemo umquam posuit, ne illi quidem qui creticae mensurae uoces sequente breui elidere sustinuerunt, Lucilius, Accius in annalibus, Horatius in sermonibus, Catullus in carminibus et elegis, Vergilius in metro Catulliano, Seneca in senariis **598 admissus GL², admissis L, at missus M** **599 alluit** Regiomontanus (non, ut ait Bentleius, Voss. 390), **aluit M, abluit GL**

600 uadosas codd. Flor. et Bodl., **uadosis GLM** **601 rursum usque** Bentleius, **rursusque GLM**, quo retento *reuocat* cod. corp. Chr. Oxon. in uersu superiore, minus probabiliter, Manilius enim potius *rursus et* scripturus fuit, ut iii 474, iv 388, 613; plerique editores abundantem coniunctionem facile ferunt. *rursum* habetur ii 73, iv 125 **nilum** codd. Flor. et Bodl., **nihilum GLM** **602 caedunt G, cedunt LM** **hispanas GL², hispanias LM** **aequora M, aequore GL**

mare litora, ut passim ferire et uerberare, ita caedere dicitur in uersu Aristophanico Mar. Vict. G.L.K. vi p. 76 *mare non amo, quod, modo cum placido stetit aequore, litora caedit*, similiterque Seneca n.q. iii 25 2 *si crebrioribus uentis ostium caeditur et reuerberatur fluctu* : gentes caedentia aequora non sine iuris specie uituperat Iacobus progr. Lubec. an. 1832 p. 17. quamobrem exempla aliquot ponam quibus declaretur quam non certo fine poetae Latini terrae et populi notiones discreuerint; quamquam ne Graecis quidem ignotum loquendi genus est Ar. Thesm. 855–7 *Νείλου . . . ὃσ ἀντὶ δίασ ψακάδοσ Αἰγύπτου πέδον* | *λευκῆσ νοτίζει, μελανοσύρμαιον λεών*, et in soluta oratione Plinius *Tusci grandine excussi* dixit ep. iv 6 1 Tuscorum praedia et fructus significans. igitur locus eiusque incolae aequantur Verg. Aen. i 339 *fines Libyci, genus intractabile bello*, Ouid. ex Pont. i 2 77 sq. *nec uacat, in qua sint positi regione Tomitae*, | *quaerere, finitimo uix loca nota Getae*, Sil. xii 395 sq. (Ennium) *hispida tellus* | *miserunt Calabri*; his autem tribuitur quod illius proprium est Ouid. met. iv 209 *gentis odoriferae*, x 478 *palmiferos Arabas*, quibus cur adiungere dubitem Prop. iv 6 77 *paludosos . . . Sugambros* dixi ad ii 224. utrumque coniunxit Valerius Flaccus vi 137–9 *Bacchum* | *hac quoque turiferos, felicia regna, Sabaeos*, | *hac Arabas fudisse manu*, homines enim tus non ferebant, regna Bacchus non fudit; similiterque Silius iii 287 sq. *uos quoque desertis in castra mapalibus itis*, | *misceri gregibus Gaetulia sueta ferarum.* sic factum est ut interdum simpliciter loca pro hominibus appellarentur, uelut Luc. iii 174–7 *Boeoti coiere duces . . . Pisaeaeque manus populisque per aequora mittens* | *Sicaniis Alpheos aquas*, Sil. xiv 220–2

teque in uicinis haerentem, Gallia, terris
Italiaeque urbes dextram sinuantis in undam

Troianaque uenit Acesta | *quique per Aetnaeos Acis petit aequora fines* | *et dulci gratam Nereida perluit unda* (uenerunt autem non amnes, nedum aquas mittentes per aequora et unda Nereida perluentes, sed eorum accolae), Luc. II 574 *expulit armatam patriis e sedibus urbem* (non urbs expulsa est uerum ex urbe ciues), Val. Fl. IV 210–2 *sic ingens Asiae plaga quique per arcton* | *dexter et in laeuum Pontus iacet haec mea uisit* | *hospitia.* contraria ratione Lucanus III 199–204 cum insigni siue audacia siue neglegentia *deseritur Strymon* . . . *Mysiaque* . . . *et* . . . *Arisbe* | *quique colunt Pitanen et* . . . *Celaenae* (deserta enim Pitane est, qui colebant eam deseruerunt); nec raro homines id facere patiue dicuntur quod nisi in loca non cadat. ita Hor. carm. IV 4 61–4 *non* . . . *monstrum* . . . *submisere Colchi* | *maius Echioniaeue Thebae,* pan. Mess. 59 sq. *Laestrygonas Antiphatenque,* | *nobilis Artacie gelida quos irrigat unda,* 146 *Hebrus Tanaisque Getas rigat atque Magynos,* Prud. c. Symm. II 605 *quos magnus inundat Hiberus*; neque iure Bentleium haesisse in illis *gentes* . . . *quas secat Euphrates* Man. I 43 sq. ostendit similis oratio in Verg. Aen. VII 716 sq. *populique Latini* | *quosque secans infaustum interluit Allia nomen.* sed propius ad hunc de quo disputamus uersum accedunt Luc. I 420 sq. *qua litore curuo* | *molliter admissum claudit Tarbellicus aequor* et Sen. Tro. 10 sq. *qui renatum primus excipiens diem* | *tepidum rubenti Tigrin immiscet freto* (miles Memnonius); simillima uero sunt et pariter imaginem menti obiciunt ad nostros sensus paene ridiculam Mart. spect. 3 4–6 *uenit* . . . *Sarmata* . . . *et quem supremae Tethyos unda ferit* et Sil. I 234–6 *Duriusque Tagusque* | *quique super Grauios lucentis uoluit harenas* | *infernae populis referens obliuia Lethes.* quid quod etiam prosae orationis scriptores, Mela II 6, Tacitus Germ. 45 2, gentes allui dicunt, quemadmodum ipse Manilius supra uu. 597–9 *pontum* . . . *qui* . . . *Numidas* . . . *alluit*? his addam emendationem a me ante multos annos prolatam uersus Propertiani IV 3 10, ubi libri habent *te modo uiderunt* . . . *Bactra* . . . *hibernaeque Getae* . . . *ustus et Eoa discolor Indus aqua.* alienum epitheton recte Passeratius in *decolor* mutauit collatis Ouid. art. III 130 *quos legit in uiridi decolor Indus aqua,* trist. V 3 24 *quascumque bibit decolor Indus aquas,* met. IV 21 *decolor* . . . *India,* in quibus omnibus locis pars codicum *discolor*: adice Tib. IV 2 19 sq. *niger* . . . *proximus Eois* . . . *Indus aquis.* sed hoc non sufficit, nam neque *ustus decolor* Propertius pro *decolor factus urendo* neque *Eoa aqua* pro *ad Eoam aquam positus* dicere potuit, neque coniuncta uerba *ustus Eoa aqua* alium in se continent ac prae se ferunt sensum, qui perabsurdus est. feci ergo unius litterae traiectione *tusus et Eoa decolor Indus aqua,* ut poeta imitatus sit Catull. 11 2–4 *in extremos* . . . *Indos,* | *litus ut longe resonante Eoa* | *tunditur unda,* fortasse etiam Verg. georg. III 382 *gens effrena uirum Riphaeo tunditur Euro* 603 *haerentem* Hispaniae, finitimam, ut III 466, IV 356, 860, ubi iterum accedit *uicinus* adiectiuum. quod autem uicinae terrae tamquam a Gallia diuersae commemorantur, cum sint eaedem, de eo loquendi genere dixi ad I 539 et III 496, mox plura exempla adlaturus sum 604 sinuantis **GL**^{2}, sinuatis **LM**, *insinuantis* Scaliger, quia *sinuare* nisi cum accusatiuo non ponatur; quod ut de uerbo uerum sit, in participium praesentis non ualet, siquidem quadrigis uehens nihil uehit sed ipse uehitur, uoluuntur quae Vergilius *uoluentia* appellat plaustra, Catullus 64 149 *in medio uersantem turbine leti* descripsit qui in eo uersabatur

usque canes ad, Scylla, tuos auidamque Charybdin.
hac ubi se primum porta mare fudit, *aperto*
enatat Ionio laxasque uagatur in undas
et, prius ut, laeua se fundens circuit omnem
Italiam, Hadriaco mutatum nomina ponto,

605 similiter uocatiuum inter praepositionem et casum suum Lucretius collocauit III 10 *tuisque ex, inclute, chartis* **caribdin G, charybdim M, cariptim L.** *Charybdim* Vergilius scribere potuit (etsi codices Aen. III 684 aut *Charybdin* commendant aut *Charybdis*), item, opinor, ante eum quiuis; ex insecutis poetis Iuuenalis, fortasse etiam Phaedrus Lucanus Silius, non Ouidius Seneca Valerius Statius Martialis, quibus ceteros Iuuenale superiores adiungere non uereor. Manilium *Phasin* posuisse V 45, quo solo apud eum loco huiusmodi accusatiuus uocali excipitur, metrum comprobat; quare IV 677 pro *tantam* non *Tanaim* sed *Tanain* reponendum arbitror: de *tigrim* appellatiuo V 707 minus certa res est. recte editores *Tiphyn* V 45, nisi *Tiphun* potius librorum corruptelis indicaretur **606 hac M, ac GL** **aperto** addidit Bentleius, quo nihil probabilius **607 enatat M, et natat GL** cod. Venetus **608 ut*** distinctione mutata, in libri **laeua se fundens** Scaliger, **laeuas effundens** libri Scaliger *et prius in laeua se fundens* dederat, in qua scriptura *laeuam* requiri intellexit Gronouius obs. III c. 15. idem grauiore perspecto uitio (neque enim Hadria Ionio prior est) ' cur autem *et prius* ? ', cuius offensionis uitandae causa coniecit *in undas,* | *ut prius ; in laeuam* etc.; Bentleius, ut esset quo illud *prius* referretur, *dehinc* pro *secat* nouauit uersu 610 synizesi non Maniliana. ipse minima mutatione defunctus sum, nam *ut* cum *in* passim permutatur etiam in antiquis codicibus, uelut Plaut. rud. 767, Lucr. VI 846, Liu. III 5 14, Luc. VIII 734, Val. Fl. V 75, Mart. VIII 3 15, XIV 221 2, denique Man. III 411, ubi *ut* **LM,** *in* **G.** mare freto Siculo egressum iterum se laeua parte effundit, quod ab Herculis columnis prius fecit donec Italia rursus *dextram in undam* procurrente coercitum est. quae praeponi solet *ut* particula supponitur etiam Ouid. amor. III 11 12 *excubui clausam, seruus ut, ante domum,* Hor. serm. I 3 89 *historias, captiuus ut, audit,* Lucil. ap. Varr. l. L. VII 32 *laniorum immanis canes ut,* lib. XIII ap. Non. p. 398 *et non, pauper uti, Samio curtoque catino*; haec autem ipsa *prius ut* extant in uersu Horatiano serm. I 4 102 quem anno 1889 in Journal of Philology XVIII p. 11 sic distinxi, *quod uitium procul afore chartis* | *atque animo, prius ut, si quid promittere de me* | *possum aliud uere, promitto*; ubi in uulgata interpunctione, quamquam iniuria me orationis formam suspectam habuisse ostendit locus interpretibus Horatii ignotus Suet. Tit. 7 3 *abstinuit alieno, ut si quis umquam,* manet tamen, quod reprehendi, sententiae uitium. ceterum si quis miratur Manilium sic potius quam *utque prius* scribere maluisse, consideret ordinem uerborum necessitate non cogente inuersum in II 169 *quaedam quod,* 283 *desunt quae,* V 422 *uenit ex illo quisquis*

609 adriaco mutatum egregie Gronouius obs. III c. 15, **hadriam comutatus M, adriam comitatus** (-**tur** Ven.) **L** cod. Venetus, **atque adriam comitatus** propter metrum **GL²** **nomina** Gronouius, **nomine** libri **ponto LM** cod. Venetus, **pontum G** ' omnem reliquam maritimam Italiam ambit accepto nomine Adriatici ' Gronouius. Strab. VII pp. 316 sq. *τὸ μὲν οὖν στόμα κοινὸν ἀμφοῖν ἐστι, διαφέρει δὲ ὁ Ἰόνιοσ διότι τοῦ πρώτου μέρουσ τῆσ θαλάττησ ταύτησ ὄνομα τοῦτ' ἐστὶν, ὁ δ' Ἀδρίασ τῆσ ἐντὸσ μέχρι τοῦ μυχοῦ, νυνὶ δὲ καὶ τῆσ συμπάσησ*

Eridanique bibit fluctus fertque aequore lembum
Illyricum Epirumque lauat claramque Corinthum
et Peloponnesi patulas circumuolat oras ;
rursus et in laeuum refluit uastoque recessu
Thessaliae fines et Achaica praeterit arua.
hinc penitus iuuenisque fretum mersaeque puellae

610 fertq.*, **secat libri.** scriptum fuerat, ut puto, *ferta*, quemadmodum 635 *Aegyptia* omnes pro *Aegyptiq.*, 452 *fraudata* **GL**² pro *fraudatq.*, II 889 *uirtutia* Venetus pro *uirtutiq.* ; inde factum *ferat*, ex quo *secat* nasci potuisse probat *sacra* v 283 pro *farra* scriptum in **GL** : I 44 pro *secat* contrario errore *serat* Vrb. 667 et Holkh., *ferat* Pal. et cod. corp. Chr. Oxon., etiam longius progressi Bodl. et Caesen. *ferit* **lembum** *, **bellum libri.** Polyb. v 109 3 *ὑπολαβὼν ἀρίστην εἶναι πρὸσ ταῦτα τὴν τῶν Ἰλλυριῶν ναυπηγίαν, ἑκατὸν ἐπεβάλετο λέμβουσ κατασκευάζειν*, II 3 1 *ἑκατὸν λέμβοι . . . ἐφ' ὧν ἦσαν Ἰλλυριοὶ πεντακισχίλιοι*, IV 16 6 *ἔπλευσαν ἐκ τῆσ Ἰλλυρίδοσ ἐνενήκοντα λέμβοισ*, App. Ill. 7 *Ἰλλυρικοὶ λέμβοι*, 3 *ναυτικοὶ . . . ἐγένοντο Λιβυρνοί, γένοσ . . . Ἰλλυριῶν, οἳ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰσ νήσουσ ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαισ τε καὶ κούφαισ*, Liu. x 2 4 *Illyrii . . . latrociniis maritimis infames.* glossaria *lembus* interpretantur *nauis breuis, uelox, piratica, liburna* bellum Illyricum a Tiberio ante aliquot annos confectum Hadria secare non poterat ; sed ne hoc quidem tam ab omni parte uituperabile est quam quod ex Scaligeri coniectura circumfertur *secat aequore laeuum | Illyricum.* nam primum, quod sensit Ellisius noct. Man. p. 137, *laeuum* nihil ad rem illustrandam proficit, praesertim cum et 608 et 613 diuersa significatione id uocabulum positum sit, ut in dextrum potius redire Illyris dicenda fuerit, sicut 604 a sinu Ligustico Italia ; neque enim, quod 621 nauita Hellesponto egressus laeua nitentem Asiam miratur, id magis huc pertinet quam Dion. perieg. 95 sq. *ἐσ μὲν ἰόντι | δεξιτερὴν κατὰ χεῖρα φαείνεται Ἰλλυρὶσ αἶα* aut Strab. II p. 123 *τοῦ Ἀδρίου τὴν μὲν ἐν δεξιᾷ πλευρὰν ἡ Ἰλλυρὶσ ποιεῖ, τὴν δ' εὐώνυμον ἡ Ἰταλία.* deinde uis fit secandi uerbo, quod quid sonet disci potest ex Verg. Aen. VIII 63 *pinguia culta secantem* (Thybrim), Ouid. fast. II 703 sq., Sen. Phoen. 607, Oed. 493, Luc. III 210, 271, VI 366, x 313, Val. Fl. IV 601. postremo sic uitiosum euadit quod uitio uacabat *Illyricum*, cuiusmodi adiectiua Ausonius et Claudianus prosae consuetudine infecti pro terrarum nominibus usurparunt, melioris aetatis poetae non item, apud quos quod unum extat exemplum *Getico* Ouid. trist. v 13 1, id scita emendatione, quam in Classical Quarterly x p. 140 firmare studui, a D. Heinsio sublatum est. nec tamen uerum esse potest quod Ellisius coniecit *uallum* ; nam neque, quemadmodum Alpes contra Gallos obiectae, ita rupes Illyricae recte ea uoce indicantur, neque secat eas Hadria, neque omnino secatur uallum, sed scinditur

611 lauat G, labat LM **612 peloponensi GL**², peiora **LM** cod. Venetus *circumuolat.* de Nilo Plinius n.h. v 53 *insulas ita innumeras spargit . . . ut . . . dierum cursu v non breuiore trauolet* **614 thessaliae GL**², **thessalia et LM** **achaica G, achaia L, achicha M,** *Thracia* non sine specie Iacobus ; sed recte Breiterus Achaiam intellegit Pthiotidem Thessaliae confinem

615 hinc Bentleius, **hic libri** **penitus** Iacobus, **pontus libri**, quod etiamsi oratio reciperet suspectum faceret eadem uox u. 617 posita ; *intra* Bentleius,

truditur inuitum, faucesque Propontis aperto
Euxino iniungit ponto Maeotis et undis,

ut *inuitum* ad *mare* referretur. Ellisius et Breiterus *penitus* aduerbium ab Iacobo repositum pro praepositione acceperunt, Ellisius quidem soloecismum laudibus prosecutus 616 *inuitum* illustratur Plinii uerbis n.h. VI 1 sq. *non fuerat satis Oceano . . . per Hellespontum Propontida infudisse iterum terris deuoratis : a Bosporo quoque in alium uastitatem panditur nulla satietate donec exspatianti lacus Maeotii rapinam suam iungant. inuitis hoc accidisse terris indicio sunt tot angustiae atque tam parua naturae repugnantis interualla*

propontis aperto*, **propontidos apto** libri, *arctae* Bonincontrius in commentario et Dulcinius, melius aliquanto Bentleius *artas*, cum ipsa Propontis arta non sit. uerum enimuero Euxino non Hellespontus Propontidos fauces iniungit sed Propontis suas, hoc est Bosporum Thracium. uide περὶ κόσμ. p. 393[a] fin. ὁ Πόντοσ, οὗ τὸ μὲν μυχαίτατον Μαιῶτισ καλεῖται, τὸ δὲ ἔξω πρὸσ τὸν Ἑλλήσποντον συνανεστόμωται τῇ καλουμένῃ Προποντίδι, Aesch. Pers. 877 sq. μυχία τε Προποντὶσ καὶ στόμωμα Πόντου, schol. ὁ Βόσποροσ, Polyb. IV 39 4 τὸ δὲ τοῦ Πόντου (στόμα) ὀνομάζεται μὲν Βόσποροσ Θρᾴκιοσ, Porph. ad Hor. carm. II 13 14 *Bosporus fauces sunt Pontici maris*, Plin. n.h. IX 50 *euripo Thracii Bospori quo Propontis Euxino iungitur*, Ouid. trist. I 10 31 sq. *quaeque tenent Ponti Byzantia litora fauces : | hic locus est gemini ianua uasta maris* (id est, in quo errare solent interpretes, Πόντου διθαλάσσου, Strab. II p. 124, Dion. 156). praecipue uero emendationem meam confirmant Dionysii uersus 140-7, ubi Propontide commemorata τῇ δ' ἐπί inquit Θρηικίου στόμα Βοσπόρου, deinde ἐκ δὲ τοῦ οἰγόμενοσ παραπέπταται ἀνδράσι Πόντοσ | πολλὸσ ἐών. recte autem proprio epitheto superadditur qualitatis, ut Lucil. ap. Porph. ad Hor. carm. I 7 1 *Rhodus Carpathium in pelagus se inclinat apertum*, Catull. 4 9 *trucem Ponticum sinum*, Verg. Aen. X 252 *alma parens Idaea*, Prop. III 3 9 sq. *pugnam sinistram | Cannensem*, statim Man. IV 638 sq. *uicina Corsica litora*. *apto* sic per compendium notatum cum uisum esset *apto*, librarius *propontidos* fecit propter metrum ; quamquam etiam sine tali causa *propontidis* pro nominatiuo scriptum est Isid. orig. XIII 16 9. similiter sed in contrariam partem peccatum est Man. V 49, ubi pro *persida*, quod *persiďa* uisum erat, **LM** *per sidera* exhibent, praepositionem metri gratia abiecerunt **GL**[2] 617 iniungit **M** cod. Venetus, in iungit **L**, iungit **GL**[2] *Maeotis* substantiuum Manilius et hic et 678 Latine declinauit, quemadmodum ante eum Ennius ap. Cic. Tusc. V 49 *supra Maeotis paludes* et Cicero de l. agr. II 52 *Maeote et illis paludibus* ; neque aliter ullus, quod sciatur, poetarum Lucano superiorum, nam *Maeotide* Ouid. ex Pont. III 2 59 adiectiuum est. nempe barbarae paludis nomen barbarum potius quam Graecum putabant ; sicut Ouidius her. VI 107, etsi iam Varro *huius Tanaidis* non *huius Tanais* ut scriberetur praeceperat, nihilo minus Sallustii exemplo *Tanai* posuit ablatiuo casu, prohibente sane metro ne Graeca forma uteretur. sed huc non pertinet quod qui IX 710 *Syrtidos* Σύρτιδοσ scripsit Lucanus idem I 367 cum Seneca et Silio *Syrtis* Σύρτεωσ maluit, neque magis quod *Osiri* ablatiuus legitur Iuu. VIII 29. Calpurnium buc. II 9 *Thyrsi* pro *Thyrside* posuisse Huetius adnotauit, quod et Neuium fugit et C. A. Zwienerum Bresl. phil. Abhandl. uol. IX fasc. 6 ; Valerius Flaccus quo casu quoue sensu *Maeotis* adhibuerit VI 565 incertum est. quod autem Bentleio incredibile uidebatur, ut Manilius, cum uersu priore *Propontidos* dixisset,

quae tergo coniuncta manet fontemque ministrat.
inde ubi in angustas reuocatus nauita fauces
Hellespontiacis iterum se fluctibus effert,
Icarium Aegaeumque secat laeuaque nitentis
miratur populos Asiae totidemque tropaea
quot loca et innumeras gentes Taurumque minantem

hoc non diceret *Maeotidos*, is scrupulus iam non restat **618 fontem *, pontem libri**, uide 269. pons mari, cui ponte nihil opus est, ministrari non potest, neque aut Maeotis aut Euxinus ponte instructus est, qua uoce nulla earum rerum quas hic significari uolunt significatur. uelut angustus ille quem Plinius dicit n.h. II 168 situs siue isthmus sane quam ab Euxino remotus, quo Maeotim ab Oceano discretam esse non nulli fingebant, Graece quidem *γέφυρα* uocari potuit, id uero Latine *agger* erit; neque rectius pontis nomine appellatur uel ea terrae lingua, in qua Panticapaeum, uel ea, in qua Phanagorea condita est. non bene quidem ante Iacobum Maeotis Euxino ponto *pontum* ministrabat ex codd. Bodl. et Monac.; sed ea lectio, ut in uerbo uitiosa est, ita prope accedit ad ueram sententiam. *ἡ μὲν γὰρ Μαιῶτισ*, ait Aristoteles, *εἰσ τὸν Πόντον ῥεῖ, οὗτοσ δ' εἰσ τὸν Αἰγαῖον*, meteor. p. 354ª 13 sq., Her. IV 86 4 *παρέχεται δὲ καὶ λίμνην ὁ Πόντοσ ἐκδιδοῦσαν ἐσ αὐτὸν οὐ πολλῷ τεῳ ἐλάσσω ἑωυτοῦ, ἣ Μαιῆτίσ τε καλέεται καὶ μήτηρ τοῦ Πόντου*, Dion. 165 sq. *καλέουσι δὲ μητέρα Πόντου, | ἐκ τῆσ γὰρ Πόντοιο τὸ μυρίον ἕλκεται ὕδωρ*, quae Auienus sic reddit orb. terr. 246 sq. *sola parens Ponto, genetrix haec sola fluento est, | hoc se fonte trahunt uaga glauci marmora ponti.* fons autem tam recte mari ministrari dicitur quam subduci Luc. V 336 sq. *si cuncta minentur | flumina, quos miscent pelago, subducere fontes*

619 620 reuocatus . . . iterum se Bentleius, iterum se . . . reuocatus libri. ordo est *ubi inde reuocatus in angustas fauces nauita se iterum Hellespontiacis fluctibus effert*, ut intellectus causa oratio in libris tradita hunc in modum uirgulis concidenda sit, *inde ubi, in angustas, iterum se nauita, fauces, | Hellespontiacis, reuocatus, fluctibus effert*, cui inter hyperbata Maniliana, quorum ad I 58 et III 61 exempla contuli, nullum noui aut simile aut secundum. quae enim poetae causa esse potuit tam peruerse praepostereque uerba collocandi ut cuiuis nauita Hellespontiacis fluctibus reuocari seque iterum in angustas fauces efferre dici uideretur? ceterum similiter II 908 sq. *decernunt* et *concipiunt*, III 545 sq. *uenit* et *semel* mihi inuertenda fuerunt, ac passim etiam plura uerba et magis perplexe transposita sunt, uelut Ouid. met. XV 22 sq. *lapidosas Aesaris undas* et *patrias age desere sedes* locum inter se mutarunt, Plaut. Pers. 691 sq. pro *hunc in collum nisi piget | impone. uero fiat. numquid ceterum* scriptum est *numquid ceterum | hunc in collum nisi piget impone uero fiat.* Bentleius 'librarius memoriae fidens et uersus modulo utrimque recto deceptus uersus hos iugulauit' **621** *nitentis* pro genetiuo habeo: *λιπαρὰ χθών* Asia est

622 populos G, populus LM asiae GL², asia et LM *populos* intellego Aeolis Ionas Doriis, a quibus discernantur *innumerae gentes* barbarorum. Plin. n.h. IV 7 *in omni tractu* (Asiae minoris) *proditur tres tantum gentes Graecas iure dici, Doricam Ionicam Aeolicam, ceteras barbarorum esse* **623 taurum I. Vossius ad Catull. 64 105, aurum M, arcum GL.** Strab. XIV p. 666 (in ora Lyciae) *Ἱερὰ ἄκρα καὶ αἱ Χελιδόνιαι τρεῖσ νῆσοι τραχεῖαι . . . ἐντεῦθεν νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τὴν ἀρχὴν λαμβάνειν τὸν Ταῦρον . . . τὸ δ' ἀληθὲσ ἀπὸ τῆσ Ῥοδίων περαίασ ἐπὶ τὰ πρὸσ Πισιδίαν μέρη συνεχήσ ἐστιν ἡ ὀρεινή, καλεῖται δὲ καὶ αὕτη Ταῦροσ*, Dion.

fluctibus et Cilicum populos Syriamque perustam
ingentique sinu fugientis aequora terras,
donec in Aegyptum redeunt curuata per undas
litora Niliacis iterum morientia ripis.
haec medium terris circumdat linea pontum
atque his undarum tractum constringit harenis.
mille iacent mediae diffusa per aequora terrae.
Sardiniam in Libyco signant uestigia plantae,
Trinacria Italia tantum praecisa recessit,
aduersa Euboicos miratur Graecia montes,
Aegaeis Crete ciuem sortita Tonantem

847–50 *πρὸσ δ' ἅλα κεκλιμένοι Λύκιοι χθόνα ναιετάουσι | Ξάνθου ἐπὶ προχοῇσιν, ἐυρρείτου ποταμοῖο· | ἔνθα βαθυκρήμνοιο φαείνεται οὔρεα Ταύρου | Παμφύλων καὶ μέχρι· Κράγον δέ ἑ φημίζουσιν*, Plin. n.h. v 97 *gens . . . Lycia, unde uastos sinus Taurus mons ab Eois ueniens litoribus Chelidonio promunturio disterminat*, circa quam regionem Pompeius apud Lucanum VIII 255 a mari *Taurum Tauroque uidet Dipsunta cadentem* 624 *Cilicum populos*, 799 *Cilicum gentis*, Dion. 864 *κεῖνόσ τοι Κιλίκων περισύρεται ἔθνεα κόλποσ*, ne quis forte ob *populos* ante duos uersus positum *scopulos* coniciat 625 fugientes GL^2, fulgentis L, fugentis M 626 *redeunt* et 627 *iterum* ad 601 respiciunt 627 *morientia*, esse desinentia ; Asiae enim Libyaeque terminum Manilius non isthmum Pelusiacum et sinum Arabicum sed Nilum amnem facit, sicut iam Ionas fecisse Herodotus ipse quidem dissentiens tradit II 15–7 et fecerunt plerique, Polyb. III 37 3–5, Strab. II p. 130, Scyl. 107, Dion. perieg. 10–3, 228–31, 262–4, 892, Mel. I 8, 20, Plin. n.h. III 3, v 47 sq., Mart. Cap. VI § 626 629 *harenis*. 'lege *habenis*. saepe apud auctores haec mutantur *harenis, habenis*. uera lectio haec' Scaliger, quae ratiocinatio quibus non persuaserit tres sumus omnino, ego et Iacobus et primus Stoeberus, quicum consentiens horresco. et tamen ne Scaligero quidem duce et Bentleio comite errandum fuit. quid enim rectius dici potest quam orarum lineam, quae pontum terris circumdet, eandem *harenis* undas constringere ? aut quae magis abhorrens fingi imago quam tractus maritimi non uerbi causa cingulo sed *habenis* constricti, mirum ni post tergum colligatis manibus ?

630–641 accedunt insulae et in primis quinque, Sardinia Sicilia Euboea Creta Cypros, quas Graeci Corsica Lesboque adiectis *τὰσ ἕπτα* appellabant, primus Alexis ap. schol. Plat. p. 392 Bekk., frag. 268 com. Att. Kockii : Manilius Corsicam quamuis magnitudine quartam inferius collocat, Lesbon aut omisit aut omiserunt librarii 631 *in Libyco* aequore. Sall. hist. II ap. Gell. XIII 30 5 et Non. p. 53 *Sardinia in Africo mari, facie uestigii humani* Scaliger attulit : addi possunt de mari Mel. II 123, Plin. n.h. III 83, Appul. de mund. 6, Seru. Aen. III 104, de forma insulae, unde nomen accepit Ἰχνοῦσσα et Σανδαλιῶτισ, Paus. x 17 2, Arist. mir. ausc. 100, Plin. n.h. III 85, Sil. XII 355-8, Claud. bell. Gild. 507 632 Sicilia nihil amplius quam abscisa est a continenti terra, uix ut *in Libyco* alioue mari posita esse uideatur. 789 sq. *proxima* (Trinacriam) *Italiae tenui diuisa profundo | ora* 634 aegaeis *, et genetrix (M, -itrix GL) libri

crete Regiomontanus et ex corr. cod. corp. Chr. Oxon., creta GLM cod. Venetus Cretam Euboicos montes mirantem editores non miratos miror ;

Aegyptique Cypros pulsatur fluctibus amnis.

. . . .

totque minore solo tamen emergentia ponto

sed qui primus ac paene solus attendit Rossbergius Fleck. annal. uol. 139 p. 710 *et* in *est* mutato uulnus curauit uulnere et alieno loco exemptam insulam reposuit nullo. sic enim Sardinia Sicilia Euboea Cypros quibus regionibus iaceant docetur, de Creta nihil simile, sed Iouem eam ubicumque terrarum genuisse. accedit in hac ipsa laude molesta uerborum abundantia, cum ad illa *ciuem sortita Tonantem*, quae ipsa per se tam bene et apte dicuntur quam 691 *Threce Martem sortita colonum* aut Solin. 11 10 *Gnosii Mineruam ciuem deam numerant*, adiectum sit atque adeo praemissum *genetrix*, quod maius est et alterum in se continet. haec igitur remouenda, reciperanda est situs insulae notatio, quod fit ex Strab. x p. 474 *Εὔδοξοσ μὲν οὖν ἐν τῷ Αἰγαίῳ φησὶν αὐτὴν ἱδρῦσθαι*, quamquam ab Eudoxo paulum dissentiens Strabo *κλύζεσθαι ἀπὸ μὲν τῶν ἄρκτων τῷ Αἰγαίῳ πελάγει καὶ τῷ Κρητικῷ* dicit, *ἀπὸ δὲ τοῦ νότου τῷ Λιβυκῷ τῷ συνάπτοντι πρὸσ τὸ Αἰγύπτιον πέλαγοσ*, item Solinus 11 4 *a septentrione Aegaeis et suis aestibus uerberatur, id est Creticis, ab austro Libycis undis perfunditur et Aegyptiis.* ex *egeis* fieri potuisse *et generis* probare puto quas hic subicio librorum lectiones, II 323 *euenit, et uenit*, 559 *erigone, etrigone*, III 63 *euincunt, et uincunt*, IV 27 *enata, et nata*, 607 *enatat, et natat*, 904 *edomuit, et domuit*, V 60 *ementita, et mentita*, 131 *egelido, et gelido*, 735 *equester, et quester*, II 56 *liberauerit* pro *libauerit*, 233 *de genere* pro *degere*, 423 *miserere* pro *mirere*, V 232 *ueneretur* pro *uenetur*; pro *generis* autem *genitrix* scriptum est in Marc. 223 aliisque Ouidii codicibus met. VIII 123 635 aegyptiq. Ellisius noct. Man. p. 139, aegypti iam Scaliger, aegyptia libri, uide ad 610 adnotata

amnis Bentleius, **omnis GL²M, omnes L** neque *Aegypti fluctibus* pro fluctibus maris Aegyptii recte ponitur, neque *omnis* eis pulsatur Cypros sed qua parte in austrum spectat, Strab. XIV p. 681 *ἡ Κύπροσ τὰ μὲν προσάρκτια μέρη συνάπτοντα ἔχουσα τῇ Τραχείᾳ Κιλικίᾳ, . . . τὰ δὲ ἑῷα τῷ Ἰσσικῷ κόλπῳ, τὰ δ' ἑσπέρια τῷ Παμφυλίῳ κλυζόμενα πελάγει, τὰ δὲ νότια τῷ Αἰγυπτίῳ.* nimia profecto supralatione Nilus Cypron fluctibus pulsare dicitur, sed idem Euripides si non dixit at dixisse uideri potest in obscurissimis uersibus Bacch. 402–8 *ἱκοίμαν ποτὶ Κύπρον . . . Πάφον θ' ἃν ἑκατόστομοι βαρβάρου ποταμοῦ ῥοαὶ καρπίζουσιν ἄνομβροι*: etiam Claudianus Cypron Aegypto admouit epith. Hon. 49 51 *mons latus Ionium Cypri praeruptus obumbrat | inuius humano gressu, Phariumque cubile | Proteos et septem despectat cornua Nili*, et Statius Nili aquas longe in mare prouexit Theb. VIII 361 sq. *penitus cessere fugatae | Nereides dulcique timent occurrere ponto*; contrario Padi Histrique percussu mare Hadriaticum dulcescere Nepotem Padi accolam dixisse tradit Plinius n.h. III 127 *Aegypti amnis*, *τοῦ τῆσ Αἰγύπτου ποταμοῦ*, ut Ouid. ex Pont. II 10 27 *Elidis amnem* pro Alpheo; neque enim Manilius aut Homeri exemplo amnem ipsum appellasse putandus est Aegyptum aut adiectiui eiusque Graeci genetiuum *Aegyptii* tribus syllabis extulisse, quali crimine immerito Seneca premitur ob suppositos ei uersus Phaed. 1022–4 ante **636** unum certe uersum deesse intellexit Scaliger; sed praeterea in fine uersus 640 sublata maiore distinctione uirgulam posui, oratio enim huiusmodi fuerit oportet: ac praeter has tam claras insulas totque minora et aequa illis litora, Cycladas Rhodon Corsicam Baliares, innumeri surgunt scopuli montesque per altum. defectum uersus qui agnoscere noluerunt,

litora et aequa *illis*, Cycladas Delonque Rhodonque
Aulidaque et Tenedum uicinaque Corsica terris
litora Sardiniae primumque intrantis in orbem
Oceani uictricem Ebusum et Balearica rura,
innumeri surgunt scopuli montesque per altum.
nec tantum ex una pontus sibi parte reclusit
faucibus abruptis orbem ; nam litora plura

plerique, ut Doruillius ad Charitonem p. 371 ed. 2 pro *tamen* rescribens *taceo*, satis habuerunt accusatiui quo referrentur inuenire, iuncturam in *que* particula uitiosam (nam pro *totque* requiritur uelut *mille*) non magis respexerunt quam uersum 641 nullo uinculo superioribus adnexum **636 minore *, minora** libri propter *tot* solo M, **sola GL** eodem malo latius serpente ordo est *quamuis minore solo emergentia, emergentia tamen*, qualis habetur etiam Luc. I 378 *inuita peragam tamen omnia dextra* aliisque locis ad u. 413 adlatis : de duplici ablatiuo uide Ouid. met. IV 731 sq. *scopulum, qui uertice summo | stantibus exstat aquis.* minus concinna oratione componuntur *minora, tamen emergentia*, dubitaturque utrum *minora solo* an *solo emergentia* litora dicantur **637 aequa illis *, aequalis** libri. Cycladas aequales dici posse neganti Doruillio adsentior, 'neque enim ulla re sunt pares, siue potentiam siue fertilitatem siue spatium respicias', quae quod in orbem iacent, ea aequalitas non est: accedit, quod grauius est, ut ista oratio *et* coniunctionem non recipiat. quocirca Doruillius *inaequales*, cuius et ad hunc et ad superiorem uersum factas coniecturas furto sublegit Iacobus. *aequa illis* quinque insulis *litora* poeta dicit Corsicae, quae Creta Euboeaque maior est et paene par Cypro ; fortasse etiam maioris Baliarium, quae septima est, uel, quae septima ferebatur, Lesbi

638 *Aulida* pro insula habuerunt ab Huetio adlati Seruius Aen. IV 426 *Aulis insula est in Aegaeo mari* et scholiastes Stat. Ach. I 447, quibus Vngerus de C. Valgio p. 387 addidit itin. Anton. Aug. p. 525 *insula Boeotiae Aulis* et mythogr. Vat. I 20 **tenedum M, tenodum GL** **corsica GL^3, corsita LM.** ordo est *Corsica litora uicina terris Sardiniae* : sine causa et male Scaliger *terrae*, Bentleius *tristi* 639 *primum* aduerbium esse, ut II 905 sq. *curuataque primum | culmina*, Bentleius intellexit. Oceanum modo per fretum Gaditanum terris immissum uincit superatque Ebusus **orbem** codd. Flor. et Bodl., **orbe GLM** **640 uictricem ebusum GL^2, uictrice mebus usum LM,** **melius fecit M^2** **641 innumeri GL^2, in numerum LM** **642–657** enumerantur Oceani sinus praeter internum mare tres, Caspius Persicus Arabicus. hos quattuor una commemorant Strabo II p. 121, Dionysius 43–50 et 628–32, Mela I 5 et 9, Arabico omisso scriptor περὶ κόσμ. pp. 393^a 16–393^b 7 ; eodem quo Manilius ordine solus Dionysius idque tantum in priore loco **642 reclusit** Fayus, **reclusus** libri **643 abruptis** cod. Pal. et Bonincontrius, **abreptis GLM** cod. Venetus sine sensu, nam neque terris ante maris incursum fauces fuerunt, neque mari causa cur eas, si ullae fuissent, uellet abripere, neque omnino abripi possunt fauces. *abruptis*, abrumpendo factis, quomodo dicitur Sen. n.q. III 16 4 *abrupti in infinitum hiatus*, Catull. 68 108 *abruptum . . . barathrum*, Luc. VII 174 *abruptis . . . conuallibus*, Sen. Phoen. 70 *hic scissa tellus faucibus ruptis hiat* : longe aliter Ouid. amor. II 1 25 *dissiliunt abruptis faucibus angues*

inpulit oceano Phorcus, sed montibus altis
est uetitus totam ne uinceret aequore terram.
namque inter Borean ortumque aestate nitentem
in longum angusto penetrabilis aequore fluctus
peruenit et patulis tum demum funditur aruis
Caspiaque Euxini similis facit aequora ponti.
altera sub medium solem duo bella perinde
intulit Oceanus terris. nam Persica fluctus
arua tenet, titulum pelagi praedatus ab isdem
quae rigat ipse locis, latoque infunditur orbe.

644 inpulita ante corr. **LM** **phorcus** Iacobus, **pocius M, potius GL, suam** cod. Venetus, *pontus* Scaliger eleganti ut ipsi uidebatur repetitione. Bentleius *potius* tueri conatus est hac interpunctione, *nec tantum ex una pontus sibi parte reclusit . . . orbem* (*nam litora plura* | *impulit oceano*), *potius sed montibus altis* | *est uetitus* etc., pessime in parenthesin contrusis quae primariam continent sententiam quamque explicent insequentes uersus 646–57. *Phorcus* pro mari positum est v 585 *sonat undique Phorcus*, ubi libri *fortus* et *fortis*; saepe hic deus *porcus* fit, interdum *portus*. quod autem Phorcus oceano, hoc est mare mari, litora impulisse dicitur, ex eius loquendi generis exemplis ad I 539 adlatis pauca repetam adiectis aliis: IV 830 *uomit Oceanus pontum sitiensque resorbet*, V 70 *qua gelidus Boreas aquilonibus instat acutis*, Verg. Aen. I 246 *it mare proruptum et pelago premit arua sonanti*, dir. 48 *undae, quae uestris pulsatis litora lymphis*, Prop. I 11 11 sq. *teneat clausam tenui Teuthrantis in unda* | *alternae facilis cedere lympha manu*, pan. Messall. 147 *Oceanus ponto qua continet orbem*, Sil. V 395 *pater Oceanus quam saeua Tethye Calpen* | *Herculeam ferit*, XI 510 *cedentem impellit retrorsus in aequora pontum*, Eur. Or. 1377–9 πόντον, Ὠκεανὸσ ὃν ταυρόκρανοσ ἀγκάλαισ ἑλίσσων κυκλοῖ χθόνα

646–649 Caspium mare Oceani sinum esse uulgo credebant ante Ptolemaeum auctore ut uidetur Patrocle, Strab. XI p. 518 ad fin., etsi iam Herodotus I 202 4 et Aristoteles meteor. p. 354^a 3 sq. uerum docuerant **646** *ortum aestate nitentem*, exortum aestiuum, τὴν θερινὴν ἀνατολήν, horizontis punctum unde sol media aestate surgit. *nitentem* exortum dixit II 826 **647 648** περὶ κόσμ. p. 393^b 5 sq. κατὰ στενόν τε καὶ ἐπιμήκη διήκων αὐχένα πάλιν ἀνευρύνεται, Strab. XI p. 507, Mel. III 38, Plin. n.h. VI 38 **647 longum M, longo GL** *penetrabilis* actiua significatione positum esse propter Fayum et Pingraeum dicendum est **649 euxini GL^2**, ex uini **LM**. fluctus Euxini ponti similis facit Caspia aequora **650 perinde** Vrb. 668, **per inde** cod. Venetus, **per unde** (**undae L** an **L^2** incertum) **GLM**, *per undas* codd. Flor. et Bodl. raro apud poetas aduerbio usi sunt Lucretius IV 262, V 46, Grattius 303, etiam ut puto Propertius II 27 6 et IV 5 19 *sub medium solem*, ἐπὶ τὴν μεσημβρίαν, si a mari Caspio proficiscare **651 nam L^{2}M, iam GL** **652 tenet** Regiomontanus, **tenent** libri **praedatus GL, praedatur M**; male scriberetur *tenens . . . praedatur* **653 rigat** Scaliger, **regat GLM** cod. Venetus, **regit L^2** **orbe GLM^2, obe M**, *ore* Bentleius, quod quamuis ab illo profectum scirent tamen propterea recipere sustinuerunt Iacobus Bechertus Breiterus Wageningenus quia inutile esset ac falsum. os enim sinus Persici aliquanto illud quidem

nec procul in mollis Arabas terramque ferentem
delicias uariaeque nouos radicis odores
leniter adfundit gemmantia litora pontus,
et terrae mare nomen habet. media illa duobus.
* * * * *
quondam Carthago regnum sortita sub armis,
ignibus Alpinas cum contudit Hannibal arces
fecit et aeternum Trebiam Cannasque sepulcris

quam Arabici latius est, latum non est nisi ex comparatione alterius: ipse latus sinus est et formae orbiculatae. Agathem. 12 (Muell. geogr. Gr. min. II p. 474) *ἡ δὲ Περσικὴ θάλασσα κυκλοτερὴσ οὖσα, συνάγουσα τὸ στόμα ἄκρῳ Καρμανίασ καὶ Ἀραβίας, περίμετρον ἔχει μυριάδων δύο σταδίων· ἔστι δὲ τὸ μεταξὺ στόμα Ἀραβίασ καὶ Καρμανίασ σταδίων υ'*, Strab. II p. 121 *ἅπαντεσ δ' οἱ λεχθέντεσ κόλποι ἀπὸ τῆσ ἔξω θαλάσσησ στενὸν ἔχουσι τὸν εἴσπλουν, μᾶλλον μὲν ὅ τε Ἀράβιοσ καὶ ὁ κατὰ Στήλασ, ἧττον δ' οἱ λοιποί*, XV p. 727 *τὸ δὲ στόμα τοῦ Περσικοῦ κόλπου οὐ μεῖζον διάρματοσ ἡμερησίου*, Mel. III 73 sq. *Persicus* (sinus) *qua mare accipit utrimque rectis lateribus grande ostium quasi ceruice conplectitur, dein terris in omnem partem uaste et aequa portione cedentibus magno litorum orbe pelagus incingens reddit formam capitis humani. Arabici et os artius et latitudo minor est, maior aliquanto recessus et multo magis longa latera.* ante Bentleium edebatur *orbi* ex codd. recc.: *orbe* recepit Weberus in corp. poet. Lat. 656 gemmantia **G**, geminantia **LM**: 806 *rubri radiantia litora ponti.* ceterum noue pontus non terrae ad terramue aquas sed in terram litora adfundere dicitur, eaque leniter; ut paene suspicer scribendum *nec procul hinc mollis Arabas . . . adfundit* (hoc est adluit, ut Plin. n.h. III 24 *colonia . . . amne Hibero adfusa*) *gemmanti litore* (abl. qual.) *pontus* 657 *media illa duobus*, Dion. perieg. 927–9 *ὀλβίστων Ἀράβων . . . αἶα . . . δισσῇ ζωσθεῖσα θαλάσσῃ, | Περσίδι τ' Ἀραβίῃ τε* inter 657 et 658 deesse uersum Libyae nomen continentem Scaliger dixit, plures periisse sensit Fayus, in quibus Pingraeus uol. II p. 323 orbis terrarum in tres partes diuisionem traditam esse intellexit et Libyae descriptionem incohatam. sic Strabo II p. 121 post enumeratos quattuor Oceani sinus *ἡ δὲ περικλείουσα αὐτοὺσ γῆ τριχῇ νενέμηται.* tres terras eodem ordine, Libyam Asiam Europam, recenset Mela I 25–II 96, inuerso scriptor *περὶ κόσμου* p. 393b 23–31 et Strabo II pp. 126–30, alio Plinius n.h. III 5–V 197, rursus alio Dionysius 174–1165, alio denique Mela I 9–23, ut nemini dubium esse possit quin omnes unum Posidonium auctorem secuti sint 658 599 *magnae quondam Carthaginis arces* 659 alpinas **M**, albinas **L** cod. Venetus, albanas **GL**^{2} cum contudit **GL**^{2}, contundit cum **LM** *Alpinas* qui primus recepit Bentleius *arces* perperam interpretatus est collato Hor. carm. IV 14 11 sq. *arces | Alpibus impositas*: recte Kempfius thes. ling. Lat. II p. 741 hunc uersum composuit cum Vergilianis georg. I 240 *Riphaeas . . . arces* et IV 461 *Rhodopeiae arces.* Liu. XXI 37 2 sq. *struem ingentem lignorum faciunt eamque . . . succendunt ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt*, App. bell. Hann. 4, Amm. XV 10 11, Seru. Aen. X 13 *Alpes . . . quas Hannibal . . . ante exustas aceto infuso rupit* 660 aeternum Bentleius, aeternam **GLM**, aeternans cod. Venetus trebiam **M** ex corr., tribiam **GL** et ante corr. **M** *Trebiam τὸν*

obruit et Libyam Latias infudit in urbes.
huc uarias pestes diuersaque monstra ferarum
congessit bellis natura infesta futuris.
horrendos angues habitataque membra ueneno
et mortis pastu uiuentia, crimina terrae,

Τρεβίαν masculino genere quattuor Silii locis, uno Plinii positum refert Neuius I p. 956 ed. 3, feminino praeter hunc uersum nusquam, ubi *tribiam* deae nomen uideri potuit. homoeoteleuton uero, quod Bentleius causatur, Manilius non refugit: uide modo huius libri uersus 187 *subitas iras*, 326, 410, 475, 496, 581, 859, 907, 920. Silius XI 140 sq. *ut Trebiae ripas aeterno nomine famae | tradiderit* **cannas GL², canas LM 661 libyam L et ex corr. M, libyan G** cod. Venetus et ante corr. **M**, *Libyen* Carrio antiqu. lect. p. 13 an. 1576 **latias** I. Vossius teste Schradero obs. c. 7, **italas GLM** transpositis litteris, metri causa **italicas L²**, plane ut IV 43 *Libyan* nec Latinum est nec Graecis usitatum; *Libyen* non commendatur poetae consuetudine, quem IV 598 *Libyam* scripsisse libri, 779 *Libyam Aegyptique latus* etiam numeri testantur, eundemque Latino exitu *Europa tenet* 681. quamquam Silius illam uocem utraque ratione flexisse, *Libye Libyes, Libyam Libyae*, metri indicio conuincitur, sicut Manilius ipse modo *Crete* modo *Creta* posuisse. *Latias urbes* Val. Fl. I 21, Mart. VI 58 9, *urbes Latii* Luc. II 447, ibid. IV 657 sq. *Poenum qui Latiis reuocauit ab arcibus hostem | Scipio*: ex altera parte appono Hor. carm. IV 4 42–4 *dirus per urbes Afer ut Italas . . . equitauit* **infudit GL², infundit L, infudet M**

662–669 simillimum Strabonis locum XVII p. 827 attulit Ed. Muellerus de Posid. Man. auct. p. 24, *καὶ δρακόντων δὲ καὶ ἐλεφάντων καὶ δορκάδων καὶ βουβάλων καὶ τῶν παραπλησίων ζῴων, λεόντων τὲ καὶ παρδάλεων παντοδαπὴ τροφὸσ ἡ χώρα* (Mauritania) *ἐστί. φέρει δὲ καὶ γαλᾶσ . . . πιθήκων τε πάμπολυ πλῆθοσ, περὶ ὧν καὶ Ποσειδώνιοσ εἴρηκε*, 'unde' inquit 'Manilium in Libya describenda Posidonium adhibuisse uidemus'. scilicet; neque enim ignobilem scriptorem Herodotum aut Manilio aut Straboni lectum fuisse quisquam credet, ut ineptus sit qui ex eius libro IV haec adferre curet, 191 4 *οἱ ὄφιεσ οἱ ὑπερμεγάθεεσ καὶ οἱ λέοντεσ κατὰ τούτουσ (τοὺσ ἀροτῆρασ Λίβυασ) εἰσὶ καὶ οἱ ἐλέφαντεσ . . . καὶ ἀσπίδεσ*, 192 *κατὰ τοὺσ νομάδασ δὲ . . . ζορκάδεσ καὶ βουβάλιεσ . . . καὶ πάνθηρεσ . . . εἰσὶ δὲ καὶ γαλαῖ*, 194 *πάντεσ οὗτοι . . . πιθηκοφαγέουσι· οἱ δέ σφι ἄφθονοι ὅσοι ἐν τοῖσι ὄρεσι γίνονται* **662 huc GLM** cod. Venetus, **huic L² pestes GL, pisces M 663 congessit *, concessit** libri. Verg. Aen. II 763–5 *huc undique Troica gaza . . . captiuaque uestis | congeritur*, Val. Fl. IV 717 *huc uastos tellus quoque congerit amnes.* Breitero et Wageningeno *huc pestes concessit* Latinum uisum est; peritiores *huic* adsciscendo non tamen efficiunt ut apte pestes monstraque alicui *concedi* dicantur *bellis infesta futuris*, ibi bellaturis exercitibus, praesertim Reguli ad Bagradam, Ophellae et Catonis Syrtes circumeuntium; adde Sall. Iug. 89 5

664 *habitata*, uide ad I 75 **665 pastu** Bentleius, **partu** libri. 'uiuentia pastu uenenosarum herbarum, quae aliis animalibus mortem inferrent'. Ael. h.a. VI 4 de draconibus *μέλλοντεσ δέ τινα ἐλλοχᾶν . . . τὰσ θανατηφόρουσ ῥίζασ ἐσθίουσι καὶ τὰσ πόασ μέντοι τὰσ τοιαύτασ*, Hom. Il. XXII 93 sq. *δράκων . . . βεβρωκὼσ κακὰ φάρμακα*, Verg. Aen. II 471 *coluber mala gramina pastus.* alio sensu Petr. 89 50 *morte pasti* angues dicuntur necatis Lau-

et uastos elephantas habet, saeuosque leones
in poenas fecunda suas parit horrida tellus
et portentosos cercopum ludit in ortus
ac sterili peior siccas infestat harenas,
donec ad Aegypti ponat sua iura colonos.
inde Asiae populi diuesque per omnia tellus :
auratique fluunt amnes gemmisque relucet
pontus, odoratae spirant medicamina siluae :
India notitia maior, Parthique uel orbis

coontis filiis 666 delens Bentleius refutatur Herodoti et Strabonis uerbis supra adscriptis, neque ullo sententiae emolumento Iacobus uersum post 667 traiecit ; optime enim suas in poenas fecunda dicitur tellus leonum nutrix, quos Polybio auctore Plinius *obsidere Africae urbes* tradit n.h. VIII 47 **uastos GL^2 et in M man. rec., uastas LM 667 tellus** Scaliger, **bella** libri ob Verg. Aen. VI 86 uel VII 41, sublata orationis structura, quam frustra restituere conatus Breiterus hunc uersum post 668 transposuit, *bella* interpretatus *monstrorum* ex u. 662 repetendorum. Sen. Med. 956 *sterilis in poenas fui* **668 cercopum** Scaliger, **cecropum GLM** : Ouid. met. XIV 92 pro *cercopum* libri *cecropum cecoprum* alia. Hesych. *κέρκωψ . . . εἶδοσ θηρίου μεγάλην οὐρὰν ἔχοντοσ* : Manilius cercopithecos significat, in quod animal Cercopas mutatos narrant Xenagoras Muell. frag. hist. Gr. IV p. 528 et Ouidius met. XIV 91 sqq. *ortus*, partus, ut II 239 et locis ibi adlatis. *ludit in ortus* ut V 530 *Pactoliue leget census spumantis in aurum* **669** *sterili peior* : recte Bentleius 'peior quam si esset sterilis', falso Huetius 'non tantum sterilis sed sterili peior', neque enim sterilis terra est tot monstrorum ferax. sed uerissime idem frustraque obnitente Bentleio *infestat* interpretatur 'infestas reddit', cuius usus in lexica relatis exemplis addo Ouid. amor. II 11 18 *quas Scylla infestet quasue Charybdis aquas*, Stat. Theb. VII 66 sq. *pecus utile bello | uallem infestabat*, denique Man. V 708 *quaeque alia infestant . . . animalia terras* ; praeterea Sall. Iug. 89 5 *omnia uasta inculta, egentia aquae, infesta serpentibus*, Ouid. met. IV 620 *frequens illa est infestaque terra colubris* **670 ponat G, ponet L^{2}M, ponec L.** futurum ferri nequit, subiunctiuus habetur simili condicione II 847, sed nihilo deterius fore *ponit* ostendunt III 86, 264, 382, IV 626 *ponat*, deponat, alio sensu ac *ponere iura* dicitur Prop. III 9 24 et IV 9 64 ; sed Vergilius Aen. VII 63 *nomen posuisse colonis*, id est imposuisse, VIII 329 *saepius et nomen posuit Saturnia tellus*, id est deposuit **colonos L^2, colonis GLM** cod. Venetus 672 *que . . . que* inter se respondent **674** *notitia maior*, maior quam quae nosci possit, quemadmodum dicitur *fide, spe, uoto maior.* hocine uidisse neminem, Pingraeum et Breiterum fama maiorem Indiam, Fayum ceteris terris notiorem interpretatum esse ! pro *Parthi* Bentleius inutili quaeque facile Breitero placeret coniectura *Parthis* Παρθίσ substituit, cum tamen *Parthi, orbis alter* tam recte dicitur quam 753 *Arabas, ditia regna.* simillimum est quod in libris traditum editores non ferunt cons. Liu. 390 sq. *dispersi per iuga Pannonii | et modo Germani Romanis cognitus orbis*, id est Germani, orbis modo cognitus. ceterum *alter orbis* appellatur Britannia Vell. II 46 1, Flor. I 45 16, Solin. 22 1, Seru.

alter, et in caelum surgentis moenia Tauri
totque illum circa diuerso nomine gentes
ad Tanain Scythicis dirimentem fluctibus orbes

buc. I 66, Scatinauia Plin. n.h. IV 96, Taprobane ibid. VI 81, Hispania Pacat. paneg. 4 3, *mundus alter* Hyperborei Appul. met. XI 24, Roma Seru. buc. I 22; quamquam in his plerisque situs magis ea locutione quam magnitudo indicatur. iam Fayus attulit Iust. XLI 1 1 *Parthi, penes quos uelut diuisione orbis cum Romanis facta nunc Orientis imperium est.* adde Plin. n.h. XXXVI 101 *non alia magnitudo* (miraculorum urbis Romae) *exurget quam si mundus alius quidam in uno loco narretur* 675 'quaenam ista *moenia*? repono *culmina*' Bentleius. quid, malum, licet poetae si moenia montium dicere non licet? aut qui hoc magis quam apud optimos auctores *Cithaeronis arces*, *Erycis arces* in suspicionem uocetur? in eo praesertim scriptore cui multo audaciorem translationem V 212 Bentleius non ereptum iit, ubi consentaneum erat *sucus* pro *sanguis* requirere

676 diuerso Bentleius, diuiso libri, quae duo uerba passim permutantur, uelut II 91, III 544, Cic. phaen. 268, Stat. Ach. I 200, 374. in Liu. VI 31 5 *legionibus nouis scriptis placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci* scribendum arbitror *regionibus diuersis*, secuntur enim *Sp. Furius M. Horatius dextrorsus in maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius et L. Geganius laeua ad montes Ecetram pergunt* Strab. XI p. 490 *ὁ γὰρ Ταῦροσ μέσην πωσ διέζωκε ταύτην τὴν ἤπειρον ἀπὸ τῆσ ἑσπέρασ ἐπὶ τὴν ἕω τεταμένοσ*, Plin. n.h. V 97 *Taurus mons . . . inmensus ipse et innumerarum gentium arbiter*, 99 *plurimis se gentium nominibus hinc et illinc implet* 677–680 Strab. II p. 129 *ἀπὸ δὲ τοῦ Τανάιδοσ καὶ τῆσ Μαιώτιδοσ τῆσ 'Ασίασ ἐστὶ τὰ ἐντὸσ τοῦ Ταύρου συνεχῆ, τούτοισ δ' ἑξῆσ τὰ ἐκτόσ.* qui Nilo flumine Libyam ab Asia discreuerunt, quod Manilium facere uidimus uu. 601, 626 sq., 670 sq., eisdem Asiae Europaeque finis alterum flumen Tanais fuit, Polyb. III 37 3–5, Strab. II p. 129, VII p. 310, Scyl. 68, Dion. perieg. 14, 660 sq., Mel. I 8, 15, Plin. n.h. III 3, IV 78, V 47, Mart. Cap. VI § 626. Eratosthenes apud Strabonem I p. 65 *περὶ τῶν ἠπείρων* dicit *γεγονέναι πολὺν λόγον, καὶ τοὺσ μὲν τοῖσ ποταμοῖσ διαιρεῖν αὐτὰσ, τῷ τε Νείλῳ καὶ τῷ Τανάιδι, νήσουσ ἀποφαίνοντασ, τοὺσ δὲ τοῖσ ἰσθμοῖσ, τῷ τε μεταξὺ τῆσ Κασπίασ καὶ τῆσ Ποντικῆσ θαλάσσησ καὶ τῷ μεταξὺ τῆσ 'Ερυθρᾶσ καὶ τοῦ 'Εκρήγματοσ, τούτουσ δὲ χερρονήσουσ αὐτὰσ λέγειν*

677 ad Voss. 390, at, quod idem est, **LM**, ac **GL**^{2} tanaim Scaliger, tantam **LM** cod. Venetus, tantum **GL**^{2}: Prop. II 30 2 *tanain* N, *tanaim* V, *tantam* DF. de forma accusatiui dixi ad 605 scythicis Bentleius, scythicas libri propter *circa . . . gentes.* Vib. Sequ. geogr. Lat. min. Ries. p. 151 *Tanais Scythiae Asiam ab Europa diuidit*, Hor. carm. III 4 36 *Scythicum . . . amnem*, ubi Porphyrio *Tanain uidetur significare*, Apoll. Sid. carm. V 479 *Scythicae potor Tanaiticus undae* orbes **LM**, orbem cod. Venetus, urbes **G** propter *Scythicas* quas Bentleius nullas esse dixerat Scythicas urbes, eas se Ellisius prolaturum minatur ex Scyl. peripl. 69, profert uero ex 68 *πόλεισ 'Ελληνίδασ.* nec tamen ignoro Valerium Flaccum Colchorum urbem *Scythicam* appellasse V 325, sicut Scythicum Phasin I 2. *orbes* poeta dicit *ἠπείρουσ*, ut Vergilius Aen. VII 223 sq. *quibus actus uterque | Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis* et loco huius simillimo Lucanus III 273–6 *Tanais diuersi nomina mundi | inposuit ripis, Asiaeque et terminus idem | Europae, mediae dirimens confinia terrae, | nunc hunc nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem*, ubi Burmannus et Hosius inepte maluerunt alteram scripturam *nunc huc nunc illuc*, quasi amnis se flec-

Maeotisque lacus Euxinique aspera ponti.
[aequora et extremum Propontidos Hellespontum.]
hanc Asiae metam posuit natura potentis.
quod superest Europa tenet, quae prima natantem
fluctibus excepitque Iouem taurumque resoluit,
ponere passa suos ignis, onerique iugauit.
ille puellari donauit nomine litus
et monumenta sui titulo sacrauit amoris.

tendo orbem terrarum ullam in partem ampliare possit 678 679 horum uersuum posteriorem, et Προποντίδος mensura uitiosum et ob triplicem eiusdem soni in *ponti Propontidos Hellespontum* repetitionem ingratum, deleuit Scaliger, qui 'putabat' inquit 'ille auctor illius uersiculi imperfectam esse orationem, quia dictum *aspera ponti*'. interpolationem qui nolunt agnoscere, uelut Pingraeus *ad extremumque* et Iacobus *et extremum usque* coniciens, non lenissimis mutationibus uersiculum procudunt qualis apud hunc poetam non extat, nulla praeterquam post tertium trochaeum caesura distinctum. sed priorem quoque uersum Bentleius damnauit, quod sine causa idonea factum puto. etenim, ut ipse ultro fatetur, fuerunt qui Tanaidi Europae Asiaeque termino Maeotim et Euxinum adiungerent, Strab. XI p. 491 *περιέχεται γὰρ (ἡ Ἀσία) ἐκ μὲν τῆσ ἑσπέρασ τῷ ποταμῷ τῷ Τανάιδι καὶ τῇ Μαιώτιδι μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆσ τοῦ Εὐξείνου παραλίασ τῆσ τελευτώσησ εἰσ τὴν Κολχίδα*, Mel. I 15 *Europa terminos habet ab oriente Tanain et Maeotida et Pontum*, (etiam, ne quid dissimulem, Hellespontum, Dion. perieg. 14–7); de *Maeotis* genetiuo satis dixi ad 617; *lacus* plurali numero recte poni ostendit Strab. VII p. 308 *ἡ σαπρὰ λίμνη . . . μέροσ . . . τῆσ Μαιώτιδοσ τὸ πρὸσ δύσιν*, atque ita Ennius *Maeotis paludes*; *aspera ponti* Silius dixit VI 359, *inania mundi* Manilius I 153 et alibi, *caerula caeli* similiaque iam Lucretius 680 hanc **GL²**, om. **LM**, hic **L²** pro uar. scr. *potens* Asia appellatur etiam 753 et locis a Marklando ad Stat. silu. V 2 56 adlatis Sen. Ag. 785, Luc. IX 1002, Prisc. perieg. 951 682 *resoluit*, et sarcina et desiderio liberauit 683 ponere Breiterus Fleck. annal. uol. 139 p. 851, pondere libri, *condere* F. Iunius. *pondere* pro *ponere* libri Cic. phaen. 128, Lucr. V 914 suos ignis Iacobus, suo signi **GL** cod. Venetus, suo sigm **M** oneri **GL** cod. Venetus, oueri **M** iugauit *, iugari iam Iacobus (sed idem peruerse *Venerique*), iuuauit libri *ponere suos ignes*, deponere eam quam ardebat, Verg. buc. III 66 *meus ignis Amyntas*. *oneri iugauit*, iunxit ei quam uexerat, Catull. 64 21 *tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sensit*, Verg. Aen. II 729 *pariter comitique onerique timentem* (Creusae et Anchisae), Stat. Theb. I 181 sq. *Sidonii nequiquam blanda iuuenci | pondera Carpathio iussus sale quaerere Cadmus*, Man. IV 747 sq. *uirgine delapsa cum fratrem ad litora uexit | et minui defleuit onus dorsumque leuari* tam lenibus remediis, una detracta, una adiecta, una mutata littera, sanatur uersiculus a Scaligero Bentleioque pro desperato amputatus 684 ille **M**, illa **GL** litus **M**, luctus **GL**, *fluctus* codd. Flor. et Bodl. et editores ante Iacobum, inter quos quid Scaliger transponendo et Bentleius insuper delendo peccarint commemorare iam nihil attinet 685 sui **GM**, sibi cod. Venetus, sub **L**, sub hoc **L²** amoris **LM**, honoris **G** litus, sui amoris monumentum, titulo sacrauit. plurale *monimenta* pro singulari positum est etiam I 323, V 253, Prop. IV 6 17, Sil. XIII 826, XIV 212

maxima terra uiris et fecundissima doctis
artibus : in regnum florentes oris Athenae ;
Sparta manu, Thebae diuis, et rege uel uno
princeps *Pe*lla domus, Troiani gratia belli ;
Thessalia Epirosque potens uicinaque ripis
Illyris, et Threce Martem sortita colonum,
et stupefacta suos inter Germania partus ;
Gallia per census, Hispania maxima bellis ;

687 artibus*, urbibus GL et editores, **orbibus M** : contrario errore *artes* pro *urbes* scriptum est in cod. Cusano V 201. quot doctae urbes in Europa fuerunt ? mihi quidem ex toto orbe terrarum uix quattuor innotuerunt ; aliud est autem quod Europa *πρὸσ ἀρετὴν ἀνδρῶν εὐφυεστάτη καὶ πολιτειῶν* dicitur Strab. II p. 126. *doctas artes* I 73, IV 526, hac eadem uerborum collocatione *doctis | artibus* 191 sq., Ouid. met. IX 743 sq. *regnum oris*, 194 *decus linguae . . . regnumque loquendi.* animi causa exscribo ex thes. ling. Lat. II p. 1028 18 'Manil. IV 687 *florentes oris Athenae*'. sed qui lexicographum agere uolet, ei talia accidant necesse est, uelut uirum inter paucos eruditum C. F. G. Muellerum ex synt. nom. et acc. p. 117 discimus Iuu. XIV 308 sq. *dolia nudi | non ardent cynici* ita accepisse ut Iuuenalis cynicos dolia sua impotente amore deperire negauerit **687 688** Sen. suas. II 5 *omnibus sua decora sunt : Athenae eloquentia inclitae sunt, Thebae sacris, Sparta armis* **688 thebae** Scaliger (nam edd. uett. apud Bechertum qui sint nescio), **thebas libri** **diuis et** cod. Venetus sicut coniecerat Scaliger, **diuiset LM, diuisit GL**[2] Soph. ap. Dicaearch. descr. Gr. 17 (Muell. geogr. Gr. min. I p. 103) *Θήβασ . . . οὗ δὴ μόνον τίκτουσιν αἱ θνηταὶ θεούσ*, Sen. H.f. 259 *ferax deorum terra*, 265 sq. *haec quae caelites | recepit et quae fecit*, Plin. n.h. IV 25 *Thebae, duorum numinum Liberi atque Herculis, ut uolunt, patria* **689** interpunxi cum **L** codice ; uulgo illa *Troiani gratia belli* ad insequens Thessaliae nomen trahuntur, quo pacto scribi debuisse *gloria* Bentleius sensit **pella** Schraderus ab Iacobo progr. Lubec. an. 1835 p. 29 memoratus, **illa libri.** ordo est *Pella uel uno domus* suae *rege* facta *princeps* : uel unus Alexander e regia stirpe Macedonum Pellae principatum inter urbes dedit. Mel. II 34 *Pella est . . . inlustris : alumni efficiunt, Philippus Graeciae domitor, Alexander etiam Asiae.* ea res *Troiani gratia belli* dicitur, hoc est a dis redditum praemium pro ope illo tempore Troianis lata, quibus auxiliatam Pellam esse poeta rettulit I 769 sq. *regesque alios quos Thraecia misit | atque Asiae gentes et Magno maxima Pella* **690** *ripis* si recte traditur ablatiuus est, *Illyris Epiro ripis uicina*, cuius ripae Epiro uicinae sunt, quemadmodum dicitur III 579 *Piscibus est Aries et sorte et finibus haerens* ; nulla enim terra suis ipsa ripis uicina est, neque ad *ripis* audiri potest *Epiri.* sed melius uidetur *ripa*, ut *Illyris* adiectiuum sit, sicut *Illyris ora* Ouidius dixit trist. II 225 et post eum Silius Ausonius Sidonius. ceterum illud *potens* non ad solam Epiron sed ad reliquas duas terras referendum est, quae nisi cum nota aliqua hic non commemorarentur. Illyricum armis certe potens Romani nuper experti erant **691 threce** cod. Venetus, **hrece LM, thrace GL**[2]. Hom. Il. XIII 301, Od. VIII 361 **693 per census M, praecensus GL, praecensis** cod. Venetus **bellis** codd. Bodl. et corp. Chr. Oxon., **belli GLM** cod. Venetus, qualis genetiuus a Manilii consuetudine abhorret nec bene illis *per*

Italia in summa, quam rerum maxima Roma
inposuit terris caeloque adiungitur ipsa.
hos erit in fines orbis pontusque uocandus,
quem deus in partes et singula diuidit astra

census responderet Tac. hist. III 53 *Gallias Hispaniasque, ualidissimam terrarum partem.* Man. IV 793 *Gallia diues,* Doroth. C.C.A.G. VI p. 94 59 *βαθύπλουτον κλίμα Γάλλων,* Vell. II 39 1 *Galliae . . . plane idem, quod totus terrarum orbis, in aerarium conferunt stipendium.* Caes. b.c. III 73 3 *duas Hispanias bellicosissimorum hominum,* Flor. I 22 38 *bellatricem illam uiris armisque nobilem Hispaniam* **694 italia G, italiam LM summa GM, summam L** ut Statius silu. IV praef. ad fin., alterum Lucretius III 84, Iuuenalis III 79, alii. haec tria, *in summa, in summam, ad summam,* idem sonant, quod quid esset ignorarunt Huetius Pingraeus Breiterus **quam LM, qua G** *rerum maxima* Roma dicitur Verg. Aen. VII 602 sq., Sil. III 584 sq., Claud. I 130, Prud. perist. IX 3, ut de lectione dubitandum non sit neque adscita Gemblacensis scriptura coniciendum *qua rerum examina Roma | inposuit terris* ad exemplar eorum quae uu. 549 sq. et 773–5 habentur. fatendum est tamen solito neglegentius egisse poetam in hac re haud sane diligentem, cum intra eandem periodum eadem uersus sede tam paruo interuallo *maxima* iteraret

695 recte et simpliciter Grattius 323 sq. de Camillis Serranisque *ergo illo ex habitu uirtutisque indole priscae | inposuere orbi Romam caput,* sicut Ouidius fast. VI 360 *Iuppiter, hanc* (Romam) *terris impositurus eras,* Lucanus III 393 sq. *uirum* (Caesarem) *toti properans inponere mundo . . . Fortuna,* X 376 sq. *Hesperii fortuna ducis, quae sustulit illum | inposuitque orbi.* multo minus proprie Manilius locutus est, cum nihilo maiore iure Roma Italiam quam Italia Romam terris imposuisse dicatur. sed hunc aemulatus Valerius Flaccus mala adfectatione actum inuertit I 563–5, ubi Iuppiter *me primum regia mundo | Iapeti post bella trucis Phlegraeque labores | imposuit,* quae uerba Sudhausius et Kramerus re non intellecta corruperunt *caeloque adiungitur ipsa,* Rutil. Nam. I 48–50 *inter sidereos Roma recepta polos, | exaudi, genetrix hominum genetrixque deorum : | non procul a caelo per tua templa sumus.* his autem uerbis enuntiatum relatiuum ita continuatur ut oratio relatiui pronominis obliuiscatur, sicut III 272–4 *oras, | quas rigat . . . Nilus et . . . imitatur sidera mundi,* IV 894 sq. *homines, quibus est et mundus in ipsis | exemplumque dei quisque est,* V 340–3 *Ara . . . , in qua deuoti . . . cecidere gigantes | nec prius armauit . . . dextram | Iuppiter . . . quam constitit . . . sacerdos* **696 hos** corr. man. 1 **G, hoc GLM orbisque** et **uocandusque** ante corr. **M**, unde eliciendum non puto *pontusque orbisque,* etsi *quem* u. 697 ad orbem potius quam ad pontum refertur

pro *uocandus* Dulcinius et Scaliger et post eum omnes paene editores *notandus* supposuerunt, donec illud posse seruari Iacobus, debere Bechertus intellexit. *hos in fines uocandus,* sic finiendus, in quattuor maria et tres tellures redigendus ac sub hac forma contemplandus. **697** pro *et* tacite Bentleius *per* sequentibus Iacobo et Wageningeno, quam coniecturam uereor ut Breiterus satis refutarit hac argumentatione, '*et* ist zu halten', praesertim cum 807 habeatur *sic diuisa manet tellus per sidera cuncta,* II 453 *diuisas hominis per sidera partes.* uerum tamen, etsi alio modo *in partes,* alio *in singula astra* orbis diuidi dicitur, idem sibi permisit Vergilius, ut uariata ui praepositionis haec scriberet Aen. VIII 385 sq., *quae moenia clausis | ferrum acuant portis*

ac sua cuique dedit tutelae regna per orbem
et proprias gentes atque urbes addidit altas,
in quibus adsererent praestantes sidera uires.
ac, uelut humana est signis discripta figura,
et, quamquam communis eat tutela per omne
corpus, et in proprium diuisis artubus exit
(namque Aries capiti, Taurus ceruicibus haeret,
bracchia sub Geminis censentur, pectora Cancro,
te scapulae, Nemeaee, uocant teque ilia, Virgo,
Libra colit clunes et Scorpius inguine regnat,
et femina Arquitenens, genua et Capricornus amauit,
cruraque defendit Iuuenis, uestigia Pisces),
sic alias aliut terras sibi uindicat astrum.

in me excidiumque meorum, id est contra me et ad excidium patrandum. simili in datiuo casu significationis diuersitate Manilius II 538 *manent illis inimica et uicta ferarum* (astra), inimico erga illa animo et ab eis uicta **698 tutelae GL², tutela LM** 699 Ptol. tetr. p. 14ᵘ· *εἰσ δύο τοίνυν τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα μέρη διαιρουμένου τοῦ δι' ἀστρονομίασ προγνωστικοῦ, καὶ πρώτου μὲν ὄντοσ καὶ γενικωτέρου τοῦ καθ' ὅλα ἔθνη καὶ χώρασ καὶ πόλεισ λαμβανομένου, ὃ καλεῖται καθολικόν κτλ.* **700** *adserere uires* exemplo caret, neque enim idem est imperium sibi aut dominationem adserere, ut nihil mirum sit edd. uett. cum cod. Bodl. *efferrent*, Scaligerum *exsererent*, Bentleium denique *exercent* maluisse collato II 454–6 *membra . . . in quis praecipuas toto de corpore uires | exercent* (sidera). sed non magis usitate dicitur 746 *adserit in uires pontum*

701–710 ordo est ' ac, uelut corpus humanum signis discriptum est et eorum tutela, quamquam communis per omne eat, et (hoc est etiam) in proprium exit, sic alias aliud terras sibi uindicat astrum ', per parenthesin interpositis uersibus 704–709 **701 discripta** Buechelerus mus. Rhen. an. 1858 pp. 602 sqq., **descripta libri** *figura*, *δέμασ*, corpus, ut v 555 **702 eat L², et LM, erat G** **703 exit LM** cod. Venetus, **extet G et corr. ex exiit** pro uar. scr. L². *in proprium exit*, in suum quaeque regnum exercetur 704–709 haec ingenii ostentandi causa poeta ex II 456–65 nouata in breuius oratione iterauit

705 *Cancro* dubitari potest utrum datiuus sit, qui casus ponitur II 652 sq. *cognata quadratis | corpora censentur signis*, an mente repetenda sit praepositio, ut III 260 et locis ibi adlatis **706 nemeaee ed.** quaternaria ad III 6 commemorata, **nemeae LM, nemee G** **707 colit GL², colet LM** 711–743 singularum gentium proprietates ex diuisa siderum tutela ortae describuntur, quas Ptolemaeus tetr. II in capite *περὶ τῶν καθ' ὅλα ἔθνη ἰδιωμάτων* plerasque a caeli regionibus repetit, adicit tamen p. 15ᵘ· *καὶ ἐκ τῆσ πρὸσ τοὺσ ἀστέρασ κατὰ* (immo *καὶ*) *τὰ δωδεκατημόρια* (signa) *φυσικῆσ τῶν κατὰ μέροσ λημμάτων συνοικειώσεωσ ἰδιοτρόπουσ ἄν τισ εὕροι φύσεισ παρ' ἑκάστοισ.* non hominum sed soli colores uarios ad siderum in suas cuiusque terras dominationem refert Dionysius 1169–79 *θεοὶ . . . ἔμπεδα πάντα βίῳ διετεκμήραντο | ἄστρα διακρίναντεσ, ἐκληρώσαντο δ' ἑκάστῳ | μοῖραν ἔχειν πόντοιο καὶ ἠπείροιο βαθείησ· | τῷ*

idcirco in uarias leges uariasque figuras
dispositum genus est hominum, proprioque colore
formantur gentes, sociataque iura per artus
materiamque parem priuato foedere signant.
flaua per ingentes surgit Germania partus,
Gallia uicino minus est infecta rubore,
asperior solidos Hispania contrahit artus.

ῥα καὶ ἀλλοίην ῥυσμοῦ φύσιν ἔλλαχ' ἑκάστη· | ἡ μὲν γὰρ λευκή τε καὶ ἀργινόεσσα τέτυκται, | ἡ δὲ κελαινοτέρη, ἡ δ' ἀμφοτέρων λάχε μορφὴν, | ἄλλη δ' Ἀσσυρίησ ἐναλιγκίη ἄνθει μίλτου, | ἄλλαι δ' ἀλλοῖαι **711 uarias leges GL²**, **uaria eleges LM** 713 interpunxit Regiomontanus. *sociata iura per artus*, naturam corporibus humanis communem 715–717 similis locus in Calp. decl. 2 sic distinguendus est: *sua cuique genti etiam facies manet. rutili sunt Germaniae uultus et flaua proceritas; Hispaniae* . . . (interciderunt non nulla): *non eodem omnes colore tinguntur.* sequitur paulo post *illic effusiora corpora, illic collectiora nascuntur* 715 Tac. Germ. 4 2 *habitus . . . corporum . . . idem omnibus, . . . rutilae comae, magna corpora*

716 Gallos dilutiore fuco infecit rubor flauo Germanorum colori uicinus. incerta et utrumque complectenti *ruboris* appellatione, quam in capillo pilisque usurparunt Martialis xii 54 1 *crine ruber* et Catullus 67 46 *rubra supercilia*, colorem significat flauo siue *ξανθῷ* finitimum quem proprio uocabulo Graeci *πυρρόν*, Latini *rutilum* nominabant, C.G.L. iii 253 14 sq. *ξανθόσ flauus, πυρρόσ rutilus.* Gell. ii 26 5 *rufus color* inquit Fauorinus *a rubore quidem appellatus est, sed, cum aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, aliter crocum, aliter aurum, has singulas rufi uarietates Latina oratio singulis propriisque uocabulis non demonstrat omniaque ista significat una ruboris appellatione*; contra Fronto ibid. 8 *flauus . . . et rutilus . . . appellationes sunt rufi coloris.* rutilum flauo quam sit uicinum et quid intersit docet Galenus *περὶ κρίσεων* lib. i, Kuehn. med. Gr. ix pp. 599 sq., *ἐγγυτάτω τὴν φύσιν ἐστὶ τὸ πυρρὸν χρῶμα τῷ ξανθῷ· διαφέρει δ' ἀλλήλων τῷ τὸ μὲν λευκότερον εἶναι, τὸ δὲ στιλπνότερον . . . τὸ πυρρὸν τοῦ ξανθοῦ λευκότερον . . . ἧττον λευκόν ἐστι τὸ ξανθὸν τοῦ πυρροῦ.* hac colorum uicinitate factum est ut Germani et Galli utrique modo flaui modo rutili appellentur atque adeo idem homo simul flauus et rutilus, Luc. x 129–31 *pars tam flauos gerit altera crines | ut nullis Caesar Rheni se dicat in aruis | tam rutilas uidisse comas* (Germanorum), Sil. iv 200–3 *flauam . . . caesariem crinemque . . . auro certantem et rutilum sub uertice nodum* (Galli), Auson. 393 44 sq. (Peip. p. 246) *crinem flauus niueusque lacertos | caesariem rutilam per candida colla refundis*, Q. Seren. 52 *ad rutilam speciem nigros flauescere crines*, Seru. Aen. iv 698 *in Catone legitur de matronarum crinibus 'flauo cinere unctitabant ut rutilae essent'*; quamquam Galenus rectius rutilos Germanos quam flauos uocari contendit *διαιτ. ὑγ.* Kuehn. med. Gr. xv p. 185, ubi postquam *τοὺσ πυρρούσ* et *τοὺσ πλησιάζοντασ αὐτοῖσ κατὰ τὴν χροιὰν οὓσ ξανθοὺσ ὀνομάζουσι* commemorauit, sic pergit *χρώμενοι δὲ ἐνίοτε τοῖσ ὀνόμασιν οὐκ ἀκριβῶσ ἔνιοι τῶν βιβλία γραψάντων . . . ὀνομάζουσι τοὺσ Γερμανοὺσ ξανθοὺσ, καίτοι γε οὐκ ὄντασ ξανθοὺσ, ἐὰν ἀκριβῶσ τισ ἐθέλῃ καλεῖν, ἀλλὰ πυρρούσ.* Ed. Muellerus de Posid. Man. auct. p. 26 attulit Strab. vii p. 290 *Γερμανοὶ . . . μικρὸν ἐξαλλάττοντεσ τοῦ Κελτικοῦ φύλου τῷ τε πλεονασμῷ τῆσ ἀγριότητοσ καὶ*

Martia Romanis urbis pater induit ora
Gradiuumque Venus miscens bene temperat artus,
perque coloratas subtilis Graecia gentes
gymnasium praefert uultu fortisque palaestras,
et Syriam produnt torti per tempora crines.
Aethiopes maculant orbem tenebrisque figurant
perfusas hominum gentes ; minus India tos*tos*

τοῦ μεγέθουσ καὶ τῆσ ξανθότητοσ **718 romanis L** et ex corr. **M, romanus M, romanas G** et man. rec. in **L urbis LM, orbis** L^2, **urbes G.** Bentleius contulit Iuu. II 126–8 *o pater urbis,* | *unde nefas tantum Latiis pastoribus? unde* | *haec tetigit, Gradiue, tuos urtica nepotes?* ceterum utrobique patrem urbis non ut Bentleius Martem sed Romulum intellego, quem ita alii appellarunt, Ouid. fast. III 72 *aeternae . . . pater urbis,* Prop. IV 10 17 *urbis uirtutumque parens,* Liu. I 16 3 *regem parentemque urbis Romanae,* 6 *parens huius urbis* **719 uenus** Bentleius, **genus GLM** cod. Venetus, om. Bodl., *suum* Flor. atque ita edd. uett. et Scaliger, *genus* primus Bechertus. absurde post commemorata Martia Romanis induta ora genus eorum Gradiuum miscere dicitur, quae mixtura nulla est, cum Marte Martis. hoc cum sensisset Bentleius et miscendi temperandique uerba alterius Romanorum originis mentionem flagitare, Aeneadum genetricem in antiquum contubernium reduxit conlato Mart. V 7 6 *sumus Martis turba, sed et Veneris,* cui loco adicio Rutil. Nam. I 67–70 *auctores generis Venerem Martemque fatemur,* | *Aeneadum matrem Romulidumque patrem :* | *mitigat armatos uictrix clementia uires,* | *conuenit in mores numen utrumque tuos.* raro et lexicis ignoto uerbi usu *miscere* Gradiuum dicitur quae se ei admiscet : ita Ouidius trist. IV 10 93 sq. *iam mihi canities . . . uenerat antiquas miscueratque comas* et Columella X 261 sq. *rosa praestat honores* | *caelitibus templisque Sabaeum miscet odorem,* quem uersum iniuria temptaui in Classical Review an. 1906 p. 40 **720 721** Quint. inst. VIII prooem. 19 *corpora . . . exercitatione firmata ex isdem his speciem accipiunt, ex quibus uires, namque et colorata et adstricta et lacertis expressa sunt* **721 uultu fortes** GL^2, **uultus ortis** (**ortus M** ante corr.) **LM** **722 et syriam GL, cisyram M,** idem 750 *e sirae* pro *et syriae. Syriam produnt torti crines,* moret. 32 sq. *Afra genus, tota patriam testante figura,* | *torta comam labroque tumens et fusca colore,* quibus locis haud scio an tertius accedere debeat Prop. II 25 43 sq., quos uersus in Journal of Philology uol. XXI pp. 153 sq. sic constitui, *uidistis patriam* (*quandam* FDV, *quadam* N) *Argiuas* (*Argiua* libri) *prodente* (FDV, *prodire* N) *figura,* | *uidistis nostras : utraque forma rapit* **723 orbem** codd. Flor. et Bodl., **urbem GLM,** hoc est Ellisio interprete Romam : ea scilicet Aethiopum sedes erat

figurant ut V 422 (delphinus) *sinibus uires sumit fluctumque figurat,* id est repraesentat. Aethiopes imaginem exprimunt gentium non solis luce sed noctis caligine perfusarum. Val. Max. VIII 11 ext. 1 *obscurato repente sole inusitatis perfusae tenebris Athenae,* Petr. ap. Ter. Maur. 2495 sq. *tinctus colore noctis* | *manu puer loquaci,* Appul. flor. 6 *Indis . . . sitis ad nascentem diem tamen in corpore color noctis est,* Gell. XIX 7 6 (Laeuius) *appellauit . . . Memnonem nocticolorem,* Isid. orig. XIX 23 7 *Mauros habet taetra nox corporum*

724 tostos *, tostis GLM cod. Venetus, *tostas* codd. Flor. et Bodl. et editores

progenerat mediumque facit moderata tenorem ;
iam propior tellusque natans Aegyptia Nilo
lenius inriguis infuscat corpora campis.

plerique, quod nec per se bonum est, cum *gentes* modo commemoratae imaginariae sint, non Aethiopicae, et minus facili fit mutatione. nempe semel scripta quam bis scriptam oportuit syllaba restabat *tos*, quod cum aliquo modo supplendum esset, ablatiuum subiecit illud *minus*. inepte Ellisius *tosti*, quasi Indos Aethiopibus pauciores esse poeta dicat. sed paene irascor mihi qui traditam lectionem non feram, tam facilem illam et expeditam ut non minus tres interpretationes longe inter se diuersas recipiat, ex quibus optionem facio lectori eam quae maxime placeat eligendi. igitur Scaliger 'India progenerat homines non tostos, ut Aethiopas, sed minus tostis', Iacobus 'India tostis moderata tenorem facit', Breiterus 'progenerat India (gentes) minus tostis (hominibus)'. ceterum uide Strab. II p. 103 *τοὺσ Ἰνδοὺσ τῶν Αἰθιόπων διαφέρειν τῶν ἐν Λιβύῃ, εὐερνεστέρουσ γὰρ εἶναι καὶ ἧττον ἕψεσθαι τῇ ξηρασίᾳ τοῦ περιέχοντοσ*, Plin. n.h. VI 70 *a Gange uersa ad meridiem plaga tinguntur sole populi, iam quidem infecti, nondum tamen Aethiopum modo exusti* 725 *medium*, opinor, inter Aethiopas et, qui nondum commemorati sunt, Aegyptios ; neque enim inter Aethiopas Romanosque colore medius erat *Mauro obscurior Indus* quem dicit Iuuenalis XI 125. magis miror *moderatam* appellari talium hominum altricem terram, quod epitheton multo melius Aegypto conuenit non iam torrenti corpora sed tantummodo infuscanti **726 propior GL², propor L, proprior M**

que particulam qui semel aut iterum, ut ad I 11 adnotaui, secundo loco posuit poeta ut hoc uersu et I 847 ad tertium reiecerit non est ueri simile, meliusque Iacobus hunc ordinem esse ait, *iam propior natansque Nilo*, *ἀπὸ κοινοῦ* collocato telluris nomine. hoc ex raro illius figurae genere est, quo substantiuum ad duo adiectiua pertinens secundo demum adiungitur eique praemittitur, ut Hor. serm. I 6 101 sq. *ducendus et unus* | *et comes alter* (si tamen substantiuum est *comes*), Lucr. II 860 *fragosa putri, caua corpore raro*, Ouid. met. I 98 *non tuba derecti, non aeris cornua flexi*, III 218 *et niueis Leucon et uillis Asbolus atris*, Stat. Theb. IX 324 *nunc hoc nunc margine ab illo* ; paulo frequentius duorum genetiuorum medium nomen ponitur, uelut Ouid. her. II 70 *tauri mixtaque forma uiri*, Prop. II 26 23 *si Cambysae redeant et flumina Croesi*, Luc. III 274 sq. *Asiaeque et terminus idem* | *Europae*, Val. Fl. I 103 *quibus aruorum studiumque insontis aratri*, Colum. X 155 *Phrixi nec portitor Helles*. Manilius II 325 sq. *sin summa prioris* | *et pars confertur subiuncti prima* et IV 224 *nunc hominum, nunc bella gerunt uiolenta ferarum*, sed ita ut uerbum quoque *ἀπὸ κοινοῦ* posuerit **727 lenius codd. Flor. et Bodl., linius GL, imnis M irriguis GL², irriginis L, uirginis M** Achilles Tatius III 9 de latronibus Aegyptiis *μέλανεσ . . . τὴν χροιάν, οὐ κατὰ τὴν τῶν Ἰνδῶν τὴν ἄκρατον, ἀλλ' οἷοσ ἂν γένοιτο νόθοσ Αἰθίοψ* ne nunc quidem abicio quam anno 1903 proposui coniecturam, hos uersus sic a poeta profectos esse :

minus India tostos
725 progenerat ; | tellusque natans Aegyptia Nilo 726
727 lenius inriguis infuscat corpora campis 727
726 iam propior | mediumque facit moderata tenorem. 725

ita *medium* non secus ac *propior* ad Romanos spectat et aptum fit *moderata*. librario a priore *que* ad alterum delapso totus uersus 727 cum duobus dimidiis omitti potuerunt et in marginibus membratim adscripti confuso uerborum

Phoebus harenosis Afrorum puluere terris
exsiccat populos, et Mauritania nomen
oris habet titulumque suo fert ipsa colore.
adde sonos totidem uocum, totidem insere linguas
et mores pro sorte pares ritusque locorum ;
adde genus proprium simili sub semine frugum
et Cererem uaria redeuntem messe per urbes
nec paribus siliquas referentem uiribus omnis,
nec te, Bacche, pari donantem munere terras
atque alias aliis fundentem collibus uuas,

ordine in textum reponi **728 phoebus** Bentleius, **poenus LM, paenus G** : Verg. Aen. VII 773 pro *Phoebigenam* maior pars codicum *Poenigenam*. Phoebus Afrorum populos puluere exsiccat in harenosis terris **729 mauretanea LM, mauritanea GL²** Isid. orig. XIV 5 10 *Mauretania uocata a colore populorum, Graeci enim nigrum μαῦρον uocant* **731 732** om. **GL** cod. Venetus propter duplex *adde* **731** *totidem* quot gentes sunt. Vitr. VI 1 5 *sonus uocis in generibus gentium dispares et uarias habet qualitates* **732** recte Breiterus *pro sorte locorum* coniunxit. *mores ritusque pro sorte locorum pares*, conuenientes locis quae singulae gentes sortitae sunt. Ter. Maur. 301 *pro statu rerum domare lineam fandi parem* ; uide quae ad II 938 adnotaui. Ptol. tetr. p. 15ᵘ· *ἱππικοί τινεσ μᾶλλον διὰ τὸ τῆσ χώρασ πεδινὸν, καὶ ναυτικοὶ διὰ τὴν τῆσ θαλάττησ ἐγγύτητα, καὶ ἥμεροι διὰ τὴν τῆσ χώρασ εὐθηνίαν* **733–740** Ed. Muellerus de Posid. Man. auct. p. 29 contulit Liu. XXXVIII 17 10 *in frugibus pecudibusque non tantum semina ad seruandam indolem ualent quantum terrae proprietas caelique, sub quo aluntur, mutat* et Vitr. VIII 3 12 sq. *haec . . . a terrae proprietate perficiuntur, uti etiam in fructibus uidetur. si enim radices arborum aut uitium aut reliquorum seminum non ex terrae proprietatibus sucum capiendo ederent fructus, uno genere essent in omnibus locis et regionibus omnium sapores. sed animaduertimus . . . locis pluribus innumerabili multitudine genera uini uirtutesque procreari . . . quod si terra generibus umorum non esset dissimilis et disparata, non tantum in Syria et Arabia in harundinibus et iuncis herbisque omnibus essent odores . . . sed in omni terra regionibus eodem genere omnia procrearentur . . . . etiam in pecoribus et armentis haec non ita similiter efficerentur nisi* etc. **733** *simili sub semine*, quamuis earum semen simile sit, I 147 sq. *facies quacumque tamen sub origine rerum | conuenit* **734** *Cererem* latiore quam solet significatione positum esse ostendit *siliquas*. ne *urbes* quidem, quod a superioribus cum cod. Bodl. in *orbem* mutatum Bentleius reuocauit, magis restricte accipiendum est quam V 200 sq. *catulos nutrire sagacis | et genus a proauis, mores numerare per urbes*, ubi significantur canes a regionibus appellati Lacones, Molossi, Vmbri, Hyrcani. similiter Graecos poetas locutos esse adnotat Strabo VIII p. 356 *τινὲσ δὲ . . . φασὶν . . . Στησίχορον . . . καλεῖν πόλιν τὴν χώραν Πῖσαν λεγομένην, ὡσ ὁ ποιητὴσ τὴν Λέσβον Μάκαροσ πόλιν.* Εὐριπίδησ δ' ἐν Ἴωνι 'Εὔβοι' Ἀθήναισ ἐστί τισ γείτων πόλισ' καὶ ἐν Ῥαδαμάνθυι 'οἳ γῆν ἔχουσ' Εὐβοΐδα, πρόσχωρον πόλιν', Σοφοκλῆσ δ' ἐν Μυσοῖσ ''Ασία μὲν ἡ σύμπασα κλῄζεται, ξένε, | πόλισ δὲ Μυσῶν Μυσία προσήγοροσ' **736** *nec te . . . pari donantem munere*, et te munere non pari

cinnama nec totis passim nascentia campis ;
diuersas pecudum facies propriasque ferarum
et duplici clausos elephantas carcere terrae.
quot partes orbis, totidem sub partibus orbes,
ut certis discripta nitent regionibus astra
perfunduntque suo subiectas aere gentes.
Laniger in medio sortitus sidera mundo,

donantem, uide ad II 41 adnotata 738 *cinnama nec totis*, et cinnama non totis. contraria atque in u. 736 ratione coniunctio non suo loco sed iuxta eam uocem ponitur ad quam pertinet negatio, ut Luc. VIII 303 *spicula nec solo spargunt fidentia ferro*, Val. Fl. VIII 225 *incipit Idaliae numen nec spernere diuae* (et incipit non spernere) 739 *diuersas* pro locorum diuersitate, singulis locis *proprias* 740 clausos codd. Flor. et Bodl., causas GLM elephantas M, elephantum GL Isid. orig. XII 2 16 *apud solam Africam et Indiam elephanti prius nascebantur, nunc sola eos India gignit*, Arist. de cael. II p. 298ᵃ 9–15 *διὸ τοὺσ ὑπολαμβάνοντασ συνάπτειν τὸν περὶ τὰσ Ἡρακλείουσ στήλασ τόπον τῷ περὶ τὴν Ἰνδικὴν . . . μὴ λίαν ὑπολαμβάνειν ἄπιστα δοκεῖν· λέγουσι δὲ τεκμαιρόμενοι καὶ τοῖσ ἐλέφασιν, ὅτι περὶ ἀμφοτέρουσ τοὺσ τόπουσ τοὺσ ἐσχατεύοντασ τὸ γένοσ αὐτῶν ἐστιν, ὡσ τῶν ἐσχάτων διὰ τὸ συνάπτειν ἀλλήλοισ τοῦτο πεπονθότων* 741 *sub partibus*, sub partium nomine et specie, quem praepositionis usum exemplis illustraui lib. I praef. p. lxxi. nulla pars orbis est quin tam sua sit et a reliquis diuersa ut sola per se pro toto aliquo terrarum orbe haberi mereatur 742 ut Bentleius, et libri. astra certis regionibus discripta esse non his demum uersibus sed iam 696–710 edocti sumus : illud nunc dicitur, ex astrorum discriptione duci quae modo commemoratae sunt regionum proprietates. Ptol. tetr. p. 15 *τὰσ καθ' ὅλα ἔθνη θεωρουμένασ ὡσ ἐπίπαν σωματικάσ τε καὶ ἠθικὰσ ἰδιοτροπίασ, οὐκ ἀλλοτρίασ τυγχανούσασ τῆσ τῶν συνῳκειωμένων ἀστέρων τε καὶ δωδεκατημορίων* (signorum) *φυσικῆσ περιστάσεωσ* discripta LM, descripta GL²
regionibus Scaliger, recionibus M Scaligero ignotus, rationibus GL. ' error a ueteri scriptura *recionibus* ' Scaliger ; at Stoeberus ' librorum scriptura . . . *rationibus*, non autem *recionibus*, quem errorem Scaliger finxit emendandi causa ' 743 aere Bentleius, aequore GLM, aethere cod. Flor., quod in *aequore* abiit II 447 et passim. minus saepe *aer* et *aequor* in codicibus permutantur, ut Ouid. ex Pont. III 2 63, trist. II 149, I 8 35 *cunctane in aequoreos abierunt irrita uentos*, ubi cum requiratur commune uentorum epitheton *aerios* conieci in Journal of Philology uol. XXV p. 245, sicut Catull. 64 142 habetur *aerii . . . uenti* ; sed rectius aere gentes quam aethere perfundi dicuntur, et astrorum aera Manilius commemorauit II 356 sq. *propius terras accedit uisus eorum | aeraque infectum nostras demittit ad auras*, etiam IV 483 et 499 744–817 de loco qui uarie apud Graecos perhibetur, *αἱ χῶραι συνοικειούμεναι τοῖσ ιβ' ζῳδίοισ* (Ludw. Maxim. p. 112), *αἱ συνοικειώσεισ τῶν δωδεκατημορίων πρὸσ τὰ κατὰ μέροσ ἔθνη* (Ptol. tetr. p. 19), *περὶ κλιμάτων τῶν ἀνακειμένων ἑνὶ ἑκάστῳ ζῳδίῳ* (C.C.A.G. V iii p. 131) *ποῖά τινα τῶν ἐπὶ γῆσ κλιμάτων ὑπὸ ποίῳ ζῳδίῳ τέτακται τελεῖν* (Lyd. ostent. p. 158), disserui in praefatione 744 sortitus Scaliger, sortitur libri
post hunc uersum talis fere inserendus est, *qua tenet obliquo currentem limite Phoebum* uel *lance ubi sol aequa pensat noctemque diemque*, ut sit quo

lance ubi sol aequa pensat noctemque diemque
Cancrum inter gelidumque *Caprum* per tempora ueris.
adserit in uires pontum quem uicerat ipse,
uirgine delapsa cum fratrem ad litora uexit
et minui defleuit onus dorsumque leuari.
illum etiam uenerata colit uicina Propontis
et Syriae gentes et laxo Persis amictu
uestibus ipsa suis haerens Nilusque tumescens

referantur illa *per tempora ueris*, neque enim uere tantum Aries sed toto anno medium mundum, hoc est aequatorem, obtinet. quamquam fortasse uersu 745 medio exciderunt quae desunt. I 575–8 (circulus aequinoctialis) *in media mundi regione locatus . . . qua lumine Phoebus | conponit paribus numeris noctemque diemque | ueris et autumni currens per tempora mixta, | cum medium aequali distinguit limite caelum*, III 646 sq. *Aries Phoebum repetentem sidera Cancri | inter principium reditus finemque coercet* 745 caprum addidit Bentleius, quod per ♑ notam scriptum fuerit in uersu longiore. *Capro* pro Capricorno positum est II 179, ubi plura exempla attuli quae in thes. ling. Lat. desiderantur. Nonn. Dion. II 658 et XXXVIII 285 *Καρκίνον ἀντικέλευθον ἀθαλπέοσ Αἰγοκερῆοσ* ueris Voss. 18 et Bentlei δ, uerxis **GLM**, hoc est *ue^{r}xis*, ut Liu. XXVI 20 11 *maxritimo* pro *maritimo*, Val. Fl. IV 362 *caraxe* pro *carae*, Man. V 218 *proximas* (*pximas*) pro *primas*; quamquam Postgatius silu. Man. p. 58 in *x* littera Capricorni notam huc traiectam agnoscit **746 adserit M, arserit GL.** *adserit in uires* non minus singulare est quam quod uersu 700 habetur *pontum* eum *quem uicerat*, Hellespontum **ipse L^{2}M, ipsa GL** cod. Venetus

748 minui GL^{2}, minuti LM **750 et siriae L^{2}, et sirae G, e sirae LM.** Ptol. tetr. ed. 1553 p. 73 (desunt haec in ed. 1535) *Κριῷ . . . Κοίλη Συρία, Παλαιστίνη, Ἰδουμαία, Ἰουδαία*, Vett. Val. p. 6 14–6 *Κριῷ . . . ἀριστερὰ Συρία Κοίλη καὶ οἱ συνεχεῖσ τόποι*, Hipparch. ap. Heph. Theb. I 1 p. 47 23 sq. *κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ κοιλίαν . . . Συρία* (nisi forte *Σουσία* scribendum est ut Val. p. 6 18) **gentes M, gentis GL** *Persis*. Paul. Alex. B 2 *προσπαθεῖ . . . ὁ μὲν Κριὸσ τῇ Περσίδι*, Vett. Val. l.l. *Κριῷ . . . δεξιὰ Περσίσ*, Hipparch. ap. Heph. l.l. *κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ κοιλίαν Περσίσ*. Persida dicit quae proprie ita appellatur terram circa Persepolin et Pasargadas iacentem, Susa enim Piscibus subiecta sunt u. 804

'ob lanificium, quia illi genti longae uestes' Scaliger. *laxo amictu* significatur *κάνδυσ* uel sarabarae. Ptol. tetr. p. 17$^{u.}$ *οἱ ἐνταῦθα (ἐν τῇ Περσικῇ) στολαῖσ μὲν ἀνθηραῖσ χρῶνται, κατακαλύπτοντεσ ἑαυτοὺσ ὅλουσ πλὴν τοῦ στήθουσ*, Xen. Cyr. VIII 1 40, Amm. Marc. XXIII 6 84, Isid. orig. XIX 23 1 sq., Luc. VIII 367 sq. *illic* (apud orientem) *et laxas uestes et fluxa uirorum | uelamenta uides*, Iust. XLI 1 4 *uestis . . . Medis perlucida ac fluida*, Appul. flor. 6 *fluxos uestium Arsacidas*, Priap. 46 5 *Medis laxior Indicisue bracis* 751 *haerens*, praepedita, ut Luc. IX 486 sq. *uix tollere miles | membra ualet multo congestu pulueris haerens*. dico propter Pingraeum et Breiterum, qui quos Manilius laxo amictu usos tradit artis uestimentis constrictos fingunt. Herodianus hist. IV 11 6 de Parthis *τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθοσ ἐκόπτετο τῶν βαρβάρων οὔτε τοὺσ ἵππουσ ἐχόντων . . . οὔτε δρόμῳ χρήσασθαι δυναμένων πρὸσ φυγὴν, ἐμποδιζούσησ αὐτοὺσ τῆσ περὶ τοῖσ ποσὶ χαύνου ἐσθῆτοσ*, 15 3 *πρόσ τε τὸ φυγεῖν ἢ διῶξαι, εἰ δέοι, ὑπὸ τῆσ περὶ τοῖσ σκέλεσιν ἐσθῆτοσ χαύνωσ παρηωρημένησ ἐμποδίζονται* **tumescens L^{2}M, tumescent GL**

in Cancrum et tellus Aegypti iussa natare.
Taurus habet Scythiae montis Asiamque potentem
et molles Arabas, siluarum ditia regna.
Euxinus Scythicos pontus sinuatus in arcus
sub Geminis te, Phoebe, colit; uos Thracia, fratres,

752 *in Cancrum*, aduersus Cancri ardorem solstitialem. III 634–6 *Nilusque tumescit in arua.* | *hic rerum status est, Cancri cum sidere Phoebus* | *solstitium facit*, Luc. X 229–35 *nec tumet hibernus, cum longe sole remoto* | *officiis caret unda suis: dare iussus iniquo* | *temperiem caelo mediis aestatibus exit* | *sub torrente plaga, neu terras dissipet ignis* | *Nilus adest mundo contraque incensa Leonis* | *ora tumet Cancroque suam torrente Suenen* | *inploratus adest*, Plin. n.h. V 57 *incipit crescere* (Nilus) *luna noua, quaecumque post solstitium est, sensim modiceque Cancrum sole transeunte, abundantissime autem Leonem.* aliter dicitur Lucr. VI 712 *Nilus in aestatem crescit*, hoc est quotiens aestas redit; plane autem diuersum est Luc. X 287 sq. *medio consurgis ab axe* | *ausus in ardentem ripas attollere Cancrum* de fonte Nili in zonam torridam erumpente *Aegypti.* Vett. Val. p. 6 19 *Κριῷ . . . ὀπίσθια Αἴγυπτοσ.* Dorotheo auctore ap. Heph. I 1 p. 47 Arieti subiecta est *Ἀρραβίη γείτων χθονὸσ Αἰγύπτοιο*, id est *Ἀραβία ἡ πρὸσ Αἴγυπτον*, Aegypti regio quae inter Nilum et sinum Arabicum iacet, sed ibid. p. 49 *εὐβώλοιο καλὸν πέδον Αἰγύπτοιο* Tauro 753 *Scythiae.* Tauri *τὰ πρὸσ τῷ Ἡνιόχῳ δεξιὰ Σκυθία* Valens ap. Ludw. Maxim. p. 114 1 et *τινέσ* ap. Heph. I 1 p. 49 16 *Asiam.* Ptol. tetr. p. 17 *οἱ περὶ . . . τὰ παράλια τῆσ Μικρᾶσ Ἀσίασ . . . τῷ Ταύρῳ . . . συνοικειοῦνται* 754 *Arabas.* Doroth. ap. Heph. I 1 p. 49 *θηρὶ* (*Ταύρῳ*) *. . . ὑπέστρωται . . . Ἀρραβίη*, Vett. Val. p. 7 20 sq. *τὰ ἀριστερὰ Ἀραβία καὶ οἱ πέριξ τόποι* Verg. georg. II 136 *Medorum siluae ditissima terra* (*regna* M ex corr.), quae uerba Manilium eodem quo Reiskius modo accepisse apparet

755 euxinus GL^{2}, euxinius L. enxinius ut uidetur M. Heph. Theb. I 1 p. 51 1 *τοῦ νοτίου* (*Διδύμων*) *ὑπὸ τὸν γλουτὸν Πόντοσ*, C.C.A.G. VIII iii p. 190 3 sq. *ὑποτέτακται αὐτῷ* (*τῷ ζῳδίῳ*) *Πόντου μέροσ ἐν τοῖσ δεξιοῖσ, ἀριστεροῖσ ἡ Ἰνδική*

Scythicos sinuatus in arcus. Val. Fl. IV 727 sq. (Pontus) *Scythicum specie sinuatus in arcum*, Ouid. met. XIV 51 *gurges curuos sinuatus in arcus*, Verg. Aen. III 533 *portus . . . curuatus in arcum*, ubi Seruius *in arcus similitudinem . . . sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem, 'speciem efficit Scythici arcus'* (frag. hist. III 63 Maurenbr.). comparationem uulgo frequentatam, uelut Mel. I 102, Plin. n.h. IV 76 et 86, Dion. perieg. 156–62, anon. compend. geogr. Gr. min. Muell. II p. 509, Amm. Marc. XXII 8 10 et 20 et 37, diligenter explicat Strabo II p. 125 **756 colit GL^{2}, colet LM** cod. Venetus, ut 707 Geminos colendo Pontus Phoebum colit, quem Geminorum tutelam esse eique signo adiectum numen didicimus II 433–47, ubi 439 sq. *tuetur* | *formosos Phoebus Geminos.* deus arquitenens in causa esse fingitur cur arcuatae formae mare Geminis adsignetur, quemadmodum Capricorni artes a tutela sua Vesta repetuntur IV 243 sq. *Vesta tuos, Capricorne, fouet penetralibus ignes:* | *hinc artes studiumque trahis.* *sub* praepositionis usum similem habent Ouid. trist. I 7 17 sq. *cremasse suum fertur sub stipite natum* | *Thestias* et Manilii loci lib. I p. lxxi collati. Scaliger quidem et Huetius, quibus ceteri assentiri uidentur, alterum Geminorum Phoebum interpretantur, quos Varro r.r. II 1 7 aliique a Thielio antik. Himmelsbild. p. 68, I. Moellero stud. Man. p. 18, Bollio sphaer.

ultimus et sola uos tr*an*ans colit Indica Ganges.
ardent Aethiopes Cancro, cui plurimus ignis :
hoc color ipse docet. Phrygia, Nemeaee, potiris

pp. 122–8 commemorati Apollinem et Herculem esse uolebant ; hunc autem *fratris* nomine significari putant, cui Ganges subiectus sit. uerum neque eiusdem erat poetae Apollinem et praeficere Geminis et alterum ex eis facere, neque Manilius Hipparchi et Aegyptiorum exemplo signa κατὰ μέροσ diuisa terrae regionibus attribuit, ne Pisces quidem pariter geminos et longius inter se distantes **uos thracia *, thracia** (*post Thracia fratrem*) iam Heringa obs. crit. p. 75, **bost hrachia M, post brachia GL** **fratres *, fratris libri**

Vett. Val. p. 8 19–21 ἔστι δὲ Διδύμοισ ὑποτεταγμένα κλίματα τάδε· . . . στῆθοσ . . . Θρᾴκη, Heph. Theb. I 1 p. 50 30 sq. τῷ μὲν βορείῳ Διδύμων ὑπόκειται . . . παρὰ τὴν χεῖρα Θρᾴκη. de Thraciae nomine dixi ad I 769. neuter Geminorum post alterius bracchia positus est, *his* enim *coniuncta manent alterno bracchia nexu* II 164 ; neque magis aut Pontus aut Ganges **757 sola uos tranans colit indica ganges * (= solduos trans colit indica cancer), solidos ganges et transcolit india cancer libri.** *et* numerorum causa insertum est, quos rursus pessumdedit medio uersui illatum quod recte margini adscriptum erat *ganges*. nare amnis dicitur Hor. carm. III 17 7 sq. *innantem Maricae | litoribus . . . Lirim* ; fortasse tanti est adicere Cic. pro Balb. 13 *sola terrarum ultimarum* et Ouid. met. IV 21 *decolor extremo qua tinguitur India Gange.* priorum mutationes referre non sustineo, adeo omnes aut uiolentae aut peruersae sunt, uelut quod Regiomontano auctore multi dederunt *colit India Cancrum* de insequenti uersu securi : illud non debeo reticere, iam Rossbergium Fleck. annal. uol. 139 p. 712 in illo *cancer* aliquem eius quod est *Ganges* casum agnouisse, quamuis absurde ipse scripserit *colit India Gangen*, proinde quasi Ganges sidus sit inter Geminos Cancrumque collocatum Vett. Val. p. 8 19 sq. Διδύμοισ ὑποτεταγμένα κλίματα. . . ἐμπρόσθια Ἰνδικὴ καὶ οἱ συνεχεῖσ τόποι, Heph. Theb. I 1 p. 51 1 sq. τοῦ νοτίου (Διδύμων) . . . κατὰ τὴν κορυφὴν Ἰνδική, C.C.A.G. VIII iii p. 190 3 sq. ὑποτέτακται . . . ἀριστεροῖσ ἡ Ἰνδική **758** Dorotheus ap. Heph. I 1 p. 52 12 τῷ δ' ὑπὸ . . . Αἰθιόπων κλίμα κεῖται, Vett. Val. p. 9 7 sq. ἔστι τῷ Καρκίνῳ ὑποτεταγμένα . . . ὀπίσθια Αἰθιοπία

nihil ad Aethiopas pertinere quod sole Cancrum tenente nostris regionibus aestas sit recte adnotauit Fayus **759 nemeaee** ed. quaternaria, **nemeae L, nemee GM** *Phrygia*. Doroth. ap. Heph. I 1 p. 54 5 τῷ δ' ὑπόκειται . . . Φρυγίη, Vett. Val. p. 10 8 ἐν τοῖσ μέσοισ Φρυγία, Heph. p. 54 9 πρὸσ τῇ οὐρᾷ Φρυγία **potiris L², potiri GLM.** Seruius Aen. III 56 *hoc uerbum de his est quae permiscent coniugationes ; cum enim sit tertiae coniugationis, infinitum modum a quarta facit, ut 'potiri' ; unde plerique decipiuntur, ut 'potiris' dicant.* contra Phocas G.L.K. V p. 438 *sunt quaedam deponentia incertae coniugationis, haec sola, 'orior' 'potior'. nam in secunda persona numeri singularis tertiae productae sunt, hoc est quartae coniugationis, et in praesenti tempore infiniti modi ; 'oriris' enim et 'potiris' et item 'oriri' et 'potiri' dicimus, reliqua ad exemplum tertiae correptae declinantur,* quocum de *potiris* forma faciunt Probus ibid. IV p. 182 et Priscianus II p. 84. eam exhibent Symmachi codices ep. I 18 *potiris merito summa iudicia*, tertiae coniugationis figura nusquam reperitur ; et facile intellegitur quare, cum *oreris* dicerent (quod Ouid. met. x 166 metro comprobatur, repudiatur *oriris* Varr. ap. Non. p. 351), *poteris* tamen a potiendo flectere noluerint. Breiterus et hic *potiri* et uersu insequenti cum Iacobo interpretatus *ferocis* retinuit, ut ordo esset *ferocis potiri Phrygia*

Idaeae matris famulus regnoque feroci
Cappadocum Armeniaeque iugis ; Bithynia diues
te colit et Macetum tellus, quae uicerat orbem.
Virgine sub casta felix terraque marique
est Rhodos, hospitium recturi principis orbem,
tumque domus uere Solis, cui tota sacrata est,
cum caperet lumen magni sub Caesare mundi ;

regnoque ; sed neque ferociendi uerbum neque inde suspensus infinitiuus satis caute Manilio adscribitur 760 *Idaeae matris famulos* Ciceronis uerba sunt de legg. II 22 ; *famulus Dianae* sus Calydonius dicitur Ouid. met. VIII 272

regnoque feroci Bentleius, **regnique ferocis** (**GL**[2], **feroces LM**) libri propter *matris* genetiuum. non bene coniungerentur *potiris iugis regni ferocis Cappadocum,* minime autem genetiuus inter *Phrygia* et *iugis* medius ad potiendi uerbum referri potest 761 *Bithynia.* Vett. Val. p. 10 5 ἐμπρόσθια Βιθυνία

762 *Macetum.* Vett. Val. ibid. δεξιὰ Μακεδονία, Heph. I 1 p. 54 8 ὑπὸ τὴν κοιλίαν Μακεδονία 763–768 in terris Virgini adsignandis minus poeta quam solet cum ceteris discrepat. Doroth. C.C.A.G VI p. 94 50–3 et ap. Heph. p. 55 17–20 τῇ δ' ὑπὸ πᾶσα Ῥόδοσ καὶ Κυκλάδεσ ἄμμιγα νῆσοι | καὶ δρύεσ Ὠγύγιαι ἃσ Ἀρκάδεσ ἄνδρεσ ἔδεσκον | καὶ βαθυδινήεισ τε μέγασ ῥόοσ Ὠκεανοῖο | καὶ κλίμ' Ἀχαιικὸν ἔσχε Λακωνίδοσ ἠδὲ Λακώνων, Paul. Alex. A 3 κεῖται δὲ κλίματι τῆσ Ἑλλάδοσ καὶ Ἰωνίασ, Ptol. tetr. p. 73 (ed. 1553) Παρθένῳ . . . Ἑλλάσ, Ἀχαΐα, Heph. I 1 p. 55 21–5 κατὰ μὲν τὸν νῶτον Ἰωνία, κατὰ δὲ τὰ μέσα ἐξ ἀριστερῶν Ῥόδοσ, Πελοπόννησοσ, κατὰ δὲ τὸ σύρμα ἐξ ἀριστερῶν Ἀρκαδία . . . , κατὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα Δωρίσ. apud Valentem terrae Virgini Librae Scorpio Sagittario tributae desiderantur 763 **mari GL**[2], **maioris LM** 764 **recturi GL**[2], **recturae L, rectuare M.** *recturi,* qui recturus erat, regente enim orbem Tiberio haec scripta esse mox apparebit. eum Ζῆνα τὸν ἐσσόμενον appellauit Apollonides in epigrammate a Scaligero adlato anth. Pal. IX 287 de aquila Rhodi uisa Ἠελίου νῆσον ὅτ' εἶχε Νέρων 765 **tum** Bentleius, **tu** libri, quo seruato scribebant *es* (**L**[2]) *Rhodos . . . sacrata es* (cod. Cusanus) . . . *caperes* (Dulcinius) Antiphilus anth. Pal. IX 178 1–4 ὡσ πάροσ Ἀελίου, νῦν Καίσαροσ ἁ Ῥόδοσ εἰμὶ | νᾶσοσ, ἴσον δ' αὐχῶ φέγγοσ ἀπ' ἀμφοτέρων· | ἤδη σβεννυμέναν με νέα κατεφώτισεν ἀκτίσ, | Ἅλιε, καὶ παρὰ σὸν φέγγοσ ἔλαμψε Νέρων. cum sole comparantur homines Cic. n.d. II 14 *sole geminato, quod . . . Tuditano et Aquilio consulibus euenerat, quo quidem anno P. Africanus sol alter extinctus est,* Hor. serm. I 7 24 *solem Asiae Brutum appellat,* Boeckh. C.I.G. 2592 (Kaib. epigr. 906) 6 γαίησ Ἰλλυρίδοσ δεύτερον ἠέλιον, Athen. VI p. 253 E (carm. pop. 46 11 sq. Bergk. lyr. Gr. III p. 675) οἱ φίλοι μὲν ἀστέρεσ | ἥλιοσ δ' ἐκεῖνοσ, buc. Einsidl. I 27, Mart. IX 20 5 sq., quem locum explicaui in Classical Quarterly an. 1919 p. 75

766 **caperet M, caperent GL** *sub Caesare,* sub eius persona qui nunc Caesar est et princeps. praepositio qua ui usurpata esset intellexit Fayus in reliquis falsus. aliter uerba accipi non posse frustraque plerosque *sub Caesare* interpretatos esse *Augusto secundum,* ut multo Lunae Tiberius quam Solis similior euaderet, disputaui lib. I praef. p. lxxi ; nam eos qui *magni sub Caesare* coniungunt mundumque nisi imperante Augusto magnum non fuisse uolunt omitto. sequitur ut mortuo Augusto et

Ioniae quoque sunt urbes et Dorica rura,
Arcades antiqui celebrataque Caria fama.
quod potius colat Italiam, si selig*at*, astrum
quam quod cuncta regit, quod rerum pondera nouit,
designat summas et iniquum separat aequo,
tempora quo pendent, coeunt quo noxque diesque ?
Hesperiam sua Libra tenet, qua condita Roma

Tiberio principe Manilius hunc quartum librum scripserit ; quod insuper confirmabit uersus 776 **767 quoque M, quaeque GL** *Ioniae* producta quae corripi, correpta quae produci debebat syllaba pro Ἰωνίασ positum editores non aduertit, nedum linguae Latinae lexicographos, qui duo uocabula et sono et significatione diuersa Ἰωνία et Ἰόνιοσ in unum confundunt specie oculis obiecta decepti, sicut deceptum fuisse apparet Manilium. neque enim ita eum crimine leuari posse puto ut Ἰόνιαι πόλεισ intellegantur Apollonia Corcyra Ambracia Naupactus, cum Ionas significatos et adiecta Doris arguat et aliorum astrologorum testimonium Ioniam Virgini subicientium. iterasse errorem Ausonium 294 (Peip. p. 149) *Athenas . . . unde per Ioniae populos et nomen Achaeum | uersa Graia manus centum se effudit in urbes* in eodemque Seruium uersatum esse Aen. III 211 *sciendum Ionium sinum esse inmensum ab Ionia usque ad Siciliam* uix dignum memoratu est : illud notabilius, iam Ouidium, cum fast. IV 565 sq. scriberet *hinc* (sinu Saronico egressa) *init Aegaeum, quo Cycladas aspicit omnes, | Ioniumque rapax Icariumque legit | perque urbes Asiae longum petit Hellespontum,* uoluisse uideri quam Pausanias VII 5 6 dicit τὴν θάλασσαν τῶν Ἰώνων, in qua est Chios insula. nam quos praeterea Musgrauius ad. Eur. Phoen. 219 locos attulit, ut Ionium non numquam pro Aegaeo appellatum esse probaret, ei partim aliter aut possunt aut debent explicari (uelut proprio et usitato sensu, ut ex Paus. VIII 14 10–2 intellegitur, a Seneca dictum *Ioniis nauibus* Thy. 142), partim corrupti sunt, eiusdem Phoen. 610–2 et quem in transitu temptabo emendare uersum Ag. 506, ubi *Ionio* poetam scripsisse credi uetant *Ionia maria* ibid. 565 recte Aegaeo opposita : scripsit, nisi fallor, *sed trunca toto puppis ⟨in⟩ ponto natat,* unde *Ionio* effecerunt idem qui Phaed. 1012 *Ionius* in *pontus* mutarunt librarii. non leuius quam Manilius deliquit Lucanus Phocaeam pro Phocide et Phocida pro Phocaea nominando III 172, 340, IV 256, V 53, 144: quid quod Martialis Arpos et Arpinum confudit IV 55 3 ? ceterum Ioniae nomine non tantum Asiae ora et insulae significari uidentur sed, quam quondam ita appellatam esse tradit Strabo IX p. 392, Attica ; sicut etiam *Dorica rura* non solam Rhodi aut Oetae montis uiciniam interpretor sed ἐν τᾷ μεγάλᾳ Δωρίδι νάσῳ Πέλοποσ Argolida Laconicam Messeniam ; neque enim nulli astro Graeciam a Manilio adsignatam esse credibile est, eamque Virgini adsignant Paulus et Ptolemaeus

768 arcades GL², areades LM *antiqui,* προσέληνοι 769–777 Dorotheus C.C.A.G. VI p. 94 55 et ap. Heph. I 1 p. 57 11 Ἰταλίη χώρη τε πέλει πλάστιγγασ ὑπ' αὐτάσ, Odapsus ibid. 12 sq. κατὰ τὸ μέτωπον Ῥώμη καὶ τὰ περὶ αὐτήν, Ludw. Maxim. p. 116 14 sq. κατὰ τὸ μέτωπον Ἰταλία **769 seligat *, seligis GL², siligis LM.** si ipsa astrum seligat Italia : indicatiuus nullam rationem habet. excidit *at* propter *as,* quemadmodum *et* propter *es* 793

770–772 uide 203–216 **773 sua M, sub GL** cod. Venetus *qua condita*

orbis et inperium retinet discrimina rerum
lancibus et positas gentes tollitque premitque,
qua genitus Caesar me*li*us nunc condidit urbem

Roma. Romam Luna in Libra constituta conditam credebant auctore Tarutio. Cic. de diu. II 98 *Lucius quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostrae natalem diem repetebat ab eis Parilibus quibus eam a Romulo conditam accepimus, Romamque, in Iugo cum esset Luna, natam esse dicebat nec eius fata canere dubitabat,* Solin. 1 18 *Romulus . . . auspicato murorum fundamenta iecit . . . , sicut L. Tarruntius prodidit mathematicorum nobilissimus, Ioue in Piscibus, Saturno Venere Marte Mercurio in Scorpione, Sole in Tauro, Luna in Libra constitutis,* Lyd. de mens. I 14 *ἡ δὲ ὥρα τῆσ πόλεωσ ὥρα δευτέρα πρὸ τρίτησ, ὡσ* Ταρρούτιοσ *ὁ μαθηματικὸσ κατεστήριξεν, Διὸσ μὲν ἐν* Ἰχθύσι, Κρόνου *δὲ καὶ* Ἀφροδίτησ *καὶ* Ἄρεοσ *καὶ* Ἑρμοῦ Σκορπίῳ, Ἡλίου *δὲ* Ταύρῳ *καὶ* Σελήνησ Ζυγῷ. Ptol. tetr. p. 19u. *ἐκεῖνοι μάλιστα συμπαθοῦσι (ταῖσ μητροπόλεσιν) οἱ τόποι τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου, καθ' ὃν ἐν ταῖσ καταρχαῖσ τῶν κτίσεων αὐτῶν, ὡσ ἐπὶ γενέσεων, ὅ τε ἥλιοσ καὶ ἡ σελήνη παροδεύοντεσ ἐτύγχανον* **774 inperium LM, imperia G,** *orbis in imperio* Bentleius. simul Roma simul orbis terrarum imperium Libra conditum est, utrumque autem nomen uerborum *retinet tollit premit* subiectum est. Flor. II 34 fin. *an quia condidisset imperium Romulus uocaretur,* Sen. de ben. III 37 1 *conditores Romani imperii,* Plin. n.h. XV 77 *nutrix Romuli ac Remi conditoris imperii,* Nep. uit. Att. 3 3 *in ea . . . urbe . . . in qua domicilium orbis terrarum esset imperii* **775 positas LM,** positis **G** probante Bentleio et post eum plerisque. ordinem esse *lancibus positas* adnoto propter Scaligerum et Fayum **776 caesar melius *, caesarque meus M, meus L, cum fratre remus GL²,** uerba om. cod. Venetus **nunc LM, hanc GL²**

urbem GL², orbem LM de hoc uersu, quem Bentleius insecutis editoribus delendum esse persuasit, iam in libri I editione, pp. xxix sq. et lxx sq., et in Classical Quarterly an. 1913 pp. 112–4 disputaui. *melius,* hoc est *meuus* (sicut *celi* pro *ceu* scriptum est V 36), in *meus* contracto (cuius erroris contrarius factus est Mart. VII 87 1, ubi *meus* β, *melius* γ) restabat *caesar meus,* quod in archetypo fuisse uidetur. deinde in altera stirpe metri causa *que* insertum est, quemadmodum II 495 recte *in mutua* G, corrupte **M** *in muta,* interpolate denique **L** *immutaque* exhibet; IV 588, ubi *nascentem lapsumque* Manilius, omnes libri *ipsumque,* **G** insuper *nascentemque*; Mart. XII 50 1 pro *aerios pityonas* pars codicum *eriosque pytonas*; Ouid. trist. I 9 52 pro *haec diuinaui* unus *haecque diu noui*: uide etiam ad III 320 adnotata. in libro alterius familiae parenti cum euanuissent litterae, Veneti codicis scriba nihil plane dispicere potuit, Lipsiensis solum *meus,* aliis cum *cesarmeus* uisum esset quasi *cfrarmeus,* posuerunt *cum fratre remus*; quorum similia euenerunt Liu. XXXIV 57 8, ubi ex eo, quod seruauit cod. Moguntinus, *ex formula* natum *ex eosmula* totum omisit Bambergensis, deteriores *ex eo simula* ac deinde *ex aequo simul* effecerunt. nam illa *cum fratre Remus hanc condidit urbem* ne pro ueris habeantur et finalis contra poetae usum, de quo dixi ad I 10, producta obstat et multo magis praesens uerbi tempus in sequentibus *et propriis frenat pendentem nutibus orbem,* qui uersus Scaligero ante 774 reiciendus fuit; neque Libra natum Romulum aliunde accepimus. quae autem **M** habet ne ipsa quidem uera esse possunt, in quibus et suus Manilio Caesar absurde et, quidquid de I 847 et IV 726 statuimus, peruerse *qua genitus Caesarque meus* potius quam

et propriis frenat pendentem nutibus orbem.
inferius uictae sidus Carthaginis arces

quaque meus Caesar genitus dicitur. praeterea illa *Caesar . . . nunc condidit urbem* (nam *orbem* ferri nequit) iustam sententiam non efficiunt nisi accedente uel *rursus* uel alio aduerbio; quod remotis quae molesta sunt *que* et *meus* uocabulis reciperaui. de integro urbes condidisse, et aliter quidem quam noua fundamenta iaciendo, multi perhibebantur, interdum sine iure nec nisi per adulationem: Numa Liu. I 19 1 *urbem nouam, conditam ui et armis, iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat*, Camillus ib. V 49 7 *Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellabatur*, VII 1 10 *secundum a Romulo conditorem urbis Romanae*, Plut. uit. Cam. 1 1 *κτίστησ τῆσ Ῥώμησ ἀναγραφεὶσ δεύτεροσ*, Augustus Suet. Aug. 7 2 *quibusdam censentibus Romulum appellari oportere quasi et ipsum conditorem urbis*, Caligula Suet. Cal. 16 4 *decretum autem ut dies quo cepisset imperium Parilia uocaretur, uelut argumentum rursus conditae urbis*, Solon Iust. II 7 4 *legitur . . . Solon . . . qui uelut nouam ciuitatem legibus conderet*, Timoleon Nep. Timol. 3 2 *ex maximo bello tantum otium toti insulae conciliauit ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, uideretur*, Marcellus Sil. XIV 681 *seruando condidit urbem* (Syracusas), etiam Eutropius Claud. in Eutr. II 82 sq. *tertius urbis | conditor* (*hoc Byzas Constantinusque uidebunt*): adde ipsius Manilii I 784–6 *qui . . . Romam . . . Camillus | seruando posuit, Brutusque a rege receptae | conditor*. quis autem significetur Caesar dubium non est, siquidem nunc orbem frenare dicitur; Tiberio enim principe hunc librum scriptum esse ostendi ad 766 et lib. I p. lxxi. neque desunt quae illam sententiam insuper comprobent. nam qui hoc uersu Libra genitus praedicatur, eum non horoscopante Libra, quod in Augustum cadere uidimus ad 547 sqq., sed Luna in eo signo constituta natum esse dici declarat membrorum aequalitas, *qua condita Roma, qua genitus Caesar*. natus est autem Tiberius referente Suetonio Tib. 5 *XVI kal. Dec. M. Aemilio Lepido iterum L. Munatio Planco coss.*, quo die Lunam in Libra fuisse ex astronomiae rationibus constat; eamque causam esse, cur Pythodoridis reginae Ponticae nummus quem lib. I p. lxxi commemoraui et Tiberii effigie et Librae nota signatus sit, ex eo colligitur quod Augusti et Capricorni, qui uulgo in nummis consociati inueniuntur, eadem inter se ratio est. quem enim Suetonius Aug. 5 *natum M. Tullio Cicerone C. Antonio coss. IX kal. Oct. paulo ante solis exortum* eundemque ibid. 94 12 *Capricorno natum* tradit Augustum, eum Luna in Capricorno collocata editum esse, idque Manilium uoluisse cum scriberet II 507–9 *Capricornus in ipsum | conuertit uisus* (*quid enim mirabitur ille | maius, in Augusti felix cum fulserit ortum?*), demonstrauit I. G. Smylius Hermath. an. 1912 p. 158. huc pertinent etiam quae ad II 726 attuli, in primis Cic. de diu. II 91 *cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium Luna moderetur, eaque animaduertant et notent sidera natalicia Chaldaei, quaecumque Lunae iuncta uideantur* **777 nutibus GL, uicibus M,** 551 sq. *illum urbes et regna trement nutuque regentur | unius* 778–782 Dorotheus C.C.A.G. VI p. 94 56–8 et ap. Heph. I 1 p. 59 1–3 *ὑπὸ δ' αὐτῷ ἔπλετο πᾶσα | Καρχηδών, Τυρίησ Διδοῦσ χερὶ δωμηθεῖσα, | Ἄμμωνοσ Λιβύη τε*, C.C.A.G. IV p. 181 9 *Καρχηδών, Λιβύη Ἀμμωνιακή* 778 *inferius* Libra *sidus* Scorpius uocatur ut austri partibus propior: sic II 501 sq. *Libra . . . animo complexa est Scorpion infra* **779 aegyptique GL², aegipti L, aegipta M.** *Aegypti latus, Ἄμμωνοσ Λιβύην*, regionem inter Catabathmon Aegyptumque sitam. Plin. n.h. V

et Libyam Aegyptique latus donataque rura
Cyrenes lacrimis radicis Scorpius acris

39 *quae* (post terminum Cyrenaicae Catabathmon) *sequitur regio Mareotis Libya appellatur, Aegypto contermina* 780 cyrenes Bentleio praemonstrante Vngerus de C. Valgio p. 440 an. 1848, tyrrhenos M cod. Venetus, thirrenos L, thirrenas GL² propter *arces*. *tyrrenis* pro *cyrenis* Catull. 7 4 in uno et altero libro scriptum esse Breiterus monuit radicis * (=radias), radiat LM cod. Venetus, radiatus metri causa GL² acris *, arces libri ex 778 uersum deleuit Scaliger, *donata rura* interpretatus Delta Aegyptium, quod Herodotus II 5 1 δῶρον τοῦ ποταμοῦ esse dixit: at Aegyptum Manilius Arieti adsignauit, Scorpio, quantum memini, nemo. *radiatus* (quod Breiterus pro aculeato accipit, ceteri quid Latine sonet non ignorant) amplexi Rossbergius Fleck. annal. uol. 139 p. 713 cum eoque Bechertus pro illo *arces* dederunt *acer* Lucretiano more stipatis epithetis, Breiterus ibid. p. 853 sequente Wageningeno *armis* cum eruendi uerbo iungendum, de quo ipso mox uidebimus; *radiat quis sirpicus arcus* Vngerus, quo nomine silphium significatum uult ordo est *rura Cyrenes donata lacrimis acris radicis*, δωρηθέντα τοῖσ τῆσ δριμείασ ῥίζησ δακρύοισ, hoc est τῷ τοῦ σιλφίου ὀπῷ. lasarpiciferae Cyrenae donatae dicuntur pretiosissimis suci ex incisa silphii radice stillantis guttis: donatae inquam, nam sine causa Scaligerum ed. 1 *dotata* maluisse ostendunt Plin. n.h. XXII 101 *laser e silphio profluens . . . inter eximia naturae dona numeratum*, schol. Ar. Plut. 925 Βάττοσ Κυρήνην ἔκτισεν . . . ὃν τιμήσαντεσ Λίβυεσ ἐχαρίσαντο αὐτῷ τὸ κάλλιστον τῶν λαχάνων τὸ σίλφιον, Man. IV 736 (Bacchum) *donantem munere terras*. ex magna locorum copia qui ad meas coniecturas firmandas adferri possunt electissimos ponam. igitur Theophrastus hist. plant. IV 3 1 ἐν δὲ τῇ Κυρηναίᾳ κυπάρισσοσ καὶ ἐλάαι . . . ἰδιώτατον δὲ πάντων τὸ σίλφιον (quod in eorum nummis conspici notum est), VI 3 1 τὸ δὲ σίλφιον ἔχει ῥίζαν μὲν πολλὴν καὶ παχεῖαν . . . 2 ὀπὸν δὲ διττὸν ἔχει, τὸν μὲν ἀπὸ τοῦ καυλοῦ τὸν δὲ ἀπὸ τῆσ ῥίζησ, δι' ὃ καλοῦσι τὸν μὲν καυλίαν τὸν δὲ ῥιζίαν (IX 1 7 καὶ ἔστι βελτίων ὁ ῥιζίασ) . . . ἡ δὲ καλουμένη μαγύδαρισ ἕτερόν ἐστι τοῦ σιλφίου μανότερον τε καὶ ἧττον δριμύ, καὶ τὸν ὀπὸν οὐκ ἔχει, . . . σκεπτέον . . . δὲ . . . εἰ ὅλωσ ἀφίησί τι δάκρυον, IX 1 3 καὶ τούτων μὲν πάντων ἐν . . . τοῖσ καυλοῖσ . . . τὸ δάκρυον· ἐνίων δ' ἐν ταῖσ ῥίζαισ . . . τῶν δὲ καὶ ἐν τῷ καυλῷ καὶ ἐν τῇ ῥίζῃ· καὶ γὰρ τὸν καυλὸν ὀπίζουσιν ἐνίων καὶ τὰσ ῥίζασ ὥσπερ καὶ τοῦ σιλφίου . . . 4 τὸ δὲ τοῦ σιλφίου δριμὺ καθάπερ αὐτὸ τὸ σίλφιον· ὁ γὰρ ὀπὸσ καλούμενοσ τοῦ σιλφίου δάκρυόν ἐστιν, I 6 12 ἀμφοτέρων (silphii et quae magudaris uocabatur herbae) . . . ἐν ταῖσ ῥίζαισ μᾶλλον ἡ φύσισ, caus. plant. III 1 4 ὅσα δριμύτητά τινα ἔχει δήλην κατὰ τὴν γεῦσιν, ὧν καὶ ἡ κάππαρισ ἔοικεν εἶναι καὶ τὸ σίλφιον, VI 12 8 τοῦ σιλφίου καὶ ἄλλων δριμέων, Galenus διαίτ. ὀξ. Kuehn. med. Gr. XV p. 877 τὴν ῥίζαν τοῦ σιλφίου καλεῖν ἔθοσ ἐστὶ τοῖσ ἀνθρώποισ ὁμωνύμωσ ὅλῃ τῇ βοτάνῃ, Nicander ther. 907 ὀποῖό τε δάκρυα, schol. ὀπὸν νῦν τὸν Κυρηναικόν φησι, δάκρυα δὲ τὸν χυλόν, alex. 202 ὀπῷ ἐμπευκέι, schol. τῷ πικρῷ ὀπῷ, λέγει δὲ τῷ Κυρηναικῷ, 308 schol. αὐτὴ ἡ ῥίζα λέγεται σίλφιον, ὁ δὲ ταύτησ ὀπὸσ Κυρηναικὸσ καλεῖται ὀπόσ, glossaria σίλφιον interpretantur *lasaris radicem*. quod autem Graeci in arbore herbaue δάκρυον, id Latini *lacrimam* dicebant, non solum Myrrhae et Heliadum cum mutatae ex humana formae indicio, quod subesse potest etiam in *narcissi lacrima* Verg. georg. IV 160, sed turis Ouid. met. XV 394, panacis Colum. X 103, hederae Q. Seren. 67, siluestris fici 527, hammoniaci, oleae, liliorum, uitium, arborum quae glutinum pariunt Plin. n.h. passim in hoc uersu, qualis

eligit, Italiaeque tamen respectat ad undas
Sardiniamque tenet fusasque per aequora terras.
Gnosia Centauro tellus circumdata ponto
paret, et in geminum Minois filius astrum
ipse uenit geminus. celeris hinc Creta sagittas
adserit intentosque imitatur sideris arcus.
insula Trinacriae fluitantem ad iura sororem

et a me et a plerisque exhibetur, nullum uerbum est quod non in *s* litteram exeat; ex quo genere sunt Verg. Aen. XII 708 *ingentis genitos diuersis partibus orbis,* Ouid. met. VII 540 *lanigeris gregibus balatus dantibus aegros,* Luc. IV 352 *tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,* quibus accedunt ex plurium et meliorum codicum auctoritate Ouid. met. I 327 *innocuos ambos, cultores numinis ambos* (*ambo* utrobique N et Harl.) et Luc. V 39 *obrutus Illyricis, Libyes squalentibus aruis* (*Libyae* V, de qua genetiui forma dixi ad 469). pluribus sibilant hydris Tib. II 1 21 *tunc nitidus plenis confisus rusticus agris,* Luc. IV 643 *quisquis inest terris, in fessos spiritus artus,* Manilii ipsius IV 582 *inseruitque suos squamosis Piscibus ignes,* 755 *Euxinus Scythicos pontus sinuatus in arcus,* et asperiore sono delicatas auriculas radant oportet II 185 sq. *ille senescentis ueris, subeuntis at ille | aestatis* et Catulli pentameter 78 2 *alterius, lepidus filius alterius* 781 eligit Fayus (non, quos ipse dicit, Bonincontrius et F. Iunius), eruit libri: Hor. serm. I 4 25 pro *elige* dimidia fere pars codicum *erue.* Fayum secuti sunt Bentleius et Pingraeus; *eruit* cum plerisque retinens Breiterus Scorpium, ut uersibus 217–9, cauda rimantem terras intellegit et sulcis semina miscentem mense Nouembri (hoc scilicet est *Carthaginis arces eruere*), quasi id in sola Libya ac non in reliquis terrae partibus faciat

782 fusas GL², fusa LM 783–790 Paul. Alex. B 2 προσπαθεῖ . . . ὁ Τοξότησ τῇ Κρήτῃ, Doroth. C.C.A.G. VI p. 94 59 sq. et ap. Heph. I 1 p. 60 26 sq. ἔστρωται δ' ὑπὸ τῷδε . . . Κρήτῃ, Κρονίδαο Διὸσ τροφόσ, Heph. pp. 60 sqq. κατὰ δὲ Ἵππαρχον κατὰ μὲν τὴν ῥάχιν Κρήτη, Σικελία· κατὰ δὲ τὰσ πλευρὰσ Ἰταλία . . . ὡσ δὲ Ὠδαψὸσ καὶ ἄλλοι ἱστοροῦσι τὰ ἐμπρόσθια Κρήτη . . . ἀριστερὰ Σικελία . . . κατὰ δὲ τὴν κεφαλὴν Ἰταλία . . . κατὰ δὲ τὴν κοιλίαν . . . Σικελία, C.C.A.G. IV p. 182 7 sq. ὑποκεῖνται δὲ αὐτῷ Κρήτη, Σικελία, . . . Ἰταλία 784 minois GL², minuis LM. *Minois filius* Minotaurus dicitur ut Amphitryonis Hercules, is autem pro labyrintho Cnosso Creta ponitur. 'ainsi le fils de Minos, informe composé de deux corps différens, est sous la protection d'un signe également composé' Pingraeus, quae ob Scaligeri errores adscribenda duxi 785 hinc GL, huic M nisi fallor, item Vrb. 667 et Scaliger 786 II 241 *Cretaeo fulget Centaurus in arcu,* 171 sq. *intentum qui derigit arcum | iunctus equo* 787 *fluitantem.* alio et proprio sensu Plinius n.h. XVI 168 harundinem *in insulis fluitantibus* Orchomenii lacus nasci dicit, hoc est ut ait Theophrastus hist. plant. IV 10 2 ἐπὶ τῶν πλοάδων νήσων· εἰσὶ γάρ τινεσ καὶ ἐνταῦθα πλοάδεσ νῆσοι ὥσπερ ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τὰ ἕλη καὶ ἐν Θεσπρωτίδι καὶ ἐν ἄλλαισ λίμναισ: Manilius, ut 595 tellurem pelagi corona lustratam natare dixit, ita nunc *fluitantem* appellat quae περίκλυστοσ est, quemadmodum Hom. Od. X 3 πλωτῇ ἐνὶ νήσῳ scholiastae Harl. 5674 et Ven. 613 interpretantur περιρρεομένῃ; similiterque Appuleius met. XI 5 *fluctuantes Cyprii*

sororem. insula insulae *soror* dicitur ut coma comae Catull. 66 51: adde

subsequitur Creten sub eodem condita signo,
proxumaque Italiae tenui diuisa profundo
ora paris sequitur leges nec sidere rupta est.
tu, Capricorne, regis quidquid sub sole cadente
est positum gelidamque Helicen quod tangit ab illo,
Hispanas gentes et quot fert Gallia diues;
teque feris dignam tantum, Germania, matrem
adserit ambiguum sidus terraeque marisque
aestibus adsiduis pontum terrasque *sequ*entem.

dir. 53 *Libycae soror, altera Syrtis* **788 creten L^2, cretens L** cod. Venetus, **crentens M, cremen G.** *Creten* etsi cum uulgo dedi, uerum esse non credo, sed potius pro inutili ac post bis iam nominatam significatamue Cretam importuno uocabulo substituendum esse qui *iura* definiat genetiuum, *Triuiae*: dea enim arquitenens et Sagittarii et Cretae tutela est, II 444 sq. *uenantem Diana uirum sed partis equinae . . . fouet*, Priap. 75 4–6 *tuetur . . . Creten Delia*, Ouid. fast. III 81 sq. *Minoia Creta Dianam . . . colit. creme* et *chreme* pro *triuiae* exhibent Tibulli codices I 5 16, ut *tremo* pro *triuio* unus Propertii IV 7 19; quamquam *crentens* et *cretens* haud scio an ex *cirenes* ad u. 780 adscripto orta sint *condita*, sita, ut III 619 *partibus aduersis . . . condita signa*

789 italiae Breiterus Fleck. annal. uol. 139 p. 855, **italia et GLM**, *italiae et* codd. Flor. et Bodl. et editores, qua de elisione uide ad I 323 adnotata. Breitero hic, quod etiam I 398 sq., II 216, 763 sq., accidit, ut quam casu inuenerat emendationem non intellegeret; ipse enim *Italiae* datiuum esse uult et Siciliae partem freto uicinam non Centauro sed Librae parere dici, cui rationi quae obstare uideri poterat *que* particulam interpretatur 'jedoch nicht ganz'. immo uero hoc dicitur, Italiae oram proxime a Sicilia distantem non, ut reliqua Italia, sub Libra sed, ut ipsa Sicilia, sub Centauro positam esse. satis probabili mendacio Magna Graecia (hanc enim potius quam solum Bruttium significari puto) eidem cui Sicilia astro parere fingitur ac non ei quod Romae et indigenis Italiae populis praesidet. ceterum nolim librorum scripturam ita tueri ut *proxima Italia* pro proxima parte Italiae positum esse contendam eique explicationis causa adiectum *et . . . ora* **790 paris L^2M, patris GL** **sidere M, sidera GL** cod. Venetus **est om. G** et ut uidetur cod. Ven. terras mari ruptas continuat unius eiusdemque sideris dominium 791–793 Vett. Val. p. 11 25 sq. *ἔστι δὲ τῷ Αἰγόκερῳ ὑποτεταγμένα . . . πρὸσ ἑσπέραν καὶ μεσημβρίαν πάντα . . .* 28 *κατὰ τὴν οὐρὰν* Ἰβηρία, eadem Heph. I 1 p. 63 2–5, Hor. carm. II 17 19 sq. *tyrannus | Hesperiae Capricornus undae*: eodemne spectet Prop. IV 1 85 sq. *quid moueant Pisces animosaque signa Leonis | lotus et Hesperia quid Capricornus aqua* dubium est **791 cadente G, cadentem LM** **792 est positum** Fayus, **expositum GLM** **helicen G, helicem L^2M, hilicem L** *Helicen quod tangit ab illo*, regionem ab occasu usque ad septentriones pertinentem **793 et G, om. LM, seu L^2** **quot** Bentleius, **quod** libri, quod idem esse monui ad III 67 **795 ambiguum G, ambiguam LM.** Maneth. IV 23 *Αἰγόκερωσ γαίησ τε καὶ ὕδατοσ ἀμφίβιοσ θήρ* similiaque ad II 231 attuli

796 aestibus M, astibus L, ictibus L^2, letibus G **sequentem** *, **tenentem** libri. tenent uicissim pontus terraeque Germaniam, non ab ea tenentur. Oceanus magnis aestibus modo inundans campos modo late nudans ac

sed Iuuenis nudos formatus mollior artus
Aegyptum ad tepidam Tyriasque recedit *in arces*

refugiens facit ut Germania modo pontum modo terras sequatur, id est nunc huic nunc illi nomini accedat: ita Lucretius I 436 (quidquid tangere et tangi poterit) *corporis augebit numerum summamque sequetur* nec multo aliter Seneca n.q. II 1 4 sq. *inter caelestia de terra dicendum erit . . . quia, cum propria terrae ipsius excutimus suo loco, . . . ipsa animal sit an iners corpus . . ., et cetera huiusmodi, quotiens in manus uenerint, terram sequentur et in imo collocabuntur; at, ubi quaeretur, quis terrae situs sit, . . . haec quaestio cedet superioribus et, ut ita dicam, meliorem condicionem sequetur.* de eadem regione Plinius n.h. XVI 2 *uasto ibi meatu bis dierum noctiumque singularum interuallis effusus in inmensum agitur Oceanus, operiens aeternam rerum naturae controuersiam dubiumque terrae situm an partem maris,* Lucanus I 409–11 *quaque iacet litus dubium, quod terra fretumque | uindicat alternis uicibus, cum funditur ingens | Oceanus uel cum refugis se fluctibus aufert,* idem de Syrtibus IX 303 sq. *Syrtes . . . natura . . . in dubio pelagi terraeque reliquit.* scriptum fuerat *terrasquentem*, qua *seque* litterarum post *sque* omissione in Verg. georg. I 106 factum est ut pro *riuosque sequentes* cod. Romanus *riuosque fluentes* exhibeat. eodem corrigendi genere usus Bentleius Luc. I 641, ubi sine sensu traditur *numerisque mouentibus astra,* dedit *sequentibus* collato Stat. Theb. IV 411 *numerisque sequentibus astra.* in Lucr. VI 82–4 *multa tamen restant et sunt ornanda politis | uersibus et ratio caelisque tenenda | sunt tempestates et fulmina clara canenda* uersum iusta mensura minorem sic explent, *est ratio caeli s⟨pecies⟩que tenenda,* sententia praua ac paene nulla, neque enim tenere poeta rationem sed docere propositum habet, caeli autem rationem speciemque iam libro V maximam partem docuit: intellegerem *et ratio cael⟨o terr⟩isque ⟨seque⟩nda,* quibuscum concinunt 46–51 *quae restant percipe porro . . . cetera, quae fieri in terris caeloque tuentur | mortales* 797 **nudos** Scaliger, **nudo** libri **mollior GL**, **melior M** **artus** Scaliger, **artu** cod. Bodl., **actus LM** cod. Venetus, **actu GL**[2] *Iuuenis,* ut 385 et 709, proprium nomen est et initiali scribendum maiuscula; quae enim adiciuntur *nudos formatus mollior artus* non, ut II 492 *iuuenem aeternas fundentem Piscibus undas,* 558 (V 505) *aequoreum iuuenem,* V 487 *rorantis iuuenis,* Aquarii demonstrationem continent sed tantum sententiae conuenientem ornatum, ut II 511 *nudus . . . Aquarius,* IV 124 *diues fecundis Aries in uellera lanis* 798 **ad** cod. Flor. et Bentlei δ, **tepidam** Bentleius, **alepidam LM** cod. Venetus, **lepidam** praecedente quinque litterarum spatio **G**, cuius librarius unum pedem uersui deesse animaduerterat. melius mollitiae et nudis artubus *tepidam* quam rarissimum apud poetas adiectiuum *lepidam* conuenit **in arces** Iacobus, **ad arces** Bentleius addidit, quae uerba codd. Flor. et corp. Chr. Oxon. ante *tyriasque* inseruerant; fortasse *in oras*

Aegyptum Paulus B 2, Hephaestio I 1 p. 64 16, Valens p. 12 15 sq. Aquario attribuunt, Manilius uero IV 752 Arieti, quare Rossbergius Fleck. annal. uol. 139 p. 713 *ad Cyprum* proposuit. sed non *in Aegyptum* Aquarius uerum Aegypto tenus a septentrionibus recedere dicitur, ut uicinam Phoenicen inuadat, quemadmodum Scorpius 779–81 *Aegypti latus* Libycum, non ipsam Aegyptum, eligit

recte Bentleium in fine uersus nomen addidisse quo *Tyrias* referretur puto, quoniam *Tyrias gentis* pro ea quae singulari numero poni solet gente Tyria, uelut Ouid. met. III 35, Sil. III 571, XIII 16 sq., XIV 7, non usitate dicitur, etsi non ignoro Lucretium Troianos I 465 *Troiiugenas gentis* appellasse

et Cilicum gentis uicinaque Caribus arua.
Piscibus Euphrates datus est, ubi *ab* his ope sumpta
cum fugeret Typhona Venus subsedit in undis,

799 uicinaque Bentleius, **caribus** *, **uicina et aquarius** libri, *Caridos* Bentleius, cum tamen Caria Virgini subiecta est u. 768. hebetis est iudicii ad haec *Iuuenis nudos formatus mollior artus . . . Aquarius* defendenda adferre 778–80 *inferius . . . sidus . . . Scorpius* non minus recte atque usitate dictum quam 273 *ultima . . . sidera Pisces*: quaerendus locus fuit ubi *Centaurus . . . Sagittarius* uel *Chelae . . . Libra* per appositionem coniuncta essent. neque suspicione uacat *et* particula ibi posita ubi poni potuit *que*, quod plus uiciens poeta sibi permisit eo consilio ut in primo pede dactylum pro spondeo lucraretur, uelut extremo carminis uersu *totus et accenso mundus flagraret Olympo*, aliter rarissime, I 718 *ultima et extremis*, III 70 *tot et in partes*, IV 474 *tertia et undecimae*, 882 *quanta et pars superet*, in quarto quidem pede, si a mendoso loco IV 455 recesseris, nusquam: contra uiginti sex uersus sic clausit ut libri III principem *maioraque uiribus ausum* nec nisi cogente metro scripsit II 248 et 525 *fundens et Aquarius undas*. elisionem autem quamuis rariorem *uicinaque Aquarius* uitasse uix putandus est qui 473 *septima inutilis aestu* et quae praeterea ad II 430 attuli admisit, neque similium syllabarum repetitione offensus esse qui II 242 *aequantem tempora*, III 85 *signisque sequentibus*, 669 *uersura figuras*, IV 165 *effusus in usus*, 549 *iudex examen* non refugit. tertium superest uitium in sententia positum; nam uerum non est Cilicibus uicina arua aut omnia aut pleraque Aquario concessa esse, quoniam Syriam Arieti, Cappadociam Leoni adsignari uidimus uu. 750 et 761. *uicina Caribus arua* terrae sunt inter Cilicas et Virgini subiectos Caras sitae, Lycia et Pamphylia: uide Ouid. met. IV 296 sq. *Lycias urbes Lyciaeque propinquos | Caras*. sic omnis Asiae ora Aegypto opposita Aquarium sequitur. puto scriptum fuisse *uicina[ec]quaribus* **800–806** Paul. Alex. A 4 *κεῖται δὲ κλίματι τῷ τῆσ Ἐρυθρᾶσ θαλάσσησ*, Heph. Theb. I 1 p. 66 1 *ὑποκεῖται δ' αὐτῷ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα*, Vett. Val. p. 13 16–9 *προσκεῖται δὲ κλίματι τῆσ Ἐρυθρᾶσ θαλάσσησ . . . ἐν δὲ τοῖσ ἀπηλιωτικοῖσ αὐτοῦ μέρεσι τὴν Παρθίαν ἔχει*, p. 14 5–7 *ἐμπρόσθια Εὐφράτησ καὶ Τίγρισ· μέσα . . . Ἐρυθρὰ θάλασσα . . . Περσὶσ καὶ οἱ συνεχεῖσ τόποι*, eadem fere Odapsus ap. Heph. p. 66 5 sq.

800 ab addidi, quod metri causa abiectum puto, ut I 217 *ad*, quamquam facile post *ubi* excidere potuit, quod in *ab* mutatum est Prop. IV 9 24 **his ope sumpta** * (=iscpesuruptor), **pisces uruptor M, piscis uruptor GL, piscis emptor** cod. Venetus, *pisce sub atro* I. Vossius ad Catull. 36 12, peiora alii. II 33 (ad sidera ductos) *Pisces Cythereide uersa*, IV 579–81 *in piscem sese Cytherea nouauit, | cum Babyloniacas summersa profugit in undas | alipedem alatos umeros Typhona ferentem*. fabulam narrat Hyginus astr. II 30 *Diognetus Erythraeus ait quodam tempore Venerem cum Cupidine filio in Syriam ad flumen Euphraten uenisse, eodem loco repente Typhona . . . apparuisse, Venerem autem cum filio in flumen se proiecisse et ibi figuram piscium forma mutasse, quo facto, periculo esse liberatos* et paulo aliter Ouidius fast. II 457–72 *iam leuis obliqua subsedit Aquarius urna: | proximus aetherios excipe, Piscis, equos. | te memorant fratremque tuum (nam iuncta micatis | signa) duos tergo sustinuisse deos. | terribilem quondam fugiens Typhona Dione, | tum cum pro caelo Iuppiter arma tulit, | uenit ad Euphraten comitata Cupidine paruo | inque Palaestinae margine sedit aquae . . . utque sinu tenuit natum ' succurrite, nymphae, | et dis auxilium

806 et Tigris et rubri radiantia litora ponti.
802 magna iacet tellus magnis circumdata ripis
Parthis et a Parthis domitae per saecula gentes,
Bactraque *et* Aethiopes, Babylon et Susa Ninosque
805 nominaque innumeris uix conplectenda figuris.
807 sic diuisa manet tellus per sidera cuncta,
e quibus in proprias partes sunt iura trahenda;
namque eadem, quae sunt signis, commercia seruant,

ferte duobus' ait. | *nec mora, prosiluit. pisces subiere gemelli,* | *pro quo nunc cerni sidera munus habent* 806 ante 802 traieci; mire enim Parthide tellure Bactrisque interpositis Tigris ab Euphrate dirimitur, mire Rubri ponti litora magnis ripis circumdata iacere dicuntur. Parthia hinc Euphratis et Tigridis, illinc Rubri maris ripis clauditur 803 parthis et a Scaliger, parthis et M Scaligero ignotus, parthi sed GL², parthi sub L cod. Venetus Plin. n.h. VI 112 *regna Parthorum duodeuiginti sunt omnia* 804 delebat Scaliger

bactra GM, barthra L, bacthria L² et addidit Regiomontanus, quod sequente *aet* non minus facile intercidit quam Sen. dial. v 20 2 ex *et Aethiopes* natum est *et thiopes*, Val. Fl. VIII 318 *sed aethere* ex *sedet aethere.* non praetulerim *Bactra atque* aethiopes *, aetherios GL, ete transfixum ac deinde aeterius M, *Hyrcani* dubitanter Bentleius. cum scriptum uisumue esset AETHIOPES, transpositione elementorum Latinum nomen factum est, non dissimili ratione ac Mart. XI 3 1 *picride* in β familia pro *pipeide,* id est *pimpleide.* de Asiatico Aethiopum populo Iust. I 2 8 (Samiramis) *Aethiopiam . . . imperio adiecit,* Diod. Sic. II 22 2 Τευτάμου . . . βασιλεύοντοσ τῆσ 'Ασίασ, ὃσ ἦν εἰκοστὸσ ἀπὸ Νινύου τοῦ Σεμιράμιδοσ, φασὶ τοὺσ μετ' 'Αγαμέμνονοσ Ἕλληνασ ἐπὶ Τροίαν στρατεῦσαι . . . τὸν δὲ Τεύταμον μυρίουσ μὲν Αἰθίοπασ ἄλλουσ δὲ τοσούτουσ Σουσιανοὺσ σὺν ἅρμασι διακοσίοισ ἐξαποστεῖλαι, στρατηγὸν ἐπικαταστήσαντα Μέμνονα τοῦ Τιθωνοῦ, Dar. Phryg. 18 *aderant . . . de Aethiopia Perses et Memnon,* Dict. Cret. IV 4 *Memnon Tithoni atque Aurorae filius ingentibus Indorum atque Aethiopum copiis superuenit,* Her. III 94 1 Παρικάνιοι δὲ καὶ Αἰθίοπεσ οἱ ἐκ τῆσ 'Ασίησ τετρακόσια τάλαντα ἀπαγίνεον (Dareo), VII 70 1 τῶν μὲν δὴ ὑπὲρ Αἰγύπτου Αἰθιόπων καὶ 'Αραβίων ἦρχε 'Αρσάμησ, οἱ δὲ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολέων Αἰθίοπεσ (διξοὶ γὰρ δὴ ἐστρατεύοντο) προσετετάχατο τοῖσι 'Ινδοῖσι (in Xerxis exercitu). ceterum nec Aethiopes nec Bactra reapse a Parthis domita sunt, uerum a Persis babylon codd. Flor. et Bodl., babylone LM, babilonem G, fortasse *Babylonque* susa ninosque Schraderus obs. c. 2, susa apimosque M, susapimosque L², suspimosque L, si spimosque G, *Panosque* codd. Flor. et Bodl. et editores tantum non omnes, quod quid sit aut quo iure priorem syllabam corripiat non magis didici quam molossum esse quod pro *aetherios* a Scaligero Fayo Pingraeo Iacobo exhibitum est *Arii.* 'frequenter *n* et *p* commutantur, ut *uoluntas* et *uoluptas, in se* et *ipse*' Schraderus

805 conplectenda M, amplectenda GL², amplectanda L *figuris* orationis ut I 24 808 e GM, et L, ut II 641, quod si Ellisio innotuisset coniecisset *ex,* nihil eo deterritus quod *e quibus, e quis* in libris habentur I 261, 488

809 *commercia* signorum commemorantur II 346, 358, 382, 467, IV 296

utque illa inter se coeunt odioque repugnant,
nunc aduersa polo, nunc et coniuncta trigono,
quaeque alia in uarios adfectus causa gubernat,
sic terrae terris respondent, orbibus orbes,
litora litoribus, regnis contraria regna ;
sic erit et sedes fugienda petendaque cuique,
sic speranda fides, sic et metuenda pericla,
ut genus in terram caelo descendit ab alto.
    percipe nunc etiam quae sint ecliptica Graio
nomine, quod certos quasi delassata per annos
non numquam cessant sterili torpentia motu.
scilicet inmenso nihil est aequale sub aeuo
perpetuosque tenet flores unumque tenorem,
mutantur sed cuncta die uariantque per annos ;

810–812 uide II 270–692 **811** *aduersa polo*, διάμετρα, aduersa inter se quia toto caelo diuisa sunt, II 395–7 *quae diuersis e partibus astra refulgent* | *per medium aduerso mundum pendentia uultu* | *et toto diuisa manent contraria caelo* *coniuncta trigono* II 273–357 ceterum his *nunc . . . nunc* non diuersa temporis momenta notantur, sed singula astra, uerbi causa Cancrum, aliis, uelut Capricorno, aduersa, aliis, ut Piscibus, trigona esse significatur

812 alia in L, aliam M, in G ordo huiusmodi est : utque alia quauis causa coeunt repugnantque, quae in uarios adfectus gubernat *adfectus* II 341, 476 **813** *urbibus urbes* Regiomontanus, quod cum Scaligero et Bentleio probo **814** Verg. Aen. IV 628 sq. *litora litoribus contraria, fluctibus undas* | *imprecor, arma armis* **815–817** exempli gratia, qui in Italia sub Librae tutela natus erit, is melius apud Cilicas populum trigono Aquarii signo subiectum sedem eliget quam in Syria Arietem Librae aduersum colenti terra, illic fidem, hic pericula inuenturus **817** *genus* hominum singulas terras incolentium. II 483 sq. *naturas hominum . . . qui genus ex signis ducunt formantibus ortus*

818–865 quo in signo Luna defecit, et eius et ei oppositi signi uires in certum tempus languescunt, quo tempore exacto idem languor bina proxime praecedentia signa occupat. hanc doctrinam apud alios astrologos non repperi, qui quid Lunae Solisue in quoque sidere defectus significet declarant idque quando et quibus euenturum sit, Ptol. tetr. pp. 19–23[u], Heph. Theb. I 20–4, C.C.A.G. VII pp. 132–50, Lyd. ostent. 9 **818** *quae* signa, quod ex 809–11 adsciscitur **ecliptica L^2, eccliptica G, egliptica LM** idemque 848 **819 delassata GL^2, deslassata L, delas asta M** **820 numquam GL, umquam M**

821 IV 416 *est aequale nihil* de terrae marisque tractibus *sub aeuo*, Stat. Theb. XI 577 sq. *scelus hoc omni . . . sub aeuo* | *uiderit una dies*

822 *flores* plurali numero pro flore siue ἀκμῇ sine exemplo positum uidetur *tenet tenorem* ut *sectam sequi, sermonem serere, regnum regere*

823 mutantur GL^2M^2, mutatur L ut 838, **mittantur M** die Gronouius obs. I c. 2, diu libri : '*die*, tempore, aeuo' Bentleius. non diu mutantur cuncta sed sine fine. Huetius *diu* interpretatus 'diuturnitate temporis'

et fecunda suis subsistunt frugibus arua
continuosque negant partus effeta creando,
rursus quae fuerant steriles ad semina terrae
post noua sufficiunt nullo mandante tributa.
concutitur tellus ualidis conpagibus haerens
subducitque solum pedibus ; natat orbis in ipso
et uomit Oceanus pontum sitiensque resorbet
nec sese ipse capit. sic quondam merserat urbes,
humani generis cum solus constitit heres
Deucalion scopuloque orbem possedit in uno.
nec non, cum patrias Phaethon temptauit habenas,
arserunt gentes timuitque incendia caelum
fugeruntque nouas ardentia sidera flammas

sic pergit, '*diu* pro die, ut *noctu* pro nocte. Titinius et Plautus *noctu diuque*'; illi uero locis, quos respicit, a Nonio p. 98 adlatis *diu* posuerunt pro *interdiu*, non ut diuturnitatem temporis significarent. quid de Fayo Pingraeoque dicam, quorum cum alter *diu* alter *die* ediderit, tamen diuersis uocabulis eundem sensum subiciunt et eum quidem quem neutrum recipiat, 'in dies', 'chaque jour'? quem autem Ellisius noct. Man. p. 153 Maximiani locum I 271 sq. apposuit, eum plerique eodem mendo deprauatum esse existimant

824 *suis subsistunt frugibus arua* locutio Huetio et Bentleio suspecta haud scio an defendi possit comparato 851 *Luna suo . . . deficit orbe*; nam ut orbis est qui deficit ita quae subsistunt fruges sunt, *subsistere* autem simili sensu positum est Ouid. her. XV 195 sq. *dolor artibus obstat | ingeniumque meis substitit omne malis.* uerum tamen arua frugibus subsistentia quiuis potius intellecturus fuit frugibus ferendis paria, facilique et probabili mutatione Bentleius *absistunt*; minus commode Huetius *nec fecunda . . . subsistunt*

826 **rursus quae GL²**, **rursusque LM** 827 *mandante*, imperante, non ut III 664 *mandant et sulcis Cererem* 828 **haerens GL²**, **heres LM**

829 *natat orbis in ipso*, terra siccis adhuc sui partibus et a mari remotis inundatur. haec ad insequentia pertinent: terrae motum ac uacillationem significare non possunt 830 **uomit** Scaliger, **uenit** libri. de Oceano pontum uomente uide ad 644 adnotata **resorbet** Scaliger, **resoluit** libri. *resoluet* pro *resorbet* libri Lucretiani VI 695, non nulli Germ. phaen. 409 *soluet* pro *sorbet*, Sen. suas. VI 5 *absoluere* pro *absorbere*. utramque Scaligeri emendationem confirmat Ouid. her. XII 125 *quaeque uomit totidem fluctus totidemque resorbet* (Charybdis) hoc uersu non aestus maritimi significantur, qui cotidie fiunt, sed quam dicit Pindarus Paean. IX 16 *πόντου κενέωσιν ἂμ πέδον*, fluctus terrae motu excitatus 831 **sese GL²**, **se LM** **urbes L²**, **urbe LM**, **orbem G** cod. Venetus, quod ob uersus 829 et 833 minus probandum uidetur 833 *scopulo in uno*, uno scopulo possidendo orbem possedit, cuius nulla praeterea pars supererat. Liu. XXVI 43 3 *in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniam*, Petr. 119 48 sq. *in uno uicta potestas | Romanumque decus* 836 *ardentia* suo et consueto igne *sidera nouas* alienasque solis *flammas*

atque uno timuit condi natura sepulcro.
in tantum longo mutantur tempore cuncta
atque iterum in semet redeunt. sic tempore certo
signa quoque amittunt uires sumuntque receptas.
causa patet, quod, Luna quibus defecit in astris
orba sui fratris noctisque inmersa tenebris,
cum medius Phoebi radios intercipit orbis
nec trahit adsuetum quo fulget Delia lumen,
haec quoque signa suo pariter cum sidere languent
incuruata simul solitoque exempta uigori
et uelut elatam Phoeben in funere lugent.
ipsa docet titulo se causa: ecliptica signa

fugerunt. I 305 sq. *has . . . cingit stellis ardentibus Anguis*, Verg. Aen. XI 202 post Ennium *caelum stellis ardentibus aptum*, Germ. phaen. 577 *propriis ardentia* (sidera) *flammis* **837 timuit GLM^2, timent M.** *timuit* duorum uersuum interuallo repetitum non ideo apud hunc poetam suspectum esse debet, praesertim cum minore spatio *arserunt* et *ardentia* distineantur; cum autem Matritensis lectio isdem paene quibus *metuit* litteris constet, nescio an hoc potius reponendum sit. alibi haec duo uerba permutata sunt, uelut Ouid. met. I 745 *metuit* ceteri, *timuit* Harl., Sen. Oed. 993 *metuisse* E, *timuisse* A, Ter. haut. 620 *timeo* ADG, *metuo* plerique, Il. Lat. 937 libri partim *pertimuit* partim *permetuit*; glossaria *metuere* per *timere* explicare solent, C.G.L. IV 527 15, V 84 10, 111 3, 116 41, 222 23, 459 46, 527 15, 537 4 *condi*, ne conderetur, ut I 424 *non posse timens* **838 tempore M, tempora GL, L** etiam u. 839 **841 quod** cod. Flor., **quo GLM, qua** cod. Venetus **in** om. **M**, unde **M^2** *defecerit* **843 medius** cod. Bodl. (sed idem *phoebus*) et Bentleius, **medios GLM**, quod ut ferri potest, ita illud significantius est, error autem propius sequente *radios* procliuis **844 adsuetum *, ad coetum M, adcetum L^2, adcecum L, ad caecum G** cod. Venetus, *ad se tum* Dulcinius pessima coniectura quaeque et numeros et orationem corrumpat. *coetus* Lunae et Solis cum hinc alienus sit, id posui quod sententiae aptissimum uideretur idemque quam proxime abesset a libris **lumen M, luna GL** cod. Venetus **845 languent GL^2, languet LM** *suo sidere*, Luna ibi constituta **846** *incuruata*. ‘eadem tralatione, qua dixit lugere. nam atratorum et lugentium est ἐγκεκυφέναι’ Scaliger. Prop. IV 7 27 *quis nostro curuum te funere uidit?* **uigori LM, uigore GL^2.** magis usitate uigor signis exemptus diceretur, sed simili nouandi studio Lucanus VII 731 *agmina permisit uitae* et multo audacius ac potius inepte Martialis spect. 1 4 *dissimulet Delon cornibus ara frequens* **847 lugent M^2, lucent GLM** **848 ipsa GL, ipse M titulo se causa *, titulos causae** libri una transposita littera, tum metri causa **quae G** cod. Venetus, **que L^2**: uide ad II 831 adnotata et simili errore *librae* III 414 pro *e libra* scriptum. I 701 sq. *uisus incurrit in ipsos | sponte sua seque ipse docet* circulus lacteus, II 695 *dodecatemoria, in titulo signantia causas. ipse docet titulus causas* Bentleius, *ipsa docent titulo causas, quae* Ellisius noct. Man. p. 154. uerba *ecliptica signa | dixere antiqui* post 818–20 superuacanea esse non nego; sed ea

dixere antiqui. pariter sed bina laborant,
nec uicina loco sed quae contraria fulgent,
sicut Luna suo tum tantum deficit orbe
cum Phoebum aduersis currentem non uidet astris.
nec tamen aequali languescunt tempore cuncta,
sed modo in affectus totus producitur annus,
nunc breuius lassata manent, nunc longius astra
exceduntque suo Phoebeia tempora casu
atque, ubi perfectum est spatium quod cuique dicatur
inpleruntque suos certa statione labores
bina per aduersum caelum fulgentia signa,
tum uicina labant ipsis haerentia *casu*,
quae prius in terras ueniunt terrasque relinqunt,
sidereo non ut pugnet contrarius orbi

qui tollunt, Breiterus Fleck. annal. uol. 139 p. 856 et Postgatius silu. Man. p. 43, eorum neutri contigit ut aut quid praeterea tollendum esset demonstraret aut ea quae relinquerentur probabiliter uel enarraret uel corrigeret. satis bene haberent *ipse docet titulus* (causam, quae u. 841 patere dicitur). *pariter sed* etc., si modo ratio, cur interpolator *causae* addiderit, reddi posset

849 *antiqui* I 446 *quae notia antiqui dixerunt sidera uates*, Maneth. VI 37 *δαίμονα τόν τε κακὸν πρότεροι φῶτεσ καλέσαντο* **851 luna suo tum M²**, **luna suo tunc GL², lunas uotum M, luna uotum L** **orbe GL²M, in orbes L** *luna nouum tantum defecit in orbem* cod. Venetus 852 cum Phoebus aduersis astris currit, Luna autem eum non uidet **853 tempore M, tempora GL** **856 excedunt GL, secedunt M** phoebeia codd. Flor. et Bodl., **phebea GLM**. *Phoebeia tempora*, annum, III 609 *uertentis tempora solis* *casu*. Isid. nat. rer. 21 *luna non deficit sed obumbratur, nec deminutionem sentit corporis sed obiectu obumbrantis terrae casum patitur luminis* **858 impleruntque suos G, inplerumque suo LM** 860 *ipsis* pro *illis* positum, quem pronominis usum uulgaris sermonis proprium in Tibull. I 2 58 et II 4 36 non ferunt, mihi suspectum esse dixi ad II 330 **casu ***, **signis libri**, cum scriba ad superiorem uersum propter duplex *-entia* aberrasset, quemadmodum in cod. Cusano II 603 scriptum est *discordia uincat* (pro *signis*) quia praecessit *noxia uincit*. minus moleste abundat quod Scaliger ed. 1 et Bentleius substituerunt *signa*; sed aperte deest et necessario inueniendum est, quo referantur illa *pugnet contrarius*, *ἔκλειψιν* significans nomen. is *casus* appellatur u. 856, cui uoci accommodatum est labandi uerbum. ceterum cum *uicina* et *haerentia*, de quo uide ad III 466 et IV 603, idem ferme declarent, haud scio an uerius sit quod anno 1903 proposui *tum uice bina labant . . . casus*, hoc est *alterno lapsu* (quem in sole commemorat Auienus Arat. 1355) *ἐκλείψεωσ* in alia signa succedentis 861 *τὰ προηγούμενα*, quae *praelata signa* dicit III 601; uelut, si Luna in Ariete defecerit, post Arietem eique aduersam Libram non *τὰ ἑπόμενα*, Taurus et Scorpius, uerum Pisces et Virgo adficientur 862 863 quid his uersibus dicatur tam est perspicuum ut id omnes fefellisse mirer. nam postquam docuit impletis

sed, qua mundus agit cursus, inclinet et ipse,
amissasque negant uires, nec munera tanta
nec similis reddunt noxas. locus omnia uertit.
 sed quid tam tenui prodest ratione nitentem
scrutari mundum, si mens sua cuique repugnat
spemque timor tollit prohibetque a limine caeli ?
'conditur en' inquit 'uasto natura recessu

binorum siderum laboribus altera bina laborare incipere, quae prius oriantur et prius occidant, nunc expressius, quid uelit, significat: ἔκλειψιν illam non eodem, quo sol et luna, per aduersum zodiacum eniti, sed ipsius zodiaci et totius caeli conuersionem imitari in dextrum meando. hanc sententiam esse ipsa uerba clamant: uide modo I 597 sq. *his* (circulis) *eadem est uia quae mundo, pariterque rotantur* | *inclines*, 805 *sunt alia aduerso pugnantia sidera mundo*, Ouid. met. II 73 ubi Sol *rapido* inquit *contrarius euehor orbi.* ceterum casus eclipticos propterea dextrorsum serpere fingi puto quia eam in partem nodi lunares siue *σύνδεσμοι*, qui uu. 851 sq. significantur, locum mutant: uide Hermipp. II 81 sq. *οἱ μὲν οὖν τόποι, ἐν οἷσ τὸ τῆσ ἐκλείψεωσ πάθοσ ὑφίσταται (ἡ σελήνη), βλαβεροὶ καθάπαξ εἰσὶν . . . ἀλλ' ἵνα μὴ κατὰ παντὸσ χρόνου ἐν ἑνὶ τόπῳ μένοντεσ ἀμέθεκτον τὴν βλάβην παρέχωσι, διὰ τοῦτο ἰδίαν τινὰ καὶ οὗτοι ἐπὶ τὰ ἡγούμενα πεποίηνται κίνησιν, ὅπωσ τοὺσ τόπουσ ἀμείβοντεσ ἐπίσησ καὶ κατὰ τὰσ οἰκήσεισ ἀμείβωσι τὴν ἐνέργειαν* **862** Scaliger, ne sententiae subiectum deesset, *orbi* mutauit in *orbis*, quod nullo iure orbem terrestrem interpretatus sensum effecit a re alienissimum 'non quidem ut terra aduersetur caelo'; nec minus abhorrent diuersae Huetii Fayi Breiteri enarrationes **863 qua M** sicut coniecerat Scaliger, **quia GL.** quod Scaliger duce ratione sine libris reciperarat, id primarii codicis testimonio confirmatum Bechertus repudiauit, ne rationem quam Gemblacensem sequi malle uideretur **inclinet LM, inclinat GL²** propter *agit* **ipse M, ipsa GL** **864 amissas GL, animas M** **negant *, negat** libri praecedentibus singularibus *pugnet agit inclinet.* amittunt hominibusque negant uires suas bina signa binis initio adfectis haerentia (uu. 860 sq.) neque aut boni aut mali tantum quantum consueuerunt efficiunt. *negat* et *reddit* quo referri possint neque adest in libris neque coniectura inuentum est

865 reddunt *, reddit libri **noxas GL, noxis M** *locus omnia uertit*, illorum in quibus Luna defecit signorum uicinitas omnes horum proximorum effectus immutat **866–935** non diffidendum esse facultati nostrae fata ex astrorum obseruatione eruendi, caelum enim uolente deo hominibus patere ipsumque hominem mundi partem atque adeo imaginem esse et diuinae naturae participem. inepte Fayus et Pingraeus 866–868 tamquam ex aduersarii persona dicta accipiunt **866 quod L** et hic et 873 et 893 **tam** codd. Flor. et Bodl., **iam GLM** *tenui*, 387 *multum, inquis, tenuemque iubes me ferre laborem* **868 que a** cod. Bodl., **quae** cod. Venetus, **que LM, que e GL².** *prohibet e limine* non magis Latinum est quam quod Luc. VIII 588 Vossianus primus exhibet *omnibus e terris si nos arcere parabas*, ubi ceteri *a terris* **limine GL², lumine LM** **869 conditur LM** cod. Venetus, **condit GL²** ne a paeone uersus inciperet **en** Iacobus, **inquit** (*condit enim se, inquit*) Bentleius, **enim quid M, enim quod L, enim** (sequente uacuo spatio III uel IV litterarum) **quod G,** solum **quod** cod. Venetus, *condit enim quicquid* cod. Flor., quam leuis et imperiti

mortalisque fugit uisus et pectora nostra,
nec prodesse potest quod fatis cuncta reguntur,
cum fatum nulla possit ratione uideri.'
quid iuuat in semet sua per conuicia ferri
et fraudare bonis, quae nec deus inuidet ipse,
quosque dedit natura oculos deponere mentis ?
perspicimus caelum, cur non et munera caeli ?
. . . .
inque ipsos penitus mundi descendere census

hominis coniecturam prope omnes receperunt diuerse tamen interpretati; Scaliger enim 'quicquid natura abdidit, id fugit et (*que*) uisus nostros et pectora nostra' (hoc est, natura, quodcumque condit, condit), Breiterus autem *quicquid*, quod apud Lucretium aliosque pro *quicque* poni didicerat, pro *omnia* poni posse ratus est. Latine saltem Regiomontanus *condit enim uerum*; sed ne is quidem intellexit *enim* particula non posse cum uersibus 866–8, quibus poeta increpat tamquam timidos qui astrorum ope fata erui posse desperent, coniungi uersus 869–72, quibus illorum ipsorum continetur sententia. Bentleius ad Hor. serm. I 4 78 '*inquit* perpetua formula est, ubi aliquid ex aduerso nobis obiici et opponi fingimus; siue id ab uno seu pluribus, siue ab absente seu praesente fiat'. ita semel atque iterum Cicero, saepissime Seneca locutus est; ex poetis Horatius serm. I 3 126, 4 79, II 2 99, Iuuenalis XIV 153 (aliter, sed item ut nullum subiectum ponat, III 153, VII 242), fortasse Phaedrus III prol. 4; *ait* Horatius epist. I 19 43 aliique **872 fatum LM, fatis G**

873 ipsum in se inuehi conuiciando **874** *deus inuidet bona* inusitate dicitur non accedente, qui accedere solet, ut 915 et II 143, datiuo personae; nam dissimilia sunt Hor. serm. I 9 25 *inuideat quod et Hermogenes, ego canto*, Nep. Thras. 4 2, quaeque Cicero pro Sest. 102 et Tusc. III 20 ex Accio attulit, Ribb. frag. trag. 215 et 424. sed non minus notabiliter datiuus omittitur Hor. serm. II 6 83 sq. *neque ille | sepositi ciceris nec longae inuidit auenae* et Tac. ann. I 22 2 *ne hostes quidem sepultura inuident* **875** II 122, IV 195 ante 877 unum excidisse uersum uidit Rossbergius Fleck. annal. uol. 145 p. 77, in quo et uerbum fuerit, unde penderent *descendere conponere* ceteri infinitiui, et, cuius *que* coniunctio index est, infinitiuus illius seriei princeps: ipse exempli gratia finxit *mens hominum potuit rerum cognoscere causas.* uitium iam Bentleius et ut uidetur Scaliger senserat, sed neque illi neque aut Breiterus aut Postgatius sine reliquae orationis et uniuersae sententiae detrimento sustulit

877 census M cod. Venetus, **censum GL.** I 12 *aetherios . . . census*, 16 sq. *impensius ipsa | scire iuuat magni penitus praecordia mundi* *descendere* in mundi census eadem ratione dicitur qua caelum ipsum profundum dici solet, ut uerbum deposita deorsum tendendi significatione idem fere ualeat quod *penetrare.* sic Seneca n.q. VI 5 2 *magni animi fuit rerum naturae latebras dimouere nec contentum exteriore eius aspectu introspicere et in deorum secreta descendere*, Persius IV 23 *ut nemo in sese temptat descendere*, quemadmodum etiam ferrum in corpus, uerbum in pectus, cura in animum, seruitus in totum hominem descendere dicitur. in thes. ling. Lat. V pp. 641–52 hae Senecae et Persii locutiones diuersis nec aptis locis positae inuenientur, Manilii uersus

seminibusque suis tantam componere molem
et partum caeli sua per nutricia ferre
extremumque sequi pontum terraeque subire
pendentis tractus et toto uiuere in orbe
quanta et pars superet rationem discere noctis.

non inuenietur. quae praeterea in illo capite Gudemannus neglegentia et confusione deliquit persequi longum est, uelut quod Man. I 687 non, ubi debuit, p. 652 43 uerum p. 647 69, III 478 non p. 651 53 uerum p. 646 46 attulit; sed operae pretium est uidere quomodo Auson. 393 48 et Sen. ep. 5 3 enarrarit p. 642 45 et p. 646 10 **878** mundus quomodo ex elementis suis concreuerit dicere. similis de Leucippo Democritoue oratio est I 486 sq. *moenia mundi* | *seminibus struxit minimis inque illa resoluit*; uide etiam I 122 (mundum) *ex nullis repetentem semina rebus* **879 partum GLM, partem** cod. Venetus. '*hominem*, qui *partus caeli* est et inde primum huc demissus, *ferre per sua nutricia*, per loca caelestia ubi initio factus, formatus, nutritus est' Bentleius: uide 884–7, 896 sq., 910. *nutricia* pro incunabulis posuit sicut Lucretii exemplo *pabula* pro pascuis III 654 *per pabula laeta* **880 pontum** Bentleius, **portum** libri *sequi* dicimur etiam quae non fugiunt, loca et regiones, cum ad ea tendimus. Verg. Aen. VII 605 sq. *tendere ad Indos* | *auroramque sequi*, VIII 333 *pulsum patria pelagique extrema sequentem*, XII 892 sq. *opta ardua pinnis* | *astra sequi*, Prop. II 27 5 *seu pedibus Parthos sequimur seu classe Britannos*, Luc. IX 4 *sequitur conuexa Tonantis*, Val. Fl. I 2 sq. *Phasidis oras* | *ausa sequi*, Sil. I 141 *hominum finem Gadis Calpenque secutus*, Cic. ad Att. III 16 *si spes erit, Epirum, si minus, Cyzicum aut aliud aliquid sequemur*, X 18 2 *Formias nunc sequimur*, ad fam. IV 2 4 *quod consilium in discessu, quae loca sequamur*, Flor. I 27 3 *orientem secuti.* paulo aliter Vergilium Aen. IV 361 et 381 *sequi Italiam* dixisse colligo ex V 629 *Italiam sequimur fugientem*, Vergilii autem memor fuit Ouidius her. VII 10 **881** *pendentis* acc. plur., nam *pendentis terrae* (I 195), quae tota suspensa sit, tractus nobis omnibus domestici sunt, ut definitione egeant qui hic subiri dicuntur tractus deuexi et a nobis auersi; ei autem, cum deorsum spectent neque infra se quicquam habeant praeter uacuum aera, proprie *pendentes* appellantur. illud non satis liquet, utrum cum supralatione aliqua his duobus uersibus significentur homines Oceanum nauigantes, quos 513 sq. *scrutari* dixit *nouum pelagus totius et esse* | *orbis in hospitio*, an astronomiae periti mente et cogitatione contrarias telluris partes peragrantes, ut simile sit I 14 *inmenso spatiantem uiuere caelo.* specus subterranei, quamquam recte dicerentur pendere, ut Sen. n.q. V 15 4 *illo descendere ausi sunt, ubi nouam rerum positionem, terrarum pendentium habitus uentosque per caecum inanes experirentur*, minus apte tractuum nomine appellarentur **882 superet** *, **superest G, super est LM**, sicut Prop. III 5 47 *superest* libri pro *superet*, Ouid. her. VII 155 *quod superest* P pro *quem superet*, Stat. Theb. III 3 *superest* ex *superet* fecit unius codicis corrector **discere GL, discerne M** ordo est *et discere rationem, quanta pars noctis superet*, τὴν ὥραν τῆσ νυκτὸσ συλλογίσασθαι, qualia hyperbata collegi ad I 58 et III 61: et hyperbato et sensu geminus est Germanici uersus phaen. 573 *saepe uelis, quantum superet, cognoscere, noctis.* horas diurnas solarii ope, nocturnas comperta solis in zodiaco statione signorum ortu occasuque distinguebant, cuius rationis Sophocles Palamedem inuentorem fert frag. 399 9 sq. Nauck. ed. 2, Achill. isag. 1, ἐφηῦρε δ' ἄστρων μέτρα

iam nusquam natura latet; peruidimus omnem
et capto potimur mundo nostrumque parentem
pars sua perspicimus genitique accedimus astris.
an dubium est habitare deum sub pectore nostro
in caelumque redire animas caeloque uenire,

καὶ περιστροφὰσ | ὕπνου φύλαξι πιστὰ σημαντήρια. eandem Manilius significauit I 506 sq. *temporaque obscurae noctis deprendere signis | iam poterant* Homeri uersibus adludens Il. X 251–3 *μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώσ, | ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, παρῴχωκεν δὲ πλέων νὺξ | τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται.* rem exponunt Polybius IX 15 6–11, Hipparchus II 1, scholiastae ad Arat. 559, ex quibus quae Maniliani uersus simillima sunt exscribam. Hipparchus ergo II 1 4 *ἀρκεῖν πρὸσ τὸ τὴν ὥραν ἐπιγνῶναι τῆσ νυκτὸσ τὸ συλλογίσασθαι πόσα ἔτι ζῴδια καταλείπεται εἰσ τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολήν,* Attalus ibid. 6 *ἐπεγνωκὼσ ὅτι ἐν πάσῃ νυκτὶ ἓξ ζῴδια πρὸσ τῇ ἀνατολῇ ἀνίσχουσι, γνώσεται καὶ πόσον τῆσ νυκτὸσ παρεληλυθόσ ἐστι καὶ πόσον ἔτι λοιπὸν ἕωσ τῆσ τοῦ ἡλίου ἀνατολῆσ,* schol. Arat. 559 *βούλεται δὲ σημεῖα λέγειν τοῖσ ναυτιλλομένοισ, ὅτι, ἐὰν νυκτὸσ συμβαίνῃ τινὰ κινδυνεῦσαι, ἀφοράτω, καὶ μαθήσεται μετὰ πόσασ ὥρασ ἔσται ἡ ἡμέρα.* ceterum si uere Iacobus L codicis primam manum *ratione* scripsisse tradit, quod mihi ex imagine photographica non constat, fortasse adscisci debet coniectura quam uersum absurde interpretatus protulit progr. Lubec. an. 1835 p. 31 *ratione ediscere*: certe uulgares Senecae libri H.f. 453 *errantem dedit* pro eo quod in Etrusco seruatum est *errante edidit* atque hic uersus quorsum spectaret F. Iunium uidisse puto cum sic eum interpungeret, *quanta et pars superest, rationem discere, noctis.* aegrorum somniis similia sunt quae ceteri pro interpretationibus exhibuerunt; uelut Scaliger *rationem noctis* enarrat 'caussas latentes' nescio cuius rei, eae ut discantur superesse, quam rem non magnae esse difficultatis: cur igitur non fit? Fayus autem, uix ullum iam superesse laborem ut cognoscatur causa tenebrarum; quasi uero talem doctrinam aut legentes desiderent aut poeta traditurus sit. Bentleius uersum, quem Scaliger *et* in *at* mutato ante 877 traiecerat, deleuit quod hoc loco *quanta et,* at uersus I 56 initio *quantaque* scribitur, de ea re uide ad I 173 adnotata **884** II 127 sq. *quis neget esse nefas inuitum prendere mundum | et uelut in semet captum deducere in orbem?,* IV 392 *transire tuum pectus mundoque potiri.* Ouidii locum fast. III 552 *potitur capta Maurus Iarba domo* propterea adscribo ne quis cum Fayo et thes. ling. Lat. III p. 321 63–5 aberret: recte in uniuersum Pingraeus 'le monde (immo 'le ciel') est devenu notre conquête, nous en jouissons à ce titre' **885** *pars sua,* cuius ipsius pars sumus, uide ad II 533. II 115 sq. *quis caelum posset nisi caeli munere nosse, | et reperire deum, nisi qui pars ipse deorum est?,* Sen. ep. 92 30 *nemo inprobe eo conatur ascendere, unde descenderat. quid est autem cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui dei pars est? totum hoc, quo continemur, et unum est et deus: et socii sumus eius et membra* *astris* datiuum eodem casu ad *geniti* audiendum esse ostendit 896 *cuiquam genitos* **886–910** similia sunt II 105–125

886 II 107 sq. *quem . . . in unum | descendit deus atque habitat*

888–893 quod in mundo mens diuina, id in homine animus est. I 247–51 *hoc opus inmensi constructum corpore mundi | membraque naturae diuersa condita forma | aeris atque ignis, terrae pelagique iacentis, | uis animae diuina regit, sacroque meatu | conspirat deus et tacita ratione gubernat,* Plut.

utque sit ex omni constructus corpore mundus
aeris atque ignis summi terraeque marisque
*ho*spitium ment*i* totum quae i*n*fussa gubernet,

placit. I 7 17 *οἱ Στωικοὶ . . . θεὸν ἀποφαίνονται . . . πνεῦμα . . . διῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου*, Diog. Laert. VII 138 *τὸν δὴ κόσμον διοικεῖσθαι κατὰ νοῦν καὶ πρόνοιαν, καθά φησι Χρύσιπποσ, . . . εἰσ ἅπαν αὐτοῦ μέροσ διήκοντοσ τοῦ νοῦ, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν τῆσ ψυχῆσ*, Sen. ep. 65 23 sq. *uniuersa ex materia et ex deo constant. deus ista temperat, quae circumfusa rectorem secuntur et ducem . . . quem in hoc mundo locum deus obtinet, hunc in homine animus. quod est illic materies, id in nobis corpus est*, Cic. de r.p. VI 24 (26) *ut mundum ex quadam parte mortalem deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet*, Isid. orig. VIII 6 21 *Varro ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis* 888 pro *sit* Scaliger ed. 1 et Bentleius *est*, sed subiunctiuum ob orationem infinitiuam positum defendit V 726–33 *licet . . . cernere . . ., quot eant semper nascentes aequore fluctus, | quot delabsa cadant foliorum milia siluis, | amplius hoc ignes numero uolitare per orbem*, ubi legitimum erat *quot eunt, quot cadunt* 889 aeris Scaliger, **aetheris** libri, qui ab igne summo non differt: Diog. Laert. VII 137 *ἀνωτάτω . . . εἶναι τὸ πῦρ, ὃ δὴ αἰθέρα καλεῖσθαι*, Isid. orig. XIII 5 1 *aether . . . significat cum ignem qui a toto mundo in altum separatus est.* narrat Huetius frequenter *aethera* pro aere usurpari: an in quattuor elementorum enumeratione? Manilius certe I 137–9 *terra . . . flamma . . . aer . . . umor . . . mundi struxere globum*, 249 *aeris atque ignis, terrae pelagique iacentis*, III 52 *aeraque et terras flammamque undamque natantem* **terrae GL[2], terres L, terra M** 890 **hospitium menti** * (= **spitiūmēti**), **spiritum et** libri, uacuo relicto in **G**, cuius scriba hic ut u. 798 et alibi metri uitium senserat, ante *et* trium litterarum spatio **totum M, toto GL** sequitur deinde in libris **rapido**, quod deleui, tum, ut opinor, insertum cum numeri iam laborarent necdum corruptum esset participium, ut uoluerit interpolator *rapido* (mundo) *infusa*

infusa Garrodus ad II 60, **iussa** libri, quae notio hinc plane aliena est. Mar. Vict. G.L.K. VI p. 8 *antiqui . . . 'fusus' . . . per duo s scribebant*, Quint. inst. I 7 20 *Ciceronis temporibus paulumque infra, fere quotiens s littera . . . subiecta longis esset, geminabatur, ut 'caussae cassus diuissiones'; quomodo et ipsum et Vergilium scripsisse manus eorum docent.* huius cod. Gudianus Aen. I 126 *refussa* et IV 250 *infussa*: eodem pertinet quod ibid. VI 504 idem codex *confossae* exhibet, Mediceus *suffosso* XI 671, qua obseruatione usus in Stat. Theb. XI 153 restitui *perfussus sanguine fratris* ubi traditum est *perfossi*; ex *iussus* Man. V 10 elicio *aussus*. *quae* synaloepham patitur etiam II 924 *per quae humana regit*, sicut quater apud Vergilium, georg. I 383, III 265, Aen. I 109, X 334; ac post Manilium Seneca *quae omne, quae Europam* **gubernet** Iacobus, **gubernent M, gubernant GL** cod. Venetus, *gubernat* codd. Flor. et Bodl. passim in libro nostrorum parenti pluralis uerborum numerus pro singulari scriptus erat, I 190, 432, II 91, 203, 361, 377, 421, 748, 824, III 119, 127, 139 (*gubernant*), 398, 601, 607, 630, IV 485, 652, V 236, 251, 344. modus hoc uersu praeferendus uidetur subiunctiuus, cum unam notionem efficiant *menti . . . quae . . . gubernet*: u. 892 animus humanus ut res nota ponitur, cuius deinde subicitur certa quaedam proprietas ad hanc disputationem pertinens. quamquam etiam sine tali causa nulloque, quod quidem sentiatur, discrimine in relatiuis enuntiatis modus uariatur Liu. III 5 13 *audet . . . Valerius Antias concipere summas: . . . ex praedationibus Aequorum, qui populabundi in finibus*

sic esse in nobis terrenae corpora sortis
sanguineasque animas animo, qui cuncta gubernat

Romanis uagabantur, ab A. Postumio cos. MMCCCC *caesos; ceteram multitudinem praedam agentem, quae inciderit in Quinctium, nequaquam pari defunctam esse caede* nec raro alibi uersus aperte corrupti pariterque metro oratione sententia laborantis emendatio proficisci debet ab altero comparationis membro *sic esse corpora animasque animo,* in quo nihil est quod mendi suspicionem moueat. itaque requiritur primum datiuus nominis eam rem significantis quae item mundum gubernet ut hominem animus. is non erit *spiritui,* quam datiui quartae formam poetae praeterquam in *domui* uitabant (plerique etiam alteram): alioquin conici potuit *spiritui et menti, totum quae infussa gubernent* collato Solin. 23 20 *physici aiunt mundum animal esse eumque ex uariis elementorum corporibus conglobatum moueri spiritu, regi mente, quae utraque diffusa per membra omnia aeternae molis uigorem exerceant*; nam in hac oratione ibi *ut* et *sic,* ubi *quod* et *id* expectaueris, poni posse colligas ex Lucil. lib. IV ap. Non. p. 207 *nam, ut nobis talus genusque, est* (nescio cui animali nescio quae pars eius). sed facile ex *spiritum* elicitur, unde datiuus pendeat, *hospitium,* quod quam sententiae aptum sit ostendunt Firm. III prooem. 2 *deus . . . ita hominem . . . composuit, ut . . . diuino illi spiritui, qui . . . ex caelesti mente descendit, licet fragile sed tamen simile mundo pararet hospitium,* Luc. IX 578 sq. *estne dei sedes nisi terra et pontus et aer | et caelum et uirtus ?.* iam *mens* diuina mundo infusa et per eius partes diffusa apud poetas et physicos peruulgata res est: II 60–2 *tacita naturae mente potentem | infusumque deum caelo terrisque fretoque | ingentem aequali moderantem foedere molem,* Verg. Aen. VI 724–7 *caelum ac terras camposque liquentis | lucentemque globum Lunae Titaniaque astra | spiritus intus alit, totamque infusa per artus | mens agitat molem et magno se corpore miscet,* paneg. Lat. XI 14 2 *numen . . . eius* (Iouis) *ac mentem toto infusam esse mundo,* XII 26 1 *summe rerum sator, . . . siue in te quaedam uis mensque diuina est, qua toto infusa mundo omnibus miscearis elementis,* Cic. n.d. I 28 *quomodo . . . deus iste . . . aut infixus aut infusus esset in mundo,* Sen. ben. IV 7 1 *deus et diuina ratio toti mundo partibusque eius inserta,* Luc. V 93–5 *terris inserta regendis . . . totius pars magna Iouis,* Cic. n.d. I 39 *ait* (Chrysippus) *uim diuinam in ratione esse positam et in uniuersae naturae animo atque mente, ipsumque mundum deum dicit esse et eius animi fusionem uniuersam,* II 115 *ea natura, quae per omnem mundum, omnia mente et ratione conficiens, funditur,* Sen. dial. XII 8 3 *diuinus spiritus per omnia maxima ac minima aequali intentione diffusus,* schol. Bern. Luc. IX 578 *deus est spiritus rationalis per omnem diffusus materiam, hoc est terram aquam aera caelum,* Solin. loc. supr. adl. itaque hoc poeta quaerit: *an dubium est, sicut mundus, ex aere igni terra aqua constans, hospitium est menti diuinae quae ei infusa sit eumque totum gubernet, sic corpora nostra terrena animasque sanguineas hospitium esse animo, qui reliquas omnes partes gubernat dispensatque hominem?* ceteri quae nouarunt, uelut Scaliger *spiritus et, toto rapido quae iussa, gubernans* ('spiritus gubernans, quae iussa sunt in tota hac mole rapida'), Iacobus *spiritus et motu* (hoc Withofius) *rapido, quae uisa, gubernet,* Garrodus *spiritus et totum ratioque infusa gubernent,* propterea futtilia sunt quia in hoc uno uersiculo defixis oculis reliquam orationem neglexerunt neque uniuersam sententiam mente complexi sunt; ut nulla adhuc facta sit coniectura quin secum trahat uersus 892 immutandi necessitatem. Bentleius uersu 890 deleto in proximis ui grassatus est **892** *sanguineas,* sanguine uel constantes uel nutritas.

dispensatque hominem ? quid mirum, noscere mundum
si possunt homines, quibus est et mundus in ipsis
exemplumque dei quisque est in imagine parua ?
an cuiquam genitos, nisi caelo, credere fas est

Galen. de Hipp. et Plat. dogm. Kuehn. med. Gr v p. 283 καὶ αὐτὸσ (Diogenes Babylonius) ἐπιλανθανόμενοσ τῶν οἰκείων δογμάτων αἷμά φησιν εἶναι τὴν ψυχήν, ὡσ Ἐμπεδοκλῆσ (ap. Stob. ecl. I 49 53, ed. Wachsm. I p. 424, frag. 105 3 Diels., αἷμα γὰρ ἀνθρώποισ περικάρδιόν ἐστι νόημα) καὶ Κριτίασ (teste Aristotele de an. p. 405ᵇ 5–8) ὑπέλαβον. εἰ δέ γε ἕποιτο Κλεάνθει καὶ Χρυσίππῳ καὶ Ζήνωνι, τρέφεσθαι μὲν ἐξ αἵματοσ φήσασ τὴν ψυχήν, οὐσίαν δ' αὐτῆσ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, πῶσ ἔτι ταὐτὸν ἔσται τὸ τρέφον τε καὶ κινοῦν, εἴπερ τρέφει μὲν τὸ αἷμα, κινεῖ δὲ τὸ πνεῦμα ; Lucr. III 43 *animae naturam sanguinis esse*, Seru. Aen. V 79 *sanguinis . . . in quo est sedes animae*, IX 346 *eos qui animam sanguinem dicunt* *animo, qui cuncta gubernat*, significatur τὸ ἡγημονικόν Stoicorum, Diog. Laert. VII 159 ἡγημονικὸν δ' εἶναι τὸ κυριώτατον τῆσ ψυχῆσ . . . ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ (Man. IV 929), quale etiam mundum gubernare uolebant, ibid. 139 τὸν ὅλον κόσμον, ζῷον ὄντα καὶ ἔμψυχον καὶ λογικόν, ἔχειν ἡγημονικὸν μὲν τὸν αἰθέρα, καθά φησιν Ἀντίπατροσ ὁ Τύριοσ, . . . ὁ μέντοι Χρύσιπποσ . . . τὸ καθαρώτερον τοῦ αἰθέροσ **894** post **895** collocauit **G** in **L**, om. **GM** uit. Pythag. in Phot. bibl. Bekk. p. 440ᵃ 33 ὁ ἄνθρωποσ μικρὸσ κόσμοσ λέγεται, Solin. 1 94 *physici hominem minorem mundum indicauerunt*, Isid. nat. rer. 9 *Graece mundus* κόσμοσ, *homo autem* μικρὸσ κόσμοσ, *id est minor mundus, est appellatus*, Procl. in Tim. 348A δεῖ δὲ ὡσ τὸν ὅλον κόσμον, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπισκέψασθαι τελείωσ, διότι μικρόσ ἐστι καὶ οὗτοσ κόσμοσ, ἔχει γὰρ καὶ νοῦν καὶ λόγον καὶ θεῖον σῶμα καὶ θνητόν, ὥσπερ τὸ πᾶν, καὶ διῄρηται ἀνὰ λόγον τῷ παντί : adde quae Lobeckius Agl. p. 921 ex Galeno Philone Porphyrio Macrobio Cosma adfert. Firm. III prooem. 2 sq. *scire nos oportet quod ad imaginem speciemque mundi formam hominis ac statum totamque substantiam deus ille fabricator hominis natura monstrante perfecerit ; nam corpus hominis ut mundi ex quattuor elementorum commixtione composuit, ignis scilicet et aquae, aeris et terrae, ut omnium istorum coniunctio temperata animal ad formam diuinae imitationis ornaret, et ita hominem artificio diuinae fabricationis composuit, ut in paruo corpore omnem elementorum uim atque substantiam natura cogente conferret, ut diuino illi spiritui, qui ad sustentationem mortalis corporis ex caelesti mente descendit, licet fragile sed tamen simile mundo pararet hospitium. hac ex causa hominem quasi minorem quendam mundum stellae quinque, sol etiam et luna ignita ac sempiterna agitatione sustentant, ut animal, quod ad imitationem mundi factum est, simili diuinitatis substantia gubernetur* **896–910** ingenti similium locorum a Mayoro ad Iuu. XV 147 congestorum numero accedat Firm. VIII 1 3 sq. *nihil enim debemus cogitare terrenum, praesertim cum sciamus fabricatorem nostrum deum ita nos diuini artificii moderatione fecisse, ut recti corporis forma ab omni humilitatis deiectione seposita nihil aliud primum patefacta oculorum acie nisi solem lunam stellas et horum omnium pulcherrimum atque inmortale domicilium, mundum scilicet, uideremus. ceteras enim animantes ita natura conposuit, ut ad terram demersae et caduca quadam humilitate proiectae et animo et corpore terrenis semper conuersationibus adhaererent* **896** an cod. Bodl. aliique, aut **GLM** cod. Venetus, ut IV 23 **G** *cuiquam*, a quoquam : Sen. H.O. 850 *nisi fuisset genitus Alcides tibi.* ablatiuum, qui casus multo magis usitatus est habeturque

esse homines ? proiecta iacent animalia cuncta
in terra uel mersa uadis, uel in aere pendent,
899a omnibus una quies uenter . . . .
. . . . censumque per artus, 899b
et, quia consilium non est, et lingua remissa.
unus *in* inspectus rerum uiresque loquendi
ingeniumque capax uariasque educitur artes
hic partus, qui cuncta regit : secessit in urbes,
edomuit terram ad fruges, animalia cepit
inposuitque uiam ponto, stetit unus in arcem

II 611, IV 213, 776 (nam IV 57 *caelo genitus* aliaque ambigua sunt), substituit cum cod. Bodl. Bonincontrius, quem ante Iacobum uulgo secuti sunt

897 *cuncta* reliqua, ut III 278 *Lanigeri sidus, quod cuncta sequuntur*, Stat. Theb. III 417 sq. *illa quidem cunctis sed non tibi mitis, Adraste,* | *Labdacioque duci.* dico propter Bentleium **899** hiatum orationis significaui **censum GLM, census** cod. Venetus, quam coniecturam iterauit Iacobus, *census per artus* interpretatus ' omnis uis in corpore posita ' p. 202 **artus GL^{2}M, artu L**

Scaliger cum Voss. 18 aliisque codd. recc. *sensusque* dedit, Bentleius *somnusque*, qui quam sententiam uersui inesse uoluerint neque ipsi disertis uerbis significant neque ego coniectando assequi possum. per enim absurde animalia unam quietem, unum uentrem, unum per artus sensum somnumue habere dicuntur, quibus neque similes inter se uentres sunt neque quies ab humana diuersa ; sin sic uerba accipiantur, ' omnibus una quies in uentre et sensu (uel somno) per artus posita est', non minus abhorrens erit sententia, siquidem non tam quietis uenter quam passim cibi quaerendi causa est ; nam pro beatitudine, quae Fayi interpretatio est, *quies* non dicitur. mihi illud *censum* non mutandum fuisse uidetur sed pro defectus et abruptae orationis indicio habendum. ac priorem quidem uersum sic fere decucurrisse putauerim, *omnibus una quies uenter⟨que uenusque uoluptas⟩*, hoc est nullam norunt uoluptatem praeter somnum ingluuiem coitum. deinde hunc in modum pergi potuit, ⟨*mole ualens sola corpus*⟩ *censumque per artus*, ut corporis census tantummodo in membris constare diceretur, quemadmodum legitur III 597 sq. *imaque tricenos bis fundamenta per annos* | *censentur* pro solito ablatiuo

900 interpunxit Bentleius **quia GL, qua M** quia deest eis consilium, propterea etiam lingua remissa est ac debilis quaeque loquendi uiribus careat. Xen. mem. I 4 12 *καὶ μὴν γλῶττάν γε πάντων τῶν ζῴων ἐχόντων, μόνην τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐποίησαν (θεοὶ) οἵαν ἄλλοτε ἀλλαχῇ ψαύουσαν τοῦ στόματοσ ἀρθροῦν τε τὴν φωνὴν καὶ σημαίνειν πάντα ἀλλήλοισ ἃ βουλόμεθα* **901 in** addidit Bentleius et teste non sane locuplete Breitero codd. Par. et Monac., om. **LM, et GL^2** **902 903** interpunxerunt Iacobus et Bechertus II 105–7 *hominem . . . cui . . . natura dedit linguamque capaxque* | *ingenium* **903 qui cuncta** codd. Flor. et Bodl., **quicumque GLM** cod. Venetus **secessit** codd. Flor. et Bodl., **sic esset LM, si cesset GL^2**, omnia post *regit* om. cod. Venetus **urbes** Bentleius, **orbes LM, orbe G,** *orbem* cod. Flor.

904 edomuit GM, et domuit L **905 arcem** Scaliger, **arce libri.** Appuleius Plat. I 13 *hanc* (rationabilem animae partem) *ait capitis arcem tenere* (Tim.

erectus capitis uictorque ad sidera mittit
sidereos oculos propiusque adspectat Olympum
inquiritque Iouem ; nec sola fronte deorum
contentus manet, et caelum scrutatur in aluo
cognatumque sequens corpus se quaerit in astris.
huic in tanta fidem petimus, quam saepe uolucres
accipiunt trepidaeque suo sub pectore fibrae.
an minus est sacris rationem ducere signis

70A) similiaque passim alii, uelut Cicero Tusc. I 20 *in capite sicut in arce.* Stat. Theb. VI 502 sq. *erectus in armos* | *stat* equus paucfactus **906 erectus GM, ereptus L, ereptis** cod. Venetus **capitis G, captis LM** cod. Venetus, contrarius error in **LM** II 6 **907 sydereos G, sidereosque LM.** Plat. rep. 508B *ὄμμα . . . ἡλιοειδέστατον . . . τῶν περὶ τὰσ αἰσθήσεισ ὀργάνων*, Sext. emp. *πρὸσ λογικούσ* I 93 *ὡσ τὸ μὲν φῶσ, φησὶν ὁ Ποσειδώνιοσ τὸν Πλάτωνοσ Τίμαιον* (ubi 45B *φωσφόρα . . . ὄμματα*) *ἐξηγούμενοσ, ὑπὸ τῆσ φωτοειδοῦσ ὄψεωσ καταλαμβάνεται, ἡ δὲ φωνὴ ὑπὸ τῆσ ἀεροειδοῦσ ἀκοῆσ, οὕτω καὶ ἡ τῶν ὅλων φύσισ ὑπὸ συγγενοῦσ ὀφείλει καταλαμβάνεσθαι τοῦ λόγου*, Arist. metaph. II p. 1000[b] 5–9 *ἡ δὲ γνῶσισ τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ. 'γαίῃ μὲν γάρ' φησὶ 'γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ, | αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀίδηλον'* (Emped. fr. 109 Diels.) **propius G, proprius LM 908 909** Sen. n.q. VI 5 2 *magni animi fuit rerum naturae latebras dimouere nec contentum exteriore eius aspectu introspicere et in deorum secreta descendere.* astronomia non contenti homines progrediuntur ad mathematicam. I 13–9 *iuuat . . . signa . . . et aduersos stellarum noscere cursus.* | *quod solum nouisse parum est. impensius ipsa* | *scire iuuat magni penitus praecordia mundi,* | *quaque regat generetque suis animalia signis* | *cernere,* ubi *praecordia* idem significat quod u. 909 *aluus*

909 *et* praecedente negatione pro *sed* positum Bentleius neque hic neque in Ouid. her. III 79 sq. *neue meos coram scindi patiare capillos* | *et leuiter dicas 'haec quoque nostra fuit'* mutare debuit **910 se** Scaliger, **sit LM, sic GL[2].** Achill. isag. 1 fin. *οὐδὲν δὲ παράδοξον ὑπ' ἀνθρώπων τοσαύτην εὑρεθῆναι θεωρίαν· ψυχὴ γὰρ πᾶσα ἀθάνατοσ κατελθοῦσα ἐξ οὐρανοῦ ἀνανεύουσα ὡσ ἐσ συγγενῆ τὸν οὐρανὸν πάντα τὰ συνήθη θεωρεῖ καὶ ἐπισπᾶται, πρὸσ ὃν καὶ ἀναχθῆναι ἐπείγεται* *corpus*, *φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι τὸν θεὸν οἱ Στωικοὶ καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὴν ψυχήν* Clem. Alex. strom. V 14

911 huic GL, item **M** sed corr. in **hinc,** quod cum priores editiones occupasset, Bentleius *huic* restituit perperam tamen interpretatus '*huic*, homini, partui caeli, petimus fidem'. non homini caelum scrutanti, qui cum oscinibus extisque comparari non potest, sed ipsi caelo poeta fidem petit, eique ut ne minus quam pecudibus aut auibus de re maxima, futuri diuinatione, credatur postulat. *huic* igitur ad *cognatum corpus* et ad illum *se* quem homo in astris quaerit referendum est **912** *suo*, cui innatae sunt, ut Luc. VII 128 sq. *animique truces sua pectora pulsant* | *ictibus incertis*, Ouid. ex Pont. III 9 22 *cumque suo crescens pectore feruet opus*, 8 14 *nulla premunt ramos pondere poma suos*, Mart. IX 76 4 *gaudebatque suas pingere barba genas*, XI 52 6 *porris fila resecta suis.* sine causa *boum* Bentleius idemque in notis manu scriptis 'uel *ouium* uel *suum*', quarum coniecturarum tertia minime probanda est, etsi Cyprios inuenisse *ὡσ καὶ ὑσὶν . . . ἔστι μαντεύεσθαι* Pausanias auctor est VI 2 5 Tac. hist. II 3 *certissima fides haedorum fibris* **913** *minus*,

quam pecudum mortes auiumque adtendere cantus ?
atque ideo faciem caeli non inuidet orbi
ipse deus uultusque suos corpusque recludit
uoluendo semper seque ipsum inculcat et offert,
ut bene cognosci possit doceatque uidentis,
qualis eat, cogatque suas attendere leges.
ipse uocat nostros animos ad sidera mundus
nec patitur, quia non condit, sua iura latere.
quis putet esse nefas nosci, quod cernere fas est ?
nec contemne tuas quasi paruo in corpore uires :
quod ualet, inmensum est. sic auri pondera parui

minoris dignitatis res cuique magis diffidendum sit **915** '*ideo* ist nicht erklärt; ich empfehle *adeo*' Breiterus, qui si Scaligerum legisset, sciret se illius coniecturam repetere, si Bentleium, haec legisset, 'ordo et series, *atque ideo non inuidet faciem, ut possit bene cognosci*' **916 recludit** codd. Flor. et Bodl., **reducit GLM** **917 uoluendo semper M, semper uoluendo GL** minus probato numerorum modulo. puto *semper* propter *seque* omissum et in margine adscriptum fuisse **918 possit GL², posset LM** **uidentis** Heringa obs. crit. p. 77, **uidendis GLM** cod. Venetus, quod tulerunt duri homines Iacobus et Bechertus, *uidendo* codd. Flor. et Bodl. et edd. uett. accusatiuum paene requirit insequenti uersu positum *cogat* **919 eat M, erat GL** **cogat M, doceat GL** ex uersu superiore : illud primus probauit Heringa **921** quia leges suas non abscondit, propterea fit ut eae latere prohibeantur **922 putet** Vrb. 667 et cod. Flor., **putat GLM.** Italorum coniecturam iterarunt P. Francius et Bentleius, quos cum Pingraeo Iacobo Breitero secutus sum. etenim *quis putet* plane eodem modo ponitur Cic. de fin. I 11 et de r.p. I 28; dissimili ratione *quis putat* eis quidem quae mihi ad manum sunt exemplis n.d. II 5 *quis enim Hippocentaurum fuisse aut Chimaeram putat?* et pro Lig. 9 *quis putat esse crimen fuisse in Africa? nempe is qui et ipse in eadem prouincia esse uoluit*; nam illos locos omitto ubi in codicibus uariatur, in Pis. 96, Mart. VIII 47 2, Luc. IX 269. Manilius *quis credat* I 492, *quis possit credere* III 236, *quis dicere . . . audeat* II 134 sq., *quis neget* II 127, *quis dubitet* II 105, IV 176 **nosci M, nasci GL** **923** *corpore* pro *pectore* scriptum suspicor, ut II 254 in **LM**; et uulgo eae uoces confunduntur, uelut apud unum Vergilium in uetustissimis libris quinquiens, georg. III 426, IV 217, Aen. VII 349, X 486, 838. uide II 121 *angusto sub pectore.* corpus hominis quod ualet immensum non est; neque, quamquam locis ad II 580 adlatis id nomen pro toto homine positum uidetur, facile sic accipi potest in hac uerborum complexione, *paruo in corpore uires.* frustra autem Bentleius *quod* nominatiuum esse uult, animum intellegens, nam ne animus quidem immensus est **924 quod GL², quo LM** defendente Scaligero, Plinium enim ualendi uerbo ablatiuum pretii adiunxisse; quod ne fecisse quidem uidetur. neque magis haec probari potest interpretatio, 'ea res, qua ualet polletque siue corpus siue pectus, immensa est'

pondera GL²M², pondere LM pro *parui* Bentleius *parua,* quod alteri non praestare iudico, sicut in Hor. carm. I 28 3 sq. *pulueris exigui . . . parua . . .*

exuperant pretio numerosos aeris aceruos ;
sic adamas, punctum lapidis, pretiosior auro est ;
paruula sic totum peruisit pupula caelum,
quoque uident oculi minimum est, cum maxima cernant ;
sic animi sedes tenui sub corde locata
per totum angusto regnat de limite corpus.
materiae ne quaere modum, sed perspice uires,
quas ratio, non pondus, habet : ratio omnia uincit.
ne dubites homini diuinos credere uisus,
iam facit ipse deos mittitque ad sidera numen,

munera non minus commode *parua* quam *exigui* omitti potuisse **925** hoc qua exceptione uerum sit prudenter admonet Theophrastus ap. Gell. I 3 26, *οὐκ, εἰ χρυσίον τιμιώτερον χαλκοῦ, καὶ τηλίκον τοῦ χρυσίου πρὸσ τὸ τηλίκον χαλκοῦ μέγεθοσ ἀντιπαραβαλλόμενον πλέον δόξει· ἀλλὰ ποιήσει τινὰ ῥοπὴν καὶ τὸ πλῆθοσ καὶ τὸ μέγεθοσ*, ut suo iure Gellius haec proferat Manilianis contraria, *est magnum pondus aeris parua lamna auri pretiosius* **927 928** Macr. Sat. VII 14 11 *imagines caeli maris litoris prati nauium pecudum et innumerabilium praeterea rerum, quas uno oculorum iactu uidemus, cum sit pupula, quae uisu pollet, oppido parua,* 13 *per minutissimum foramen contemplans oculus uidet caeli profunditatem* **927** hoc *paruula* et quod V 592 legitur *quantula* sola apud Manilium extant deminutiuae formae adiectiua. substantiua plura sunt, *articulus, capella, circulus, lapillus, modulus, osculum, puella, spiculum, uirgula,* quae pleraque, sicut *pupula*, deminutiuam significationem deposuerunt et intellectu principalia facta sunt, ut ne Vergilio quidem displicuerint **928** Cic. n.d. II 142 *aciesque ipsa, qua cernimus, quae pupula uocatur, ita parua est ut ea, quae nocere possint, facile uitet* **929 930** Diog. Laert. VII 159 *ἡγημονικὸν δ' εἶναι τὸ κυριώτατον τῆσ ψυχῆσ . . . ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ*, Plut. placit. IV 5 (*τί τὸ τῆσ ψυχῆσ ἡγημονικὸν καὶ ἐν τίνι ἐστίν*) *οἱ Στωικοὶ πάντεσ ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἢ τῷ περὶ τὴν καρδίαν πνεύματι*, Cic. Tusc. I 18 *aliis cor ipsum animus uidetur,* Lucr. II 269–71 *initum motus a corde creari | ex animique uoluntate id procedere primum, | inde dari porro per totum corpus et artus*

929 locata GL, colata M **933 934** recte interpunxit Fayus nec tamen recte enarrauit, ordo est enim ' ne forte dubites, ecce ipse deos facit '. uide Lucr. VI 693, Ouid. met. VIII 620, XIV 32, Mart. XIII 107 2, quaeque ad I 557 et II 201 adnotaui **933** *homini diuinos credere uisus* notabili breuitate dictum uidetur, ut sit ' illud credere, diuinos homini uisus esse '. similiter Silius V 404 sq. *ille sibi longam Clotho turbamque nepotum | crediderat, uanis deceptus in alite signis,* hoc est longam sibi uitam fore multosque nepotes

934 935 interpunxit Scaliger, ante quem *maius* ad *numen* trahebant

934 facit G et pro uar. scr. **L**[2], **facis LM** cod. Venetus propter *dubites* **mittit GL, mittis M** cod. Venetus latius serpente errore C.I.L. IX 2628 *genio deiui Iuli parentis patriae quem senatus populusque Romanus in deorum numerum rettulit* lege Rufrena anno ante Christum natum 42. ibid. I ed. 2 p. 329 *diuo Augusto honores caelestes a senatu decreti* die 17 Sept. anni post Christum 14. Vell. Pat. II 126 1 *sacrauit parentem suum Caesar* (Tiberius) *non imperio sed religione, non appellauit eum sed fecit deum,* Octauiae 449 Nero *stulte uerebor,*

maius et Augusto crescet sub principe caelum.

ipse cum faciam, deos 935 pro *crescet* codd. Flor. et Bodl. et edd. ante Iacobum *crescit* ex hoc uersu alii effici contendunt superstite Augusto Manilium librum IV conscripsisse, Iacobus pp. XVI et 162, Woltierus de Man. poet. p. 21, Lansonus de Man. poet. pp. 25 sq., Kraemerus de Man. astron. pp. 22 sq., Bechertus de M. Man. astron. poet. p. 19; alii plane contrarium, uelut Ramorinus stud. Ital. philol. class. VI pp. 337 sq. et Wageningenus p. x. ego lib. I praef. p. lxx quicquam de uiuo mortuoue Augusto ex his uerbis concludi posse negaui, quibus potest significari 'iam maius crescet caelum, cum Augustus principatum eius teneat', potest 'tum crescet, cum tenebit': utrum poeta uoluerit aliunde discendum est, ex uu. 763-6 et eis quae ad 776 adnotaui. neque enim plurali *deos* necessario plus unus deus indicatur, non magis quam Hor. carm. IV 12 8 *regum est ulta libidines* rex ullus praeter solum Terea. caelum, quod socio Tonante per signa recturum Augustum dixerat I 800, nunc sub rectore eo auctum iri dicit posteris eius deinceps in deorum numerum succedentibus

In libri III editione anno 1916 emissa haec corrigantur

56 editorum numero qui codicum lectionem celarent Wageningenus eximendus fuit, cuius liber cum illa scribebam nondum prodierat

324–5 omisi locum ad meam Scaligerique rationem confirmandam appositissimum Luc. VI 181–3 *non segnior extulit illum | saltus et in medias iecit super arma cateruas | quam per summa rapit celerem uenabula pardum*, cui adici potest Soph. Ai. 7 sq. *εὖ δέ σ' ἐκφέρει . . . βάσισ.* ceterum *temet* Seneca posuit H. f. 1011, 1252, Med. 899, Phaed. 257, 588, Oed. 809, Ag. 51, 203

352 et **355** *eruptum* ab eripiendo codices saltem Appulei apol. 28

INDEX

GLASGOW: PRINTED AT THE UNIVERSITY PRESS BY ROBERT MACLEHOSE AND CO. LTD.